

Roman Kuhar in Mojca Pajnik (ur.)

INTERSEKCIONALNOST

PERSPEKTIVE STRUKTURNE, POLITIČNE
IN REPREZENTACIJSKE NEENAKOSTI

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta



Intersekcionalnost

Perspektive strukturne, politične in reprezentacijske neenakosti

Uredila: *Roman Kuhar in Mojca Pajnik*
Recenzentki: *Majda Hrženjak in Alenka Švab*
Lektorirala: *Zala Mikelc*
Oblikovanje in prelom: *Irena Hvala*
Ilustracija na naslovnici: *Samira Kentrič*

Založila: Založba Univerze v Ljubljani
Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani
Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Za izdajateljico: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Ljubljana, 2022
Prva izdaja
Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Naklada: 200 izvodov
Cena: 19,90 EUR

Knjiga je nastala v okviru programske skupine *Problemi avtonomije in identitet v času globalizacije* (P6-0194, vodja Milica Antič Gaber) in temeljnega raziskovalnega projekta *Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti* (J6-9381, vodja: Roman Kuhar), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).



To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva–Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789617128550 (PDF)

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=111741187
ISBN 978-961-7128-56-7

E-knjiga
COBISS.SI-ID= 111602691
ISBN 978-961-7128-55-0 (PDF)

Kazalo

1 Na lastni koži: intersekcionalna diskriminacija in neenakosti	5
<i>Roman Kuhar in Mojca Pajnik</i>	
1.1 Intersekcionalna diskriminacija kot prometna nesreča v križišču	8
1.2 Intersekcionalna perspektiva v raziskovanju diskriminacije v Sloveniji	13
1.3 Raziskovanje intersekcionalnosti: metodologija in vzorec	15
1.4 Zanimarljiva pojavnost intersekcionalnosti	18
1.5 Struktura monografije	31
1.6 Zaključek: iskanje svetega grala	35
2 Stopenjska diskriminacija: izzivi prepoznavanja diskriminacije tujcev	41
<i>Tjaša Učakar</i>	
2.1 Uvod	41
2.2 Tujstvo kot družbeni status	42
2.3 Tujci v zakonodaji: homogena skupina ne-državljanov	44
2.4 Medijsko poročanje o tujcih: legitimacija in reprodukcija pogleda parlamentarne politike in normalizacija diskurzivnih diskriminatornih praks	48
2.5 Izzivi nagovarjanja diskriminacije tujcev	55
2.6 Zaključek: tujkost kot vseprekrivajoča osebna okoliščina	60
3 Intersekcionalnost v političnem in medijskem diskurzu o enakosti žensk in moških	65
<i>Iztok Šori</i>	
3.1 Uvod	65
3.2 Intersekcionalnost in politike enakosti spolov	66
3.3 Metodologija in vzorec	69
3.4 V političnem diskurzu izstopa problem zastopanosti žensk na položajih odločanja	70
3.5 Medijski diskurz sledi političnemu, vendar je kompleksnejši	76
3.6 Zaključek	80
4 Zakoni za slepe in gluhe: politični diskurz o istospolnih partnerstvih v intersekcijski perspektivi	85
<i>Rok Smrdelj</i>	
4.1 Teorija intersekcionalnosti: politična in reprezentacijska intersekcija	85
4.2 Večno zavračanje enakopravnosti: kratek zgodovinski vpogled v boj za pravice istospolnih parov v Sloveniji	87
4.3 Empirično izhodišče analize, raziskovalni vprašanji in metoda	89

4.4	Rezultati analize	92
4.5	Razprava	106
4.6	Zaključek	109
5	Migracije, diskriminacija in problem skrajne desnice	113
	<i>Damjan Mandelc</i>	
5.1	Uvod	113
5.2	Migracijska kriza in skrajna desnica	115
5.3	Zakon o varstvu javnega reda in miru ter marakeška deklaracija	119
5.4	Medijsko poročanje	127
5.5	Diskriminacija na presečiščih in v hierarhiji	134
5.6	Zaključek	136
6	Verska svoboda in sodobne oblike izvajanja oblasti	141
	<i>Marinko Banjac in Anja Zalta</i>	
6.1	Uvod	141
6.2	Verska svoboda: historična perspektiva	145
6.3	Verska svoboda v Sloveniji: ureditev, zakonodajni procesi in politično upravljanje področja skozi prizmo analitike oblasti	151
6.4	Zaključek	161
7	Večkratna diskriminacija	167
	<i>Ana Ješe Perko</i>	
7.1	Uvod	167
7.2	Razvoj protidiskriminacijske zakonodaje	168
7.3	Zakon o varstvu pred diskriminacijo	172
7.4	Intersekcijska diskriminacija v praksi	178
7.5	Zaključek	181
8	V pogovoru z Mieke Verloo	185
	<i>Roman Kuhar</i>	
	Povzetek	203
	Summary	205
	Imensko kazalo	207

1 Na lastni koži: intersekcionalna diskriminacija in neenakosti

Roman Kuhar in Mojca Pajnik

Intersekcionalnost je tisto, kar se zgodi ženski iz manjšinske skupine, ko stopa po glavni cesti v mestu. Ta cesta se imenuje Cesta rasizma. Ena od križnih ulic se imenuje Kolonializem, nato sledi ulica Patriarhata. Ukvarjati se mora ne le z eno obliko zatiranja, temveč z vsemi oblikami, z vsemi prometnimi znaki na tej cesti, ki se skupaj tkejo v dvojno, trojno, večkratno, večplastno odejo zatiranja.

(Kimberlé Crenshaw, *Svetovni kongres proti rasizmu*, Južnoafriška republika, 2001)

Temnopolte akterke feminističnega gibanja v Združenih državah Amerike so bile prve, ki so že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začele opozarjati na to, kar danes imenujemo intersekcionalnost. V boleči materializaciji metafore »izkusiti na lastni koži« so znotraj feminizma doživljale prav to: zaradi barve kože njihove specifične izkušnje izključevanja, ki so bile pogojene tako s seksizmom kot z rasizmom, niso bile reflektirane in upoštevane.

Podobno marginalizacijo so v tem času doživljale tudi istospolno usmerjene ženske, ki jih »beli feminizem« sprva sploh ni želel vključiti v svoje delovanje. Ena od vidnih in pomembnih akterk drugega vala feminizma, Betty Friedman, je tematiziranje lezbičnih vprašanj označila za grožnjo (»lavender menace«) takratnemu feminističnemu boju. Lezbijke so bile lahko del feminističnega

boja le kot »ženske«, ne pa tudi kot »ženske z istospolno usmerjenostjo«. A prav tovrstna izključevanja, nevidnosti, netematiziranosti kompleksnih neenakosti so slednjič pripeljala do spoznanja, da »ženska« nikoli ni samo ženska. Podobno noben človek ni samo in zgolj svoj spol. Ta je vedno umeščen še v vsa druga družbena, politična, ekonomska in kulturna razmerja, ki ga soustvarjajo in sopolozicionirajo v družbo.

Dolgo časa so bile tudi v študijah spolov prisotne enodimenzionalne podobe identitet, ki so utemeljene na enem samem vidiku identitetnega izraza. Tako kot v aktivizmu so tudi v kontekstu znanstvenih raziskav prve razprave in študije na področju interseksionalnosti opravile temnopolte raziskovalke, ki so se najočitneje srečevale z opisano izkušnjo. Bile so izključene iz univerzalne definicije »ženska«, kar je pomenilo in pogosto še vedno pomeni oznako za srednjerazredno belsko žensko, ki je mati in heteroseksualno usmerjena.

Če na spol gledamo zgolj skozi enodimenzionalno perspektivo, potem izgubimo vpogled, kako na spol vplivajo oziroma z njim součinkujejo še druge okoliščine, kot so starost, etnična pripadnost, vera ipd. Zato so vse politike, ki so zasnovane zgolj na enodimenzionalnem razumevanju spola, v temelju obsojene na neuspeh. Ne bodo namreč zmogle artikulirati in ustrezno obravnavati enakosti spolov oziroma enakih možnosti za vse ne glede na osebne okoliščine in identitetne označevalce.

V zadnjih dvajsetih letih je interseksionalnost postala eden ključnih teoretskih in metodoloških konceptov v družboslovju, predvsem na področju študij spolov, kjer je zaradi opisanih intervencij temnopoltnih avtoric kmalu postalo jasno, da osnovna binarna distinkcija med moškimi in ženskami ne zadostuje za natančno in poglobljeno analizo družbenih razmerij skozi optiko spola. Družbeni skupini moških in žensk – in tistih, ki sežejo prek te binarnosti – sta bistveno kompleksnejši in raznovrstnejši, da bi ju lahko obravnavali zgolj skozi eno totalno dimenzijo, tj. dimenzijo spola. Yuval Davis (2011) zato poudarja, da je osnovna naloga tega, čemur danes rečemo interseksijska analiza oziroma interseksijsko načelo v raziskovanju kompleksnih neenakosti, osredotočenost na različne umeščenosti družbenih akterjev in akterk ter analiza, kako to vpliva na ekonomske, politične in druge pozicije, znotraj katerih se ti akterji in akterke umeščajo.

Opisane razmisleke o relevantnosti interseksijske perspektive smo postavili v izhodišče raziskovalnega projekta »Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti«. Izhajali smo iz ugotovitev,

da je bil slovenski družbeni prostor v preteklih letih soočen z vidnimi pojavi nestrpnosti in izključevanja, ki so bili med drugim posledica ekonomske krize in krize demokracije na splošno. Obenem smo bili v širšem evropskem prostoru priča novim oblikam izključevanja, pri katerih je bila zaščita ene manjšine instrumentalizirana za politično izključevanje druge manjšine, »spopad« med izključenimi pa je predstavljal zgolj politične strategije različnih akterjev bodisi za ohranjanje obstoječih razmerij moči bodisi za poseganje po pozicijah moči (Weiss in Bosia, 2013; Puar, 2007; Farris, 2017). Zanimalo nas je, v kolikšni meri so politike, ki so nastajale v Sloveniji v tem času, senzibilne za vprašanje kompleksnih neenakosti, koliko pozornosti je tem vprašanjem namenjeno v medijskih razpravah in kaj se dogaja na »križiščih diskriminacije« na ravni vsakdanjega življenja. V raziskavi smo zato diskriminacijo in družbeno izključevanje analizirali skozi intersekcijsko perspektivo spola, etnične pripadnosti, vere in spolne usmerjenosti, in sicer na ravni strukturne, politične in reprezentacijske intersekcionalnosti.

V monografiji predstavljamo izbrane rezultate in ugotovitve raziskovalnega projekta, pri čemer je naša osrednja optika zanimanja usmerjena v analizo prisotnosti (oziroma odsotnosti) intersekcijske perspektive pri oblikovanju politik s področja (proti)diskriminacije in v spremljajočem medijskem diskurzu. Zanimalo nas je tudi, na kakšen način se obe polji ukvarjata z intersekcionalnostjo. Rezultate smo dodatno izostrili s pogledi in izkušnjami strokovnjakinj in strokovnjakov, ki se v vladnih in nevladnih organizacijah in v raziskovalnih inštitutih ukvarjajo z diskriminacijo in »na terenu«, v praksi, lahko izkusijo, kaj pomeni odsotnost intersekcijske perspektive v obravnavanju kompleksnih neenakosti.

V tem poglavju najprej predstavimo koncept intersekcionalnosti, pregled dosedanjih raziskav na to temo v Sloveniji ter metodologijo, ki smo jo uporabili v raziskavi, vključno z osnovnimi podatki in splošnimi ugotovitvami o analiziranem empiričnem gradivu. V nadaljevanju monografije sledijo posamezna poglavja soavtoric in soavtorjev s specifičnimi fokusi na štirih osebnih okoliščinah – spolu, spolni usmerjenosti, veri, etničnosti – ki so predstavljale osnovne dimenzije raziskovanja intersekcionalnosti. Monografijo zaokrožamo s pogovorom z Mieke Verloo, eno najvidnejših raziskovalk na področju intersekcionalnosti in politik enakosti.

1.1 Intersekcionalna diskriminacija kot prometna nesreča v križišču¹

Leta 1989 je ameriška filozofinja in pravnica Kimberlé Crenshaw v reviji *University of Chicago Legal Forum* objavila članek »Demarginalizing the Intersection of Race and Sex«, dve leti pozneje pa še članek »Mapping The Margins« v reviji *Stanford Law Review*. Izhajajoč iz kritične teorije rase, je s tema objavama postavila temelje teorije intersekcionalnosti.

Dejstvo, da sta bili prvi znanstveni razpravi o intersekcionalnosti objavljeni v pravnih revijah, ni presenetljivo. Prav analiza pravne prakse je namreč pokazala, v kako nezavidljiv položaj so postavljene žrtve intersekcijske diskriminacije, ki jih sodišče »sili« v pojasnitev svoje izkušnje diskriminacije zgolj skozi enodimenzionalno perspektivo. Kritično branje sodnih spisov z ameriških sodišč, ki so se nanašali na primere diskriminacije na osnovi osebnih okoliščin rase ali spola, je namreč pokazalo, da ameriški sodni sistem zaradi enodimenzionalnega razumevanja diskriminacije izključuje realne izkušnje diskriminiranih oseb. Te namreč lahko diskriminacijo doživijo kot posledico součinkovanja več kot zgolj enega neposrednega razloga.

Primeri belopolnih in temnopolnih žensk, ki so tožile svoje delodajalce ali sodelavce zaradi spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, kažejo, da so bile njihove zgodbe in izkušnje v marsičem podobne, razlikovale pa so se v eni ključni točki: medtem ko so temnopolte žrtve spolnega nadlegovanja v svojih zgodbah omenjale rasistične pripombe in oznake, ki so jih bile deležne med nadlegovanjem (npr. »black bitch« [črna prasica]), te dimenzije v zgodbah belopolnih žensk ni bilo moč zaslediti. A tega prečenja diskriminacije na sodiščih niso upoštevali. Gre za sistemsko težavo ameriškega in tudi številnih drugih pravnih redov, ki so zmožni konkretno izkušnjo diskriminacije pravno obravnavati zgolj skozi eno dimenzijo. Sodniki so zato temnopolte ženske, žrtve diskriminacije, postavili pred nemogočo izbiro: storilca so lahko tožile bodisi zaradi diskriminacije na podlagi spola bodisi zaradi diskriminacije na podlagi rase, ne pa obojega hkrati, čeprav je bila »hkratna diskriminacija« na podlagi spola in rase njihova konkretna izkušnja, zaradi katere so stopile v sodni postopek (Hernández, 2005).

Kimberlé Crenshaw (1989, 1991) je »hkratno diskriminacijo«, ki jo skozi součinek povzroči več dimenzij (ali, rečeno v jeziku slovenske protidiskriminacijske

1 Del tega podglavlja je v zgodnejši različici objavljen v Smrdelj, Rok, Tjaša Učakar in Roman Kuhar. 2021. Marginalizacija intersekcijske perspektive: istospolna partnerstva in tujci na slovenskih novinarskih spletnih portalih. *Javnost* 28 (1): 122–140, DOI: 10.1080/13183222.2021.2012945.

zakonodaje, osebnih okoliščin), imenovala intersekcionalnost. Ponazorila jo je s primerom prometne nesreče:

Diskriminacija, tako kot promet v križišču, lahko poteka v eno ali drugo smer. Če se v križišču zgodi nesreča, so jo povzročili avtomobili, ki so lahko vozili iz katere koli smeri, včasih pa kar iz vseh smeri. (Crenshaw, 1989: 149)

V poznejših zapisih in predavanjih Kimberlé Crenshaw (2016) pojasnjuje, da je intersekcionalnost v osnovi vprašanje uokvirjanja. Če nimamo na razpolago ustreznih okvirov, potem skozi svoje zamejene poglede lahko spregledamo vrsto izkušenj, ki presegajo razpoložljive okvire. Kot primer navaja zgodbo temnopolte ženske Emme DeGraffenreid, ki se je odzvala na oglas za delo v lokalnem obratu za proizvodnjo avtomobilov, a dela ni dobila. Na sodišču je trdila, da dela ni dobila zato, ker je temnopolta ženska, a sodišče je njeno tožbo zavrnilo, saj so bili v omenjenem obratu zaposleni tako temnopolti delavci kot ženske. Vendar je pritožnica v resnici opozarjala na nekaj drugega, česar sodišče ni želelo upoštevati: vsi temnopolti delavci v proizvodnji so bili moški, ženske pa so opravljale tajniška dela v sprejemnih pisarnah. In vse so bile belke. Sodiščetorej ni »slišalo« zgodbe Emme DeGraffenreid kot temnopolte ženske, ker so na diskriminacijo gledali le skozi okvir enodimenzionalne perspektive. »Brez okvirov, ki nam omogočajo, da vidimo, kako družbeni problemi vplivajo na vse člane in članice ciljne skupine, bodo mnogi padli skozi razpoke našega gibanja,« opozarja Kimberlé Crenshaw (2016), »prepuščeni trpljenju v izolaciji«.

Čeprav je koncept intersekcionalnosti danes prevladujoč koncept za opisovanje kompleksnih neenakosti, v teoriji obstajajo tudi zgodnejša ali sočasna tematiziranja, ki intersekcionalnost poimenujejo z drugimi imeni. Omenimo naj le razpravo Patricie Hill Collins (2000), ki koncept intersekcionalnosti opisuje z izrazom »matrica dominacije«. Z dominacijo meri na različne dimenzije privilegijev, povezanih z barvo kože, razredom, etnično pripadnostjo in podobno. Izkušnja belske bogate ženske z diskriminacijo je, na primer, drugačna od izkušnje belske revne ženske, ki je v marsičem lahko bližja izkušnji revnega moškega. A prav intersekcija s spolom to izkušnjo izgrajuje kot kompleksno in specifično. Patricia Hill Collins poudarja, da omenjeni privilegiji ne obstajajo sami po sebi, niso izolirani, pač pa so med seboj povezani. Ta povezanost – intra-umeščenost – je tisto, kar oblikuje matrico dominacije.

Prve razprave, ki so se dotikale intersekcionalnosti, so bile oblikovane okoli trikotnika rasa – razred – spol. Šele pozneje so v to razpravo vstopale tudi druge okoliščine, ki dodatno prispevajo h kompleksnosti analizirane neenakosti.

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, koliko dodatnih dimenzij je smiselno upoštevati v analizi in kje je konec prečenja. Sleherna izkušnja ima namreč lahko skorajda neskončno dimenzij, ki se ne tičejo samo okoliščin, kot so starost, verska pripadnost, spolna usmerjenost in podobno, pač pa tudi vprašan statusa (npr. [ne]status državljana) in celo geopolitičnih razmerij (npr. lociranost zahod – vzhod). V družboslovnih raziskavah se zdi, da je upoštevanje etničnosti, razreda in spola najpogostejše, druge dimenzije pa dodajamo glede na kontekst in potrebe.

Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011) intersekcionalnost opredeljujeta kot »orientacijo, načelo in pot v raziskovanju kompleksnih neenakosti«, saj te nimajo enega samega ali enotnega vira:

Intersekcionalni pristop ‚problemov‘ ne locira avtomatično v eno samo dimenzijo (denimo spol *ali* etničnost) ali v eno samo domeno, iz katere naj bi neenakost izviralala (denimo v sfero zasebnosti oziroma družino *ali* tradicijo in kulturo), temveč opazuje njihovo medsebojno učinkovanje, torej kompleksnost: kako součinkujejo ekonomija (npr. »trg dela«), zasebnost (družina) in državljanski status (biti ali ne biti državljan/ka)? (Hrženjak in Jalušič, 2011: 34)

Ob tem je ključno opozorilo Dortha Staunæs (2003), ki o intersekcionalnosti govori kot o dinamičnem procesu. Dimenzije, ki se prečijo v intersekciji s spolom ali drugimi osebnimi okoliščinami, namreč niso statične in fiksne, pač pa se premikajo in spreminjajo. Pri intersekcionalnosti torej ne gre zgolj za dejstvo prečenja, pač pa tudi za fluidnost medsebojnega součinkovanja različnih dimenzij.

Teorija intersekcionalnosti je predvsem v zadnjih letih, ko je zlasti v ameriškem kulturnem prostoru postala del prevladujočega besednjaka in so jo skozi aktivistične boje operacionalizirala tudi številna gibanja za pravice različnih družbenih skupin, doživela vrsto (populističnih) kritik zunaj akademske sfere. Kritiki, ki prihajajo predvsem s politične desnice, izjavljajo, da je intersekcionalnost zgolj nova modna beseda, ki identitetnim politikam daje nov zagon, omogoča nove žrtvene pozicije, ki niso odvisne od tega, kdo si in kakšne so tvoje izkušnje, pač pa, koliko diskriminiranim identitetnim skupinam pripadaš. S sklicevanjem na intersekcionalnost naj bi se zgolj dodatno izključevalo tiste, katerih pozicija moči je že tako ali tako načeta: belopolte heteroseksualne moške (Coaston, 2019; Shapiro, 2018).

Te napade lahko umestimo v širši kontekst sodobnih apropiacij konceptov človekovih pravic, enakih možnosti in podobno, ki jih opažamo v radikalno

desnih gibanjih, kot je na primer t. i. anti-gender gibanje oziroma gibanje proti t. i. teoriji spola (Kuhar in Paternotte, 2017). Ena od pomembnih tarč tega gibanja so prav univerze in politike vednosti. Z netenjem kulturnih bojev na univerzah in z obtožbami o prežetosti akademske javnosti s politično korektnostjo in kulturnim marksizmom poskušajo po gramscijevsko vzpostaviti novo kulturno hegemonijo (Paternotte in Verloo, 2021). Kot ugotavljata Agnieszka Graff in Elzbieta Korolczuk (2020), je uspeh tega gibanja skrit v dejstvu, da je kot politična praksa postal del uporov proti neoliberalizmu. Gre za konservativni odgovor na neoliberalizem, ki združuje množice razočaranih ljudi, žrtev individualizirane družbe in ukinjanja socialne države. Gibanje za to krivi globalne politične in ekonomske elite, kamor štejejo tudi feminizem in druge identitetne politike.

A koncept intersekcionalnosti izvira prav iz kritike identitetnih politik iz konca osemdesetih in začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Kimberlé Crenshaw (1991) opozarja, da je problem teh politik ravno v tem, da pogosto prekrijejo ali ignorirajo razlike znotraj identitetne skupine, v imenu katere udejanjajo svojo politiko. Gre za unifikacijo izkušenj, ki so običajno zreducirane na izkušnje najvidnejših predstavnikov, predstavnic določene identitetne skupine, medtem ko so intra-skupinske razlike prezrte. Poleg tega lahko obravnava skupine kot monolitne trdnjave učinkuje kot izključevanje znotraj skupine. V reifikaciji skupine ni prepoznano, da so identitetne dimenzije živete, da nastajajo in se oblikujejo v interakciji.

Intersekcijski pristop ne razrešuje v celoti izhodiščne kritike identitetne politike. Do določene mere presega le prekritje različnih identitetnih pozicij z eno »mega« identiteto, ne odpravi pa problema unificiranja skupin, saj se to lahko zgodi skozi nove intersekcijske kategorije (npr. temnopolte ženske). Teorija intersekcionalnosti se torej ne ukvarja posebej z vprašanji posamezne identitete, pač pa primarno želi obravnavati sistemska in strukturna vprašanja kompleksnih neenakosti in diskriminacije. Ali kot pravi Mari J. Matsuda (1991), intersekcionalno načelo v raziskovanju pomeni zastaviti tisto »drugo vprašanje«:

Način, na katerega poskušam razumeti medsebojno povezanost vseh oblik podrejenosti, je z metodo, ki ji pravim ‚zastavi drugo vprašanje‘. Ko vidim nekaj, kar je videti rasistično, se vprašam: ‚Kje je v tem patriarhat?‘ Ko vidim nekaj, kar je videti seksistično, vprašam: ‚Kje je v tem heteroseksizmu?‘ Ko vidim nekaj, kar je videti homofobno, se vprašam: ‚Kakšno vlogo igra pri tem razredna dimenzija?‘ [...] To nam pomaga spoznati, da nobena oblika podrejenosti nikoli ne obstaja sama (Matsuda, 1991: 1189).

Prav slednje – podrejenost, ki ni sama – opozarja na ključno dimenzijo interseksionalnosti in razlike v odnosu do morda bolj znanega koncepta multiple diskriminacije. Medtem ko ideja multiple diskriminacije predpostavlja enodimenzionalno razumevanje diskriminacije in seštevanje dimenzij, saj je zgolj deskriptivni popis različnih osebnih okoliščin, na osnovi katerih je posameznik potencialno lahko diskriminiran, interseksijski pristop pomeni ukvarjanje s součinkovanjem različnih dimenzij diskriminacije. Povedano drugače, ko govorimo o intersekciji spolne in rase diskriminacije, nimamo opravka zgolj z dvema diskriminacijama – spolno in rasno – pač pa se na intersekciji spola in rase vzpostavlja nova vsebina, nova dimenzija diskriminacije, pri kateri ne gre za seštevek obeh diskriminacij, pač pa, kot poudarja Kimberlé Crenshaw (1991), za novo realnost diskriminacije. Zato je treba posameznika ali družbeno skupino, ki je hkrati diskriminiran_a na podlagi več osebnih okoliščin, obravnavati v okviru avtentične nove realnosti diskriminacije, ki se vzpostavlja na intersekciji.

Kimberlé Crenshaw (1989, 1991) s konceptom interseksionalnosti bolj cilja na njene systemske dimenzije kot pa na identitetna vprašanja, zato loči med tremi tipi interseksionalnosti. Prva je strukturna interseksionalnost, ki označuje potrebo po obravnavanju konteksta določene identitetne pozicije, da bi lahko celostno razumeli način, prek katerega prihaja do diskriminacije. S politično interseksionalnostjo opredeljuje različne politike, ki se izvajajo »v imenu« določenih skupin, ki jim posameznik hkrati pripada in v okviru katerih so si te politike lahko tudi v nasprotju, če ne reflektirajo pozicije tistih, ki so znotraj določene skupine v intersekciji z drugimi identitetami. Tretji tip interseksionalnosti je reprezentacijska interseksionalnost, ki, kot opozarja Mieke Verloo (2006), skozi vprašanje analize diskurza tematizira, kako neinterseksijski pristop v sicer protidiskriminacijskem diskurzu prispeva k njegovi šibitvi. Kimberlé Crenshaw (1991: 1282) je zapisala, da se, ko en tip diskurza ne prepozna pomembnosti drugega tipa diskurza, okrepijo pozicije moči, proti katerim sta sicer usmerjena oba. Odsotnost interseksijske perspektive v protidiskriminatornem diskurzu lahko prispeva k njegovi slabitvi in krepitvi diskurzov, ki so uperjeni zoper njega. Konkretno, Kimberlé Crenshaw (1991) na primeru analize izkušenj temnopoltih žensk v ZDA pokaže, kako feministična perspektiva, ki ob refleksiji patriarhata hkrati ni zmožna refleksije rasizma, rezultira v tem, da feminizem (lahko) reproducira rasizem, antirasizem pa podrejenost žensk. Po Mieke Verloo (2006) reprezentacijska interseksionalnost hkrati obravnava tudi vprašanje strukture in politike. Različne politike, povezane z določenimi družbenimi skupinami, se namreč manifestirajo na ravni

posameznih diskurzov, ti pa odsevajo identitetne pozicije in razmerja moči v družbeni strukturi, torej strukturno intersekcionalnost. Prav zato je obravnava reprezentacijske intersekcionalnosti neločljivo povezana tudi s političnimi in strukturnimi dimenzijami intersekcijskega pristopa. Vse te tri intersekcionalnosti smo obravnavali tudi v naši raziskavi.

1.2 Intersekcionalna perspektiva v raziskovanju diskriminacije v Sloveniji

Pregled dosedanjih raziskav o diskriminaciji in praksah neenakosti v Sloveniji v obdobju od leta 1991 do 2018 kaže, da je bila glavnina raziskovalnega dela usmerjenega v enodimenzionalno razumevanje diskriminacije (Učakar in drugi, 2019).² Kljub temu se že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pojavijo prva tematiziranja presečnih diskriminacij, čeprav v prvih raziskavah avtorice in avtorji za opis tovrstnih presečnosti še ne uporabljajo koncepta intersekcionalnosti. V večini primerov gre za raziskovalno optiko, ki vprašanje spola analizira skozi prečenje z drugimi osebnimi okoliščinami oziroma statusi, kot so na primer etnična pripadnost (Zaviršek, 1994; Lukšič Hacin 2002), duševno zdravje (Flaker, 1999; Zaviršek in Škerjanc, 2000) ali hendikep (Kralj, 2008; Zaviršek, 2013).

Elemente intersekcionalne analize lahko zasledimo tudi v nekaterih drugih raziskavah, ki se ukvarjajo s položajem znanstvenic v akademskem prostoru (Jogan, 1997; Hofman, 2017), v raziskavah, ki obravnavajo spol skozi prečenje z migrantskim statusom (Cukut Krilić, 2009; Milharčič Hladnik in Mlekuž, 2009), vključno z razredom in državljanstvom (Pajnik in Bajt, 2013, 2021) ali z versko pripadnostjo (Zalta, 2018), kompleksnejše intersekcionalnosti pa lahko vidimo v raziskavi o nevidnosti reproduktivnega dela, v okviru katerega je spol pomembno zaznamovan z vprašanji nacionalnosti, rase, razreda, državljanstva in življenjskega obdobja (Hrženjak, 2007). V zadnjih letih je nastalo tudi nekaj študij na področju izobraževanja, v katerih je prav tako mogoče

2 Za celoten pregled raziskav, ki smo ga opravili v okviru projekta »Državljanstvo in diskriminacija: intersekcijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti«, glej: Učakar, Tjaša, Fabijan, Emanuela, Smrdelj, Rok in Ješe Perković, Ana. 2019. Raziskovalna dinamika na področju diskriminacije v Sloveniji: uveljavljanje intersekcionalne analize. *Časopis za kritiko znanosti*. 2019, 47 (275): 129–159. V tem delu uvodnega poglavja povzemamo zgolj ključne ugotovitve pregledne analize raziskav o intersekcijski diskriminaciji v Sloveniji. Glej tudi Mandelc, Damjan. 2022. Priseljenci, diskriminacija in državljanstvo v intersekcijski perspektivi. *Teorija in praksa*, v tisku.

zabeležiti interseksijski pristop pri pojasnjevanju šolskega uspeha deklic in dečkov (Mladenović, 2016) oziroma vrstniškega nasilja (Hrženjak, 2011).

Prva in do sedaj najširše zastavljena raziskava (v smislu števila upoštevanih osebnih okoliščin), ki se je specifično ukvarjala z vprašanjem interseksijske diskriminacije v Sloveniji, je nastala leta 2009 (Kuhar, 2009). Raziskava je odprla nekatera pomembna metodološka vprašanja o tem, kako je mogoče raziskovati izkušnje interseksijske diskriminacije v praksi vsakdanjega življenja, sicer pa je potrdila, da je diskriminacija tudi med osebami, ki se lahko znajdejo na intersekciji potencialnih diskriminacij, praviloma razumljena enodimenzionalno oziroma v obliki seštevka, ne pa kot neka nova realnost, ki jih postavlja v specifičen položaj prav zaradi součinkovanja in prečenja več osebnih okoliščin. Še več: sodelujoči v raziskavi so pogosto poudarjali le eno od identitet kot ključno in najpomembnejšo in ta je običajno prekrila vse druge identitetne dimenzije posameznika oziroma posameznice. Ta sicer ni nujno fiksna in se lahko v času spreminja; po navadi je najpomembnejša tista, ki se zdi bolj ogrožena ali pa fizično vidna in je zato ni mogoče skriti. Kljub omenjenim omejitvam, ki sicer predstavljajo pomemben vpogled predvsem v epistemologijo raziskovanja diskriminacije, je ta obsežna empirična študija zabeležila vrsto pričevanj in izkušenj z interseksijsko diskriminacijo v Sloveniji.

Druga obsežnejša raziskava interseksijske diskriminacije v Sloveniji je nastala leta 2011 (Jalušič in Hrženjak, 2011). V nasprotju s prvo, ki se je ukvarjala z interseksijsko diskriminacijo na ravni vsakdanjega življenja in z narativom žrtev diskriminacije, je bila druga usmerjena v analizo strukturne in politične interseksionalnosti. Raziskava je v ospredje postavila vprašanje spola in učinkovanje spola skozi druge dimenzije neenakosti – etničnosti/rase, razreda, starosti in državljankega statusa.

Na mikroravni sta avtorici Vlasta Jalušič in Majda Hrženjak analizirali individualne življenjske izkušnje diskriminacije starejših žensk, migrantk in Rominj, na mezoravni sta se ukvarjali z institucijami in organizacijami, ki naj bi s socialnimi storitvami blažile neenakost in njene posledice za ljudi, na makroravni pa ju je skozi interseksionalno perspektivo zanimalo oblikovanje politik. Med drugim ugotovljata, da se interseksionalnost v obstoječih politikah večinoma ne pojavlja in ni tematizirana, pojavljajo pa se različno imenovani zametki tega, čemur bi lahko rekli interseksionalnost ali kompleksne neenakosti. Pojasnjujeta, da so te »intersekcije zvečine obravnavane kot 'dodajanje' dimenzij in redko razumljene kot kompleksni statusi neenakosti« (ibid.: 109). Analiza je pokazala, da je interseksionalnost najizraziteje prisotna v dokumentih, povezanih

s politikami trga dela (npr. politika zaposlovanja starejših žensk), najmanj pa, kar je ironično, v dokumentih, ki neposredno prepovedujejo diskriminacijo. Avtorici poudarjata, da prav noben protidiskriminacijski dokument, ki sta ga analizirali, ne prepozna interseksijske ali t. i. prečne diskriminacije. Ta je, kot ugotavljamo v naši raziskavi, v slovensko zakonodajo vstopila šele leta 2016 s sprejetjem *Zakona o varstvu pred diskriminacijo*, ki v 12. členu med hujšimi oblikami diskriminacije navaja tudi »večkratno diskriminacijo«.

V zadnjih letih je vsaj posredno upoštevanje interseksijske perspektive postalo standardna in nujna dimenzija raziskovanja v družboslovju v Sloveniji (npr. Zaviršek, 2013; Razpotnik, 2013; Vidmar Horvat, 2014; Hrženjak, 2014; Hrženjak in Pajnik, 2015; Mladenović, 2016; Hofman, 2017; Zalta, 2018; Zaviršek, 2018; za celoten pregled glej: Učakar in drugi, 2019). Svoj domicil ima resda predvsem v študijah spolov, pri katerih prečenje spola z drugimi osebnimi okoliščinami in statusi ostaja osnovna prizma interseksijske analize. Kljub temu se z razumevanjem kompleksnih neenakosti in z dejstvom, da so vsi vidiki družbenega življenja umeščeni v določen politični in kulturni kontekst, ta raziskovalna perspektiva širi tudi na področja, pri katerih pozicija spola ni izhodiščna točka raziskovanja.

Medtem ko se je prva omenjena študija o intersekcionalnosti v Sloveniji ukvarjala predvsem s strukturno intersekcionalnostjo, druga pa je k temu dodala tudi politično intersekcionalnost, smo z našo raziskavo poskušali zajeti vse tri dimenzije intersekcionalnosti, kot jih definira Kimberlé Crenshaw (1991). Poleg strukturne in politične smo obravnavali tudi reprezentacijsko intersekcionalnost. V nadaljevanju natančneje predstavljamo uporabljeno metodologijo.

1.3 Raziskovanje intersekcionalnosti: metodologija in vzorec

Osnovni analitični razdelitvi tipov intersekcionalnosti v politično, reprezentacijsko in strukturno intersekcionalnost (Crenshaw, 1991: 1245) smo v raziskovalnem projektu pripisali ustrezno metodologijo. Politično intersekcionalnost smo v analizi zakonodajnih besedil in pripadajočih parlamentarnih obravnav raziskovali s pomočjo kritične analize okvirov, za reprezentacijsko intersekcionalnost, kot se pojavlja v medijskih poročilih o omenjenih zakonodajnih postopkih, smo uporabili metodo analize vsebine, v fokusnih skupinah s strokovnjakinjami in strokovnjaki z analiziranih področjih pa smo zasledovali

predvsem strukturno intersekcionalnost, čeprav smo se v teh pogovorih dotaknili tudi preostalih dveh tipov intersekcionalnosti.

Koncept intersekcionalnosti oziroma intersekcijske diskriminacije smo operacionalizirali tako, da smo ga analitično razdelili v tri možne tipe pojavljanja:

- Prvi tip intersekcionalnosti vključuje *hkratno upoštevanje več osebnih okoliščin* oziroma njihovo prečenje. V osnovi smo upoštevali štiri osebne okoliščine – spol, spolna usmerjenost, etničnost in verska pripadnost – ki so bile tudi fokus našega raziskovanja, zabeležili pa smo tudi preostale možne osebne okoliščine. Med njimi se je kot pomembna okoliščina izkazala predvsem starost, saj se intersekcionalnosti, ki se pojavljajo v analiziranih zakonih in politikah, pogosto pojavljajo prav v upoštevanju prečenja starosti in še ene osebne okoliščine. Primeri prvega tipa intersekcionalnosti so, na primer, identitetne pozicije, kot so lezbijka (spol * spolna usmerjenost), musliman (spol * verska pripadnost, lahko tudi etničnost), slovenski katolik (nacionalnost * verska pripadnost, odvisno od konteksta lahko tudi spol) in podobno.
- Drugi tip intersekcionalnosti predstavlja *prečenje osebne okoliščine s posameznikovim statusom*, ki mu ga pripisuje politika, državni organ, medijska interpretacija itd. Možni primeri drugega tipa intersekcionalnosti so zapisi, kot so »migrantka« (spol * migrantski status), »Rom, prejemnik socialne pomoči« (etnična pripadnost, lahko tudi spol, in status prejemnika socialne pomoči) in podobno. Statusa v tem tipu intersekcionalnosti nismo razumeli izključno v formalno-administrativnem smislu, pač pa širše, v kontekstu pozicioniranja v družbene hierarhije in odnose moči.
- V tretji tip intersekcionalnosti smo vključili *križanje osebne okoliščine z družbenim kontekstom*, ki smo ga razumeli kot tiste vidike prečenja osebnih okoliščin, ki so povezani s socialnimi, političnimi, kulturnimi ali ekonomskimi vidiki hierarhizacije. V to kategorijo intersekcionalnosti tako spadajo razprave o, na primer, revnih ženskah v nasprotju z bogatimi ženskami, izobraženimi migranti v nasprotju z neizobraženimi migranti in podobno, pa tudi zapisi, kot so »radikalni musliman« (verska pripadnost * kulturno-politična interpretacija konteksta).

V prvem delu empirične analize smo z metodo kritične analize okvirov analizirali ključne zakone, uvodne pojasnitve zakonov, amandmaje zakonov in politično razpravo ob sprejemanju teh zakonov in dokumentov v povezavi z vprašanjem diskriminacije in s štirimi osebnimi okoliščinami, ki smo jih postavili v središče našega zanimanja: spol, spolna usmerjenost, etničnost in

verska pripadnost. Te osebne okoliščine slovenska Ustava (14. člen) in evropsko pravo (npr. 13. člen amsterdamske pogodbe) razumeta kot tiste okoliščine (poleg še nekaterih drugih), na podlagi katerih je prepovedana diskriminacija.

V nadaljnjih poglavjih je 72 analiziranih besedil in pripadajočih razprav na parlamentarnih odborih in zasedanjih parlamenta predstavljeno podrobneje, tu naj navedemo le osnovne zakone, ki smo jih vzeli za izhodišče analize. Na področju spola smo analizirali *Zakon o enakih možnostih žensk in moških* (2002) z dopolnitvami in spremembami zakona leta 2018 in 2019, na področju spolne usmerjenosti smo se ukvarjali z amandmaji k *Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (2015), vprašanje etničnosti (in v povezavi s tem tudi vprašanje migracij in tujosti) smo raziskovali skozi analizo dopolnitev *Zakona o tujcih* (2017), dopolnitev *Zakona o varstvu javnega reda in miru* (2015), dopolnitev *Zakona o romski skupnosti* (2017), analizirali pa smo tudi razpravo o *Globalnem dogovoru o varnih, urejenih in zakonitih migracijah* (2018). Vprašanje verske pripadnosti smo analizirali s pomočjo sprememb in dopolnitev *Zakona o verskih skupnostih* (2013), splošno tematiko diskriminacije pa smo analizirali skozi *Zakon o varstvu pred diskriminacijo* (2016).

V drugem delu raziskave smo se osredotočili na medijske zapise ob sprejemanju in/ali spreminjanju omenjenih zakonov, ki smo jih analizirali s pomočjo metode kritične analize diskurza (KAD).³ Osredotočili smo se na novinarska besedila, objavljena na štirih spletnih portalih: MMC, 24ur.com, Siol in Nova24TV. Prvi trije po podatkih raziskave MOSS⁴ sodijo med najbolj obiskane spletne strani v Sloveniji, portal Nova24TV pa smo vključili v raziskavo zaradi izrazite ideološke profiliranosti.

Ustrezna besedila smo iskali s pomočjo ključnih besed (npr. naslov zakona), časovno pa smo jih zamejili na čas dveh tednov pred sprejetjem zakona oziroma razpravo v parlamentu in dveh tednov po tem. V primerih, ko je bil tovrstni časovni okvir preozek in je iskanje pokazalo, da v tem časovnem okviru ni bilo ustreznih medijskih objav, smo časovno obdobje razširili, da smo v vzorec lahko vključili ustrezna besedila. Podrobnosti glede posameznih vzorcev analize

3 V sodobnosti se je za to metodologijo oziroma tovrstne metodološke pristope uveljavil izraz kritične študije diskurza (KŠD), a ker smo v prijavi raziskave navajali kritične analize diskurza (KAD), to poimenovanje ohranjamo tudi v uvodnem poglavju. Več o tem glej Vezovnik, Andreja. 2018. »Metode analize diskurza.« V: *Zasebno je politično: kritične študije vsakdanjega življenja* (ur. Mirjana Ule, Tanja Kamin in Alenka Švab). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 147–161.

4 MOSS (Merjenje obiskanosti spletnih strani), <https://www.moss-soz.si/>, zadnji dostop 11. 4. 2022.

so pojasnjene v nadaljnjih poglavjih, skupaj pa je bilo v tem delu analiziranih 446 novinarskih besedil: 162 na portalu MMC, 85 na 24ur.com, 87 na Siol in 112 na NovaTV24.⁵

V tretjem delu raziskave smo izvedli štiri fokusne skupine s strokovnjakinjami in strokovnjaki iz vladnih, nevladnih in raziskovalnih organizacij v Sloveniji, ki se neposredno ukvarjajo z vprašanjem diskriminacije na omenjenih štirih področjih. Ker smo ta del raziskave izvajali v času epidemije covid-19, smo vse fokusne skupine izvedli na daljavo s pomočjo aplikacije Zoom. V fokusnih skupinah je skupaj sodelovalo 18 sogovornikov in sogovornic, ki so predstavljali naslednje institucije, organizacije in društva: Amnesty International, Delavska svetovalnica, Društvo Up, Društvo za nenasilno komunikacijo, Info Kolpa, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Legebitra, Rdeče zore, Skupnost za zavest Krišne, Slovenska filantropija, Transakcija, Urad za verske skupnosti, Varuh človekovih pravic, Vita Activa in Zagovornik načela enakosti.

V raziskavi smo uporabili triangulacijo metod (Creswell, 2003), po kateri smo aplicirali kombinacijo treh metodoloških pristopov. Metodo kritične analize diskurza smo uporabili za analizo medijskih besedil, medtem ko smo zakone in politične razprave analizirali s kritično analizo okvirov. Fokusne skupine smo aplicirali kot uveljavljen pristop pri raziskovanju diskriminacije, ko so v ospredje postavljene osebne izkušnje žrtev diskriminacije oziroma izkušnje tistih, ki se s temi žrtvami neposredno ali posredno ukvarjajo. Epistemološke predpostavke in razlike v vsebini obravnavanega gradiva so torej narekovale različne metodološke pristope.

1.4 Zanemarljiva pojavnost intersekcionalnosti

Ugotovitve posameznih delov naše raziskave so podrobneje predstavljene v tematskih poglavjih v tej monografiji, a najsplošnejša ugotovitev vseh sklopov raziskave je, da je intersekcijska dimenzija marginalizirana tako v političnem kot medijskem diskurzu. Občasno se pojavlja predvsem v pasivni obliki, kar najpogosteje pomeni, da je intersekcionalna dimenzija vsebovana v samem

⁵ V tej monografiji ne predstavljamo medijske analize na vseh izbranih področjih. Za področje spolne usmerjenosti in medijskih prispevkov, povezanih s tujci, glej Smrdelj, Rok, Tjaša Učakar in Roman Kuhar. 2021. Marginalizacija intersekcijske perspektive: istospolna partnerstva in tujci na slovenskih novičarskih spletnih portalih. *Javnost* 28 (1): 122–140, DOI: 10.1080/13183222.2021.2012945.

subjektu politike ali medijske obravnave, vendar ni posebej tematizirana. Na odsotnost intersekcionalne dimenzije v politikah in zakonodaji so opozarjali tudi naši sogovorniki in sogovornice v fokusnih skupinah.

V nadaljevanju na kratko predstavljamo vse tri uporabljene metode v naši raziskavi, vsebinske ugotovitve iz posameznih delov raziskave pa so nato tematsko predstavljene v nadaljnjih poglavjih. V tem uvodnem pregledu se osredotočamo predvsem na nekaj splošnih ugotovitev iz kritične analize okvirov političnih govorov in zakonskih besedil. Kodiranje teh besedil je namreč omogočilo tudi deskriptivno statistično analizo gradiva s pomočjo programa SPSS.

1.4.1 *Kritična analiza okvirov*

Kritična analiza okvirov je diskurzivni pristop k preučevanju (temeljnih) norm, prepričanj in zaznav, ki so vključeni v izbrana besedila kot predmet analize. Generična oznaka »besedila« vključuje tako pisna besedila, govore, avdio in video posnetke.

Osnovni element analize je *okvir*. Mieke Verloo pojasnjuje, da je okvir »organizacijski princip, ki pretvarja fragmentarne ali naključne informacije v strukturiran in smiseln problem, pri katerem je rešitev implicitno ali eksplicitno vključena« (Verloo, 2005: 20). Z drugimi besedami: vsako besedilo je mogoče analizirati na način, da določimo, s katerimi problemi se besedilo ukvarja, jih definira in kaj ponuja (če sploh kaj) kot rešitev za ugotovljene težave. V osnovi je okvir oblika razlaganja ali kognitivna struktura, ki jo družbeni in predvsem politični akterji in akterke uporabljajo, da pojasnijo, konstituirajo in/ali reproducirajo določeno družbeno realnost.

Kako avtorji in avtorice besedila uokvirjajo problem, ki ga želijo obravnavati, pa tudi rešitev, ki jo ponudijo za identificirani problem, je odvisno od različnih dejavnikov. Kot pojasnjuje Carol Lee Bacchi (2009), avtorji in avtorice zapisanega besedila ali govorniki in govornice izrečenega besedila lahko uporabijo različne oblike strateškega oblikovanja problemov (in rešitev), da bi na tak način vplivali na določeno razpravo in odločanje ter da bi z izbranim uokvirjanjem najbolje in najučinkoviteje mobilizirali naslovnike za uresničevanje svojih ciljev.

Uokvirjanje je lahko tudi nenamerno ali nezavedno in odraža (ter reproducira) prevladujoče diskurze, prakse izključevanja, fobije in podobno, kar obstaja v določeni družbi in kar s pomočjo kritične analize okvirov poskušamo

razkriti in pojasniti. Definiranje problemov namreč ni vedno izključno svobodna izbira posameznika, pač pa je vsak, ki izraža določeno pozicijo, vedno že postavljen v politični in kulturni kontekst, ki to izražanje uokvirja. Izbira uokvirjanja tako ni odvisna zgolj od posameznega akterja, pojasnjujeta Snow in Benford (1988), pač pa na izbiro vplivajo značilnosti okolja, v katerem so oblikovani okviri izražanja. To pomeni, da »kulturni pomeni« (Bacchi, 2009) pomembno vplivajo na procese oblikovanja in so po Dombosu in sod. (2012) še pomembnejši kot namernost procesa oblikovanja s strani določenih akterjev in akterk.

Naše osrednje vprašanje v prvem delu raziskave je bilo, v kolikšni meri je (strateško) oblikovanje problemov pozorno na interseksionalne dimenzije in ali je interseksionalnost lahko nekaj, kar prispeva k politični strategiji definiranja problemov in posledično iskanja rešitev zanje.

Naša predpostavka je bila, da je vsako posamezno besedilo, ki smo ga analizirali, sestavljeno iz enega ali več okvirov, ki jih definira več označevalcev oziroma t. i. markerjev (prim. Dombos in sod., 2012). Okvir torej sestavlja kombinacija različnih markerjev.

Markerji oziroma označevalci so odgovori na »senzibilizacijska vprašanja« (Verloo in Lombardo, 2007: 35), ki nam pomagajo prepoznati določene vidike besedila, na katerih so zgrajeni okviri. Ta vprašanje so na primer: Kaj je problem? Kaj je rešitev problema? Kdo je »žrtev« problema (oziroma koga problem zadeva)? Kdo problem povzroča? Kaj je cilj rešitve? Kaj je treba storiti? Kakšna je normativna podlaga za predlagano rešitev?

Osnovna označevalca, ki smo ju upoštevali pri svoji analizi, sta »diagnoza« (identifikacija problema) in »prognoza« (identifikacija rešitev). Pri vsakem delu – diagnozi in prognozi – smo nato identificirali še druge vsebinske elemente besedila oziroma označevalce, ki skupaj sestavljajo okvir – bodisi okvir problema ali okvir rešitve. Ti označevalci so vključevali odgovore na vprašanja, kaj povzroča problem, kdo povzroča problem (»aktivni akter«), kdo je žrtev problema oziroma koga problem zadeva (»pasivni akter«) in ali se na ravni definicije problema, aktivnega akterja in pasivnega akterja pojavlja kakšna od treh operacionaliziranih oblik interseksionalnosti. Iste elemente smo identificirali tudi na ravni prognoze: kako rešiti identificirani problem, kdo je zadolžen za rešitev (»aktivni akter«), čigav problem bo rešen (»pasivni akter«) in kje, če kje, se pojavlja interseksionalnost. Z metodo kritične analize okvirov smo torej kodirali besedila na način, da je mogoča primerjava in analiza izbranih besedil, pri čemer smo analizo zamejili na največ

tri diagnoze in tri prognoze na posamezno besedilo (več o tem v Kuhar in Pajnik, 2019).

S pomočjo okvirov smo sintetizirali posamezne diagnoze in prognoze, združili smo jih v smiselne kategorije, iz katerih je mogoče razbrati ključne ideje in ideologije, ki jih izražajo identificirani problemi in predlagane rešitve. Kot bomo videli v nadaljevanju, se je v analiziranih besedilih, predvsem pri razpravah v parlamentu, pogosto zgodilo, da govorec ali govorka za identificirane probleme ni ponudil_a nobenih vsebinskih rešitev ali pa je te iskal_a na povsem drugem vsebinskem polju.

V vzorec smo vključili 72 dokumentov. Med njimi so nekaj več kot polovico (53 %) predstavljale razprave v Državnem zboru ob obravnavi predlogov zakonov, ki so bili relevantni za našo analizo. Slabih 38 % predstavljajo razprave o teh predlogih na parlamentarnih odborih, v analizo pa smo vključili tudi 7 zakonov (kar predstavlja slabih 10 % vzorca), pri čemer smo analizirali uvodni, pojasnitveni del zakona. Kot rečeno, nas je pri analizi primarno zanimalo, ali se v pojasnitvah zakonov in v razpravi o njih pojavlja vprašanje interseksionalnosti, ki smo jo razumeli v najširšem možnem obsegu treh zgoraj omenjenih operacionalizacij, in na kakšen način se ta tematika pojavlja v analiziranih gradivih.

Največji delež analiziranih dokumentov (50 %) je vseboval reference na etnično pripadnost, kamor smo šteli tudi vprašanja, povezana z romskim prebivalstvom in s tujimi delavci oziroma ne-državljanji; sledi vprašanje spola, ki se pojavlja v 43 % dokumentov, verska pripadnost v nekaj več kot 22 % dokumentov, najmanjkrat pa je tematizirana spolna usmerjenost, ki se pojavlja v slabih 13 % analiziranih dokumentov. V pojasnitvah zakonov in razpravah o njih se pojavljajo tudi splošne reference na vprašanje diskriminacije, brez specifične navedbe osebne okoliščine diskriminacije. Tovrstne reference so se pojavile v 25 % analiziranih dokumentov.⁶

V vseh analiziranih dokumentih smo identificirali 139 diagnoz oziroma problemov, ki jih je mogoče združiti v 11 sklopov, kot prikazuje spodnja tabela (tabela 1).

6 Seštevek je več kot 100 %, ker se posamezne osebne okoliščine pojavljajo hkrati v več dokumentih.

Tabela 1: Kategorizacija identificiranih diagnoz v vseh analiziranih dokumentih

Problemski sklop (kategorija)	Število diagnoz	Podkategorije problemskih sklopov (število posameznih diagnoz)
Diskriminacija po spolu	41	1. muslimanke (6) 2. neenakost žensk (22) 3. neenakost žensk – pravo (5) 4. neenakost žensk – biologija (1) 5. neenakost moških (2) 6. kvote (2) 7. drugo (3)
Problemi v zakonodaji	37	1. zaposlovanje tujcev (2) 2. začasno bivanje (5) 3. registracija verske skupnosti (5) 4. neusklajenost zakonodaje z EU (9) 5. združitev družine (2) 6. pravna neurejenost (11) 7. pravni status (1) 8. odsotnost nadzora (1)
Politična nasprotja	13	
Pravice Romov	13	1. romske pravice (2) 2. bivanjske razmere (6) 3. neaktivnost Romov (1) 4. pravni vidiki – Romi (4)
Diskriminacija istospolno usmerjenih	10	1. zakonska neurejenost področja (7) 2. predsodki (1) 3. posvojitev otrok (2)
Migracije (migranti, begunci)	10	1. neurejenost migracij (2) 2. ogroženost zaradi migracij (5) 3. multikulturalizem (1) 4. vključevanje migrantov (1) 5. diskriminacija migrantov (1)
Diskriminacija verske skupnosti	4	1. diskriminacija verske skupnosti (2) 2. ločenost cerkve in države (3)
Revščina	4	1. revščina – Romi (3) 2. revščina – brezposleni (1)
Diskriminacija delavcev	2	1. izkoriščanje tujih delavcev (2)
Človekove pravice	2	1. drugo (2)
Diskriminacija	2	1. diskriminacija in sodni sistem (2)
Skupaj	139	

Enajst tematskih sklopov, ki smo jih identificirali v analiziranih dokumentih, odseva tematike, ki so bile vključene v našo analizo. Podatkov o pogostosti pojavnosti posameznih tematik v parlamentarnih razpravah in v pojasnitvah predlogov zakonov ni mogoče generalizirati, saj odsevajo specifičen vzorec, ki smo ga oblikovali.

V prvem sklopu, »Diskriminacija po spolu«, so bili identificirani problemi, povezani z različnimi družbenimi in političnimi vidiki neenakosti žensk v slovenski družbi. Nekateri od teh problemov se specifično navezujejo tudi na pravno neenakopravnost žensk, poudarjen je bil tudi biološki vidik (tj. rojevanje) kot vir neenakosti, razpravljali so o kvotah in o neenakosti moških, del razprav na to temo pa je bil povezan tudi s položajem muslimank v zahodnem svetu, predvsem skozi trk zahodne kulture s kulturo, ki zahteva nošenje naglavne rute. V teh razpravah je šlo večinoma za t. i. femonacionalistično pozicijo (Farris, 2017), s katero nekateri poskušajo preprečiti migracije v imenu enakosti in domnevne ogroženosti žensk na zahodu, ki naj bi jih ogrožala tuja, patriarhalna kultura.

Drugi sklop identificiranih problemov, »Problemi v zakonodaji«, je povezan z nomotehničnimi, administrativnimi in drugimi težavami v zakonodaji, ki povzročajo probleme na različnih področjih: od urejanja statusa tujih delavcev v Sloveniji in možnosti združitve z družino do registracije verskih skupnosti in podobno. Pomemben del teh problemov je povezan z nezadostnim prenosom evropske zakonodaje (direktiv) v nacionalni pravni sistem.

Tretji najobsežnejši sklop problemov je povezan z ideološkimi boji političnih strank – to je sklop »Politična nasprotja«. V tem primeru ne gre za vsebinske probleme, pač pa predstavniki različnih strank opozarjajo, da njihovi nasprotniki predstavljajo težavo, ker ne sledijo njihovim predlogom. V zgornji tabeli teh problemov nismo posebej klasificirali, ker gre za zelo veliko razdrobljenost in dnevnapolitično specifičnost identificiranih problemov oziroma diagnoz.

Med obsežnejšimi problemskimi sklopi naj omenimo še vprašanja, povezana s položajem in pravicami Romov, pri katerih so posebej poudarjena neurejena bivanjska razmerja, vprašanja, povezana s položajem istospolno usmerjenih posameznic in posameznikov, pri katerih se večina težav veže na pravno neurejenost in nevidnost istospolnih partnerskih zvez, ter na vprašanja, povezana z migracijami, pri katerih prevladujejo uokvirjanja, ki migracije predstavljajo skozi domnevno ogroženost večinskega prebivalstva.

V tej raziskavi nas bolj kot pogostost pojavljanja posameznih tematik zanima, ali so obravnavane skozi intersekcijsko perspektivo. Na ravni definicije

problema (diagnoze) je bila intersekcionalnost identificirana pri slabih 24 % vseh problemov. Večinoma se pojavlja prečenje dveh dimenzij. V intersekcionalnosti se najpogosteje pojavlja osebna okoliščina spola, druga najpogostejša intersekcionalnost pa je povezana s statusom. V ta kontekst sodijo status, povezan z begunsko ali migrantsko izkušnjo, status, povezan z zaposlitvijo oziroma opravljanjem profesije, status, povezan z (ne)državljanstvom (tujci), in v manjši meri tudi status, povezan z zakonskim stanom (npr. ločena oseba). Med drugimi osebnimi okoliščinami, ki jih nismo posebej obravnavali, se pojavljata predvsem starost in starševstvo. V kontekstu prečenja posameznih dimenzij se najpogosteje pojavljajo intersekcije spola s statusom in spola z versko pripadnostjo (tabela 2).

Tabela 2: Intersekcionalnosti na ravni diagnoze

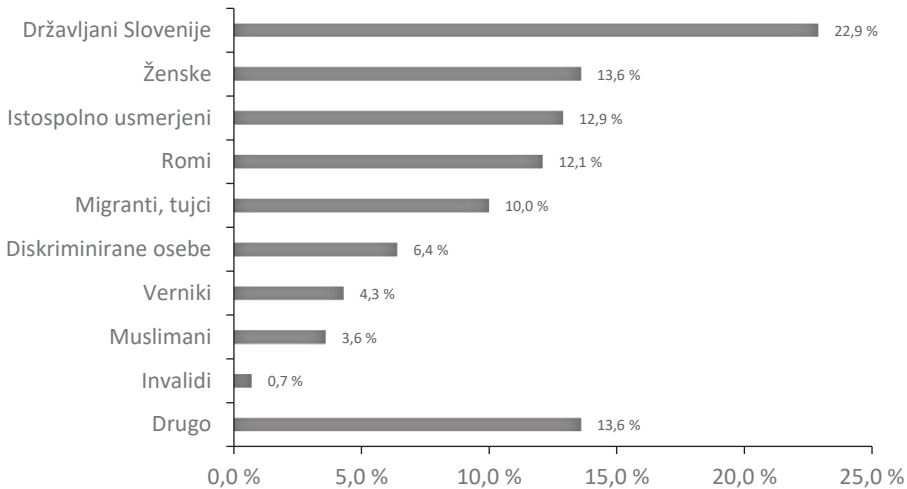
	N	%
Spol * status	12	42,8 %
Spol * vera	5	17,8 %
Etnična pripadnost * status	2	7,1 %
Spol * etnična pripadnost	2	7,1 %
Spol * spolna usmerjenost	1	3,6 %
Vera * spolna usmerjenost	1	3,6 %
Vera * etnična pripadnost	1	3,6 %
Vera * status	1	3,6 %
Vera * etnična pripadnost * status	1	3,6 %
Spol * status * kontekst	1	3,6 %
Status * kontekst	1	3,6 %
SKUPAJ	28	100,0 %

Glavnina intersekcionalnosti se v analiziranem gradivu pojavlja v pasivni obliki, kar pomeni, da je intersekcionalnost vsebovana v samem subjektu politike, ni pa aktivno obravnavana, izpostavljena ali analizirana. Identificirana mesta intersekcionalnosti v analiziranih gradivih torej bolj govorijo o obstoju potencialne intersekcijske oziroma prečne diskriminacije, za katero pa zakonodajalec in politični razpravljavci in razpravljavke večinoma niso zadostno senzibilizirani, da bi jo prepoznali in kot tako tudi upoštevali v politikah.

Med vsemi analiziranimi besedili je nekaj več kot 43 % takih, ki ne omenjajo posebej akterja, ki povzroča problem. Tisti, ki ga, izvor problema večinoma

pripisujejo bodisi državi oziroma političnim strankam, njihovim interesom in ciljem ali pa se osredotočajo na pomanjkljivo, problematično zakonodajo in obstoječi pravni red, ki iz takih ali drugačnih razlogov povzroča identificirani problem oziroma probleme.

Med pasivnimi akterji, torej tistimi, ki so žrtve določenega problema, smo identificirali devet najpogosteje omenjenih akterjev. Zanimivo je, da so kot žrtve problemov v največjem deležu opredeljeni državljanke in državljani Slovenije, šele nato sledijo posamezne identitetne kategorije, ki so fokus naše analize: ženske, Romi, istospolno usmerjeni, migranti in tujci. Državljanke in državljani Slovenije so večinoma omenjeni kot žrtve sprejemanja zakonodaje ali urejanja pravic manjšin (slika 1).



Slika 1: Pasivni akterji na ravni diagnoze

V analizi pasivnih akterjev, torej tistih, ki jim identificirani problem povzroča težave, smo pri 23 % akterjev zaznali interseksijsko pozicijo. Ta se najpogosteje pojavi v povezavi s posameznikovim spolom, v skoraj enakem deležu pa tudi v povezavi s statusom, ki v primeru pasivnih akterjev pomeni bodisi zaposlitveni status, zakonski status, status migranta ali status tujca. Po pogostosti pojavljanja nato sledijo etnična pripadnost, verska pripadnost, spolna usmerjenost in druge osebne okoliščine, ki vključujejo starost in starševstvo. Če konkretno pogledamo prečenje osebnih okoliščin, se pri pasivnih akterjih najpogosteje pojavi prečenje spola s posameznikovim statusom (tabela 3).

Tabela 3: Intersekcionalnost na ravni pasivnih akterjev

	N	%
Spol * status	11	50,0 %
Spol * vera	3	13,7 %
Vera * spolna usmerjenost	2	9,1 %
Vera * etnična pripadnost	2	9,1 %
Etnična pripadnost * status	2	9,1 %
Spol * spolna usmerjenost	1	4,5 %
Etnična pripadnost * status * spol	1	4,5 %
SKUPAJ	22	100,0 %

Pri analizi prognoz oziroma podanih rešitev določenega problema ni presenetljivo, da se največji del prognoz, skoraj 6 %, nanaša na sprejem nove ali spremembo obstoječe zakonodaje, saj smo analizirali prav razprave ob sprejetju ali spremembi zakonodaje. Podrobnejše analize o podanih prognozah in o tem, ali zakonski predlogi vsebujejo intersekcijsko diskriminacijo, predstavljamo v posameznih poglavjih. V uvodnem pregledu naj omenimo le, da je le pri slabih 15 % podanih rešitev moč zaznati intersekcijsko pozicijo, a tudi v teh primerih gre za že prej omenjeno pasivno pojavljanje intersekcionalnosti. V večini primerov gre za intersekcijo s spolom, sledijo intersekcije z versko pripadnostjo (tabela 4). Med drugimi osebnimi okoliščinami, ki jih nismo posebej obravnavali, se v naši analizi pojavljajo predvsem vprašanje starševstva in tveganja za revščino oziroma dejanska revščina.

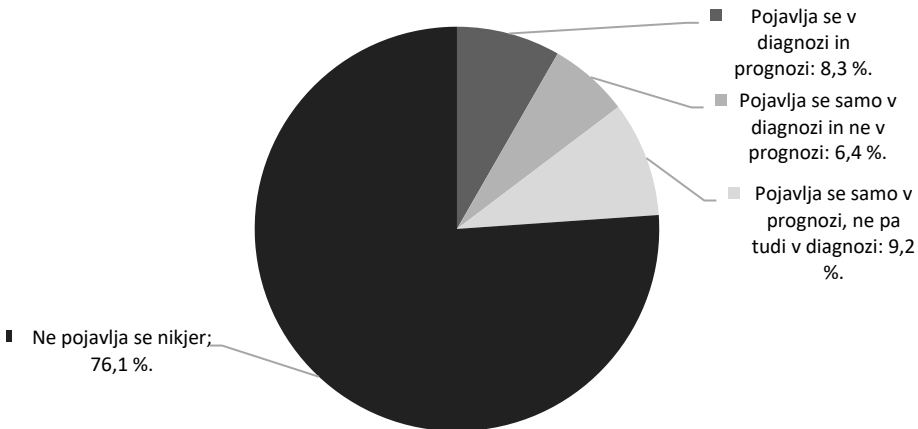
Tabela 4: Intersekcionalnosti na ravni prognoze

	N	%
Spol * status	8	50,0 %
Spol * vera	3	18,7 %
Spol * spolna usmerjenost	2	12,4 %
Vera * spolna usmerjenost	1	6,3 %
Vera * etnična pripadnost	1	6,3 %
Spol * etnična pripadnost	1	6,3 %
SKUPAJ	16	100,0 %

Govori in besedila, analizirana z metodo kritične analize okvirov, pogosto kažejo nekonsistentnosti med diagnozami in prognozami. Predvsem za politične govore velja, da so v njih pogosto poudarjene diagnoze oziroma naštevanje

problemov, prognoze oziroma rešitve pa večkrat ostajajo v ozadju ali pa je polje rešitve drugačno od polja diagnosticiranega problema (kot primer glej rezultate raziskovalnega projekta *Quing*, v katerem so bile analizirane evropske politike na področju enakosti spolov).⁷ Tudi v naši raziskavi ugotavljamo podobno, predvsem v povezavi z identificirano intersekcionalnostjo.⁸

V idealni skladnosti med diagnozami in prognozami bi identificirani problem, ki vključuje dimenzijo intersekcionalnosti, to moral obdržati oziroma tematizirati tudi v prognozi oziroma podani rešitvi, vendar že splošni kvantitativni pogled na analizirano gradivo kaže, da v analiziranih dokumentih ne moremo govoriti o tovrstnem ujemanju. Iz spodnje slike lahko vidimo, da se intersekcionalnost ne pojavlja v 76 % vseh tekstov – ne na ravni diagnoze oziroma definiranja problema ne na ravni prognoze oziroma predlaganih rešitev. A kar je še bolj povedno, je podatek, da se intersekcionalnost hkrati pojavlja le v dobrih 8 % diagnoz in prognoz (slika 2).



Slika 2: Konsistentnost pojavljanja intersekcionalnosti na ravni diagnoze in prognoze

7 *Quing*, <https://cps.ceu.edu/research/quing>, zadnji dostop 12. 4. 2022.

8 Analize uokvirjanja besedil v političnem polju sicer lahko pokažejo tudi nasprotno, ko pride do precejšnje skladnosti in ujemanja diagnoz s prognozami. Podatki raziskave v sedmih evropskih državah o populističnem uokvirjanju migracij na desnem polu političnega spektra pokažejo na precejšnjo diskurzivno »konsistentnost«, ko se kot odgovor na problem oziroma razumevanje migracij kot grožnje večinskemu prebivalstvu pojavijo rešitve, ki kot neposreden odgovor na problem predlagajo politike preprečevanja migracij in zaostrovanja mejnih režimov (Pajnik in sod., 2016).

Zgornji podatki so izračunani na ravni celotnega vzorca. Če iz njega izločimo vse diagnoze, ki nimajo interseksionalnosti, potem velja, da se interseksionalnost ohrani pri dobrih 47 % prognoz, v preostanku podanih rešitev (53 %) pa se interseksionalnost izgubi nekje na poti med definiranjem problema in podano rešitvijo.

1.4.2 *Kritična analiza diskurza*

V drugem delu naše raziskave smo se osredotočili na analizo izbranih medijskih besedil, ki so nastala ob sprejemanju analiziranih zakonov in dokumentov. Naslonili smo se na tradicijo t. i. kritične analize diskurza, kot jo je utemeljil Norman Fairclough (1992). Ta diskurz razume kot osnovno teoretsko orodje, s pomočjo katerega so posamezniki in posameznice ter družbene skupine konstituirani kot družbeni subjekti. Prav zato se kritična analiza diskurza ukvarja predvsem »z oblastjo, dominacijo, hegemonijo, neenakostjo in diskurzivnimi procesi njihovega razglašanja, prikrivanja, legitimiranja in reproduciranja« (Vezovnik, 2008: 84). Rečeno drugače: skozi diskurze se lahko utrjujejo relacije moči, diskurzi so tisti, ki vzpostavljajo in/ali reproducirajo reprezentacije družbenih manjšin in jih posledično lahko marginalizirajo ali, nasprotno, postavljajo v središče družbenega zanimanja. »Diskurz je, na primer, rasističen, seksističen ali pa poskuša prikazati nekatere domneve (najpogosteje napačne) o kakšnih vidikih družbenega bivanja kot zgolj zdravorazumske« (Fairclough in Wodak, 1997: 258). Kritična analiza diskurza nam torej omogoča skozi sistematično analizo medijskih tekstov prepoznati diskurzivne prakse diskriminacije in družbenega izključevanja ter diskriminatorne prakse, ki jih medijski teksti legitimirajo (Vezovnik, 2018).

Ključno izhodiščno vprašanje je, kdo ima možnost nastopanja v medijih, čigav glas je slišan in kdo govori o manjšinah, ki smo jih obravnavali v naši raziskavi. Skladno z nekaterimi drugimi raziskavami, opravljenimi v slovenskem prostoru (npr. Pajnik, 2016; Luthar, 2017; Jontes, 2017), ugotavljamo, da v medijskih besedilih, ki poročajo o sprejemanju protidiskriminacijskih zakonov oziroma zakonov, ki se dotikajo vprašanj družbenih manjšin, večinoma prevladuje glas predstavnikov parlamentarne politike. Ti imajo moč, da za določeno tematiko preko medijev vzpostavljajo prevladujoč oziroma osrednji način razumevanja določenega družbenega vprašanja. Množični mediji, ugotavlja Luthar (2017), z marginaliziranjem določenih pogledov normalizirajo in reproducirajo obstoječo družbeno realnost in s tem opuščajo vlogo kritičnega akterja, ki dekonstruira ideološke strategije v ozadju reproduciranja tega, kar je razumljeno kot zdravorazumsko in s tem že samo po sebi za domnevno nevprašljivo.

Pri naši analizi medijskih besedil smo se ukvarjali predvsem z vprašanjem, kako, na kakšen način in skozi katere vsebinske kontekste obravnavane manjšine vstopajo v medijski prostor. Zanimalo nas je, čigavi pogledi in interpretacije se reproducirajo v medijskem diskurzu, kakšne so implicitne (zdravorazumske) predpostavke v medijskih tekstih o ciljnih skupinah in katere diskriminatorne/nestrpne prakse medijski teksti legitimirajo. Posebej pa nas je zanimalo tudi, v kolikšni meri in na kakšen način medijski diskurz prepozna problematiko interseksionalnosti. Naša analiza 446 medijskih besedil na portalih MMC, 24ur.com, Siol in Nova24TV je pokazala, da interseksionalna perspektiva v medijskih tekstih praviloma ni prisotna, tam, kjer se pojavljajo zametki interseksionalnosti, pa ti niso posebej obravnavani, tematizirani ali sploh prepoznani kot taki.

1.4.3 *Fokusne skupine*

V fokusnih skupinah, ki smo jih izvedli kot tretji del empirične raziskave, smo združili strokovnjakinje in strokovnjake s področij, ki so jih obravnavali izbrani zakoni in dokumenti. Uvodoma smo načrtovali fizično izvedbo fokusnih skupin, ki pa zaradi razglašene epidemije covida-19 ni bila mogoča, zato smo se odločili za alternativno izvedbo – tj. spletni način izvedbe fokusne skupine. Ta lahko poteka prek različnih spletnih orodij za videokonference (Morgan in Hoffman, 2018) in tako kot fokusna skupina v fizičnem prostoru omogoča, da se udeleženci med seboj vidijo in lahko medsebojno komunicirajo. Uporabili smo videokonferenčno aplikacijo Zoom. Izvedli smo štiri fokusne skupine, v katerih je sodelovalo 18 strokovnjakinj in strokovnjakov iz 15 institucij, organizacij in društev, katerih delo je tako ali drugače povezano z osebnimi okoliščinami (spol, spolna usmerjenost, verska pripadnost, etnična pripadnost), ki so bile v središču naše analize.

Odločili smo se, da fokusnih skupin ne organiziramo »tematsko«, pač pa smo posamezno fokusno skupino oblikovali tako, da so bili vanjo vključeni strokovnjakinje in strokovnjaki z različnih tematskih področij. S tem smo zasledovali osrednjo prednost tega metodološkega pristopa, to je možnost vzpostavitve dialoga med sodelujočimi na fokusnih skupinah. Fokusne skupine so namreč oblika vodene razprave z izbrano skupino ljudi o določeni tematiki (Krueger in Casey, 2000) oziroma oblika skupinskega intervjuja, ki omogoča interakcijo med sodelujočimi, s tem pa tudi zajemanje širokega spektra pogledov, vedenj in izkušenj ter neposredno soočenje informacij, ki jih podajajo sodelujoči na fokusni skupini (Litosseliti, 2003; Morgan, 1996).

Za metodo fokusnih skupin smo se odločili tudi zaradi tega, ker omogoča pridobitev relativno širokega obsega informacij v relativno kratkem času in ker je primerna za identifikacijo (strukturnih) problemov na določenem področju delovanja. Metoda tako skozi skupinsko dinamiko, ki se ustvari na fokusni skupini, omogoča zbiranje informacij, pridobivanje različnih (ne)komplementarnih stališč in pogledov na določeno tematiko ter neposreden odziv raziskovalca oziroma raziskovalke, ki lahko že med tovrstnim pogovorom razčisti nejasnosti in nerazumevanja.

Izhodišča za vprašanja v fokusnih skupinah so bili preliminarni rezultati prvih dveh delov raziskave. S pomočjo podatkov, ki smo jih pridobili v fokusnih skupinah, smo dopolnili, kontekstualizirali ali pojasnjevali rezultate analize uokvirjanja in kritične analize diskurza, hkrati pa so strokovnjakinje in strokovnjaki odpirali tudi nove teme, ki so obravnavana vprašanja dodatno razpirala in širila.

Fokusne skupine smo organizirali okoli štirih vsebinskih sklopov. V prvem delu smo sodelujoče spraševali po izkušnjah in razlogih za diskriminacijo na njihovih področjih dela. Zanimali so nas tudi mehanizmi izključevanja. Z dialogom med različnimi strokovnjakinjami in strokovnjaki smo poskušali identificirati skupne mehanizme diskriminacije različnih družbenih manjšin. V drugem delu smo obravnavali koncept interseksijske diskriminacije in to, kako naši sogovorniki pri svojem delu upoštevajo posledice prečjenja različnih osebnih okoliščin. V tretjem delu smo se ukvarjali z medijskimi reprezentacijami ranljivih skupin, ki jih pri svojem profesionalnem delu srečujejo naši sogovorniki in sogovornice. Zanimali so nas pogledi in interpretacije naših preliminarnih rezultatov medijskih objav in to, kako medijske podobe manjšin, s katerimi se ukvarjajo, vplivajo na njihovo strokovno delo. Zadnji del fokusnih skupin je bil namenjen razpravi o obstoječih zakonodajnih rešitvah na področjih dela sodelujočih in o tem, kaj (ne)obstoj interseksijske diskriminacije v pravnih aktih pomeni za položaj in vsakdanje izkušnje manjšinskih skupin v Sloveniji.

Ugotovitve iz fokusnih skupin predstavljamo v posameznih poglavjih, na splošno pa lahko ugotovimo, da so sodelujoči opozarjali na prisotnost interseksijske diskriminacije na polju njihovega delovanja, pri čemer so omenjali predvsem strukturno interseksionalnost, ki izhaja iz posameznih diskriminatorskih zakonskih določil. Hkrati so na osnovi svojih izkušenj potrdili ugotovitve prejšnjih raziskav, po katerih posameznice in posamezniki, ki se srečujejo z diskriminacijo, poudarjajo le eno ključno dimenzijo svoje identitete, tisto, ki

jim je osebno najpomembnejša, medtem ko preostale identitete potiskajo v ozadje in najpogosteje ne tematizirajo, kako tudi te identitete skozi prečenje z »glavno« identiteto prispevajo k njihovi diskriminaciji ali družbeni izključitvi.

1.5 Struktura monografije

Posamezna poglavja v tem zborniku obravnavajo izbrane podatke iz vseh treh empiričnih delov naše raziskave. Avtorji in avtorice poglavij so se glede na tematiko odločili, v kolikšni meri bodo uporabili zbrano empirično gradivo. Nekatera poglavja se, glede na tematiko analize in glede na pridobljene podatke, osredotočajo primarno na prvi del empirične raziskave, v kateri smo uporabili kritično analizo okvirov, druga kombinirajo podatke iz prvega in drugega dela (tj. iz kritične analize medijskega diskurza), nekatera poglavja združujejo ugotovitve vseh treh delov empirične raziskave, deli v nekaterih poglavjih pa temeljijo tudi na dodatnih analizah, ki so jih opravili avtorji in avtorice poglavij in jih podrobneje predstavljajo v svojih besedilih.

V prvem poglavju »Stopenjska diskriminacija: izzivi prepoznavanja diskriminacije tujcev« Tjaša Učakar predstavlja izbrane rezultate iz analize *Zakona o tujcih* in s tem povezanih političnih in medijskih razprav. Analiza kaže, da se dimenzija intersekcionalnosti pojavlja obrobno, večinoma skozi intersekcijo statusa (tj. status tujca) ter spola ali starosti, vendar gre pri tem zgolj za pojavljanje v pasivni obliki, pri kateri je intersekcionalnost vsebovana v samem subjektu politike, ni pa aktivno obravnavana v politikah samih. Zato ne prese- neča dejstvo, da intersekcionalnosti na ravni diagnoz, povezanih s položajem tujcev v Sloveniji, ni zaznati. Tujci se torej v analiziranih dokumentih pojavlja- jo kot homogena skupina ne-državljanov, njihovo identiteto pa v totalnosti določa njihova tujost, ki prekrije vse druge možne ravni prečenja identitete. Totalnost v zaznavanju te skupine se reproducira tudi v medijskih zapisih, v katerih se intersekcionalnost v povezavi s tujci ne pojavlja niti kot obrobna tema. V ospredju medijskih reprezentacij o tujcih je implicitna predpostavka, da so tujci grožnja, njihova ozemeljska lociranost, torej razumevanje, da so »drugi«, nekdo, ki ne pripada, pa je postavljena kot glavno merilo (ne)prizna- vanja njihovih človekovih pravic.

Tudi medijski diskurz, ugotavlja Tjaša Učakar, nekritično zrcali prevladujoč politični govor ter tako normalizira in reproducira položaj tujcev kot »dru- gih« v slovenski družbi, kar pa v svojih posledicah deluje kot samouresničujoča se prerokba: tujost lahko postane enodimenzionalna totalna identiteta, ki jo

prevzamejo tudi migranti in migrantke sami, ob tem pa vse druge vidike svojega bivanja odrivajo na rob. V tem smislu je, kot je poudarila ena od sogovornic na fokusni skupini, razmišljanje o intersekcijski diskriminaciji pri tujcih pravzaprav oblika privilegija, saj gre pri njih večinoma za kršitev osnovnih človekovih pravic. Tjaša Učakar zato v zaključku svojega poglavja ugotavlja, da bazična prikrajšanost tujcev za prostor, torej pravico sploh biti na nekem ozemlju, onemogoča, da bi postali »politična bitja« in mislili diskriminacijo še skozi druge osebne okoliščine prečenja. Kot take – parafrazirajoč Crenshaw (1989) in njeno metaforo o križišču – položaj tujcev vidi kot tovorno vozilo, ki povzroča »nesrečo« kar v vsakem križišču.

Iztok Šori v poglavju »Intersekcionalnost v političnem in medijskem diskurzu o enakosti žensk in moških« obravnava spol kot osnovni identitetni označevalec ter njegovo prečenje v parlamentarni razpravi in medijskih odzivih na sprejemanje in dopolnjevanje *Zakona o enakih možnostih žensk in moških*. Tudi ta analiza je pokazala, da se intersekcionalnost le pasivno in sporadično pojavlja v razpravah o enakosti spolov. Tako zakon kot tudi spremljajoča politična razprava vprašanje spolov in s tem povezane diskriminacije tematizirajo enodimenzionalno, kategorija ženska pa je implicitno razumljena kot »zaposlena mati srednjega razreda«, s čimer so vse druge ženske izključene in zaradi neupoštevanja intersekcionalnosti ignorirane. Pri obeh spolih gre, ugotavlja avtor, »za dve homogeni celoti z istim ozadjem in istimi aspiracijami«. Medijski diskurz, povezan s spolom, je v nasprotju s političnim nekoliko kompleksnejši in pogosteje vsaj posredno obravnava tudi vprašanje intersekcionalnosti, vendar predvsem v povezavi s položajem žensk v politiki in na drugih mestih odločanja. Iztok Šori svoj prispevek tako zaključuje z ugotovitvijo, da je razumevanje diskriminacije v Sloveniji izrazito enodimenzionalno, razumevanje spolov pa etnocentrično, heteronormativno in cismativno, kar ohranja družbena razmerja moči med spoli v naši družbi.

Tretje poglavje »Zakoni za slepe in gluhe: politični diskurz o istospolnih partnerstvih v intersekcijski perspektivi«, katerega avtor je Rok Smrdelj, se ukvarja z odmevno zgodbo v slovenski zgodovini odpravljanja diskriminacije. Obravnava namreč poskus izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov v slovenskem pravnem redu leta 2015, ki je po referendumu leta 2012 rezultiralo že v drugem referendumu na to temo. Poglavje temelji na analizi parlamentarne razprave o predlaganih dopolnitvah *Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* ter pokaže, da spol in spolna usmerjenost, čeprav se v razpravi o zakonu pojavljata kot dve ključni kategoriji, nastopata ločeno brez refleksije o možnem součinkovanju. Identiteta istospolno usmerjenih oseb je

tako predstavljena izključno z vidika enodimenzionalne perspektive. Ta je v politično razpravo večinoma prezrcaljena iz pravnega diskurza. Ne nazadnje je tudi ustavno sodišče leta 2009, ko je odločalo o pritožbi registriranega istospolnega para glede pravice do dedovanja, v kateri sta bila kot podlaga za drugačno obravnavo omenjena tako spolna usmerjenost kot spol, slednjega preprosto črtalo iz svoje odločitve, s katero so ugodili pritožnikoma in razveljavili diskriminatorni člen v *Zakonu o registraciji istospolne partnerske skupnosti*. S tem je bila, kot ugotavlja Rok Smrdelj, izgubljena možnost, da bi ustavno-pravna odločba upoštevala pojem interseksionalnosti.

Kljub temu lahko govorimo o refleksiji različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, kar predlog zakona posebej obravnava. V vsebinskem smislu je to tudi eden od treh prevladujočih diskurzov, ki jih Rok Smrdelj identificira v parlamentarni razpravi. Poleg tega v razpravi prevladujeta še diskurz o otrokovih pravicah in liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov. Smrdelj svojo analizo zaključuje z ugotovitvijo, da prav odsotnost refleksije o interseksionalnih dimenzijah analiziranega problema slabi liberalni diskurz o izenačitvi pravic in nasproti krepki diskurz o otrokovih pravicah, ki se uporablja proti enakim pravicam istospolno usmerjenih državljanek in državljanov.

Damjan Mandelc v poglavju »Migracije, diskriminacija in problem skrajne desnice« v izhodišče postavlja aktualno razpravo o migracijah in o državljanstvu kot garantu univerzalnih pravic in enakosti v post-globalnem svetu. Empirični del njegovega prispevka se ukvarja z dopolnitvami *Zakona o varovanju javnega reda in miru*, ki so bile povezane z vprašanjem nošenja burk in nikaba v javnosti, in s t. i. marakeško deklaracijo. Medtem ko je v prvem dokumentu in pripadajoči razpravi identificiral nekaj mest, kjer se pojavlja interseksionalnost, predvsem skozi obravnavanje vprašanja spola in verske pripadnosti, v marakeški deklaraciji ni bilo zaznati eksplicitne in aktivne tematizacije interseksijske diskriminacije. Analiza je pokazala na ključne nekonsistentnosti med diagnozo problema in prognozo rešitve. Tak primer je govor o islamski nevarnosti kot problemu, za katerega je kot predlagana rešitev videna zakonodajna krnitev človekovih pravic muslimanskih vernic z zapovedovanjem, katera oblačila lahko nosijo in katerih ne.

Tudi analiza medijskih besedil, povezanih z analiziranimi dokumenti in razpravami, je pokazala, da se interseksionalnost pojavlja izjemno redko in še takrat zgolj posredno. Sicer pa je medijska analiza pokazala na ključno razliko med portalom Nova24TV in preostalimi portali. Čeprav so manjšine skozi

medijsko poročanje o obeh dokumentih skonstruirane kot nediferencirana gmota, kot homogena množica brez notranjih razlik in identitetnih, statusnih ali drugih interseksionalnosti, so za portal Nova24TV značilna izrazito negativna, nestrpna in izključevalna poročanja, ki jih na preostalih analiziranih portalih ni. Damjan Mandelc v zaključku analize ugotavlja, da bo za preseganje identificiranega stanja ključna vloga strokovne javnosti in ustrezno izobraževanje. Potencial za to se kaže v letošnji uvedbi predmeta aktivno državljanstvo v srednjih šolah.

Marinko Banjac in Anja Zalta v poglavju »Verska svoboda in sodobne oblike izvajanja oblasti« v prvem delu najprej skozi daljšo kritično historično refleksijo in ob uporabi Foucaultovega analitičnega aparata oblasti pokažeta, da verska svoboda kot svoboščina oziroma pravica izhaja iz formacije moderne liberalne države. Pri tem, nanašajoč se na obstoječe teoretske razprave o interseksijski diskriminaciji, poudarjata, da je prav verska pripadnost ena od tistih osebnih okoliščin, ki jih omenjene razprave poredkoma obravnavajo. To dokazuje empirični del poglavja, ki pokaže, da se vprašanje interseksijske diskriminacije v povezavi z osebno okoliščino vere ne pojavlja ne v *Predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o verski svobodi* ne v pripadajočih razpravah o tem predlogu na seji Odbora za kulturo in seji Državnega zbora.

V drugem delu članka, v katerem analizirata proces sprejemanja *Zakona o verski svobodi* v Sloveniji, svoj fokus usmerita predvsem na vprašanje, kako je konstruirana pravna kodifikacija verske svobode v izjavah politikov ter kako ti artikulirajo in osmišljajo koncept verske svobode, kot ga je vzpostavila zakonodaja. Med drugim ugotavljata, da je razprava potekala predvsem v kontekstu potencialne zlorabe zakona oziroma verske svobode, ki nastopa kot prežehča nevarnost ali tveganje. Konkretno je bilo to povezano z vprašanjem minimalnega števila vernikov oziroma članov za registracijo verske skupnosti.

Fokus na vprašanju nevarnosti avtorja razumeta kot obliko sodobnih načinov oblasti, pri katerih delujejo subtilne strategije, programi, tehnike in prakse, ki gredo onkraj pravnoformalnih kodifikacij in ki prav z argumentom nevarnosti opravičujejo ter legitimirajo oblastne intervencije in upravljanja.

Zadnje poglavje, »Večkratna diskriminacija«, avtorice Ane Ješe Perković se osredotoča na splošno protidiskriminacijsko zakonodajo v Sloveniji. Do nedavnega je bilo simptomatično dejstvo, da noben zakon v Sloveniji, ki obravnava diskriminacijo, ni prepoznal interseksijske diskriminacije kot posebne oblike diskriminacije. To se je spremenilo s sprejetjem *Zakona o varstvu pred diskriminacijo*, ki je bil sprejel leta 2016 in ki vsebuje eksplicitno omembo

izraza »večkratna diskriminacija«. Gre za najbolj eksplicitno mesto v slovenski zakonodaji, ki se približa konceptu interseksijske diskriminacije in je v središču analize tega poglavja.

Ana Ješe Perković ugotavlja, da je zakonski zapis sicer zelo splošen in bo dobil konkretnjšo podobo in pomene s sodno prakso, ki je zaenkrat minimalna. Koncept »večkratne diskriminacije« tudi ni bil posebej poudarjen ali problematiziran v politični in medijski razpravi, na pomembnost tovrstne senzibilizacije in razumevanje prečenja različnih osebnih okoliščin pa so z nekaj konkretnimi primeri, predstavljenimi v poglavju, v fokusnih skupinah opozorili predvsem predstavniki in predstavnice nevladnih organizacij, ki se s temi pojavi srečujejo pri svojem delu. Avtorica zato v zaključku poglavja poudari, da je pri vprašanju interseksijske diskriminacije ključno tudi opolnočenje žrtev, tako v smislu prepoznavanja te diskriminacije kot tudi v smislu prijavljanja diskriminatornih praks, saj brez prijav niso možni postopki, ki jih predvideva zakonodaja.

V okviru raziskovalnega projekta »Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti« smo organizirali več aktivnosti, med drugim tudi spletni seminar z eno od najbolj znanih evropskih raziskovalk na področju interseksionalnosti in politik enakosti, profesorico politoloških znanosti, dr. Mieke Verloof iz Univerze Radboud. Kot zaključno poglavje zbornika zato objavljamo pogovor z njo, ki je nastal v okviru omenjenega seminarja.

1.6 Zaključek: iskanje svetega grala

V knjigi smo izhajali iz teoretskega izhodišča, da interseksijski pristop k raziskovanju diskriminacije omogoča poglobljeno analizo součinkovanja različnih osebnostnih in družbenih lastnosti ter okoliščin. Obenem omogoča upoštevanje novih realnosti diskriminacije, ki se ustvarjajo z interseksijami. Ob prepoznavanju nekaterih kritik, ki pristopu očitajo poustvarjanje unificiranih identitetnih kategorij, smo utemeljevali teoretsko in empirično veljavnost interseksionalnosti na primeru analize dokumentov in medijskih poročil o zakonih, povezanih s (proti)diskriminacijo v Sloveniji. Zanimalo nas je, ali oziroma v kolikšni meri razprave zaznavajo in upoštevajo relevantnost interseksionalnosti in s tem novih realnosti diskriminacije. Epistemološko smo se osredotočili na preučevanje strukturne, politične in reprezentacijske interseksionalnosti, in sicer skozi prečenje dimenzij spola,

etnične pripadnosti, vere in spolne usmerjenosti. Metodološko smo k analizi pristopali s triangulacijo metod, s kombinacijo analize uokvirjanja, kritične analize diskurza in fokusnih skupin, kar nam je omogočilo večplastno analizo izbranega gradiva.

Ta raziskava je tretja raziskava v Sloveniji, ki se je specifično ukvarjala z vprašanjem interseksionalnosti, ob njej pa obstaja še nekaj drugih znanstvenih in aktivističnih projektov, ki na različne načine upoštevajo interseksionalno dimenzijo. Predvsem v študijah spolov in v analizah politik enakosti je interseksionalna prizma raziskovanja postala standard, kljub temu pa vse dosedanje študije v Sloveniji ugotavljajo, da to ne drži za področje oblikovanja politik in specifično protidiskriminacijskih politik. Enako potrjuje tudi naša raziskava, saj smo v analiziranih zakonih in parlamentarnih razpravah interseksionalnost iskali kot sveti gral. V njih smo sicer naleteli na »pasivno« pojavljanje interseksionalnosti, predvsem na ravni definiranja problemov (diagnoze), umanjalo pa je aktivno obravnavanje, ki bi interseksionalnost ohranilo tudi v predlaganih rešitvah (prognoza). Raziskava je pokazala, da le v 8 % primerov med več kot 130 identificiranimi problemi v analiziranih gradivih interseksionalnost obstaja tako v definiciji problema kot tudi v podani rešitvi.

Analiza poročanja medijev je prav tako pokazala na minimiziranje interseksionalne perspektive, ki je bila v izbranih besedilih komaj zaznavna. Mediji, tako javni kot zasebni, so o diskriminaciji nasploh redko poročali, pri čemer smo zaznali večjo senzibilnost do neenakosti v primeru javnih medijev, najmanjšo pa pri mediju, ki zastopa interese politične stranke. Analiza poročanja je pokazala, kako metaprocesi, ki strukturirajo medijsko delovanje in politično polje, definirajo poročanje do mere, ko se medijska logika prilagodi prevladujočemu političnemu diskurzu. Mediji so z načinom upovedovanja tem, povezanih z diskriminacijo, in s selekcijo virov legitimirali ter reproducirali realpolitične poglede parlamentarnih strank in akterjev, si čimer so prispevali k normalizaciji diskriminatorskih praks in diskurzov.

Analize v tem zborniku prispevajo k tematizaciji interseksionalnosti v slovenskem prostoru, teoretsko in empirično. Pokažejo, kako prepletanje in součinkovanje identitetnih dimenzij ustvarja specifične oblike diskriminacije, ki so spregledane v prevladujočih enodimenzionalnih diskurzih o diskriminaciji. Podatki razkrivajo pretežno esencialistična razumevanja posameznih dimenzij in diskurzivno reprodukcijo moško-centričnosti, heteronormativnosti ter anti-migracijskega okvira v pravnem, političnem in medijskem polju. Besedila razkrivajo prevladujoče oblastno-legalistično upovedovanje

tem s področja (proti)diskriminacije, pokažejo na vpetost diskriminacije v prevladujoče politične odnose in strukture ter strategije oblastnega izvajanja, kar minimizira diskriminacijo nasploh in specifično interseksijsko diskriminacijo.

Literatura

- Bacchi, Lee Carol. 1999. *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage.
- Coaston, Jane. 2019. »The intersectionality wars.« <https://www.vox.com/the-highlight/2019/5/20/18542843/intersectionality-conservatism-law-race-gender-discrimination>, zadnji dostop 2. 5. 2022.
- Crenshaw, Kimberlé. 1989. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. *University of Chicago Legal Forum* 14: 538–554.
- Crenshaw, Kimberlé. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, Politics and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299.
- Crenshaw, Kimberlé. 2016. *The Urgency of Intersectionality: Politics and Violence against Women of Color*. Referat na Svetovni konferenci proti rasizmu, 31. 8. 2021, Durban, JAR, https://www.ted.com/talks/kimberle_crenshaw_the_urgency_of_intersectionality/transcript, zadnji dostop 14. 4. 2022.
- Creswell, John W. 2003. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: Sage.
- Cukut Krilić, Sanja. 2009. *Spol in migracija. Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Dombos, Tamas, Krizsan, Andrea, Verloo, Mieke, Zentai, Violetta. 2012. *Critical Frame Analysis: A Comparative Methodology for the 'Quality in Gender+ Equality Policies' (QUING) project*. Budmipešta: CEU Press.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman in Wodak, Ruth. 1997. Critical Discourse Analysis. V: *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume 2* (ur. van Dijk, T. A.). London: Sage, 258–284.
- Farris, Sara R. 2017. *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*. New York: Duke University Press.
- Flaker, Vito. 1999. Stanovanjske težave ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in možne rešitve. V: *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (ur. Mandič, S.). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 43–70.
- Graff, Agnieszka in Elzbieta Korolczuk. 2020. *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London: Routledge.
- Hernández, Tanya Kateri. 2005. The Intersectionality of Lived Experience and Anti-discrimination Empirical Research. V: *Handbook of Employment Discrimination Research: Rights and Reality* (ur. Nielsen, L. B. in Nelson, L. R.). Dordrecht: Springer, 325–337.
- Hill, Patricia Collins. 2000. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York and London: Routledge.

- Hofman, Ana (ur.). 2017. *Znanost (brez) mladih. Zgodnje stopnje znanstvene kariere skozi perspektivo spola*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Hrženjak, Majda. 2007. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Hrženjak, Majda. 2011. Vrstniško nasilje v perspektivi dominantnih konstrukcij ženskosti in moškosti ter sovpadanja strukturnih neenakosti. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 22 (3/4): 131–147.
- Hrženjak, Majda. 2014. Državlanske prakse mladih z vidika digitalne neenakosti in interseksionalnosti. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 51 (6): 1304–1320.
- Hrženjak, Majda in Mojca Pajnik. 2015. In the Grips of Work/Family Imbalance: Local and Migrant Domestic Workers in Slovenia. V: *Migrant Domestic Workers and Family Life: International Perspectives* (ur. Kontos, M. in Tibe Bonifacio, G.). Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 211–230.
- Hrženjak, Majda in Vlasta Jalušič. 2011. *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odvaraju). Perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Jogan, Maca. 1997. *Položaj znanstvenic v Sloveniji. Univerza – docentke in asistentke: Poročilo raziskovalne naloge*. Ljubljana: Založba FDV.
- Jontes, Dejan. 2017. Med distanciranostjo in angažiranostjo: protislovja poročanja o »begunski krizi« v dnevnem tisku. *Dve domovini* 45: 185–200.
- Kralj, Julijana. 2008. *Raziskava nasilja nad gibalno oviranimi ženskami, obdobje 1998–2008*. Slovenske konjice: Društvo gibalno oviranih invalidov Slovenije vizija.
- Krueger, Richard in Casey, Mary Ann. 2000. *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, Roman in David Paternotte. 2017. *Anti-gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*. London, New York: Rowman & Littlefield International.
- Kuhar, Roman in Mojca Pajnik. 2019. *Kritična analiza okvirov: metodološki priručnik*. Interno gradivo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Litosseliti, Lia. 2003. *Using Focus Groups in Research*. London in New York: Continuum.
- Lukšič Hacin, Marina. 2002. Multikulturalizem, mednarodne migracije in posredovanje skupinske identifikacije: Etničnost, rasa, spol. *Dve domovini* 15: 33–50.
- Luthar, Breda. 2017. Begunci in »Odmevi«: epistemologija konvencij. *Dve domovini* 45: 153–168.
- Mandelc, Damjan. 2022. Priseljenci, diskriminacija in državljanstvo v interseksijski perspektivi. *Teorija in praksa*, v tisku.
- Matsuda, Marl J. 1991. Beside My Sister, Facing the Enemy: Legal Theory out of Coalition. *Stanford Law Review* 43 (6): 1183–1192.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Jernej Mlekuž (ur.). 2009. *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Mladenović, Ana. 2016. Pomen interseksionalnega pristopa pri obravnavi kompleksnih neenakosti. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 27 (5/6): 95–116.
- Morgan, David. 1996. Focus Groups. *Annual Review of Sociology* 22 (1): 129–152.
- Morgan, David in Kim Hoffman. 2018. Focus Groups. V: *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection* (ur. Flick, U.). London: Sage Publications, 250–260.

- Pajnik, Mojca. 2017. Medijsko-politični paralelizem: legitimizacija migracijske politike na primeru komentarja v časopisu 'Delo'. *Dve domovini* 45: 169–184.
- Pajnik, Mojca, Fabbro, Francesco in Kamenova, Denitza. 2016. Ethno-nationalism and Racial Capitalism in Populist Framing of Migrants as a Threat. V: *Populism, Media and Education: Challenging Discrimination in Contemporary Digital Societies* (ur. Raineri, M.). Abingdon; New York: Routledge, 67–83.
- Pajnik, Mojca in Veronika Bajt. 2012. Migrant Women's Transnationalism: Family Patterns and Policies. *International Migration: Quarterly Review* 50(5): 153–168.
- Pajnik, Mojca in Veronika Bajt. 2013. Civic Participation of Migrant Women: Employing Strategies of Active Citizenship. V: *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe* (ur. Anthias, F., Kontos, M. in Morokvasić, M.). Dordrecht: Springer, 97–116.
- Paternotte, David in Mieke Verloo. 2021. De-democratization and the Politics of Knowledge: Unpacking the Cultural Marxism Narrative. *Social Politics* 28 (3): 556–578.
- Puar, Jasbir Kaur. 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. New York: Duke University Press.
- Razpotnik, Špela. 2013. *Preseki odvečnosti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Shapiro, Ben. 2018. »What is Intersectionality.« <https://www.prageru.com/video/what-is-intersectionality/>, zadnji dostop 2. 5. 2022.
- Smrdelj, Rok, Tjaša Učakar in Roman Kuhar. 2021. Marginalizacija interseksijske perspektive: istospolna partnerstva in tujci na slovenskih novičarskih spletnih portalih. *Javnost* 28 (1): 122–140.
- Staunæs, Dorthe. 2003. Where Have All The Subjects Gone? *Nora* 11 (2): 101–110.
- Učakar, Tjaša, Emanuela Fabijan, Rok Smrdelj in Ana Ješe Perković. 2019. Raziskovalna dinamika na področju diskriminacije v Sloveniji: uveljavljanje interseksionalne analize. *Časopis za kritiko znanosti* 47 (275): 129–159.
- Verloo, Mieke. 2005. Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis. *The Greek Review of Social Research* 117 (B): 11–35.
- Verloo, Mieke. 2006. Multiple inequalities, Intersectionality and the European Union. *European Journal of Women's Studies* 13 (3): 211–228.
- Verloo, Mieke in Emanuela Lombardo. 2007. Contested Gender Equality and Policy Variety in Europe: Introducing a Critical Frame Analysis Approach. V: *Multiple meanings of gender equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe* (ur. Verloo, M.). Budimpešta: CEU Press, 21–51.
- Vezovnik, Andreja. 2008. Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24 (57): 79–96.
- Vezovnik, Andreja. 2018. »Metode analize diskurza.« V: *Zasebno je politično. Kritične študije vsakdanjega življenja* (ur. Ule, M., Kamin, T. in Švab, A.). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 147–161.
- Vidmar Horvat, Ksenija (ur.). 2014. *Ženske na poti, ženske napoti. Migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Weiss, Meredith in Bosia, Michael. 2013. *Global Homophobia: States, Movements, and the Politics of Oppression*. New York: University of Illinois Press.
- Yuval Davis, Nira. 2011. *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. London: Sage.
- Zalta, Anja. 2018. (Ne)vidnost pokritih žensk. *Javnost* 25 (1): 52–64.

- Zaviršek, Darja. 1994. Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo: študija primera. *Socialno delo* 33 (4): 301–308.
- Zaviršek, Darja. 2013. Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V: *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (ur. Leskošek, V., Antić Gaber, M., Selšnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., Kralj, A.). Ljubljana: Aristej, 133–157.
- Zaviršek, Darja. 2018. Vpliv revščine, prekarnosti in zdravja na spretnosti odraslih: intersekcijska perspektiva. V: *Spretnosti odraslih* (ur. Javrh, P.). Ljubljana: Andragoški center Slovenije, 101–115.
- Zaviršek, Darja in Jelka Škerjanc. 2000. Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva: poročilo o raziskavi. *Socialno delo* 39 (6): 387–419.

2 Stopenjska diskriminacija: izzivi prepoznavanja diskriminacije tujcev

Tjaša Učakar

2.1 Uvod

Poglavje obravnava intersekcijsko diskriminacijo skozi analizo položaja družbene skupine tujcev, torej »tistih zunaj«, ne-članov, ne-pripadnikov slovenskega državlanskega telesa. Iz družbene teorije (Calavita, 2005) je že znano, da so tujci razumljeni kot »drugi«, kot tisti, ki prihajajo od drugod, in so kot taki marginalizirani, postavljeni v ostro nasprotje z državljani, člani oziroma že vključenimi posamezniki in posameznicami neke družbe. Nas pa bo zanimalo, kako to njihovo »drugost« misliti na polju intersekcijske diskriminacije, kako njihov položaj tujstva vpliva na njihovo diskriminacijo, kako se prepleta, součinkuje z diskriminacijo na podlagi drugih osebnih in družbenih lastnosti ter kakšne nove realnosti diskriminacije nastajajo na njihovih presekih, križanjih in součinkovanjih.

Izhodiščna raziskovalna vprašanja so bila tri. Na polju politične intersekcije nas je zanimalo, ali dokumenti, ki se ukvarjajo z vprašanjem tujcev, obravnavajo intersekcijo, in če da, na kakšen način. Za analizo smo uporabili metodo kritične analize okvirov. Na polju intersekcije reprezentacij je bilo glavno vprašanje, kako teksti na izbranih novičarskih spletnih portalih v Sloveniji obravnavajo vprašanja diskriminacije in družbenega izključevanja tujcev z vidika

intersekcijskega pristopa, pri čemer smo uporabili kritično analizo diskurza. V okviru tretjega stebra intersekcijske analize – strukturne intersekcije – pa je bilo ključno vprašanje, kako se diskriminacija in izključevanje krepita na presekih različnih osebnih okoliščin, kar smo analizirali s pomočjo intervjujev v mešanih fokusnih skupinah, v katerih so sodelovali predstavniki in predstavnice vladnih in nevladnih organizacij, ki delujejo na področjih tujskosti in migracij v Sloveniji (za več o metodologiji glej uvodno poglavje).

2.2 Tujstvo kot družbeni status

Tujci so fizično sicer prisotni v naši družbi, a niso sprejeti kot polnopravni člani. So hkrati del družbe, v kateri bivajo, a njihova tujost jih ohranja na meji članstva (Bourdieu, 1991). Brubaker (1989) govori o konceptualni ločnici med državljanin in tujci, ki pa ima nato realne pravne in ideološke posledice. Za Carensa (1995) je moderno državljanstvo privilegij, zgodovinsko podoben fevdalnemu privilegijem, Dal Lago (1999) pa obravnava tujce kot družbeno skupino, ki je postavljena nasproti državljanom in ki ji ta položaj onemogoča kakršne koli zahteve po pravicah, ki jih sicer omogoča formalno članstvo. Podobno je o tujcih pisala tudi Hannah Arendt (2003). Razume jih kot družbeno skupino, ki si mora najprej šele izboriti pravico, da bi sploh imela pravice, brez katerih tujci sploh niso politično relevantna bitja.

Edina entiteta, ki lahko zagotavlja človekove pravice, so nacionalne države, a tujci niso polnopravni člani, zato je njihove pravice težko zagotavljati. Hannah Arendt (2003) je opozorila, da se je celotno vprašanje človekovih pravic pomešalo z vprašanji nacionalne emancipacije, saj je deklaracija o človekovih pravicah v središče postavila abstraktno človeško bitje, od francoske revolucije dalje pa je človeštvo zamišljeno kot družina narodov, zato je podobo abstraktnega človeka prevzel narod, ne posameznik. Države kot politične enote so edine, ki lahko zagotovijo prostor, v katerem je človekove pravice sploh mogoče uresničevati (Dedić in sod., 2003). Problem tistih, ki so izgubili človekove pravice ali so jim bile kršene, je, da v prvi vrsti izgubijo prostor, kjer bi bili kot posamezniki lahko slišani, kjer bi bilo njihovo mnenje pomembno, postalo javno in relevantno. Najpomembnejši element izgube človekovih pravic je izguba možnosti, da bi bili videni in slišani, kot pravi Arendt (2003: 377), »izguba prostora v svetu, ki naredi mnenja pomembna in dejanja učinkovita«. S to izgubo posamezniki prenehajo biti politično relevantna bitja in ostanejo le še goli ljudje, brez pravice delovanja in pravice mnenja. Človek torej izgubi

pravice v trenutku, ko postane zgolj človeško bitje na splošno, brez mnenja in brez dejavnosti, s katero bi se lahko identificiral, ko torej ne predstavlja nič drugega kot svojo lastno enkratno individualnost, ki pa oropana izraza in delovanja v skupnem svetu izgubi ves pomen. Zato je za Hannah Arendt prav oseba brez državljanstva ali dovoljenja za bivanje oseba človekovih pravic *par excellence*, kajti pripadajo ji zgolj te, ne pa tudi državljske pravice oziroma pravice iz naslova stalnega bivanja, ki obsegajo ekonomske in socialne pravice. Hkrati opozori, da je prav »pravica imeti pravice« temeljna človekova pravica, ki pa je mogoča samo, če jo omogoča in zagotavlja pravna država (Arendt, 2003: 383). Seyla Benhabib (2010: 13) ob tem opozarja na pravico slehernega človeškega bitja, da ima pravice, da je torej »pravna oseba, upravičena do nekaterih neodtujljivih pravic, ne glede na status svojega političnega članstva«.

Koncept človekovih pravic obsega vse tiste pravice, ki človeku pripadajo z njegovim rojstvom. Kot univerzalne morajo biti človekove pravice priznane vsem človeškim bitjem, ki so pod jurisdikcijo držav, pripravljenih zagotoviti človekove pravice. Osnovne človekove pravice in temeljne svoboščine so del mednarodnega običajnega prava in so zato obvezujoče za vse države, ne glede na to, ali jih priznavajo ali ne. Splošno pravilo pri varstvu človekovih pravic je, da morajo države pogodbenice brez diskriminacije zagotoviti vse pravice državljanom in tujcem. A številne države razlikujejo med različnimi kategorijami prebivalstva in priznavajo določene človekove pravice le državljanom ali pa državljeni uživajo višjo stopnjo zaščite kot ne-državljeni, kar je v nasprotju z načelom nediskriminacije ter enakostjo pred zakonom. Medtem ko na primer Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah določa, da države pogodbenice priznavajo vsakomur pravico do socialne varnosti, Ustava Republike Slovenije priznava pravico do socialne varnosti le državljanom (Dedić in sod., 2003).

Nacionalna država je torej bistvena za zagotavljanje pravne in politične enakosti in s tem varovanje vseh pravic, vključno z osnovno »pravico imeti pravice«. V tem prispevku se sicer ne bomo ukvarjali s pravnim zagotavljanjem pravic, zanimalo pa nas bo, kako je razumljena in nagovarjana diskriminacija tujcev kot skupine, ki ostaja na meji državljskih pravic. Tujci naj bi v sebi namreč nosili neko inherentno nevarnost, ki se z njimi povezuje ne glede na njihova konkretna dejanja, kar je Bauman (1999) ocenil kot ključni vidik rasizma, ki tujcem onemogoča, da bi kadar koli dejansko pripadali vzpostavljenemu družbenemu redu na določenem območju. Njihova tujost naj bi jim preprečevala, da bi bili kadar koli sploh primerni za vključitev (Calavita, 2005). Tako razumevanje tujcev jih postavlja v položaj stalne drugačnosti. V nadaljevanju nas bo zato zanimalo, ali in kako je v političnih, medijskih in strokovnih diskurzih

prepoznana in nagovarjana potencialna nadaljnja diskriminacija tujcev, onkraj njihovega tujskega statusa, na prepletu njihovih drugih osebnih okoliščin.

2.3 Tujci v zakonodaji: homogena skupina ne-državljanov

Predmet analize politične intersekcije je bil *Zakon o tujcih*, natančneje *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o tujcih*, ki je bil sprejet na 34. redni seji Državnega zbora oktobra 2017. Analiziran je bil uvodni, pojasnitveni del zakona, druga obravnava na Odboru za notranje zadeve, javno upravo in lokalno samoupravo (4. 10. 2017) ter druga obravnava v Državnem zboru (17. 10. 2017).

Zakon je v obravnavo vložila vlada, razlog pa je bil prenos dveh direktiv EU v nacionalni pravni red, in sicer Direktive 2014/36/EU Evropskega parlamenta in Sveta o pogojih za vstop in bivanje državljanov tretjih držav zaradi zaposlitve sezonskih delavcev ter Direktive 2014/66/EU Evropskega parlamenta in Sveta o pogojih za vstop in prebivanje državljanov tretjih držav v okviru premetitve znotraj podjetja. S prenosom Direktive 2014/36/EU se na novo ureja izdaja enotnega dovoljenja za prebivanje in delo zaradi opravljanja sezonskega dela, s prenosom Direktive 2014/66/EU pa Republika Slovenija sledi ciljem EU, s katerimi se večnacionalnim gospodarskim družbam omogoča, da kar najbolje izkoristijo svoje človeške vire in jih znotraj povezanih gospodarskih družb lažje premeščajo. Temeljni cilj predlaganih določb je bil olajšati vstop tistih državljanov tretjih držav, ki so ključni za delovanje v povezani gospodarski družbi s sedežem v Republiki Sloveniji oziroma državljanov tretjih držav, ki se bodo v povezani gospodarski družbi s sedežem v Republiki Sloveniji poklicno razvijali in usposabljali za nadaljevanje poklicne kariere. S spremembami in dopolnitvami zakona se je uvedla tudi možnost, da lahko osebe, ki jim je prenehal status mednarodne zaščite po zakonu, ki ureja mednarodno zaščito, in osebe s priznano subsidiarno zaščito, pod pogoji, določenimi v zakonu, zaprosijo za pridobitev dovoljenja za prebivanje po določbah *Zakona o tujcih*. Namen teh določb je predvsem v tem, da se osebam, ki imajo priznan status na podlagi določb zakona, ki ureja mednarodno zaščito, in tistim, ki jim je status na podlagi teh določb prenehal, omogoči, da si, če izpolnjujejo zakonsko določene pogoje, uredijo status tujca na podlagi določb *Zakona o tujcih*.

Za analizo politične intersekcije smo uporabili kritično analizo okvirov, ki je diskurzivni pristop k proučevanju (temeljnih) norm, prepričan in zaznav, ki so vključeni v izbrana besedila. Osnovni element analize je okvir, za izbrana

besedila pa smo določili, katere probleme obravnavajo (diagnoza) in katere rešitve za te probleme ponujajo (prognoza). Pri vsakem delu smo identificirali še druge elemente, na primer, kdo je opredeljen kot aktivni ali pasivni akter diagnoze in prognoze ter kakšne oblike intersekcije so obravnavane.

V okviru analiziranih dokumentov smo določili 25 diagnoz in 21 prognoz (glej tabelo 1).

Tabela 1: Diagnoze in prognoze v razpravi o *Zakonu o tujcih*

Diagnoza	Prognoza				
	N	%	N	%	
zaostrovanje zakonodaje	6	24 %	širjenje pravic	9	42,8 %
neuskkljenost zakonodaje	5	20 %	usklajena zakonodaja	5	23,8 %
administrativne ovire za gospodarstvo	2	8 %	strožja zakonodaja	2	9,5 %
breme za državo	2	8 %	olajšave za gospodarstvo	2	9,5 %
integracija	2	8 %	integracija	1	4,8 %
izkoriščanje tujih delavcev	2	8 %	prednost slovenskim državljanom	1	4,8 %
aktualna zakonodaja	2	8 %	preprečevanje izkoriščanja delavcev	1	4,8 %
zlorabe sistemov pomoči	2	8 %			
ogrožanje varnosti	1	8 %			
revščina	1	8 %			
SKUPAJ	25	100 %	SKUPAJ	21	100 %

Celotna razprava o predlogu zakona izhaja iz dejstva, da je zakon nujen zaradi prenosa direktiv EU, razprave so zato predvsem tehnične narave, ne toliko vsebinske. Od osebnih okoliščin, na katere smo se pri projektu osredotočali, je omenjena zgolj etnična pripadnost, sicer pa je fokus na statusu tujcev, torej primarno v smislu ne-državljanov, tujih delavcev, ne eksplicitno kot etnično drugih skupin. Med drugimi osebnimi okoliščinami, ki pa niso v ospredju analize tega projekta, se pojavlja starost, omenja se namreč migrantske otroke in mladostnike. V enem primeru so kot pasivni akter omenjene ranljive skupine (starejši, mladi, ženske, ljudje z vojnih območij).

Beseda diskriminacija se v analiziranih dokumentih pojavi zgolj enkrat, ko dr. Franci Trček (Poslanska skupina Levica) v enem od svojih oglašanj v Državnem zboru opozori na poročilo Varuha človekovih pravic, v katerem je omenjena diskriminacija tujcev, beguncev in migrantov. Iz tega sledi, da se tudi

termini interseksijska ali multipla diskriminacija ne uporabljajo. Intersekcijo lahko zasledimo zgolj z analizo razprav, ko se včasih pojavi križanje ali omemba součinkovanja več okoliščin, ki posameznike potencialno marginalizirajo.

V definiciji problema se intersekcija pojavi trikrat kot intersekcija, ki upošteva prečenje osebne okoliščine in posameznikovega statusa. Osebna okoliščina je starost, ki ni v fokusu analize našega projekta, v součinkovanju s statusom tujca (»migrantski otroci«). Nanaša se na ukinjanje možnosti za pridobitev dovoljenja za začasno prebivanje tujih učencev in dijakov, ker naj bi obstoječi sistem dopuščal preveč možnosti za izkoriščanje. Enkrat pa je omenjena v kontekstu vključevanja migrantskih otrok v šole ter njihovega neznanja slovenskega jezika.

V definiciji problema je enkrat kot osebna okoliščina omenjen spol (ženske/matere) v součinkovanju z etnično pripadnostjo (»tiste s Kosova«). Gre torej za intersekcijo, ki upošteva součinkovanje več osebnih okoliščin (spol * etničnost). Matere, ki ne znajo slovenskega jezika, so tudi edini primer tovrstne intersekcije na ravni aktivnega akterja v analiziranih dokumentih in razpravah. Sicer je kot aktivni akter, torej tisti, ki povzroča težavo, ki jo je treba odpraviti, največkrat opredeljena aktualna zakonodaja ter vlada oziroma država.

Na ravni pasivnega akterja, torej tistih, ki jih identificirani problem zadeva, se intersekcija pojavi petkrat. Trikrat gre za primere součinkovanja osebne okoliščine (starosti) in statusa (tujci) – kot pasivni akter so obravnavani mladoletni tujci ter migrantski otroci. Enkrat so v kombinaciji s statusom tujca v politični razpravi o zakonu omenjene ranljive skupine (starejši, mladi, ženske, ljudje z vojnih območij), enkrat pa je intersekcija omenjena pogojno, saj so kot pasivni akter omenjene žrtve družinskega nasilja, ki so tujci.

Na ravni prognoz oziroma rešitev intersekcije ni zaznati rešitev, niti na ravni aktivnih akterjev. To pomeni, da razpravljavci v politični razpravi ne ponujajo rešitev, ki bi upoštevale interseksijsko situacijo posameznikov in posameznic, čeprav to zaznajo na ravni definiranja problema. Intersekcija se v kontekstu rešitev pojavlja le na ravni pasivnih akterjev, torej naslovnikov rešitve, ki so enaki kot pasivni akterji na strani diagnoz.

Če podrobneje pogledamo diagnoze oziroma identifikacije težav, se te najpogosteje nanašajo na zakonodajno ureditev. Največkrat je kot ključni problem poudarjeno zaostrovanje zakonodaje na področju pravic tujcev, ki se krčijo v smislu dostopa do pravice zaščite in bivanja v Republiki Sloveniji, zaostrovanja glede pogojev združitve družin in pridobitev dovoljenj za bivanje z naslova

osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja. Druga najpogostejša diagnoza je neusklajenost zakonodaje z zakonodajo EU. Ta neusklajenost naj bi imela največje posledice za gospodarstvo, kar naj bi se kazalo kot administrativne ovire pri zaposlovanju tujcev. V manjši meri se pojavljajo še diagnoze, ki se nanašajo na integracijo tujcev, na to, da tujci predstavljajo breme za državo in da prihaja do zlorabe sistemov pomoči. Na drugi strani so diagnoze, ki opozarjajo na izkoriščanje tujih delavcev, ki naj bi ga omogočala trenutna zakonodaja, ter diagnoze, ki poudarjajo neustreznost aktualne zakonodaje, ki tujcem krati določene pravice. Zanimivo je, da se ogrožanje varnosti kot diagnoza pojavi zgolj enkrat, čeprav je varnost sicer prevladujoči okvir javnih razprav o migracijah in tujcih (Učakar, 2017).

Na ravni prognoz oziroma predlaganih rešitev je najpogosteje zastopana prognoza širjenje pravic tujcev. To vključuje rešitve, ki bi omogočile lažjo pridobitev statusa tujca, rešitve za preprostejšo združitev družin, rešitve, ki bi uvedle varovalke proti zlorabam sistema, ne pa ukinjale pravic vsem tujcem. Kot druga ključna rešitev je poudarjena usklajena zakonodaja. Dvakrat se kot rešitev pojavijo strožja zakonodaja, ki bi zamejila pravice tujcev, ter olajšave za gospodarstvo, ki naj bi omogočile lažje zaposlovanje tujcev in tako pomagale podjetjem lažje pridobiti ustrezno tujo delovno silo. Po ena prognoza nato omenja kot rešitev integracijo, v smislu učenja slovenskega jezika, ena rešitev poudarja, da morajo imeti pri pridobivanju pravic prednost slovenski državljani pred tujci, ena pa, da je rešitev v preprečevanju izkoriščanja delavcev, ki bi mu vlada morala narediti konec (Učakar, 2020a).

Predlog zakona je bil vložen z namenom prenosa direktiv EU v slovenski pravni red. Šlo je za dve precej tehnični direktivi, zato diskriminacija ni bila v ospredju razprav. Beseda diskriminacija se v analiziranih dokumentih pravzaprav pojavi zgolj enkrat. Diskriminacijo tujcev v analiziranih gradivih torej zaznavamo zgolj posredno, prav tako posamezne pojavnosti intersekcijske diskriminacije.

Od vsebinskih razprav je v ospredju zaostrovanje zakonodaje, pri čemer predstavniki desne opozicije zagovarjajo večjo restriktivnost pri širjenju pravic tujcev, predstavniki leve opozicije in civilne družbe pa svarijo pred zaostrovanjem zakonodaje ter opozarjajo na ekonomsko izkoriščanje tujih delavcev. Leva opozicija in predstavniki civilne družbe menijo, da morajo ukrepi širiti pravice tujcev in preprečevati izkoriščanje delavcev migrantov, desna opozicija pa opozarja na potrebo po dobri integraciji tujcev in skrbi za slovenske državljane, ki mora biti pred skrbjo za tuje. V tem kontekstu naj bi zakonske rešitve tudi

zaostrovale dostop do sistemov državne pomoči in preprečevale potencialna izkoriščanja, leva opozicija in civilna družba pa svarita pred tem, da rešitve ne smejo kaznovati vseh samo zaradi grožnje potencialnih pomanjkljivosti v zakonodajni ureditvi.

Razen izjem, ki smo jih omenili zgoraj, so torej tujci v analizirani zakonodaji predstavljeni kot homogena skupina ne-državljanov, njihova »tujost« je njihova osrednja in vseobsegajoča značilnost, ki prikriva prepoznanje različnih drugih družbenih okoliščin posameznic in posameznikov, ki so lahko podlaga za različne oblike diskriminacije ter njihova potencialna križanja in součinkovanja.

2.4 Medijsko poročanje o tujcih: legitimacija in reprodukcija pogleda parlamentarne politike in normalizacija diskurzivnih diskriminatornih praks

Medijska analiza razprav o *Zakonu o tujcih* je zasnovana tako, da vključuje celo leto 2017, ko sta bili dejansko sprejeti obe zgoraj analizirani noveli *Zakona o tujcih*, ter že v januarju sprejeta prejšnja novela tega zakona. Širše gledano je *Zakon o tujcih* prišel v ospredje zanimanja v letu 2016 kot posledica povečane migracije iz držav Bližnjega vzhoda, pojava, ki je bil v javnosti poimenovan kot »migrantska kriza«. Največ javne pozornosti je bila deležna novela *Zakona o tujcih*, ki je bila v Državnem zboru sprejeta po hitrem postopku januarja 2017 in je bila osredotočena na obrambo države pred morebitnimi kriznimi situacijami, ki naj bi jih množične migracije prinašale s sabo. Ta novela je predvidela uvedbo izrednih razmer, kar bi omogočilo zaprtje meje in prepoved vstopa vsem migrantom, tudi tistim, ki bi želeli v Sloveniji prositi za azil. Sprejemu te novele je nato sledila njena ustavna presoja, ki jo je vložila Varuhinja človekovih pravic, ter rzsodba ustavnega sodišča v juniju 2017, ki je pojasnila, da novela zakona ne krši ustave, ker izrednih razmer še ne razglašča. Novela zakona o zaposlovanju tujcev, ki je bila predmet analize političnih dokumentov in je bila nato sprejeta jeseni 2017, je bila v javnosti precej manj obravnavana, v medijih se je večinoma pojavil zgolj prispevek o njenem sprejetju. Kot je pokazala že analiza razprav na odboru in v Državnem zboru, je šlo za tehnično razpravo o pravnih vidikih novele in zaposlovanja tujcev, z malo vsebinske razprave o tujcih oziroma migrantskih delavcih kot posebej izpostavljeni manjšini, ki bi bila predmet diskriminacije. Tudi v medijih se je nato ponovilo podobno.

V medijsko analizo smo vključili štiri spletne portale, in sicer MMC, Siol, 24ur.com in Nova24TV kot najbolj referenčne spletne portale v Sloveniji. Ker

je bilo njihovo poročanje v časovnem razponu dveh tednov pred razpravo o izbranem zakonu na odboru in v Državnem zboru ter dveh tednov po njej minimalno, smo obdobje analize medijskih poročil razširili na celo leto 2017, kar je zajelo tudi sprejemanje novele zakona o tujcih v januarju 2017, ki je bilo medijsko precej obravnavano. S ključno besedno zvezo »zakon o tujcih« je bilo v tem času na portalu MMC objavljenih 33 člankov, na portalu Siol 17, na portalu 24ur.com in Nova24TV pa po 23 člankov. Skupno je torej medijska analiza obsegala 96 člankov (Učakar, 2020b).

Večina analiziranih medijskih prispevkov jeotic, v katerih gre zgolj za prenos političnega diskurza v javni prostor. Ta prenos seveda ni neideološki in nevsebinski oziroma nevtralen. Novinarji in novinarke pri takem poročanju izbirajo diskurze, ki jih objavijo, ter z njihovim poljubnim sestavljanjem, torej izborom govorcev in govork, ki jim dajejo prostor, ter odločanjem o njihovem vrstnem redu, oblikujejo nekakšen tematski zemljevid oziroma diskurzivni okvir poročanja o določeni temi.

Glavni dogodki, obravnavani v izbranem časovnem obdobju in vezani na novele zakona o tujcih, so bili: vložitev in sprejem novele januarja 2017, spor v stranki SMC med njenim predsednikom Mirom Cerarjem in predsednikom Državnega zbora Milanom Brglezom zaradi sprejema novele, opozorilna pisma proti sprejemu novele zakona s strani evropskih institucij, ustavna presoja novele, ki jo je vložila Varuhinja človekovih pravic, ter poskusi preprečitve deportacije prosilca za azil Ahmada Šamija.

V primeru medijskega poročanja o tujcih se je oblikoval relativno homogen medijski diskurz, ki ga je večinoma določal diskurz parlamentarnega političnega *mainstreama*, stališča in pogledi strokovnega glasu in glasu tujcev pa so bili prisotni v manjšem deležu, v manj kot 15 % vseh besedil v zvezi s tujci.

Glavne značilnosti medijskega diskurza sledijo političnemu diskurzu, vzpostavljeni so bili naslednji tematski okviri poročanja: a) tujci so grožnja, b) varnost ali človekove pravice, c) mi – oni, naše pravice – njihove pravice, č) neosebnost, d) izkoriščanje azilnega sistema za ekonomske migracije ter e) bogati in revni migranti.

Tujci so grožnja

Migracije se v medijih slikajo kot varnostno vprašanje. Čeprav v nobenem od prispevkov ni omenjena konkretna nevarnost, ki bi jo kakšen posamezen tujec

oziroma migrant predstavljal, so kot skupina označeni kot grožnja oziroma potencialna nevarnost:

Čeprav so razmere v državi stabilne, pa je ob 500-odstotnem povečanju števila prošenj za azil težko napovedati prihodnost, sploh ker se lahko pri masovnih migracijah pojavijo tudi takšni, ki želijo zlorabiti azilni sistem (24ur.com, 2017a).

Pojavlja se celo enačenje migracij s terorizmom. Slovenija naj bi zaradi preveč prepustnih mej omogočala migracije teroristov z Bližnjega vzhoda v evropske države, portal MMC omenja fenomen tujih terorističnih borcev, ki ga ne ločuje od pojava migracij. Ob tem je zanimiv paradoks dejstvo, da mediji, ki hkrati ustvarjajo ali reproducirajo diskurz nevarnosti, občasno opozarjajo tudi na problematičnost tega. V enem od prispevkov sta tako na to opozorila portala MMC in 24ur.com z objavo mnenja pravnice Neže Kogovšek Šalamon. Ta je opozarjala pred trendom krimigracije, ki prikazuje migracije samo kot varnostni problem, ki ga je treba obravnavati z varnostnimi vprašanji, z nadzorom, in to s podobnim nadzorom, s kakršnim nadzorujemo kriminaliteto.

Varnost ali človekove pravice

Vladni diskurz poudarja nalogo države, da v primeru krize zaščiti svoje interese in svoje državljane. In primat varnosti naj bi bil v interesu vseh, tako državljanov in tujcev, saj bo šele v pogojih varnosti možno zagotavljati človekove pravice lastnim državljanom in tujcem:

Predlog zakona pa predvideva začasen ukrep, če bi bil obseg migracij takšen, da bi se znašli pod hudim pritiskom, ko bi lahko bila ogrožena varnost – tako prebivalcev Slovenije kot tudi samih migrantov. Če pa pride do hudega ogrožanja varnosti, pa nastopi situacija, ko so človekove pravice najbolj kršene, je opozoril premier (MMC, 2017a).

Represivni ukrepi strožjega nadzora in zanikanja človekovih pravic se torej vpeljujejo tudi s humanitarnim diskurzom zagotavljanja pravičnejše in hitrejšje zaščite tistim, ki naj bi jo resnično potrebovali.

Na to temo je portal 24ur.com objavil prispevek s posveta na Pravno-informacijskem centru, na katerem je pravna strokovnjakinja Dominika Švarc opozorila, da ne moremo žrtvovati človekovih pravic na račun varnosti:

To vodi v razkroj družbe, kot jo danes poznamo. V Evropi je trenutno trend nenačelne, demagoške politike, ki uporablja diskurz o namišljenem

konfliktu med varnostjo in človekovimi pravicami. Na račun enega ni mogoče žrtvovati drugega, je opozorila Švarčeva (24ur.com, 2017b).

Tak prispevek je bil samo eden. V drugih prispevkih, v katerih je na primer predsednik vlade Miro Cerar pojasnjeval vznik novih ilegalnih migracijskih tokov, takega opozorila pred demagogijo vsiljene izbire ni bilo.

Mi – oni, naše pravice – njihove pravice

Delitev med nami in njimi, torej nami kot državljani Slovenije in njimi – tujci, migranti, begunci, prebežniki – v medijskih poročilih ni problematizirana. Država naj bi bila najprej odgovorna za zagotavljanje pravic lastnim državljanom, šele nato lahko poskrbi tudi za tujce. Ta diskurz je še posebej značilen za portal Nova24TV, ki poudarja trpljenje slovenskega prebivalstva, revščino slovenskih družin, izseljevanje slovenskih državljanov, nizke plače v Sloveniji ob domnevno visokih socialnih prispevkih in stroških, ki naj bi jih država imela za zagotavljanje azilnega sistema in pravic tujcev. Čeprav Nova24TV pri tem diskurzu prednjači, pa te vsiljene izbire ne problematizira noben prispevek, zajet v analizo. Portal Nova24TV je v enem prispevku poudaril tudi bojazen, da bi se preveč prebežnikov naselilo na avstrijskem Koroškem, kar bi lahko spremenilo narodnostno strukturo na dvojezičnem ozemlju in zmanjševalo delež slovenskega prebivalstva, ki ima ravno zaradi doseganja dogovorjenega deleža zagotovljene določene pravice.

Neosebnost

O tujcih se poroča kot o brezimni množici. Imenovani so kot grožnja iz mednarodnega okolja, potencialna nevarnost, tuji delavci, žrtve azilnih postopkov, tujci, prebežniki, velik selitveni prirast, migracijski pritisk, migracijski val, ilegalne migracije, množične migracije ipd.

Najbolj izpostavljen individualni primer je Ahmad Šami in njegov boj proti deportaciji. Šami je v okviru poročanja MMC, Siola in 24ur.com predstavljen kot žrtev neosebnega azilnega sistema, Nova24TV pa ga predstavi kot del »levičarske zarote«, ki ščiti begunce in izkoriščevalce, ne pa domačih ljudi ali pa delavnih tujcev, ki so prišli v Slovenijo z delovnimi vizami in iskrenimi nameni, da prispevajo k razvoju gospodarstva.

Drugi osebni primeri so še zgodbe azilantov iz protesta pred Državnim zborom, o katerih poroča Siol, zgodba napada na ravnatelja mariborske šole, ki je na šolo sprejel alžirske begunce (prav tako Siol), ter zgodbe uspešnih tujcev, ki prispevajo k slovenskemu gospodarstvu na Nova24TV. Osebne zgodbe, ki so predstavljene, so torej nasprotne sliki neosebne množice. Ta naj bi predstavljala veliko nevarnost, osebne zgodbe pa kažejo na človečnost tujcev.

Izkoriščanje azilnega sistema za ekonomske migracije

Ta diskurz opozarja na razliko v namenu migracije in opozarja pred potencialnimi zlorabami, ki naj bi bile možne, saj naj bi tujci, ki jih država obravnava kot begunce in azilante, prihajali kot ekonomski migranti, kar pa naj bi vodilo v izkoriščanje socialnega sistema. MMC povzema zunanjšega ministra:

Morebitni drugi prebežniški val bo po njegovih besedah povsem drugačen tudi po strukturi, saj ne gre za ljudi, ki bežijo z vojnih območij, pač pa predvsem za ekonomske migrante iz Afganistana, Pakistana in podsaharske Afrike (MMC, 2017b).

S tem je povezan tudi diskurz neke vsiljene vnaprejšnje nezakonitosti, pri katerem so vsi, ki prihajajo, vnaprej določeni, da prihajajo nedovoljeno, da je njihov status ilegalen, tudi če so, na primer, upravičeni do mednarodne zaščite in azila po mednarodnih konvencijah. Nekateri medijski prispevki ločujejo med tistimi, »ki zares potrebujejo mednarodno zaščito« in drugimi, s čimer vnaprej implicirajo, da poleg njih prihajajo taki, ki take zaščite ne potrebujejo zares in ki torej pod pretvezo neke nevarnosti poskušajo pretentati državo.

Bogati in revni migranti

Ta diskurz širi zgolj portal Nova24TV, v njihovih prispevkih pa je zelo razširjen. Vzpostavlja ločevanje med »dobrimi« in »slabimi« tujci, pri čemer brezosebni grozeči množici beguncev, migrantov, prebežnikov postavlja nasproti konkretne primere tujcev, ki so prišli v Slovenijo z namenom dela, pa se tukaj srečujejo z birokratskimi ovirami, ki jim onemogočajo uresničevanje njihove poslovne ideje. Taki »uspešni« tujci so uporabljeni kot primer, ki pokaže na neučinkovitost državnega aparata pod levosredinskimi vladami, hkrati pa kot primer, da desnosredinska politika ni *a priori* proti tujcem, saj svari zgolj pred tistimi, ki naj bi domnevno želeli zgolj izkoriščati sisteme državne pomoči:

Pustimo ob strani dejstvo, da je malce neslano, ko se do premožnih tujcev vedemo tako mačehovsko – ne dovolimo jim združitve z lastno družino, čeprav od njih pričakujemo, da bodo v našo balkansko socialistično pravljico vložili najmanj 50 tisočakov. Pustimo ob strani, da se vedemo povsem drugače do nepreverjenih, nedokumentiranih tujcev iz sumljivih držav Bližnjega vzhoda in severne Afrike, ki so morda begunci, morda pa ekonomski migranti (tem podeljujemo *carte blanche* za uživanje v vseh bonbončkih socialne države) (Nova24TV, 2017)

V podobnem okviru je bil en prispevek objavljen tudi na portalu MMC, ki piše o tem, da migracije lahko nadomestijo manko delovne sile, mora pa država pri tem določiti, kakšne migrante želi privabiti.

2.4.1 Prevladujoče interpretacije in implicitne predpostavke

Glavna implicitna predpostavka v analiziranih medijskih tekstih je, da migracije pomenijo grožnjo, saj na eni strani predstavljajo neposredno nevarnost za javni red in mir, če bi migranti prišli v prevelikem številu, na drugi strani pa naj bi ogrožali slovensko nacionalno identiteto. Razumevanje tujcev kot grožnje je neposredno povezano z varnostnim diskurzom, ki je prevladujoč način razumevanja migracij v sodobnem zahodnem svetu. Čeprav v nobenem od prispevkov ni omenjena konkretna nevarnost, ki naj bi jo posamezen tujec predstavljal, so kot skupina označeni kot grožnja oziroma potencialna nevarnost. Tudi če nevarnost še ni prisotna, je v zraku grožnja neke prihodnje nevarnosti.

Glavna diskriminatorna praksa, ki jo medijski teksti legitimirajo, je nekritično reproduciranje ločevanja na »nas« in »njih«, s čimer se legitimira zamišljena skupnost »nas« Slovencev in »njih«, torej tujcev, migrantov, beguncev. Tujci so v tem kontekstu določeni kot drugorazredni, ozemeljska stacionarnost je postavljena kot glavno merilo hierarhije človekovih pravic. Tisti od zunaj, tujci, naj bi predstavljali potencialno grožnjo, predvideva se njihova ilegalnost in skriti slabi nameni. Posamezniki so objektivirani v brezobrazno množico, ki naj bi grozila našim temeljnim vrednotam, pri tem pa sami začenjamo nižati standarde glede varovanja človekovih pravic in zaščite življenj. Na osnovi distinkcije »mi« vs. »oni« se vzpostavi hierarhija človekovih pravic, po kateri je država najprej odgovorna za zagotavljanje pravic lastnim državljanom, šele nato lahko poskrbi tudi za tujce. Ta diskurz temelji na izključevalni logiki pravic, kot da bo več pravic za manjšino nujno vodilo v zmanjšanje pravic večine. Čeprav so v prispevkih mediji dali nekaj prostora

kritičnim glasovom strokovne javnosti, ki edina opozarja na vsiljenost teh dihotomij, z nekritičnim povzemanjem političnega diskurza, ki smo ga za beležili ob analizi obeh dokumentov v parlamentarni razpravi, večinoma legitimirajo nižanje standardov varovanja človekovih pravic za tujce, saj naj bi to omogočilo normalno delovanje države in šele nato tudi zagotavljanje pravic tujcem.

V analizi se je kot pomemben segment medijskega diskurza izkazalo še razlikovanje med »pristnimi« in »lažnimi« migranti, ki predstavlja stalnico medijskega poročanja o beguncih in migrantih. Distinkcija se pojavlja kot opozorilo pred potencialnimi zlorabami, saj naj bi tujci, ki jih država obravnava kot begunce in azilante, prihajali kot ekonomski migranti, to pa naj bi vodilo v izkoriščanje socialnega sistema. S tem je povezan tudi diskurz vnaprejšnje vsiljene nezakonitosti, pri katerem so vsi, ki prihajajo, vnaprej določeni, da prihajajo nedovoljeno in ilegalno, tudi če so po mednarodnih konvencijah upravičeni do zaščite in azila.

Podobno je z razlikovanjem med bogatimi in revnimi migranti, ki ga širi portal Nova24TV in predstavlja pomembno sestavino njegovega poročanja. Pojavlja se ločevanje med »dobrimi« in »slabimi« tujci, pri katerem so nasproti brezosebni grozeči množici beguncev postavljeni konkretni primeri tujcev, ki jim birokratske ovire v Sloveniji onemogočajo uresničevanje njihove poslovne ideje. Medijsko poročanje torej večinoma nekritično zrcali prevladujoč politični govor ter tako normalizira in reproducira položaj tujcev kot »drugih« v slovenski družbi. Kot taki so razumljeni kot tisti od zunaj, sploh še ne kot družbena manjšina, ki bi ji bila država dolžna zagotoviti neke pravice, oziroma kot skupina, ki je podvržena diskriminaciji.

2.4.2 *Intersekcionalnost v medijskem poročanju*

V analiziranih prispevkih intersekcionalnost ni obravnavana. Tujci niso tematizirani niti kot družbena skupina, ki bi bila podvržena diskriminaciji, sploh pa niso tematizirane še njihove druge osebne ali socialne okoliščine, ki dodatno vplivajo na njihov položaj v slovenski družbi. Za medijsko poročanje o tujcih na analiziranih spletnih portalih je torej značilna vsesplošna odsotnost refleksije o intersekcijski diskriminaciji.

Posredno se intersekcionalnost pojavi prek oznak »mladoletni migranti« oziroma »mladoletni migranti brez spremstva«, »otroci brez spremstva«. To se nanaša na ukrep novele zakona, ki je bila sprejeta v januarju 2017, po katerem

so mladoletniki brez spremstva opredeljeni kot ena od izjem, ki ob izrednem zaprtju meje ne bi bili avtomatično poslani nazaj v državo, od koder so migrirali. V nobenem analiziranem medijskem prispevku ta skupina ni posebej tematizirana, ampak zgolj omenjena pri opisu ukrepov novele zakona.

Drugi posredni pojav intersekcije smo zaznali v medijskih tekstih portala Nova24TV, v katerih je nekajkrat omenjeno součinkovanje statusa (tujost) z družbenim kontekstom (ekonomski status), saj so premožni migranti predstavljeni kot nasprotje tistim brez premoženja.

2.5 Izzivi nagovarjanja diskriminacije tujcev

Takoj ko se pojavijo med migranti kakšne zahteve po čem več kot zgolj osnovnih človekovih pravicah, ki so čisto neposredno vezane na preživetje, multikulturalnega dialoga ni več. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

Analiza zakonodaje in medijskega poročanja je pokazala, da so tujci kot družbena skupina primarno razumljeni kot ne-državljeni, ne-pripadniki, tisti od zunaj. Taka družbena pozicija kot še ne-članov jih na neki način postavlja zunaj razprav o diskriminaciji oziroma je temelj njihove diskriminacije prav njihov tuj status, ne pa tudi druge potencialne družbene okoliščine in lastnosti, na podlagi katerih prav tako izkušajo diskriminacijo. Do podobnih zaključkov smo prišli z udeleženkami in udeleženci fokusnih skupin. V fokusnih skupinah smo obravnavali še tretji steber intersekcijske analize, in sicer strukturno intersekcijo. V pogovorih se je pokazalo, da je diskriminacija tujcev primarno obravnavana enodimenzionalno, prek njihovega tujskega statusa, diskriminacija na podlagi drugih osebnih in družbenih okoliščin ter njihovi prepleti in součinkovanja pa večinoma ostajajo nenagovorjeni.

Ena od strokovnjakinj je tako opozorila, da gre pri migrantih za diskriminacijo na področju osnovnih človekovih pravic, ki pa so pogojene z ozemeljsko pripadnostjo:

Diskriminacija se začne že pred prihodom, saj se prihod na različne načine onemogoča, tudi v primerih prošnji za azil, ki bi po mednarodnem pravu posameznicam in posameznikom pripadal. O tem, kdo je vreden vstopa in kdo ne, se včasih odloča že na terenu, kar so zelo plodna tla za diskriminacijo, saj o tem odločajo ljudje, ki za to niso pristojni niti usposobljeni. (strokovnjakinja v raziskovalni organizaciji)

Tujci so torej primarno izpostavljeni osnovni izključenosti iz človekovih pravic, saj pretrgajo vez med ozemeljsko pripadnostjo in državljanstvom, s svojim

prihodom na ozemlje druge nacionalne države vzpostavijo mejo, ki temeljno določa njihov status kot »drugih«. Ta status je temelj njihove primarne izključenosti. Prva stopnja diskriminacije, s katero se soočajo, je vprašanje možnosti sploh biti subjekt, ki mu bodo omogočene osnovne človekove pravice. Nato sledijo druge oblike diskriminacije. Migrantsko življenje, opozarjajo naši sogovorniki in sogovornice, je pravzaprav dolg tek po progi z ovirami. Ko migrant na primer preseže eno raven, mu morda uspe vstopiti v državo ali pa se umesti v proces pridobivanja azila, ga potem na ravni vsakdanjega življenja čakajo nove diskriminacije, na primer na podlagi rase pripadnosti, na podlagi jezika, ponovno na podlagi ne-državljanstva, z onemogočanjem dela ipd. Vse te ovire so lahko družbeno ali pravno pogojene, skupaj pa onemogočajo enakopravno življenje v skupnosti še več desetletij po tem, ko je človek že, vsaj formalno, legitimen član skupnosti. Gre za fenomen t. i. stopenjske diskriminacije.

Eno od pomembnih vprašanj na tej poti je dostop do stanovanj. Prva sistemska težava je v tem, da migranti nimajo dostopa do neprofitnih stanovanj. Težava je tudi pri osebah z mednarodno zaščito, ki si morajo po tem, ko sicer dobijo status, sami poiskati nastanitev na trgu, pri najemodajalcih pa nato pride do diskriminacije, saj jih a priori razumejo kot nekoga, ki nima zadostnih sredstev za plačilo stanovanja.

Podobno je na področju zdravstvenih storitev. Osebe z mednarodno zaščito bi morale imeti, enako kot vsi državljani Republike Slovenije, dostop do osnovnega zdravstva, a naši sogovorniki in sogovornice opozarjajo, da se kar nekaj osebnih zdravnikov ne želi ukvarjati z migranti z izgovorom, da z njimi ne morejo komunicirati.

Še eno področje v stopenjski diskriminaciji, s katero se soočajo migranti, je dostop do bančnih storitev:

Banke niso želele oziroma še vedno ne želijo odpirati nekatere niti osnovnega bančnega računa, kar je povezano s to domnevo, da so transakcije iz nekaterih držav, npr. Irana, zaradi plačevanja, pranja denarja oziroma te zakonodaje prepovedane oziroma omejene. (strokovnjak v nevladni organizaciji)

Diskriminacija se pojavlja tudi na področju delovne zakonodaje, pri kateri bilateralni sporazumi med državami tujce oziroma migrante postavljajo v neenakopraven položaj v primerjavi z domačimi delavci na področju ekonomskih in socialnih pravic, čeprav opravljajo isto delo kot domači delavci:

Težko je na primer pri uveljavljanju pravic na Centru za socialno delo, če nimaš stalnega prebivališča. Pri uveljavljanju starševskega varstva imamo

na primer težave z delodajalci, ki jih delavec obvesti, da bo uveljavil recimo očetovski dopust, delodajalec pa reče, da ga to ne briga. Potem delavka migrantka na primer dela v Sloveniji in sporoči delodajalcu, da je noseča, delodajalec pa je kar naenkrat ne rabi več. (strokovnjak v nevladni organizaciji)

Kot smo opozorili že v uvodu, človekove pravice lahko zagotavlja samo nacionalna država, ki pa pogosto svojim državljanom in državljanom zagotavlja več pravic kot tujkam in tujcem. Pravica nacionalne države do samoodločbe ter suverenega upravljanja svojega ozemlja in prebivalcev ima v hierarhiji pravic večjo vlogo kot zagotavljanje pravic osebam, ki ostajajo zunaj državljanskega telesa, in Ustava Republike Slovenije priznava pravico do socialne varnosti le državljanom (Dedić in sod., 2003). Tujci tako ostajajo v mejnem, liminalnem stanju, ko si morajo primarno izboriti pravico do pravic, najprej pravico do bivanja, nato pa še druge, npr. pravico do dela, do zdravstvenega varstva, do stanovanja, do bančnega in davčnega statusa. Njihov status tujstva jim pogosto onemogoča samo pravico do dostopa do teh področij, pri katerih bi bili nato potencialno šele lahko podvrženi diskriminaciji na podlagi drugih družbenih in osebnih okoliščin.

Čeprav migrantom v številnih primerih država krši osnovne človekove pravice, jih kot družbeno skupino še vedno obravnavamo preveč z vidika humanitarnosti, poudarjajo naši sogovorniki in sogovornice, ne pa skozi prizmo človekovih pravic. Še več: na pravice migrantov se gleda zelo pokroviteljsko. Na nekaterih področjih je predvidena socialna pomoč, na drugih niti to ne, ne omogoči pa se migrantom samim, da bi sami poskrbeli zase:

Rešitve bi morale biti sistemske, ne zgolj pomoč raznih nevladnih organizacij. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

Osnovna težava, menijo naši sogovorniki in sogovornice, je v dejstvu, da so migranti kot družbena skupina politično nemočni. Kot zunaj-politična skupina so premalo relevantni, da bi se politika sploh začela o njih pogovarjati kot o sistemskem problemu. Tako podobo generirajo tudi medijski interesi:

Edini način medijskega interesa je ta, da se jih dela za zelo uboge in se jim tako dodatno jemlje moč. Vzpostavljen je odnos mi – vi; mi, ki smo dobri, moramo sedaj pomagati tem ubogim, kar pa nikakor ne pomaga k temu, da bi bila njihova moč v družbi večja. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

Ena od sogovornic k temu dodaja, da ni težava samo v številčnosti migrant-skih skupin, ki niso dovolj slišane, ampak tudi v njihovi tihosti. Sami namreč sebe pogosto ne dojemajo kot žrtev, temveč gledajo na situacijo kot na neko prehodno stanje, čeprav so lahko v zelo slabem položaju.

Težava je tudi v tem, da smo kot družba zelo slabo izobraženi o človekovih pravicah. Ne obstaja neko splošno zavedanje o obstoju določenih ranljivih skupin, ki so *a priori* v slabšem družbenem položaju in smo jim zato kot družba dolžni zagotoviti določene systemske rešitve, ki bi te ranljivosti vsaj do neke mere odpravile. Namesto tega se pojavlja zelo zaščitniški in izključevalen odnos do pravic, ko naj bi podelitev neke dodatne pravice manjšini takoj vodila v krčenje pravic večini, kot da bi šlo za seštevek z določeno vsoto in kot da obstaja končno število podeljenih pravic, ki jih bo zmanjkalo za večino, če jih bomo podeljevali manjšinam. Tako razumevanje pravic je, kot smo pokazali zgoraj, prevladujoče predvsem v medijskem in političnem diskurzu, v katerih prevladuje izključevalna logika »mi – oni«, ki temelji na temeljno napačni predpostavki, da bi več pravic za »njih« pomenilo manj pravic za »nas«.

Ena od neobravnavanih dimenzij v kontekstu diskriminacije migrantov je družbeni razred. Ta skozi intersekcijo z drugimi osebnimi okoliščinami, v osnovi pa skozi status tujca zelo raznoliko umešča v družbo migrante iz višjih in nižjih razredov:

V primeru migrantov, ko jim uspe premagati osnovne strukturne ovire, velja zelo konsistentno, da se ljudje z boljšim dohodkovnim položajem oziroma z visokimi drugimi oblikami kapitalov hitreje znebijo stigme, ki jo migrantski status prinese. (strokovnjakinja v raziskovalni organizaciji)

Slaba ekonomska situacija oziroma revščina ljudi omejuje na vseh področjih in deluje kot ključna oteževalna okoliščina na različnih družbenih področjih in kontekstih. Tujcem z nizkim materialnim statusom, tudi če presežejo strukturne ovire in si v družbi priselitve zagotovijo pravico do pravic, revščina otežuje dostop do nadaljnjih pravic in povečuje tveganje za diskriminacijo. To je sicer že znana ugotovitev iz migracijskih študij, ki kažejo, da ekonomski status posameznika pomembno vpliva na njegovo zmožnost migracije in potencialne integracije, revščina pa postaja kriterij, ki določa stopnjo prostega gibanja, kar vodi v prepoved potovanja za tiste, ki nimajo dovolj sredstev, ali pa se njihove premike nadzira veliko natančneje kot premike premožnejših potnikov (Bigo in Guild, 2005).

Naj ob koncu omenimo še dimenzijo spola, ki prav tako pomembno preči migrantske izkušnje, le da – v nasprotju s številnimi drugimi področji – dodatno marginalizira predvsem mlade moške. Ti so namreč v azilnih postopkih v izrazito bolj deprivilegiranem položaju v primerjavi z družinami ali ženskami, saj se jim pripisuje večja nevarnost za družbo priselitve. Večji izpostavljenosti mladih moških diskriminaciji verjetno botruje implicitna predpostavka o povezanosti

med migracijami in kriminalnostjo, ki je prisotna v političnem in medijskem diskurzu (Učakar, 2017). Migranti naj bi bili bolj nagnjeni h kriminalu, nasilnejši (Calavita, 2005), v zadnjem času se jih povezuje z mednarodnim terorizmom (Učakar, 2017), kar vse prispeva k večji izpostavljenosti diskriminaciji. Kot ugotavljata Pallitto in Heyman (2008), se ustvarja diferenciacija glede na različne stopnje sumničenja in različne kategorije osumljenosti, ki so posameznikom pripisane vnaprej, glede na njihov izvor in druge družbenoekonomske značilnosti, in mladi moški v tej kategorizaciji osumljenosti zavzemajo najvišje mesto.

2.5.1 *Interseksijska diskriminacija migrantov*

Migrantke in migranti se, tako kot druge družbene skupine, srečujejo z interseksijsko diskriminacijo, a je kot take ne imenujejo s katerim koli izrazom niti se je večinoma ne zavedajo. Kot poudarja ena od naših sogovornic, gre pri njih večinoma za kršitve tako osnovnih človekovih pravic, da bi bil že govor o interseksijski diskriminaciji neka oblika privilegija, ki si ga migranti večinoma ne morejo privoščiti:

Pri zelo deprivilegiranih skupinah ljudi je naloženih toliko presečnosti, toliko plasti diskriminacije, toliko neke sovražnosti in prikrajšanosti, da si morda nekateri člani skupnosti nekih vrst identitet niti ne morejo privoščiti. Včasih so ljudje tako zelo prikrajšani, da teh višjih slojev prikrajšanosti niti ne nagovorijo oziroma nimajo neke zgodovinske priložnosti, da bi bili nekaj, kar bi v drugih okoliščinah lahko bili. (strokovnjakinja v raziskovalni organizaciji)

Dostikrat sami delavci in delavke migrantke sebe v bistvu skrčijo na delovno silo in v bistvu jih samo to zanima. Rečejo, da so tukaj, da delajo, da zaslužijo, in preprosto sploh ne pridemo do tistih njihovih socialnih zgodb, kaj šele zgodb, ki se dogajajo, recimo na osebni ravni. Preprosto povedano, ni jih. (strokovnjak v nevladni organizaciji)

Pogosto migranti torej sebe razumejo enodimenzionalno, kot delavce v novem okolju, njihovo socialno življenje pa ostane v državi izselitve in ga živijo zgolj tam. Včasih pa se zgodi tudi obratno, da migranti prevzamejo neko identiteto v smislu strategije, ki bi jim omogočila pridobiti pravni status, torej mobilizirajo eno vrsto deprivilegiranosti kot strategijo za boj proti drugi vrsti deprivilegiranosti:

Pri migrantih je recimo zanimiva ta stvar, da redko kateri migrant si privošči biti homoseksualec, odkrito, če pa si to privošči, pa je to v bistvu neke vrste strategija, ker je veliko pomembnejše si zagotoviti nek politični status. (raziskovalka v nevladni organizaciji)

Migranti so torej razumljeni kot tujci, ne-člani, ki vlagajo prošnje in zahteve po pripadanju. Če k tem zahtevam dodajo še kakšne druge, ki bi se nanašale na še druga presečišča z njihovimi osebnimi okoliščinami in statusom, večinska družba postavi novo mejo, v smislu, da je že sprejetje in dopustitev članstva dovolj, vse nadaljnje zahteve pa se zdijo pretirane in v nekem smislu prevzetne.

2.6 Zaključek: tujskost kot vseprekrivajoča osebna okoliščina

Analiza vseh treh stebrov raziskave je pokazala primarnost tujskega statusa kot tiste okoliščine, ki naddoloča vse druge. Tujci kot »tisti od zunaj« še niso razumljeni kot družbena manjšina, ki bi ji bila država dolžna zagotoviti neke pravice, oziroma kot skupina, ki je podvržena diskriminaciji. Pri njih gre za diskriminacijo na ravni čisto osnovnih človekovih pravic, saj jim je pogosto kraten že dostop do osnovne pravice, »pravice do pravic«, rečeno z besedami Hannah Arendt (2003), torej statusa v družbi, v kateri bi lahko zase sploh začeli zahtevati določene pravice. Pogosto si zaradi te temeljne izključenosti, torej pravice sploh biti na nekem ozemlju, ki vodi v esencialno življenjsko ogroženost, nekih drugih identitet, ki so povezane z njihovimi drugimi osebnimi in družbenimi okoliščinami, sploh ne morejo privoščiti. Njihova bazična prikrajšanost za prostor, kjer bi lahko postali politična bitja, jim onemogoča, da bi lahko bili nekaj, kar bi morda v drugačnem političnem, zgodovinskem oziroma družbenem položaju lahko bili, onemogoča, da bi nagovorili še druge sloje prikrajšanosti ali diskriminacije, ki so povezani z njihovimi drugimi osebnimi ali družbenimi okoliščinami. Pogosto migranti oziroma tujci tudi sami sebe razumejo enoplastno, zgolj kot, na primer, delavce v tuji državi, da niti sami ne razmišljajo o drugih oblikah diskriminacije oziroma o drugih okoliščinah, ki so morda pripeljale do neke diskriminacije. Ali pa en del svoje identitete, na primer spolno usmerjenost ali spol, mobilizirajo kot strategijo za boj proti neki drugi, temeljniji deprivilegiranosti, s ciljem reševanja osnovnega eksistencialnega preživetja v državi priselitve.

V primeru tujcev kot družbene skupine torej pogosteje govorimo o stopenjski diskriminaciji, saj so najprej diskriminirani na ravni povsem osnovnega preživetja, nato pa se diskriminacije nadaljujejo po stopnjah. Ko oseba, tujec ali tujka, dobi neki legalen status, ki omogoči preživetje, se potem znajde na naslednjih stopnjah diskriminacije na ravni vsakdanjega življenja, ki so

primerljive z diskriminacijami, s katerimi se soočajo ne-tujci, torej na podlagi spola, starosti, spolne usmerjenosti, vere ipd. ter njihovih součinkovanj in intersekcij. A grožnja nezakonitosti oziroma izgube pravnega statusa, ki lahko tujko ali tujca spet postavi v položaj boja za osnovno človekovo pravico do pravic, ostaja, vse dokler ima oseba status tujca. Legalnost oziroma nelegalnost statusa namreč ni stalna, temveč gre za spremenljiv status, odvisen od številnih zakonskih ukrepov in njihovega prepleta. Nezmožnost neprekinjenega ohranjanja zaposlitve in bivanja lahko, na primer, vodi nazaj v nezakonitost tudi za tiste, ki so morda že pridobili zakonit status (Calavita, 2005). Za De Genova (2002) je mehanizem selektivnega vključevanja, ki tujsko populacijo ohranja v položaju stalne liminalnosti, v funkciji proizvajanja določene vrednosti za obstoječa razmerja moči. Dostopi tujcev do zakonitega statusa, trajnega delovnega razmerja, urejenega prebivanja in zdravstvenih storitev so prepleteni, nezmožnost prestopa pravnega statusa nezakonitosti na enem področju pa vpliva tudi na druga področja, s čimer tujci ostajajo v stalnem položaju nezakonitosti oziroma grožnje nezakonitosti (Calavita, 2005). To selektivno pripuščanje tujcev k določenim pravicam Mojca Pajnik (2010) imenuje krožno pogojevanje dostopa do pravic, kar pomeni, da dovoljenja za zaposlitev, za bivanje, za pridobitev državljanstva in dostop do socialnih storitev pogojujejo drug drugega, navadno v nekem začaranem krogu, v katerem vedno zmanjka kakšen pogoj za vstop v polnopravno članstvo.

Dokler tujci ne postanejo polnopravni člani in članice, torej državljani in državljanke, je njihova tujskost vseprekrivajoča osebna okoliščina, ki seveda skupaj z drugimi součinkuje, a predstavlja podlago za takó temeljno izključenost, da ji morebitne druge ostajajo podrejene. Če je Kimberlé Crenshaw (1989) intersekcijsko diskriminacijo ponazorila s primerom prometne nesreče, pri kateri lahko diskriminacija kot avtomobil pripelje iz katere koli smeri ali pa kar iz več smeri, je status tujca kot tovorno vozilo, ki v vsakem križišču povzroča nesrečo. Čeprav se v primeru tujcev raziskovanje večinoma ustavi pri tej prvi stopnji temeljne izključenosti iz »pravice do pravic«, bi lahko intersekcijska dimenzija, ki bi vključevala analizo hkratne diskriminacije na podlagi tujstva in drugih osebnih okoliščin, vseeno prispevala k osvetlitvi dejanskih realnosti diskriminacije, ki se vzpostavlja na intersekciji, a o njej tujci in tujke sami, v okoliščinah eksistencialne izključenosti, težko razmišljajo.

Literatura

- Arendt, Hannah. 2003. *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bauman, Zygmunt. 1999. *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Benhabib, Seyla. 2010. *Pravice drugih: tujci, rezidenti in državljani*. Ljubljana: Krtina.
- Bigo, Didier in Elspeth Guild. 2005. Introduction – Policing in the Name of Freedom. V: *Controlling Frontiers: Free Movement into and within Europe* (ur. Elspeth Guild in Didier Bigo). Aldershot: Hants, England: Ashgate, 1–13.
- Bourdieu, Pierre. 1991. Preface. V: *L'Immigration: Ou les Paradoxes de l'Altérité* (Sayad, Abdelmalek). Brussels: De Boeck-Wesmael, 7–12.
- Brubaker, Rogers. 1989. Introduction. V: *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America* (ur. Brubaker, Rogers). New York: University Press of America, 1–27.
- Calavita, Kitty. 2005. *Immigrants at the Margins: Law, Race, and Exclusion in Southern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carens, Joseph H. 1995. Aliens and Citizens: The Case for Open Borders. V: *Theorizing Citizenship* (ur. Beiner, Ronald). Albany: State University of New York Press, 229–254.
- Carens, Joseph H. 2010. *Immigrants and the Right to Stay*. Cambridge, MA: Boston Review, MIT Press.
- Crenshaw, Kimberlé. 1989. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. *Feminist Theory and Antiracist Politics. University of Chicago Legal Forum* 139: 139–142.
- Dal Lago, Alessandro. 1999. *Non-Persone: L'Esclusione dei Migranti in una Società Globale*. Milan: Interzone.
- De Genova, Nicholas P. 2002. Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology* 31(1): 419–447.
- Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn. 2003. *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, Roman in Mojca Pajnik. 2019. *Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti – Metodološki priložnik*. Interno gradivo. Neobj.
- Pajnik, Mojca. 2010. Socialno državljanstvo, migracije in trg dela. V: *Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo* (ur. Medica, Karmen, Goran Lukić in Milan Bufon). Koper: Univerzitetna Založba Annales, 13–36.
- Pallitto, Robert in Josiah Heyman. 2008. Theorizing Cross-Border Mobility: Surveillance, Security and Identity. *Surveillance & Society* 5 (3): 315–333.
- Učakar, Tjaša. 2017. *Migracijska politika EU: nove artikulacije izključevanja v 21. stoletju*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Učakar, Tjaša. 2020a. Raziskovalno poročilo – preliminarna analiza okvirov (Zakon o tujcih). Raziskovalno poročilo projekta (interno gradivo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Učakar, Tjaša. 2020b. Analiza medijev – drugi del empirične raziskave (Zakon o tujcih). Raziskovalno poročilo projekta (interno gradivo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Viri

- 24ur.com. 2017a. *Varuh človekovih pravic: Če bodo kršene pravice beguncev, bomo ukrepali*, 5. 1. 2017. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/gyorkos-znidar-slovenija-mora-imeti-ustrezna-orodja-za-obvladovanje-masovnih-migracij.html> (citirano 9. 3. 2020).
- 24ur.com. 2017b. *Predlagana novela zakona o tujcih razburja pravnike in civilno družbo*, 20. 1. 2017. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/predlagana-novela-zakona-o-tujcih-razburja-pravnike-in-civilno-druzbo.html> (citirano 9. 3. 2020).
- Državni zbor Republike Slovenije. 2014. *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih* (30. 1. 2014).
- MMC. 2017a. Cerar: *Zakon o tujcih bo zagotavljal varnost*, 20. 1. 2017. Dostopno na naslovu: <https://www.rtv slo.si/slovenija/cerar-zakon-o-tujcih-bo-zagotavljal-varnost/412969> (citirano 8. 3. 2020).
- MMC. 2017b. *Erjavec: V zakonu o tujcih je dovolj varovalk, da ne bi prihajalo do zlorabe*, 11. 1. 2017. Dostopno na naslovu: <https://www.rtv slo.si/slovenija/erjavec-v-zakonu-o-tujcih-je-dovolj-varovalk-da-ne-bi-prihajalo-do-zlorabe/412217> (citirano 8. 3. 2020).
- Nova24TV. 2017. *Tri leta Cerarja, tri leta toneče javne uprave*, 2. 10. 2017. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TVtv.si/kolumna/tri-leta-cerarja-tri-leta-tonece-javne-uprave/> (citirano 10. 3. 2020).

3 Intersekcionalnost v političnem in medijskem diskurzu o enakosti žensk in moških

Iztok Šori

3.1 Uvod

V tem poglavju se sprašujemo, kako je intersekcionalnost zastopana v političnem in medijskem diskurzu o *Zakonu o enakih možnostih žensk in moških*. Intersekcionalnost razumemo in uporabljamo predvsem kot analitično orodje za razkrivanje razmerij moči, dominantnih norm in vladajočih ideologij v identitetnih politikah in širše v družbi. Zanima nas, kako se ta razmerja odražajo v konstrukcijah identitetne skupine, katere položaj naj bi omenjeni zakon izboljšal, to je žensk. Katere osebne okoliščine, statusi in družbene okoliščine – razen spola – prečijo diskurzivne konstrukcije žensk, katere so marginalizirane, katere ignorirane? Z drugimi besedami, na katere ženske politika in mediji mislijo, ko govorijo o enakih možnostih in enakosti spolov, in kaj nam to pove o razmerjih moči v družbi? Gre tudi za vprašanja, kako feminizem marginalizira vprašanje narodnosti, kako merila, ki obravnavajo enake možnosti žensk, marginalizirajo specifično pozicijo lezbijk in tako naprej (Kuhar, 2009: 29). Da bi odgovorili na ta vprašanja, smo analizirali oceno stanja in razloge za sprejem zakona, govore poslank in poslancev v procesu sprejemanja zakona ter poročanje novičarskih portalov o zakonu.

Zakon o enakih možnostih žensk in moških je bil sprejet leta 2002 kot sistemski zakon »za izboljšanje položaja žensk in ustvarjanje enakih možnosti žensk in moških na političnem, ekonomskem, socialnem, vzgojno-izobraževalnem ter na drugih področjih družbenega življenja« (Zakon o enakih možnostih žensk in moških, 2002, 1. člen). Končni cilj te politike je vzpostavljanje enakosti spolov. Čeprav nadaljnji členi enakovredno obravnavajo ženske in moške, lahko zakon umestimo v identitetne politike za preprečevanje diskriminacije žensk, kar je razvidno tudi iz uvoda k zakonu, v katerem predlagatelj, takratni minister za delo, družino in socialne zadeve Vlado Dimovski (SD), omenja diskriminacijo žensk, ne pa tudi moških. Med ukrepi je zakon med drugim uvedel vključevanje načela enakosti spolov (»gender mainstreaming«) v politične procese, delovanje Zagovornice oziroma Zagovornika načela enakosti, imenovanje koordinatorik in koordinatorjev za enakost spolov na ministrstvih ter pripravo strategij in strateških načrtov za enakost spolov. Leta 2018 je poslanec Saša Tabaković (SMC) skušal zakon dopolniti z določilom, da je treba pri imenovanju v javne organe in telesa upoštevati enakomerno zastopanost žensk in moških. Ta dopolnitev zakona je bila ponovno vložena v proceduro v naslednjem mandatu parlamenta leta 2019 in bila tudi sprejeta. Na glasovanjih v parlamentu zakon in njegova dopolnitev skorajda nista imela nasprotnikov, saj ju je podprla velika večina poslank in poslancev ne glede na strankarsko in ideološko pripadnost: leta 2002 je za zakon glasovalo 42 in proti 3 poslanci in poslanke, leta 2019 pa za njegovo dopolnitev 54 in proti 4. K tej nenavadni enotnosti se bomo v nadaljevanju še vrnili.

3.2 Intersekcionalnost in politike enakosti spolov

Intersekcionalni pristop skuša, kot sta zapisali Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič, »razkriti in prikazati problematične procese tvorjenja enovitih in na videz ‚naravnih‘ identitet kot samoumevnih in homogenih identitetnih kategorij, na osnovi katerih delujemo ali ustvarjamo politike enakosti in (anti)diskriminacijske politike« (Hrženjak in Jalušič, 2011: 34). Ob tem za politike enakosti spolov ugotavljata, da so podobno kot druge identitetne politike unificirane in ne upoštevajo pluralnosti, različnih položajev in pripadnosti žensk (ibid.: 35). Praviloma izhajajo iz identitete le nekaterih posameznic, največkrat tistih, ki imajo znotraj identitetne skupine največjo družbeno moč: žensk, ki pripadajo dominantni etnični skupini in/ali ekonomskemu razredu, na kar je odmevno opozorila »mati« intersekcijske teorije Kimberlé Crenshaw (1991). Tak

pristop v podrejen položaj postavlja druge ženske ali jih popolnoma izpusti iz obravnave ter prispeva k perpetuiranju stereotipov in družbenih pritiskov na vse posameznike in posameznice, ki jim je določena identiteta bodisi pripisana ali pa jo sprejemajo kot svojo (Hrženjak in Jalušič, 2011: 35). Težava takšnih politik ni toliko v obstoju posameznih kategorij, temveč v »posebnih vrednotah, ki so z njimi povezane, in načinih, kako te vrednote spodbujajo in ustvarjajo družbene hierarhije« (Crenshaw, 1991: 1297). Cilj interseksijske analize je, da te hierarhije razkriva in prispeva k ustvarjanju pogojev za večje vključevanje raznolikosti žensk v politike enakosti.

Interseksionalni pristop tako razkriva, da lahko politike enakosti spolov same utrjujejo uveljavljena razmerja moči znotraj posameznih kategorij in širše v družbi ter dodatno stigmatizirajo najbolj marginalizirane skupine žensk. Pogosto je glavni namen politik enakosti spolov vključevanje žensk v javno sfero, zlasti politiko, a ker ukrepi ne upoštevajo razlik med njimi, delujejo le za tiste ženske, ki že imajo večjo družbeno moč in kapital, ne pa denimo za pripadnice manjšin ali revnih žensk, ki so še naprej izključene iz odločevalskih položajev. Analize kažejo, da zakoni sicer navajajo različne vzroke za diskriminacijo žensk, a pri tem ne upoštevajo njihovih interseksij, temveč jih obravnavajo kot komplementarne ali izključujoče (Svensson in Gunnarsson, 2018: 234). Dodatno težavo predstavlja poustvarjanje binarnega razumevanja spola skozi politike, kar lahko v primeru zakona, ki ga analiziramo, opazimo že v naslovu, ki izrecno vključuje le ženske in moške ter s tem marginalizira nebinarne in transspolne identitete. Da bi se zares lahko soočili s kompleksnostjo diskriminacije ter multiplimi in interseksijskimi neenakostmi, je zato treba v strategije vključiti nebinarne spole in iz njih izključiti heteronormativne predpostavke (Sauer 2018) ter upoštevati zapleteno prepletanje seksizma, rasizma, razrednosti in homofobije v družbi (Gouma in Dorer, 2019: 347). To pa tudi pomeni, da interseksionalnosti ne moremo prenašati v prakso le kot dodatek k že uveljavljenim politikam enakosti spolov, pri čemer bi spol imel primarno vlogo, temveč, nasprotno, kot povsem drugačen pristop, ki ne daje prednosti nobenemu položaju, ampak različne položaje obravnava enakovredno (Hunting in Hankivsky 2020; Kuhar 2009). Na ta način interseksionalnost povezuje različne identitetne politike in gibanja ter jih sili h korigiranju dogmatskih predstav in tudi stereotipov, povezanih z diskriminacijo.

V obstoječi praksi je interseksionalnost uporabljena predvsem kot kriterij za evalvacijo obstoječih politik enakosti spolov (Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, 2020: 3; Krizsan in Lombardo, 2013:

80). V eni od predhodnih raziskav je že bilo ugotovljeno, da *Zakon o enakih možnostih žensk in moških* intersekcij ne vsebuje (Hrženjak in Jalušič, 2011: 104), zato tega vidika v naši analizi posebej ne obravnavamo, čeprav smo tudi sami pregledali uvod k zakonu, temveč intersekcionalnost uporabljamo kot širši interpretativni okvir. Zanima nas predvsem, kako enakost žensk in moških ter diskriminacijo na podlagi spola diskurzivno uokvirjata politika in mediji ter ali pri tem upoštevata prečenja spola z drugimi osebnimi okoliščinami, statusi in družbenim kontekstom, ne glede na to, ali gre za intersekcijsko ali multiplo diskriminacijo.¹ V nadaljevanju bomo najprej na kratko predstavili nekatere značilnosti metodologije in vzorca, nato rezultate analize parlamentarnih govorov in analize medijskih objav ter poglavje zaključili s povzetkom glavnih ugotovitev.

3.3 Metodologija in vzorec

Naša empirična analiza je sestavljena iz dveh delov, političnega in medijskega. V političnem delu skušamo z metodo kritične analize okvirov (Verloo, 2016; Verloo in Lombardo, 2007, več o metodi glej v uvodnem poglavju) ugotoviti, kako se pristop intersekcijske diskriminacije uporablja v procesu sprejemanja politik proti diskriminaciji na podlagi spola. S tem namenom analiziramo oceno stanja in razloge za sprejem *Zakona o enakih možnostih žensk in moških* ter govore poslank in poslancev v razpravah o zakonu v odborih in Državnem zboru. Skupaj smo analizirali 6 različnih dokumentov, ki se nanašajo na 3 zakonodajne predloge: *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*, sprejet leta 2002 (uvodno besedilo, zapis razprave na odboru, zapis razprave v Državnem zboru), *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o enakih možnostih žensk in moških*, v obravnavi leta 2018 (uvodno besedilo, zapis razprave na odboru) ter *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o enakih možnostih žensk in moških*, v obravnavi leta 2019 (uvodno besedilo). V parlamentarnih razpravah smo v analizo vključili govore predstavnika ali predstavnice predlagatelja zakona ter vseh poslanskih skupin. Besedila smo izbrali, kodirali in analizirali. Skozi analizo sta nas vodili dve raziskovalni vprašanji: kako poslanci in poslanke v razpravah uokvirjajo enakost spolov ter katere intersekcije s spolom pri tem obravnavajo.

1 Kot je zapisal Kuhar, intersekcijska diskriminacija upošteva presek diskriminacij kot novo vsebino diskriminacije, medtem ko multipla diskriminacija upošteva njihov seštevek (Kuhar, 2009: 31). Za dodatna pojasnila glej uvodno poglavje.

V drugem delu z metodo kritične analize diskurza analiziramo medijsko poročanje o *Zakonu o enakih možnostih žensk in moških* v prispevkih, objavljenih na štirih novičarskih spletnih portalih v Sloveniji. Vzorec zajema 16 prispevkov (10 novic, 3 intervjuje in 3 kolumne), ki so bili objavljeni na portalih MMC (8 prispevkov), 24ur.com (3), Nova24TV (3) in Siol (2) v obdobju od leta 2002 do 2019. Pridobili smo jih tako, da smo v iskalnike na omenjenih portalih vtipkali ključne besede »zakon o enakih možnostih« in »zakon o enakih možnostih žensk in moških«. Dodatne selekcije nismo delali, saj zaradi majhnega števila prispevkov časovno zamejevanje ali uporaba kakšnega drugega kriterija ni bila smiselna. Pomembna okoliščina, ki prispeva k majhnemu številu prispevkov, je ta, da je bil zakon prvič sprejet leta 2002, ko so se spletni novičarski portali šele vzpostavljali, zato iz tega obdobja ni poročil. V analizi nas zanima, kdo v analiziranih prispevkih govori, kaj in kako govori, čigavi pogledi in interpretacije se reproducirajo v medijskem diskurzu, kakšne so implicitne (zdravorazumske) predpostavke v medijskih tekstih o identitetni skupini žensk in katere diskriminatorne/nestrpne prakse medijski teksti legitimirajo. Kakor v prvem delu nas je tudi tukaj posebej zanimalo, v kolikšni meri medijski diskurz prepozna problematiko intersekcionalnosti.

3.4 V političnem diskurzu izstopa problem zastopanosti žensk na položajih odločanja

3.4.1 Politične diagnoze

Najprej smo s kritično analizo okvirov skušali ugotoviti, kako so avtorji zakona ter poslanke in poslanci uokvirjali probleme in rešitve, povezane z enakostjo spolov. V analiziranih besedilih smo prepoznali 35 diagnoz oziroma identificiranih problemov in 25 prognoz oziroma predlaganih rešitev, ki smo jih glede na vsebino umestili v enega od okvirov. Na ravni diagnoze smo določili 7 in na ravni prognoze 5 okvirov (tabeli 1 in 2).

Med diagnozami največji okvir (15 diagnoz) kot problem opredeljuje diskriminacijo žensk. Od tega največ (9) diskriminacijo žensk na vodilnih položajih in položajih odločanja, kar je nenavadno, saj izvorni zakon ne predlaga ukrepov, ki bi neposredno obravnavali ta problem. Verjetno gre za učinek dolgotrajnih političnih debat in prizadevanj feminističnih organizacij, ki so si več desetletji prizadevale za uvedbo spolnih kvot v politiki in gospodarstvu. To lahko

sklepamo iz nekaterih razprav, ki omenjajo spolne kvote, čeprav to področje ureja volilna zakonodaja in ne ta zakon. Kritiki zakona na primer argumentirajo, da tak ukrep podcenjuje ženske:

V poslanski skupini Nove Slovenije nismo za določanje kvot, ampak si prizadevamo, da se enakost doseže s potrebnim izobraževanjem, vzgojo in zagotavljanjem enakih možnosti ne glede na spol, raso in tako naprej. Če bomo delali v šolah, v javnem življenju in na vsakem koraku v tej smeri, potem ne bo nobene potrebe, da bi se pojavljali s kvotami, ki pomenijo po našem mišljenju podcenjevanje, in bomo dosegli tisto, kar je potrebno. (Janez Drobnič, NSi)

Kot drugi najmočnejši okvir znotraj diagnoze se pojavljajo mednarodne in ustavne zaveze (6), ki v glavnem zajema argument, da je sprejem zakona nujen zaradi zavez do EU kakor tudi neuresničenih ustavnih načel. Na argumentacijo in sprejem zakona je torej močno vplival takratni politični kontekst, saj je leto kasneje Slovenija pristopila k EU in je ta argument (še) imel veliko moč. Kot smo omenili uvodoma, je imel zakon v parlamentu široko strankarsko podporo, vendar pa med diagnozami najdemo tudi kritike, na primer esencialistično poudarjanje nepremostljivih bioloških razlik med ženskami in moškimi (3), zaradi česar naj nikoli ne bi bilo mogoče doseči enakosti. Esencialističnih argumentov pa ne uporabljajo samo kritiki, ampak tudi zagovorniki zakona, kot kaže naslednji primer:

Ženske prinašajo v organe na mesta odločanja več racionalnosti, večjo stopnjo odgovornosti, manj narcisizma, manj egoizma in več odgovornosti. (Majda Širca, LDS)

Pri nasprotnikih zakona se pojavlja tudi kritika delovanja Urada za enake možnosti znotraj okvira »Kritika institucij« (3), ki naj ne bi skrbel za spolno uravnoteženost lastnega kolektiva, ter okvir »Diskriminacija moških« (3), zlasti med ločitvenimi postopki, ki se pri zagovornikih zakona sploh ne pojavlja. Do diskriminacije moških na tem področju nedvomno prihaja (Šori 2019), a je v tem primeru instrumentalizirana za namene nasprotovanja politikam, ki bi izboljšale položaj žensk.

Tabela 1: Okviri na ravni diagnoze in njihov opis

ŠT.	OKVIR (DIAGNOZA)	N	OPIS
1.	Diskriminacija žensk - na položajih odločanja (9) - na trgu dela (4) - v izobraževanju (1)	14	<p>Ženske so v politiki slabše zastopane kot moški na vseh ravneh odločanja, kar slabi predstavniško demokracijo (v času sprejemanja zakona je bil delež žensk v parlamentu 13 %, op. a.). Slabše so zastopane tudi na direktorskih položajih, čeprav so v povprečju bolj izobražene kot moški in imajo primerljive delovne izkušnje. Vzrok za to je družbena mentaliteta, po kateri ženske niso primerne za vodilna mesta. Ženske se za prevzem vodstvenih položajev tudi težje odločajo.</p> <p>Slovenija je med evropskimi državami, v katerih se razlika med plačami žensk in moških najbolj povečuje. Politika zanemara vpliv spola na kariero. Posebej so poudarjene kršitve delovnopravne zakonodaje v trgovskih podjetjih in nezadosten inšpekcijski nadzor.</p> <p>V izobraževanju prihaja do spolno zaznamovane segregacije.</p>
2.	Mednarodne in ustavne zaveze	6	<p>Slovenija ne izpolnjuje mednarodnih zavez, ki jih je dala leta 1995 na četrti svetovni konferenci žensk v Pekingu.</p> <p>Slovenska zakonodaja na področju enakih možnosti žensk in moških ni usklajena z evropskim pravnim redom. Treba je odpraviti zaostanek na področju enakih možnosti žensk in moških, na katerega opozarjajo evropske institucije. Obstoječe ustavne in zakonske določbe niso zadostne za doseganje dejanske enakosti spolov.</p>
3.	Kritika zakona	4	<p>Kvote predstavljajo podcenjevanje žensk, ne prinašajo rezultatov in pomenijo stihijsko reševanje problema. Predlagani zakon je prazen.</p>
4.	Biološke razlike	3	<p>Zaradi bioloških razlik med spoloma ne bomo nikoli dosegli popolne enakosti. Nekateri poklici zahtevajo spolno specifične sposobnosti. Glavno poslanstvo žensk je rojevanje otrok.</p>

ŠT.	OKVIR (DIAGNOZA)	N	OPIS
5.	Kritika institucij	3	Urad za enake možnosti je šibek. Urad sam ne deluje v skladu z načelom enakih možnosti. Inšpekcijski nadzor v podjetjih je preslab.
6.	Diskriminacija moških	3	Moški so diskriminirani v postopkih določanja o delitvi skrbi za otroka po razvezi partnerjev. V poklicih, v katerih prevladujejo ženske, so moški deprivilegirani.
7.	Diskriminacija na podlagi spola	2	V Sloveniji se še vedno srečujemo z diskriminacijo na podlagi spola.

3.4.2 *Politične prognoze*

Na ravni prognoze prevladujejo predlogi za ukrepe pozitivne diskriminacije žensk (7), ki naj bi zagotovili večjo zastopanost žensk v politiki, na odločevalskih položajih in trgu dela. Rešitve iz zakona naj bi po mnenju zagovornikov imele pozitivne učinke tudi na celotno družbo:

Njegovo uresničevanje in uresničevanje drugih z ustavo in področno zakonodajo uveljavljenih določil je zagotovilo uravnoteženega družbenega razvoja, ustreznjšega, torej boljšega izkoristka človeških virov in ne nazadnje, večje kakovosti življenja. (Majda Potrata, ZLSD)

Enako močan je okvir »Sprejem zakona« (7), ki pa je vsebinsko prazen, saj avtorji običajno razen izražanja podpore posebej ne argumentirajo, kaj naj bi nov zakon prinesel. Okvir »Institucionalne spremembe« (5) zajema nekatere rešitve iz zakona (Zagovornica načela enakosti, koordinatorice na ministrstvih, nacionalni program) ter nekatere dodatne predloge (npr. več inšpekcijskega nadzora v trgovskih podjetjih). Okvir »Izobraževanje, ozaveščanje in raziskovanje« (4) temelji na predpostavki, da sprejem zakona ni dovolj, da bi dosegli spremembe v družbi, temveč je treba o enakosti spolov nenehno ozaveščati in izobraževati prebivalstvo. Zelo šibko (1) je zastopan okvir »Spremembe moških in moškosti«, ko govorka izpostavlja, da se bodo moški morali v večji meri ukvarjati z dejavnostmi, ki so tradicionalno domena žensk, če želimo uveljaviti enakost. Nedvomno je to zelo pomemben argument, ki v nasprotju z večino drugih poudarja, da se vprašanje enakosti spolov ne tiče le žensk. Poleg tega je spol v razpravah najpogosteje razumljen kot biološka kategorija, saj se govorniki in govornice zavzemajo predvsem za odpravo diskriminacije, do katere prihaja zaradi materinstva in porodniškega dopusta. V nekaterih primerih poslanci in poslanke celo izrekajo stališča, ki koncept enakosti žensk in moških negirajo,

čepprav so zakon podprli. Eden od poslancev je denimo v razpravi poudarjal rojevanje otrok kot glavno poslanstvo žensk, zakon pa podprl zato, ker bomo z njim, kot je dejal, »boljšim polovicam zagotovili enake možnosti« (Valentin Pohorec, SLS).

Tabela 2: Okviri na ravni prognoze in njihov opis

ŠT.	OKVIR (PROGNOZA)	N	OPIS
1.	Ukrepi pozitivne diskriminacije	7	Potrebni so ukrepi pozitivne diskriminacije za odpravo slabše zastopanosti žensk na položajih odločanja ter na trgu dela v primeru nosečnosti in porodniškega dopusta.
2.	Sprejem zakona	7	Za odpravo diskriminacije je treba sprejeti <i>Zakon o enakih možnostih žensk in moških</i> .
3.	Institucionalne spremembe	5	Potrebni so ukrepi, kot je gender mainstreaming, Zagovornica načela enakosti, koordinatorke po ministrstvih, nacionalni program. Poleg tega je treba okrepiti izobraževanje o enakosti žensk in moških, okrepiti inšpekcijski nadzor v delovnih organizacijah.
4.	Izobraževanje, ozaveščanje in raziskave	5	Enakost spolov je treba vključiti v vzgojo in izobraževanje. Treba je spremeniti družbeno miselnost in ženske spodbujati k odločitvi za zasedanje vodilnih položajev. Za odpravo neuravnotežene zastopanosti v posameznih poklicih so potrebne dodatne analize in življenjske rešitve.
5.	Spremembe moških in moškosti	1	Tudi moški se morajo pričeti ukvarjati z dejavnostmi, ki so tradicionalno v domeni žensk.

3.4.3 Politične intersekcije

Poglejmo še, kako so v političnem diskurzu zastopane intersekcije in ali prečijo osebne okoliščine, status ali družbene okoliščine. V parlamentarnih razpravah smo identificirali 23 prečenj spola z drugimi identitetnimi označevalci: 12 med diagnozami in 11 med prognozami (tabela 3). Če pogledamo diagnoze in prognoze skupaj, se največ intersekcij pojavlja v zvezi z diskriminacijo žensk na vodilnih položajih in položajih odločanja (8), nato žensk na trgu dela, zlasti tistih, ki imajo ali bi rade imele otroka (6), žensk v politiki (1) in žensk na področju izobraževanja (1). Manjši del intersekcij se nanaša na diskriminacijo

moških (očetov) v razveznih postopkih (3) in moških v feminiziranih poklicih (2). Te skupine žensk in moških se praviloma pojavljajo v vlogi pasivnega akterja. Vse intersekcije se nanašajo na statute (položaj, zaposlitev, starševstvo, poklic, izobraževalni status), nobena ne preči druge osebne okoliščine (npr. etnične pripadnosti) ali družbenega konteksta (npr. revščine). Dejstvo, da politiki in političarke ter zakon sam razen spola ne tematizirajo drugih osebnih okoliščin, kaže, da diskriminacijo razumejo izključno enodimenzionalno. Ko govorci in govorke govorijo o ženskah, imajo v mislih zaposlene matere srednjega razreda, ne omenjajo pa denimo Rominj, lezbijk ali muslimank. Kot bi dejala Kimberlé Crenshaw (1991: 1252), so zaradi političnih strategij, ki ignorirajo intersekcionalne teme, politični interesi teh žensk zamegljeni in včasih ogroženi. Podatki, na katere se sklicujejo razprave, so binarni in primerjajo deleže žensk in moških na posameznih področjih družbenega življenja, s čimer je videti, kot da gre pri obeh spolih za dve homogeni celoti z istim ozadjem in istimi aspiracijami. Skladno s tem je uveljavljanje načela enakih možnosti razumljeno predvsem kot uveljavljanje paritete med ženskami in moškimi na položajih odločanja.

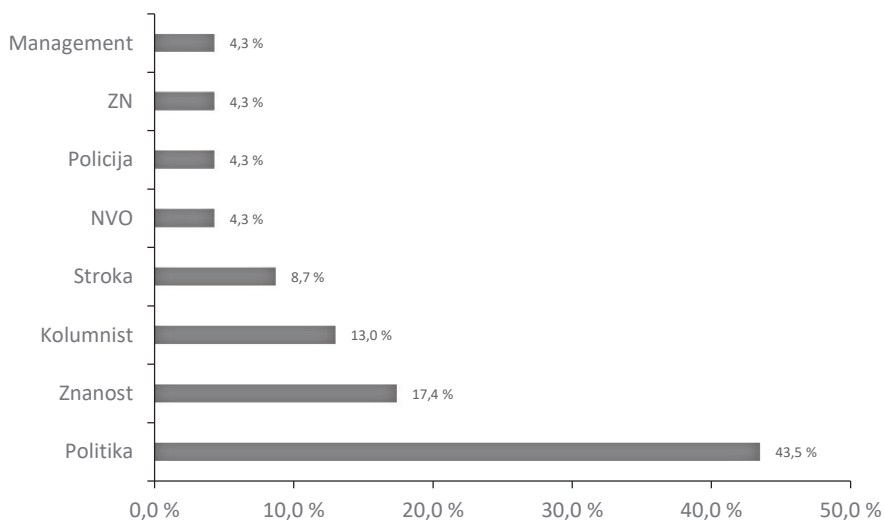
Tabela 3: Pojavljanje intersekcij v parlamentarnih razpravah

	DIAGNOZA	N	PROGNOZA	N
Osebne okoliščine	/	/	/	/
Status	ženske na vodilnih položajih in položajih odločanja	4	ženske na vodilnih položajih in položajih odločanja	4
	ženske na trgu dela (ki bi rade imele ali imajo otroke)	2	ženske na trgu dela (zaposlovanje)/(starševstvo)/(delovne organizacije)	4
	moški (očetje) v razveznih postopkih	2	moški (očetje)	1
	moški v feminiziranih poklicih	2	/	/
	ženske v politiki	1	ženske v politiki	1
	ženske na področju izobraževanja	1	ženske na področju izobraževanja	1
Družbeni kontekst	/	/	/	/
SKUPAJ	/	12	/	11

3.5 Medijski diskurz sledi političnemu, vendar je kompleksnejši

V nadaljevanju analiziramo vsebino in pojavljanje intersekcij v medijskih objavah o *Zakonu o enakih možnostih žensk in moških*. Med temi po žanru prevladujejo faktografska poročila, ki pogosto vsebujejo statistične podatke, ki primerjajo deleže žensk in moških. Poročanje v obliki intervjujev je značilno za MMC, kjer običajno ob 8. marcu pripravijo daljši prispevek o položaju žensk v družbi in intervjuvajo strokovnjakinje s tega področja. Zasebna medija 24ur.com in Siol objavljata le novice. Kolumne so značilne za portal Nova24TV, ki drugih, objektivnejših žanrov ne objavlja. Te kolumne so v povprečju daljše kot prispevki v drugih medijih, kar nakazuje, da vprašanju enakosti spolov medij pripisuje večji pomen. To ne preseneča, saj je Nova24TV lastniško in ideološko povezana z desno populistično Slovensko demokratsko stranko (glej Frank in Šori, 2015), ki temo izrablja za politični boj proti levici in za diskreditacijo feminizma.

V sedmih od 16 prispevkov je avtor ali soavtor članka Slovenska tiskovna agencija, ki običajno povzema vladna sporočila za javnost, zaradi česar je medijski diskurz o enakih možnostih v veliki meri usklajen z uradnimi politikami in usmerjan »od zgoraj«. Za mnenje so povprašane tudi sociologinje, zgodovinarke, menedžerke in političarke, medtem ko druge ženske niso vključene v poročanje. Redko so se mediji pri poročanju obrnili tudi na nevladne organizacije, saj so uporabljene kot vir le v enem primeru. Glede vprašanja, čigavi glasovi so slišani v medijih, lahko zaključimo, da gre za elitni diskurz, ki ga določajo politika, znanost in stroka. Glavna zdravorazumska predpostavka tega diskurza je, da se enakost spolov in enake možnosti tičejo le žensk, kar je podobno kot v političnem diskurzu. To je med drugim razvidno tudi iz tega, da o temi skoraj izključno govorijo samo ženske. Od te konvencije odstopa le Nova24TV, ki edina uporablja agresiven, napadalen, osebno poniževalen, ciničen, žaljiv, posmehovalen, protifeminističen in populističen diskurz ter izrecno nasprotuje politikam enakosti spolov. Opazimo lahko, da tak diskurz na portalu Nova24TV širijo in se s tem vprašanjem ukvarjajo izključno moški, medtem ko so avtorice vsebinsko najbogatejših in konceptu enakih možnosti naklonjenih člankov na MMC ženske. Pokažejo se jasni politično-medijski paralelizmi med lastniki posameznih medijev in vsebinami, ki jih objavljajo. Slovenska tiskovna agencija, ki je glavni vir informacij, je v lasti slovenske države in poroča bolj ali manj v skladu z njenimi interesi in uradnimi politikami. Podobno velja za portal MMC, ki je prav tako naklonjen politikam enakosti. Na drugi strani je do politik enakosti kritična Nova24TV, ki zastopa interese stranke SDS. Drugi zasebni mediji posebnega stališča do vprašanja enakosti spolov ne izražajo.



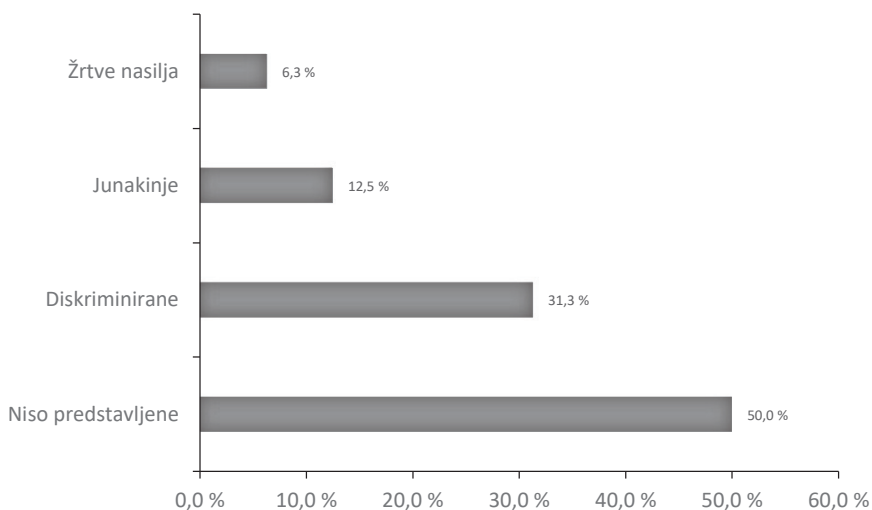
Slika 1: Področja, s katerih prihajajo govorniki in govornice oz. viri za informacije v člankih (v %).

Medtem ko večina medijev o enakosti spolov in enakih možnostih praviloma poroča nevtralnno ali naklonjeno, je za portal Nova24TV značilen povsem drugačen diskurz. V eni od kolumn na primer avtor oba koncepta skupaj s feminizmom označi za kulturni marksizem in skrajno levičarsko idejo ter pri tem vzpostavlja ločnico med zagovorniki enakosti in »normalnimi« ljudmi. Avtor poleg tega diskriminacijo žensk instrumentalizira za širjenje rasizma, zlasti proti muslimanom, ter se z naslovom »Kapitalizem osvobaja«, ki je analogija na napis v nacističnem koncentracijskem taborišču, posmehuje žrtvam nacistične ideologije. V omenjeni kolumni so ženske predstavljene kot komplementaren spol moškimi tako po sposobnostih kot interesih in kategorizirane v tri skupine: prva so ženske, ki zaradi kvot pridejo do določene pozicije, kar naj bi bilo obsojeno na neuspeh; druga so ženske junakinje, ki so se same v kapitalističnem svetu prebile do položaja direktoric najuspešnejših družb na svetu; tretja skupina so »nevrotične feministke«, ki naj bi v resnici ženskam želele slabo in jih podcenjevale, dokaz za to pa naj bi bila ideja o kvotah, kar je argument, ki smo ga zasledili tudi v parlamentu:

Česar se nad uravnilovko navdušujoči se socialisti ne zavedajo, je naslednje – ni ga večjega ponižanja za ženske kot spolne kvote in zakonodaja, ki bi s prisilo družbo umetno uravnotežila do te mere, da bi povprečen moški in povprečna ženska (z vsemi spolno pogojenimi raznolikostmi poklicev) zaslužila enako. S takšnimi ukrepi se do žensk vedemo kot do duševno zaostalih idiotov. Ne privoščimo jim sveta meritokracije. Družba

benevolentnih birokratov bi jim ponudila roko in rekla: 'Ti krhka občutljiva stvar. Mi bomo poskrbeli zate. Meritokracija ni za tvojo občutljivo žensko dušo.' (Nova24TV, 2019)

V analizi nas je zanimalo tudi, kako je v medijih predstavljena manjšina, ki jo obravnava zakon. V prvi vrsti so to ženske, čeprav je zakon napisan spolno nevtrarno in ne nazadnje tudi moškim omogoča bolj enako zastopanost na določenih področjih, kjer so sedaj podprezentirani. Tudi zakonodajalec v uvodnih razlagah zakona pojasnjuje, da je zakon namenjen predvsem odpravi diskriminacije žensk. V polovici od 16 člankov manjšina ni predstavljena, temveč je govor o enakih možnostih žensk in moških kot o abstraktnejši kategoriji, ki se izrecno ne tiče nobene manjšine. V petih prispevkih so ženske predstavljene kot diskriminirane, zlasti glede zastopanosti na položajih odločanja, kar se ujema s političnim diskurzom. V dveh prispevkih so predstavljene kot junakinje, npr. v vlogi narodnih buditeljic ali predsednic najboljših gospodarskih družb na svetu. V enem prispevku so predstavljene kot žrtve nasilja. Diskriminacije moških, ki smo jo zasledili v političnem diskurzu, medijski prispevki ne obravnavajo, zasledimo pa lahko argument, da spolne kvote podcenjujejo ženske. Med posameznimi mediji ni razpoznavnih razlik pri predstavljanju žensk, razen v primeru portala Nova24TV, kjer so ženske konstruirane kot esencialno drugačne od moških. V celotnem vzorcu izstopa predvsem velik delež člankov, ki sprejemanje protidiskriminacijske zakonodaje ne postavijo v kontekst izboljšanja položaja diskriminirane družbene skupine, to je žensk, temveč poročajo »nevtralno«.



Slika 2: Reprerentacije žensk v medijskih objavah (v %)

Razen portala Nova24TV nobeden od analiziranih medijev ni deloval odkrito diskriminatorno. Kljub temu lahko zasledimo nekaj praks, ki koncepta enakosti spolov nujno ne podpirajo. Na MMC je novinar v poročanju namigoval, da zagotavljanje enakosti spolov prinaša več birokracije in še več dela za inšpektorje ter na ta način prispeval h gradnji negativnega odnosa do omenjene tematike (MMC, 2013). V nekaterih drugih prispevkih je na primer omenjeno, da so imele posamezne stranke pomisleke glede zakona, a ni navedeno, kakšni so ti pomisleki konkretno bili, kar lahko prispeva k temu, da volivci in volivke niso ustrezno obveščeni o stališčih strank, ki potencialno zagovarjajo diskriminacijo (24ur.com, 2004; MMC 2004a).

3.5.1 *Medijske intersekcije*

V medijskih prispevkih smo upoštevanje intersekcij zaznali v devetih člankih oziroma v nekaj več kot polovici analiziranih besedil. Pri tem razen v enem primeru ne gre za poglobljeno razumevanje intersekcijske in multiple diskriminacije, torej vprašanj, kako diskriminacija deluje, kako se neenakosti seštevajo in njihovi učinki multiplicirajo. Običajno so navedena le področja in statusi, kjer so ženske diskriminirane. Najpogosteje se omenja ženske v javnem življenju, v politiki in na položajih odločanja, kar je podobno političnemu diskurzu, ki smo ga predstavili v prvem delu tega poglavja. Vsi mediji, razen portala Nova24TV, neenako zastopanost žensk na teh področjih predstavljajo kot problem, medtem ko kolumnist na Nova24TV ženske na položajih odločanja sicer omenja, vendar zanika strukturne razloge za njihovo manjšo zastopanost (Nova24TV, 2019).

V največji meri intersekcije vključuje prispevek na MMC, ki je bil objavljen ob 8. marcu 2009, v katerem intervjuvanki Metka Mencin Čeplak (takrat Filozofska fakulteta) in Majda Pučnik Rudl (Urad za enake možnosti) obravnavata ženske v različnih industrijah (moda, prostitucija, pornografija, kozmetika), zaposlene ženske, lezbijke in samske ženske, ženske na položajih odločanja, Rominje, kmečke ženske in starejše ženske (MMC, 2009). Izmed vseh analiziranih člankov se samo v tem kot osebni okoliščini, ki prečita osebno okoliščino spola, pojavita etnična pripadnost in spolna usmerjenost, na kar opozori Metka Mencin Čeplak:

Namesto o enakih možnostih bi raje govorila o specifičnih oblikah izkoriščanja in pri tem izpostavila nasilje nad ženskimi telesi v modni, kozmetični lepotni industriji, pornografiji, prostituciji; na delovnem mestu, kjer sta delavec in delavka obravnavana kot strošek, pri čemer so ženske

zaradi prevladujoče spolne delitve dela v družini še v težjem položaju. In še posebna oblika diskriminacije, ki jo uzakonjata zakon o oploditvi z biomedicinsko pomočjo in zdravljenju neplodnosti ter zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti – ta dva zakona omejujeta pravice samskih žensk in lezbijk, jim odrekata enakost samo zato, ker nimajo moškega partnerja. (MMC, 2009)

Najpogostejša oblika intersekcije, ki jo navajajo analizirani članki, je skladna s političnim diskurzom in vprašanjem, kako zagotoviti bolj uravnoteženo zastopnost dveh spolov na položajih odločanja, zlasti v politiki. Skladno s tem je poročanje o enakih možnostih slepo za nebinarne in transspolne osebe, ki jih niti zakon nikjer ne upošteva. Ob tem je v poročanju in razumevanju o enakih možnostih mogoče razpoznati tudi heteronormativnost, saj je predpostavljen kot idealni tip ženska, ki se ubada z delitvijo profesionalnih in družinskih obveznosti v tradicionalni heteroseksualni družini. Hkrati je razvidna etnocentričnost, saj se ne vključuje žensk, ki so pripadnice manjšin. Kljub temu pa lahko v medijskem diskurzu zasledimo kompleksnejšo predstavo o diskriminaciji, kot je to značilno za politični diskurz.

3.6 Zaključek

V tem poglavju smo se spraševali, kako je intersekcionalnost zastopana v političnem in medijskem diskurzu o *Zakonu o enakih možnostih žensk in moških*. V ta namen smo z metodo kritične analize okvirov analizirali oceno stanja in razloge za sprejem zakona ter govore poslank in poslancev v procesu sprejemanja zakona. Vzporedno smo z metodo analize vsebine analizirali poročanje novičarskih portalov o zakonu.

V analizi smo med obema diskurzom zaznali več paralel pa tudi nekaj razlik. Predvsem sta oba vsaj na deklarativni ravni prevladujoče naklonjena enakim možnostim žensk in moških ter manjšinski skupini žensk. V skladu z intersekcijsko teorijo je treba to naklonjenost do zakona postaviti v širši družbeni kontekst, saj je v Sloveniji enakost žensk in moških večinsko sprejeta družbena norma, politike na tem področju so del pravnega reda več desetletij, kazalci enakosti so v primerjavi z EU nadpovprečni, zaposlitev žensk pa sprejeta in pričakovana. Poleg tega je bil zakon sprejet kot del paketa, ki je državi omogočil vstop v EU, za kar so si prizadevale skoraj vse parlamentarne stranke. Ko je ta pritisk popustil, so se nekatere politične stranke pričele oddaljevati od koncepta enakosti spolov in radikalizirale svoj diskurz ali ustanovile svoje medije (npr. Nova24TV), ki so prevzeli nalogo širjenja

propagande proti feminizmu in politikam enakosti. Ne nazadnje so ženske, ki jim je zakon namenjen, manjšina le po družbenem statusu, ne pa tudi po številu, zato predstavljajo pomemben del volilnega telesa. Zaradi tega politične stranke verjetno bolj oklevajo, ko se odločajo, kakšno stališče bodo zavzele v parlamentu.

Za politično razumevanje diskriminacije lahko tudi ugotovimo, da je izrazito enodimenzionalno, medtem ko je medijski diskurz nekoliko kompleksnejši in mestoma strokoven. Oba diskurza kot ključen problem zaznavata majhno zastopanost žensk na položajih odločanja, zlasti v politiki, in kot glavno rešitev predlagata pozitivno diskriminacijo žensk in institucionalne spremembe. Med kritikami zasledimo zlasti argument, da spolne kvote podcenjujejo ženske in da so diskriminirani tudi moški. Spol je v političnih razpravah, pa tudi medijskih objavah, najpogosteje predstavljen kot biološka kategorija, kar je med drugim razvidno iz esencialističnega poudarjanja razlik med ženskami in moškimi ter pogostega zavzemanja za odpravo diskriminacije, do katere prihaja zaradi materinstva (in očetovstva) ter poročniškega dopusta.

V analizi smo se posvetili tudi vprašanju, katere osebne okoliščine, statusi in družbene okoliščine – poleg spola – prečijo diskurzivne konstrukcije žensk ter kaj nam to pove o razmerjih moči in dominantnih normah v družbi. Če analitično sledimo definiciji intersekcijske diskriminacije kot preseku spola, etničnosti in razreda (Crenshaw 1991), potem lahko ugotovimo popolno odsotnost intersekcionalnosti v političnem diskurzu, med medijskimi prispevki pa jo je obravnaval le eden, ki je povzegal stališča strokovnjakinj za enakost spolov. Lahko pa opazimo ohlapnejše upoštevanje nekaterih intersekcij, ki se vse nanašajo na različne statuse (položaj, zaposlitev, starševstvo, poklic, izobraževalni status), medtem ko nobena ne preči kakšne druge osebne okoliščine (npr. etnične pripadnosti ali spolne usmerjenosti) ali družbenega konteksta (npr. revščine), kar nas ponovno vrača k ugotovitvi, da je razumevanje diskriminacije v politiki in medijih izrazito enodimenzionalno.

Analiza obeh diskurzov je tako pokazala, da je razumevanje konceptov enakih možnosti žensk in moških ter enakosti spolov v politiki in medijih pretežno *etnocentrično*, saj (razen v omenjenem primeru medijskega prispevka) ne vključuje Rominj, migrantk ali muslimank, *heteronormativno*, saj ne vključuje lezbijk in samskih žensk, ter *cisnormativno*, saj ne vključuje nebinarnih in transspolnih oseb. Nekaterih ključnih osebnih okoliščin diskriminacije tako

politični kot medijski diskurz sploh ne obravnavata, ampak jih ignorirata in s tem marginalizirata manjšinske skupine ter reproducirata obstoječa razmerja moči in hierarhije med ženskami in v družbi, ki jih ideološko legitimirajo rasizem, heteroseksizem in cisseksizem. Na to so opozarjali tudi sodelujoči v naših fokusnih skupinah:

Pri nekaterih drugih skupinah so stvari do določene mere že urejene, pri transspolnih osebah pa velja, da obstoječa diskriminacija otežuje ali celo onemogoča varen dostop do osnovnih infrastruktur vsakdanjega življenja, od šolstva do zdravstva, kar bi moralo biti dostopno brez anticipacije nasilja. Da o bolj specifičnih sferah, kot je na primer zapor, niti ne govorim. Kam namestiti transspolno osebo? Nedavno smo imeli tak konkreten primer, a institucije pri nas tega preprosto še ne znajo nasloviti, ker v zakonodaji transspolnosti sploh še ne mislimo. Nimamo mehanizmov, ki bi varovali pred diskriminacijo. Ne nazadnje nimamo niti specifičnega zakona, ki bi konkretno in sistematično urejal proces pravnega priznanja spola. (strokovnjakinja v raziskovalni organizaciji)

Zdravorazumska predpostavka obeh prej omenjenih diskurzov je, da je zakonodajalec z *Zakonom o enakih možnostih žensk in moških* obravnaval predvsem ženske, Slovenke srednjega razreda, ki živijo v tradicionalni heteroseksualni partnerski zvezi in nuklearni družini ter se ukvarjajo z usklajevanjem poklicnega in zasebnega življenja. Gre torej predvsem za obravnavanje diskriminacije »naših« žensk in prav s tem je mogoče najbolj razložiti široko politično podporo, ki so jo doživeli zakon in njegovi amandmaji, kakor tudi naklonjeno medijsko poročanje. Tako v političnem kot medijskem diskurzu namreč ženske kot manjšina niso predstavljene kot ogrožajoči »Drugi«, kar je pogosto v razpravah o drugih manjšinskih identitetnih skupinah.

Na podlagi teh ugotovitev lahko zaključimo, da je treba politike enakosti spolov v Sloveniji še naprej nadgrajevati. Predvsem je treba iz njih izločiti etnocentrične, heteronormativne in cisnormativne predpostavke in vanje bolj vključiti raznolikost žensk. Politike morajo v večji meri slediti novim feminističnim teoretskim spoznanjem, ki radikalno dekonstruirajo predstave o obstoju dveh komplementarnih spolov. Glede na slabo poznavanje kompleksnosti diskriminacije je treba več naporov vložiti tudi v izobraževanje politikov in političark ter novinarjev in novinark. Le tako bomo lahko dosegli resnične spremembe razporeditve moči v družbi, ki bodo zajele vse ženske.

Literatura

- Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men. 2020. *Opinion on Intersectionality in Gender Equality Laws, Policies and Practices*. Evropska komisija.
- Crenshaw, Kimberlé. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299.
- Frank, Ana in Iztok Šori. 2015. Normalizacija rasizma z jezikom demokracije: primer Slovenske demokratske stranke. *Časopis za kritiko znanosti* 43(260): 89–103.
- Gouma, Assimina in Johanna Dorer. 2019. Researching Intersectionality in Media Studies: Theoretical Approaches, Methods and Applications in Communication and Media Research Practice. *International Journal of Media & Cultural Politics* 15 (3): 345–360.
- Hrženjak, Majda, in Vlasta Jalušič. 2011. *Vrata niso baš odprta: (treba da jih gurneš, pa da se otvoraju)*. *Perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Hunting, Gemma in Olena Hankivsky. 2020. Cautioning against the Co-Optation of Intersectionality in Gender Mainstreaming. *Journal of International Development* 32 (3): 430–436.
- Krizsan, Andrea, in Emanuela Lombardo. 2013. The Quality of Gender Equality Policies: A Discursive Approach. *European Journal of Women's Studies* 20 (1): 77–92.
- Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Sauer, Arn. 2018. *Equality Governance via Policy Analysis? The Implementation of Gender Impact Assessment in the European Union and Gender-Based Analysis in Canada*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Svensson, Eva-Maria in Åsa Gunnarsson. 2018. Structuralism versus Individualism in Swedish Gender Equality Policy and Law. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 26(3): 230–237.
- Šori, Iztok. 2019. Lone Fatherhood, the Deficit of Motherly Love and Institutional Discrimination. *Teorija in Praksa* 56 (4): 1105–1119.
- Verloo, Mieke. 2016. Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Critical Frame Analysis Approach. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 117 (117): 11.
- Verloo, Mieke in Emanuela Lombardo. 2007. Contested Gender Equality and Policy Variety in Europe: Introducing a Critical Frame Analysis Approach. V: *Multiple meanings of gender equality: a critical frame analysis of gender policies in Europe* (ur. Mieke Verloo). Budimpešta, New York: CEU Press, 21–51.

Viri

- 24ur.com. 2002. *Zakon o enakih možnostih spolov*, 20. 7. 2002. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/zakon-o-enakih-moznostih-spolov.html> (citirano 5. 3. 2020).
- 24ur.com. 2004. *DZ spremenil tri člene ustave*, 15. 6. 2004. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/dz-spremenil-tri-clene-ustave.html> (citirano 5.3.2020).

- 24ur.com. 2006. *Vsaka peta pade po stopnicah*, 15. 11. 2006. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/vsaka-peta-pade-po-stopnicah.html> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2003. *O enakosti žensk in moških*, 13. 6. 2003. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/o-enakosti-zensk-in-moskih/6012> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2004a. *Zapleti pri spreminjanju ustave*, 7. 4. 2004. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/zapleti-pri-spreminjanju-ustave/17477> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2004b. *Uredba naj bi izenačila spola*, 24. 9. 2004. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/uredba-naj-bi-izenacila-spola/23573> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2009. *Ženske se niso dospele na konec poti*, 8. 4. 2009. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/zenske-se-niso-dospele-na-konec-poti/97793> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2012. *Koraki žensk k enakopravnosti – od celibata učiteljic do poslank*, 8. 3. 2012. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/koraki-zensk-k-enakopravnosti-od-celibata-uciteljic-do-poslank/278355> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2013. *Ženske in moški enakopravno do službe v državnih organih*, 15. 10. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/zenske-in-moski-enakopravno-do-sluzbe-v-drzavnih-organih/319710> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2015. *»V svoji karieri sem velikokrat slišala različne stereotipe«*, 8. 3. 2015. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/v-svoji-karieri-sem-velikokrat-slisala-razlicne-stereotipe/359882> (citirano 5. 3. 2020).
- MMC. 2016. *Socialni transferji se bodo usklajevali samo še enkrat na leto*, 19. 10. 2019. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsl.si/slovenija/socialni-transferji-se-bodo-usklajevali-samo-se-enkrat-na-leto/502616> (citirano 5. 3. 2020).
- Nova24TV. 2017. *Ob aferi Zorana Jankovića razkrita beda levicarskih »zagovornikov« ženskih pravic*, 8. 10. 2017. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/kolumna/ob-aferi-zorana-jankovica-razkrita-beda-levicarskih-zagovornikov-zenskih-pravic/> (citirano 5. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018. *Politik iz vrst SMC Saša Tabaković rad prodaja meglo: Želel je biti vrhunski igralec in poslanec, pa ni ne eno, ne drugo*, 18. 1. 2018. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/politik-iz-vrst-smc-sasa-tabakovic-rad-prodaja-meglo-zelel-je-bit-vrhunski-igralec-in-poslanec-pa-ni-ne-eno-ne-drugo/> (citirano 5. 3. 2020).
- Nova24TV. 2019. *Drage dame – kapitalizem osvobaja*, 12. 3. 2019. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/kolumna/ldrage-dame-kapitalizem-osvobaja/> (citirano 5. 3. 2020).
- Siol. 2009. *Irglova: Želja po političnem udejstovanju se mora poroditi v ženski sami*, 13. 5. 2009. Dostopno na naslovu: <https://siol.net/novice/slovenija/irglova-zelja-po-politcnem-udejstovanju-se-mora-poroditi-v-zenski-sami-209888> (citirano 5. 3. 2020).
- Siol. 2019. *Ministrstvo za delo z novelo do večje uravnoteženosti med spoloma*, 11. 3. 2019. Dostopno na naslovu: <https://siol.net/novice/slovenija/ministrstvo-za-delo-z-novel-do-vecje-uravnotezenosti-med-spoloma-492370> (citirano 5. 3. 2020).
- Zakon o enakih možnostih žensk in moških. 2002. Uradni list RS, št. 59/02, 61/07 – ZU-NEO-A, 33/16 – ZVarD in 59/19. <http://pisrs.si>.

4 Zakoni za slepe in gluhe: politični diskurz o istospolnih partnerstvih v intersekcijski perspektivi

Rok Smrdelj

4.1 Teorija intersekcionalnosti: politična in reprezentacijska intersekcija

Med pristope, ki so v zadnjih tridesetih letih pomembno zaznamovali proučevanje diskriminacije in družbenega izključevanja, zagotovo sodi tudi teorija intersekcionalnosti, ki jo je utemeljila ameriška pravnica in filozofinja Kimberlé Crenshaw. Metafora avtomobilske nesreče, s katero je ponazorila intersekcijsko neenakost temnopoltih žensk v ameriški družbi, je postala simbol teorije intersekcionalnosti, ki diskriminacije in družbenega izključevanja ne opredeljuje enodimenzionalno – v primeru identitete temnopolte ženske zgolj na ravni spola ali rase – ampak kot součinkovanje obeh osebnih okoliščin (Crenshaw 1989, 1991). Bistvo intersekcijske teorije, kot je pokazano že v uvodnem poglavju te monografije, je v tem, da presega pojmovanje diskriminacije in družbenega izključevanja v enodimenzionalni perspektivi (tj. razumevanje diskriminacije na podlagi ene same osebne okoliščine) oziroma večplastni perspektivi (tj. razumevanje diskriminacije kot seštevka več osebnih okoliščin brez refleksije o njihovem medsebojnem učinkovanju). Namesto tega diskriminacijo in družbeno

izključevanje opredeljuje kot součinkovanje več osebnih okoliščin hkrati, kar vzpostavlja avtentične vsebine in realnosti, ki jih ni mogoče celovito obravnavati z enodimenzionalne oziroma večplastne perspektive (več v Kuhar, 2009: 23–33).

Intersekcijska teorija izhaja iz kritike identitetnih politik, ki temeljijo na unifikaciji pripadnikov in pripadnic določene družbene skupine, zaradi česar so lahko prezrte razlike med njimi. Posamezniki in posameznice se lahko znotraj iste identitetne skupine razlikujejo glede na razredni položaj, etničnost, socialni in regionalni izvor ter druge identitetne kategorije, ki določajo njihovo specifično izkušnjo družbene izključenosti. Čeprav je redukcija na skupni identitetni imenovalac mogoča in včasih tudi smiselna – npr. Butler (1993) navaja, da vse LGBT osebe kljub svoji individualni različnosti delijo skupno izkušnjo družbene homofobije – je za razumevanje dejanskih vzrokov diskriminacije pomembno tudi obravnavanje znotrajskupinskih razlik.

Teorijo intersekcionalnosti v prispevku uporabim kot izhodišče za analizo političnega diskurza o istospolnih partnerstvih v Sloveniji. Izhajam iz dveh konceptov v teoriji intersekcionalnosti, in sicer iz politične intersekcije (Crenshaw, 1991: 1251–1282) in reprezentacijske intersekcije (Crenshaw, 1991: 1282–1295). Politična intersekcija se nanaša na različne politike, ki jih oblikujejo skupine, ki jim posameznik lahko hkrati pripada. Politike teh skupin so si lahko celo v nasprotju ali pa so izključevalne in ne reflektirajo pozicij tistih, ki so znotraj določene skupine v intersekciji z drugimi identitetami (Kuhar, 2009: 29). Kot primer tovrstne konfliktne situacije Kuhar (prav tam) navaja istospolno usmerjeno osebo, ki je hkrati verna. Medtem ko na primer gejevske in lezbične organizacije v vrh svoje politične agende uvrščajo vprašanje istospolnih porok, je v vrhu politične agende verske skupine lahko prisotno prav nasprotovanje tovrstnim porokam.

Če politična intersekcija izhaja iz identitete kot osnovne analitične kategorije, pa je intersekcija reprezentacij primarno vezana na vprašanje diskurza. Kimberlé Crenshaw (1991) navaja, da se, ko en tip diskurza ne prepozna pomembnosti drugega tipa diskurza, pozicije moči, proti katerim sta oba diskurza usmerjena, okrepijo. Povedano drugače, intersekcija reprezentacij skozi vprašanje diskurza tematizira, kako neintersekcijski pristop v antidiskriminacijskem diskurzu prispeva k njegovi slabitvi in krepitvi diskurzov, ki so usmerjeni zoper njega. Na primeru temnopoltih žensk v ameriški družbi avtorica pokaže, kako feministična perspektiva, ki ob refleksiji patriarhata hkrati ni zmožna refleksije antirasizma, rezultira v tem, da feminizem (lahko) reproducira rasizem, antirasizem pa podrejenost žensk (več v: Crenshaw, 1991: 1282–1295).

Izhajajoč iz politične intersekcije in intersekcije reprezentacij, nas zanima, kako je bila identiteta istospolno usmerjenih oseb predstavljena v političnem diskurzu in kako je dinamika med različnimi tipi diskurzov znotraj političnega diskurza vplivala na artikulacije družbenega vključevanja oziroma izključevanja istospolno usmerjenih oseb.

Empirično izhodišče analize predstavlja poskus izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov v slovenskem pravnem redu leta 2015. Z namenom širše kontekstualizacije dogajanja, na katerega se osredinjamo v prispevku, bomo najprej povzeli kratek zgodovinski pregled boja za pravice istospolnih parov v Sloveniji. Nato bomo predstavili vzorec, raziskovalni vprašanji in metodo, na kateri sloni analiza, ki je povzeta v osrednjem delu prispevka. Na koncu bomo komentirali glavne ugotovitve prispevka.

4.2 Večno zavračanje enakopravnosti: kratek zgodovinski vpogled v boj za pravice istospolnih parov v Sloveniji

Zgodovino boja za pravice istospolnih parov v Sloveniji določata dve zanimivi dejstvi. Prvič, Slovenija je edina država na svetu, v kateri je desna politična opcija sprejela prvo nacionalno zakonodajo, ki obravnava pravice istospolnih parov (Antić Gaber in Kuhar, 2019: 109). In drugič, Slovenija je edina država v Evropski uniji, v kateri se je referendum na temo izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov odvil dvakrat, najprej leta 2012, nato pa še leta 2015 (Kuhar, 2017: 224).

Začetki zgodovine boja za pravice istospolnih parov se v Sloveniji pojavijo v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja, kar je deset let in več prej, preden so se podobna gibanja pojavila v drugih vzhodnoevropskih državah. Organizirano gejevsko in lezbično gibanje iz tega časa je bilo del novih družbenih gibanj (npr. mirovnih, ekoloških, feminističnih), ki so predstavljala demokratično opozicijo takratnemu komunističnemu režimu in so prispevala k spremembi političnega sistema v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja (Velikonja, 2004; Velikonja in Greif, 2012).

Čeprav so se začetki organiziranega gibanja za pravice istospolnih parov pojavili zelo zgodaj, pa je urejanje zakonskih rešitev na področju družinskega in partnerskega življenja trčilo ob številne ovire (Kuhar in Mencin Čeplak, 2016; Antić Gaber in Kuhar, 2019: 107). Vse do danes pravice istospolnih parov v Sloveniji še vedno niso v celoti izenačene s pravicami heteroseksualnih parov.

Prvi primer sprejetja zakonodaje na področju istospolnih partnerstev predstavlja *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* (2005), ki ga je pripravila in potrdila takratna desno usmerjena vlada Janeza Janše. S tem je prehitela leve stranke, ki so ves čas izražale deklarativno podporo izenačitvi pravic raznospolnih in istospolnih parov, a zakonodaje na tem področju niso sprejele vse do leta 2016, ko je bil sprejet *Zakon o partnerski zvezi*, ki je začel veljati februarja 2017. Ob tem je treba poudariti, da je zakon, sprejet v obdobju Janševе vlade, istospolnim parom podeljeval le nekatere pravice, medtem ko je zakonsko zvezo še vedno ohranjal kot institucijo, ki je namenjena zgolj heteroseksualnim parom (Antić Gaber in Kuhar, 2019: 109).

Prvi poskus popolne pravne izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov sodi v leto 2009, ko je takratno Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve javnosti predstavilo predlog družinskega zakonika, ki je izenačeval različne oblike življenjskih skupnosti in predpostavljал sklenitev zakonske zveze dveh oseb ne glede na njun spol. Vendar pa zaradi premajhne podpore znotraj vlade, ki je zakon pripravila, in zaradi dobro organizirane opozicije (ne samo iz vrst političnih strank, ampak tudi civilne družbe, v ozadju katere je bila Rimskokatoliška cerkev), je vlada spremenila svoj predlog družinskega zakonika. Zakonsko zvezo je ohranila kot institucijo, namenjeno heteroseksualnim parom, za istospolne pare pa je predvidela institucijo partnerske skupnosti. Osebe bi imele v obeh institucijah skoraj enake pravice, razlikovale pa bi se v tem, da istospolnim parom ne bi bilo dovoljeno posvojiti otrok. Nova, s pravicami okrnjena različica zakona je bila najprej uspešno potrjena v Državnem zboru, nato pa zavrnjena na referendumu marca 2012, katerega pobudnik je bila *Civilna iniciativa za družino in pravice otrok* (za analizo razprave glej Vezovnik, 2015 in Kuhar, 2015).

Drugi poskus popolne izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov, ki je v ospredju naše analize, je izhajal iz spremembe 3. in 16. člena *Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (1976). Tretji člen je določal, da je zakonska zveza z zakonom urejena življenjska skupnost moža in žene. V predlogu spremembe zakona je bila dikcija »moža in žene« nadomeščena z dikcijo »dveh oseb«. V 16. členu pa je bila predlagana odstranitev dikcije »različnega spola«, s čimer je bilo predvideno, da se lahko poročita dve osebi ne glede na njun spol.

Tako zastavljen predlog je poslanska skupina Združena levica vložila v parlamentarno obravnavo decembra 2014, s prvopodpisanim dr. Matejem Tašnerjem Vatovcem. Po sprejetju zakona v Državnem zboru marca 2015 so pobudniki referendumu pod vodstvom Aleša Primca in Metke Zevnik v okviru civilne iniciative *Za otroke gre* zbrali več kot 48.000 podpisov (od 40.000 potrebnih

za izvedbo referendumu).¹ Državni zbor je marca 2015 referendum zavrnil z argumentacijo, da po 90. členu ustave ni dopustno razpisati referendumu o zakonih, ki odpravljajo protiustavnost na področju človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Iniciativa *Za otroke gre* se je pritožila na ustavno sodišče, ki je oktobra 2015 razveljavilo sklep Državnega zbora in odločilo v prid predlagateljem referendumu. Državni zbor je zato novembra 2015 sprejel odlok o razpisu referendumu, ki je bil izveden decembra 2015. Na referendumu so slavili nasprotniki zakonodajne spremembe, ki so zbrali dobri dve tretjini glasov proti predlaganim zakonodajnim spremembam in tako prispevali k padcu drugega referendumu na temo družinske zakonodaje v Sloveniji. Zanimivo je, da se je sočasno z obema referendumoma pomembno zmanjšala socialna distanca do istospolno usmerjenih posameznikov in posameznic v Sloveniji (Toš, 2018). Kljub nesprejetju zakona je široka razprava o teh vprašanjih prispevala k pomembnim premikom v smer družbenega vključevanja (Podreka, Smrdelj, Kuhar, 2019).

Po padcu drugega referendumu je neodvisni poslanec Jani Möderndorfer v parlamentarno obravnavo vložil svojo različico zakona o istospolni partnerski skupnosti, ki je bila vsebinsko enaka kompromisni različici družinskega zakona iz leta 2009, s to razliko, da ni hkrati obravnavala tudi heteroseksualnih partnerskih zvez in družin. Zakon je bil v Državnem zboru sprejet, v veljavo je stopil februarja 2017, iniciativa *Za otroke gre* pa se takrat ni ponovno aktivirala (Antić Gaber in Kuhar, 2019: 112). Čeprav veljavni zakon skoraj v celoti izenačuje položaj heteroseksualnih in istospolnih partnerstev (razen možnosti skupne posvojitve otrok in možnosti oploditve osebe v istospolni partnerski zvezi z biomedicinsko pomočjo), pa je vseeno ohranil simbolno distinkcijo med obema institucijama, saj istospolnim parom ne omogoča možnosti poroke, ki je še vedno rezervirana samo za heteroseksualne pare.

4.3 Empirično izhodišče analize, raziskovalni vprašanji in metoda

V analizi se osredinjam na drugi poskus popolne izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov. Empirično izhodišče analize predstavlja *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*

1 Šlo je za iste akterje iz civilne družbe, ki so se kot opozicija organizirali že pri prvem poskusu izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov (več v Kuhar, 2017).

(2015)² in razprava na 5. redni seji Državnega zbora RS dne 3. 3. 2015,³ na kateri je bilo besedilo predloga spremembe zakona obravnavano.

Besedilo predloga spremembe zakona obsega 16 strani. Sestavljeno je iz štirih delov. Prvi, uvodni del tvori šest razdelkov: na začetku je podana ocena stanja in razlogi za sprejem zakona; v drugem delu so pojasnjeni cilji, načela in pogloblitve rešitve zakona; v tretjem je prikazana ureditev družinskih razmerij v pravnih sistemih v drugih državah EU; četrti razdelek podaja oceno finančnih posledic zakona; peti razdelek navaja druge posledice, ki jih bo imel sprejem zakona; v zadnjem razdelku pa so podani razlogi za obravnavo po skrajšanem postopku.

Drugi del dokumenta opisuje besedila novih členov, tretji del podaja obrazložitve k spremembam posameznih členov, zadnji, četrti del pa navaja besedila členov, ki se spreminjajo v obstoječem zakonu.

Seja Državnega zbora, na kateri je bilo obravnavano besedilo predloga spremembe zakona, je potekala več dni,⁴ a za nas je pomembna razprava z dne 3. 3. 2015, ko je bil v okviru 9. točke dnevnega reda obravnavan predlog zakona. Na razpravi je bilo skupno aktivnih 38 razpravljavcev in razpravljavk. Poleg poslancev koalicijskih in opozicijskih strank sta v razpravi sodelovali tudi Anja Kopač Mrak, takratna ministrica za delo, družino in socialne zadeve, in Martina Vuk, državna sekretarka na istem ministrstvu. Transkript seje, ki je bila predmet analize, obsega približno 50 strani. Pridobljena je bila na spletni strani Državnega zbora RS. Na isti spletni strani je bil pridobljen tudi predlog spremembe zakona.

Na podlagi predstavljenih teoretičnih in empiričnih izhodišč si v prispevku zastavljamo dve raziskovalni vprašanji:

- 1) Kako je prikazana identiteta istospolno usmerjenih oseb v besedilu predloga spremembe zakona in kako identiteto istospolno usmerjenih oseb razumejo razpravljavke in razpravljavci na seji Državnega zbora?
- 2) Kako je dinamika med različnimi diskurzi, v katerih so zagovarjali ali nasprotovali sprejetju predloga spremembe zakona, vplivala na artikulacijo družbenega vključevanja oziroma izključevanja istospolno usmerjenih oseb v besedilu predloga spremembe zakona in na seji Državnega zbora?

2 V nadaljevanju besedilo predloga spremembe zakona.

3 V nadaljevanju razprava Državnega zbora.

4 5. redna seja Državnega zbora RS sodi v mandat vlade Mira Cerarja. Seja se je začela 2. 3. 2015 in nadaljevala 3. 3., 4. 3., 5. 3., 6. 3. in 9. 3. 2015.

Z namenom, da odgovorimo na zgornji raziskovalni vprašanje, smo na začetku preko metode kritične analize diskurza identificirali glavne diskurze, ki se pojavljajo v besedilu predloga spremembe zakona in na razpravi Državnega zbora. Po opredelitvi glavnih diskurzov smo poimenovali glavne identitetne kategorije, preko katerih je predstavljena identiteta istospolno usmerjenih oseb. Opredelili smo njihovo prevladujočo vlogo v besedilu predloga spremembe zakona in na seji Državnega zbora.

V drugem koraku smo proučili dinamiko med glavnimi diskurzi, prisotnimi v obeh besedilih. Pozorni smo bili na vprašanje, kako dinamika med različnimi diskurzi prispeva k vzpostavljanju artikulacij družbenega vključevanja ali izključevanja istospolno usmerjenih oseb.

Navkljub mnogim poskusom ureditve pravnega položaja istospolno usmerjenih oseb so bile te v letu 2015 še vedno deležne neenakopravne obravnave na številnih področjih. Avtorji in avtorice zbornika *Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji* (Rajgelj, 2015) so ugotovili, da je bilo v Sloveniji v letu 2015 vsaj 70 zakonov, ki vsebujejo diskriminatorne določbe, pri tem pa za razlikovanje niso bili navedeni nobeni upravičeni razlogi. Prav zaradi pomembnosti razumevanja kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb intersekcije v analizi ne opredeljujemo zgolj kot hkratnega upoštevanja součinkovanja več osebnih okoliščin, ampak intersekcijo razumemo tudi kot upoštevanje součinkovanja osebnih okoliščin v širšem družbenem kontekstu. Tega razumemo kot socialne, politične, kulture ali ekonomske vidike, ki součinkujejo z osebno okoliščino bodisi na individualni ali skupinski ravni.

V analizi sledimo Faircloughovi (1992: 63–64) opredelitvi diskurza, ki ga avtor označuje kot analitično kategorijo, ki pomeni obravnavo jezika kot obliko družbene prakse. Ta se ne nanaša le na oblike medosebnega delovanja in delovanja posameznikov na svet, ampak tudi na oblike reprezentacij. Poleg tega sta po Faircloughu diskurz in družbena struktura v dialektičnem odnosu. Družbena struktura je pogoj za vzpostavitev diskurza, hkrati pa je tudi njegov učinek. Diskurz oblikuje družbena struktura tako na širši ravni (družbeni razredi in družbena razmerja) kakor tudi na ravni posameznih družbenih institucij (pravne, izobraževalne in druge), družbenih norm in družbenih konvencij (več v Fairclough, 1992).

Analize smo se lotili preko kritičnih študijev diskurza (KŠD), ki predstavljajo široko uveljavljeno interdisciplinarno perspektivo raziskovanja zlasti javnih diskurzov (Krzyzanowski in Machin, 2017; Vezovnik, 2018). V

splošnem tematizirajo, kako diskurzi utrjujejo neenaka razmerja družbene moči, hegemonijo, ideologijo in identitetne pozicije (Vezovnik, 2018: 150). Kritične študije diskurza, s poudarkom na dialektično-relacijskem pristopu, uporabimo kot metodološko izhodišče, ki skozi sistematično analizo političnih besedil omogoča osvetlitev diskurzov, povezanih z istospolno usmerjenimi osebami. Poleg obravnave političnega diskurza nam metoda omogoča tudi razkrivanje implicitnih (zdravorazumskih) predpostavk kakor tudi diskriminatorne ali nestrpne prakse, ki so legitimirane v tekstu (Vezovnik, 2018).

4.4 Rezultati analize

4.4.1 *Spol in spolna usmerjenost v besedilu predloga spremembe zakona: prevzemanje enodimenzionalnega pojmovanja identitete*

Osrednji osebni okoliščini, preko katerih je v besedilu predloga spremembe zakona predstavljena identiteta istospolno usmerjenih oseb, sta spol in spolna usmerjenost. Druge osebne okoliščine (npr. etničnost, rasa, religija, razred) niso obravnavane. Identiteta istospolno usmerjenih oseb je v besedilu predloga spremembe zakona predstavljena z vidika enodimenzionalne perspektive, saj se osebni okoliščini spola in spolne usmerjenosti omenjata ločeno, brez refleksije o njunem medsebojnem součinkovanju. Spol je v celotnem besedilu omenjen 35-krat, medtem ko se spolna usmerjenost pojavi 10-krat.

Spol in spolna usmerjenost se v besedilu predloga zakona pojavita v dveh različnih vlogah. Spolno usmerjenost srečamo v vlogi osrednje osebne okoliščine, po kateri je prepoznana diskriminacija istospolno usmerjenih oseb. Njen položaj je pojasnjen v prvem delu, na samem začetku besedila:

Ustava Republike Slovenije (v nadaljevanju: Ustava) je v prvem odstavku 14. člena jasna, vsakomur so zagotovljene ‚enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katero koli drugo osebno okoliščino.‘ [...] Med osebnimi okoliščinami iz prvega odstavka 14. člena je nedvomno tudi spolna usmerjenost. Da bi bila Slovenija pravna in socialna država, kot to zapoveduje 2. člen ustave, mora biti zagotovljen enakopraven dostop do pravic, ne glede na osebne okoliščine. (Predlog zakona, 2014: 2)

Opredelitev spolne usmerjenosti kot osrednje osebne okoliščine diskriminacije istospolno usmerjenih oseb je v besedilo predloga zakona prevzeta iz dveh

sodb ustavnega sodišča iz let 2009 in 2013, ki sta glede vprašanja ustavne presoje pravice do dedovanja razsodili tako:

pri različni obravnavi istospolne zunajzakonske skupnosti in raznospolno usmerjenih oseb, živečih v dalj časa trajajoči življenjski skupnosti, [gre] za diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti, ki je po mnenju Ustavnega sodišča nedvomno osebnostna okoliščina iz prvega odstavka 14. člena ustave, čeprav v njem ni izrecno navedena. (Predlog zakona, 2014: 3–4)

Ne samo, da besedilo predloga spremembe zakona iz omenjenih sodb ustavnega sodišča nekritično prevzema spolno usmerjenost kot osrednjo okoliščino diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, ampak hkrati tudi pristaja na enodimenzionalno opredelitev njihove identitete, saj ne reflektira morebitnih intersekcijskih presekov z drugimi identitetami, na primer s spolom, ki je eksplicitno naveden v 14. členu ustave, medtem ko spolna usmerjenost ni. Tako kot ustavno sodišče, ki je v obeh omenjenih sodbah spregledalo spol in druge identitetne kategorije (npr. etničnost, raso, religijo, razred), so tudi predlagatelj in predlagateljice predloga spremembe zakona prezrli možnost, da diskriminacijo istospolno usmerjenih oseb v predlogu spremembe zakona prikažejo v intersekcijski perspektivi.

Čeprav spol v besedilu predloga spremembe zakona ni eksplicitno opredeljen kot osrednja identitetna kategorija istospolno usmerjenih oseb, pa se kljub temu kot odločilen izkaže v drugem, tretjem in četrtem delu dokumenta. V teh delih so obravnavani posamezni člani, ki se spreminjajo v obstoječem *Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (1976). Spol se pojavlja v kontekstu preoblikovanja 16. člena, v katerem se iz dikcije »dve osebi različnega spola« črta besedna zveza »različnega spola«, kar pomeni, da se lahko poročita »dve osebi« ne glede na njun spol. Predlog spremembe 16. člena je v besedilu predloga spremembe zakona pojasnjen takole:

S predlagano spremembo se definicija zakonske zveze širi tudi na življenjsko skupnost dveh oseb, ki sta istega spola. Namen predloga zakona je na novo pravno urediti položaj skupnosti dveh oseb istega spola, ki to zvezo konstituirata s sklenitvijo zakonske zveze in jima na ta način omogočiti določene medsebojne pravice in dolžnosti. (Predlog zakona, 2014: 13)

Ko se utemljuje širše razloge za spremembo obstoječega zakona (prvi del dokumenta), je v ospredju spolna usmerjenost, ko pa se tematizira dejansko spremembo poglavitne zakonske dikcije v obstoječem zakonu (drugi, tretji in četrti del dokumenta), pa se kot pomemben izkaže spol, četudi ni opredeljen kot osrednja identitetna kategorija istospolno usmerjenih oseb. Razlog, da je spol omenjen večkrat kot spolna usmerjenost, je torej v tem, da

je obravnavan v več delih dokumenta, medtem ko je spolna usmerjenost v ospredju samo v prvem delu.

4.4.2 *Prevlada liberalnega diskurza izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov v besedilu predloga spremembe zakona*

V besedilu predloga spremembe zakona se je kot poglobiten izkazal liberalni diskurz, ki izenačevanje pravic raznospolnih in istospolnih parov upravičuje preko liberalnih argumentov enakopravnosti in človekovih pravic, na primer:

Da bi bila Slovenija pravna in socialna država, kot to zapoveduje 2. člen ustave, mora biti zagotovljen enakopraven dostop do pravic, ne glede na osebne okoliščine. Le s tem se namreč lahko zagotovi družbena in socialna vključenost ter udejanji dejanska enakopravnost vseh. (Predlog zakona, 2014: 2)

Liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov je v besedilo predloga spremembe zakona prevzet iz številnih pravnih in zakonodajnih dokumentov. Poleg sklicevanja na že omenjeno slovensko ustavo in dve sodbi ustavnega sodišča iz let 2009 in 2013 je prisotno tudi navezovanje na tuje sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice.

V okviru liberalnega diskurza je tudi pojasnjeno, da v slovenski zakonodaji obstajajo tri različne oblike pravno urejenih partnerskih skupnosti, in sicer zakonska zveza, zunajzakonska skupnost in registrirana istospolna partnerska skupnost (Predlog zakona, 2014: 3). Medtem ko slovenska zakonodaja registriranim istospolnim partnerskim skupnostim v primerjavi z raznospolnimi zvezami (poročenih in neporočenih) partnerjev priznava le nekatere pravice in dolžnosti ter jih zato še vedno postavlja v neenakopraven in diskriminatoren položaj v primerjavi s heteroseksualnimi pari, pa področja neregistriranih istospolnih partnerjev sploh ne ureja in ne predpostavlja nobenih pravic, ki bi iz takšnega razmerja izhajale (Predlog zakona, 2014: 4). Namen predloga spremembe zakona je odpraviti neenakopravno obravnavo raznospolnih in istospolnih zvez. Ne samo, da bi z uveljavitvijo predlaganih zakonskih sprememb istospolni pari (registrirani in neregistrirani) dobili možnost poroke in posledično vse druge pravice, ki iz takšnega razmerja izhajajo, ampak bi bile v enakopraven položaj postavljene tudi zunajzakonske raznospolne in istospolne partnerske skupnosti – slednje bi v Sloveniji prvič postale pravno priznana kategorija.

V sklopu obravnave neenakopravnega položaja raznospolnih in istospolnih partnerstev se zastavlja tudi vprašanje, kako so v besedilu predloga spremembe

zakona prepoznani različni konteksti družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb. Ugotavljamo, da se refleksija različnih kontekstov družbene izključenosti pojavi na dveh mestih, in sicer v prvem delu dokumenta, kjer so podani ocena stanja in razlogi za sprejem zakona. To pomeni, da besedilo predloga spremembe zakona prepoznava pomembnost refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, saj je umeščena v najpomembnejši del dokumenta, torej med razloge za sprejem zakona.

Prvo mesto, na katerem se pojavi refleksija različnih kontekstov družbene izključenosti, srečamo v delu dokumenta, kjer je komentiran vpliv pravno priznanih razmerij na druga pravna področja:

Pravno priznana razmerja v zunajzakonski in zakonski skupnosti ter družini niso pomembna le za uveljavljanje pravic in dolžnosti na področju družinskega prava, ampak vplivajo tudi na številne pravice in dolžnosti posameznikov na drugih področjih pravnega življenja, od dednega, odškodninskega in kazenskega do delovnega in davčnega prava ter prava socialne varnosti. (Predlog zakona, 2014: 2)

Drugi primer, ko se pojavi refleksija različnih kontekstov izključenosti istospolno usmerjenih oseb, predstavlja obravnava pravic, ki registriranim istospolnim parom ne pripadajo:

Slovenski pravni red pa jima odreka vrsto drugih, pravnih, ekonomskih in zlasti socialnih pravic, kot so, na primer, pravica do zdravstvenega zavarovanja po partnerju, pravica do odsotnosti z dela zaradi bolezni partnerja ali partnerke, pravica do nadomestila dohodka za nego družinskega člana, pravica do sklenitve najemne pogodbe s preživelim zakoncem najemnika ali najemnice in podobno. (Predlog zakona, 2014: 3)

Čeprav besedilo predloga spremembe zakona temelji na izhodišču, da obstajajo različni konteksti družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, pa je izmed vseh področij neenake obravnave največkrat izpostavljena tematika posvojitve otrok, takoj za njo pa področje dedovanja. Tematika posvojitve se najpogosteje pojavlja v prvem delu dokumenta, kjer je predstavljena ureditev področja zakonskih in družinskih razmerij v drugih državah EU. Razlog, da je pravica do dedovanja pogosto izpostavljena, pa je že omenjeno navezovanje na sodbi ustavnega sodišča.

Pri obravnavi diskurzov v besedilu predloga spremembe zakona ugotavljamo prevlado liberalnega diskurza izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov. Dinamika med različnimi diskurzi upravičevanja in nasprotovanja sprejetju predlaganih zakonskih sprememb ni vzpostavljena, saj gre za pravni

politični dokument, katerega osrednji cilj je sprejetje predlaganih sprememb v obstoječem zakonu. Popolnoma drugače je v primeru razprave na seji Državnega zbora, v kateri se pojavljajo dinamike med različnimi diskurzi. Predstavimo jih v nadaljevanju.

4.4.3 *Strah pred brisanjem spola: spol in spolna usmerjenost na seji Državnega zbora*

Podobno kot v besedilu predloga spremembe zakona je tudi v razpravi Državnega zbora identiteta istospolno usmerjenih oseb primarno pojmovana preko kategorije spola in spolne usmerjenosti, medtem ko druge osebne okoliščine (npr. etničnost, rasa, religija, razred) niso reflektirane. Identiteta istospolno usmerjenih oseb je tematizirana z vidika enodimenzionalne perspektive, saj se osebni okoliščini spola in spolne usmerjenosti najpogosteje omenjata ločeno, brez refleksije o njunem medsebojnem učinkovanju. Na ravni celotne razprave je spol omenjen 65-krat, medtem ko je spolna usmerjenost 18-krat.

Prevladujoč kontekst, v katerem je v razpravi Državnega zbora najpogosteje tematizirana spolna usmerjenost, je enak kontekstu, prisotnem v besedilu predloga spremembe zakona. Tudi v razpravi Državnega zbora je spolna usmerjenost prepoznana kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb. Okviri takšnega razumevanja so zarisani že na samem začetku razprave, in sicer v govoru Mateja Tašnerja Vatovca, ki v vlogi predstavnika predlagatelja skoraj identično povzame vsebino, prisotno tudi v besedilu predloga zakona (gre za prvi odlomek, ki smo ga citirali zgoraj).

Enako kot v besedilu predloga spremembe zakona tudi v razpravi Državnega zbora spol ni eksplicitno opredeljen kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, čeprav je, kot smo že omenili pri obravnavi besedila predloga zakona, omenjen v 14. členu ustave, medtem ko spolna usmerjenost ni. Predlagatelji spremembe zakona tudi v razpravi Državnega zbora nekritično prevzemajo enodimenzionalno opredelitev identitete istospolno usmerjenih oseb iz dveh sodb ustavnega sodišča, s tem pa že na samem začetku razprave vzpostavijo okvir, znotraj katerega je onemogočena tematizacija diskriminacije istospolno usmerjenih oseb na intersekciji različnih identitet.

Tudi spol je v razpravi Državnega zbora obravnavan podobno kot v besedilu predloga spremembe zakona. Prevladujoč kontekst, v katerem se pojavlja, je vezan na njegovo brisanje v 16. členu zakona. Primer je izjava poslanke Simone Kustec Lipicer:

Obravnavana novela ZZDR po mnenju poslancev SMC ustrezno ureja položaj skupnosti dveh oseb raznorodnega ali istega spola, ki to skupnost konstituirata s sklenitvijo zakonske zveze ali izvenzakonske skupnosti. Na ta način jima omogoča pravno priznanje, nastanek medsebojnih pravic in obveznosti. (Seja DZ, 2015)

Čeprav je za spol in spolno usmerjenost v razpravi Državnega zbora značilno, da sta nekritično prevzeta iz pravnega diskurza (spolna usmerjenost iz obeh sodb ustavnega sodišča, spol pa iz 16. člena zakona v kontekstu njegovega brisanja), pa je med njima pomembna razlika. Znotraj konteksta, v katerem se pojavlja spolna usmerjenost, ni prisotne izrazite dinamike z vidika zagovornikov in nasprotnikov predlaganih zakonskih sprememb; spolna usmerjenost je najpogosteje tematizirana kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb in se pojavlja predvsem znotraj liberalnega diskurza izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov.

Na drugi strani pa je za kontekst, v katerem se najpogosteje pojavlja spol, značilna izrazita dinamika med zagovorniki in nasprotniki predlaganih sprememb zakona. To je tudi glavni razlog, da je spol v celotni razpravi omenjen večkrat kot spolna usmerjenost, čeprav ni eksplicitno opredeljen kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb. Zagovorniki brisanje spola najpogosteje asociirajo z izenačitvijo pravic raznospolnih in istospolnih parov v kontekstu liberalnega diskurza. Takšen primer predstavlja zgornja izjava poslanke Simone Kustec Lipicer. Poleg tega zagovorniki brisanje spola interpretirajo z vidika relativizacije esencialističnega pojmovanja spola, na primer v izjavi poslanca Franca Trčka:

Žalosti me še nekaj, ker sem vam že citiral vašega ljubega Pučnika, ki je rekel, 'kultura je pred sistemom'. V tem ga imam zelo rad kot sociologa. Toliko o zakonu narave, človek je neotenično bitje, človek nima naravne niše, naša narava je kultura, naš biološki spol je tudi kulturno determiniran. (Seja DZ, 2015)

Na drugi strani se pri nasprotnikih zakonskih sprememb brisanje spola asociira s številnimi temami. Prvi primer je strah pred brisanjem spola, prisoten v izjavi poslanke Anje Bah Žibert:

[L]ahko vam povem, da pa je dejansko preplašena tista javnost oziroma tisti, ki so nekako spremljali te razprave, kakor je bilo mogoče preko malih zaslonov, da se bojijo zaradi sprejetja tega zakona. Bojijo se brisanja spola. (Seja DZ, 2015)

Pri isti govorki je brisanje spola asociirano tudi z možnostjo pojava novih oblik diskriminacije, do katerih naj bi domnevno prišlo, če bodo predlagane zakonske spremembe potrjene. Na primer:

Poglejte, vsi imamo prijatelje med istospolnimi osebami, ampak to v ničemer ne spremeni tega dejstva, da danes iz zakona jemljete spol. Jaz upam, če sem malo ironična, da se ne bo oglasil nekdo, ki bo rekel, da se počuti diskriminatorno po novem zakonu, kajti oseba je tista oseba in je ženskega spola in bo tista moška oseba začutila, da se tukaj notri ne najde. Ja, tudi tako delež lahko gremo. (Seja DZ, 2015)

V tem primeru gre za apropiacijo in sprevrčanje liberalnega diskurza, diskurzivno tehniko, ki jo podrobneje predstavimo v naslednjem razdelku. Sprevrčanje liberalnega diskurza se v zgornji izjavi kaže v tem, da se sprevrča osnovni koncept diskriminacije preko stališča, da bodo lahko moški potožili zaradi diskriminacije.

Zelo podobno je v okviru apropiacije liberalnega diskurza argumentirano nestrinjanje s postopkom, po katerem poteka sprejemanje zakona. Primer je izjava poslanca Janeza Janše:

Zakona ne bom podprl najprej zaradi samega postopka. Zgodil se je nekakšen blitzkrieg, Slovenije je edina država, ki ukinja spol po skrajšanem postopku brez kakršne koli razprave. Enostavno se briše iz zakona. [...] Vse, kar ga bo pa jutri verjetno pisalo, ključni protikrizni in razvojni ukrep razširjene vladne koalicije je pod streho, ni sicer odpravila brezposelnosti, je pa odpravila spol. (Seja DZ, 2015)

Strah pred brisanjem spola se v razpravi pojavi tudi v kontekstu transfobije. Primer je izjava poslanca Žana Mahničiča:

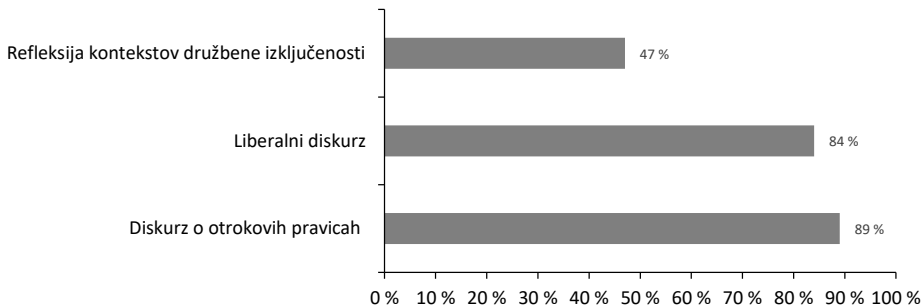
Zadeve gredo še naprej v zahteve po poligamiji in normalizaciji transseksualnih početij. Spremembe spola se krijejo iz zdravstvene blagajne. Zdravstveni delavci so prisiljeni sodelovati z LGBT ideologijo. (Seja DZ, 2015)

V odlomku je transseksualnost prikazana kot naslednji korak, ki ga bodo LGBT aktivisti zahtevali takoj po legalizaciji istospolnih porok. V odlomku je implicirano, da je transseksualnost še hujša, še manj normalna od istospolnih porok. Poleg tega je transseksualnost omenjena v istem kontekstu kot poligamija, s čimer ima dodaten negativen prizvok.

4.4.4 *Dinamika med diskurzi v razpravi na seji Državnega zbora*

V razpravi Državnega zbora smo prepoznali tri prevladujoče diskurze: diskurz o otrokovih pravicah, liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov in diskurz, ki obravnava različne kontekste družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb. Delež posameznih diskurzov, ki se najmanj

enkrat pojavijo pri posameznem govorniku ali govornici, je glede na število vseh aktivnih govorcev in govork (N=38) grafično prikazan spodaj (graf 1).



Slika 1: Delež diskurzov v razpravi Državnega zbora glede na število aktivnih govorcev in govork (N=38)

Najvidnejši je diskurz o otrokovih pravicah, ki je najmanj enkrat prisoten pri 34 razpravljavcih in razpravljavkah (89 %). Sledi liberalni diskurz, ki ga najmanj enkrat srečamo pri 32 razpravljavcih in razpravljavkah (84 %). Na zadnjem mestu je diskurz, povezan z refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb. Najmanj enkrat se pojavi pri 18 govorkah in govornicah (47 %). V nadaljevanju bomo pojasnili značilnosti navedenih diskurzov kakor tudi dinamiko med njimi.

Diskurz o otrokovih pravicah je najvidnejši diskurz, ki smo ga zaznali v razpravi. Prisoten je pri večini govorcev in govork na seji Državnega zbora. Njegova specifičnost je v tem, da poudarja boj za zaščito otrokovih pravic, ki naj bi bile domnevno ogrožene v primeru sprejetja zakona. Najbolj prepoznavna lastnost diskurza o otrokovih pravicah je ta, da težišče razprave preusmerja z vprašanja pravic istospolnih parov na vprašanje otrokovih pravic. Primer je stališče poslanke Anje Bah Žibert: »Vendar pa ob vseh človekovih pravicah bodimo vendarle pozorni do otrokovih pravic.« (Seja DZ, 2015)

Diskurz o otrokovih pravicah je najpogosteje utemeljen po principu seštevka ničelne vsote v smislu več pravic za istospolne pare pomeni manj pravic za otroke. Primer je izjava poslanke Ive Dimic: »Naj še enkrat povemo, da smo za ureditev pravic istospolnih, vendar ne moremo pristati na takšno urejanje, ki bi bilo v škodo otrok.« (Seja DZ, 2015.) V navedeni izjavi srečamo princip seštevka ničelne vsote, po katerem več pravic za istospolne osebe pomeni manj

pravic za otroke in obratno. Poleg tega je v izjavi prisotna legitimacija prikrite homofobije po principu »mi nismo proti pravicam istospolnih parov, mi se le borimo za pravice otrok«.

Diskurz o otrokovih pravicah izhaja iz nasprotovanja izenačitvi pravic razno- spolnih in istospolnih parov. Vzpostavlja se preko dveh ključnih tematik: preko posvojitve in preko morebitnih sprememb v šolskih učnih načrtih. Znotraj obeh tematik se v razpravi vzpostavlja dinamika med zagovorniki in nasprotniki sprejetja predloga zakona, ki jo natančneje predstavljamo v nadaljevanju.

Nasprotovanje posvojitvam (in s tem nasprotovanje sprejetju predlaganih zakonskih sprememb) se najpogosteje utemeljuje s stališčem, da istospolna partnerska skupnost negativno vpliva na otrokov razvoj. Negativen vpliv nasprotniki pojasnjujejo na osnovi »psevdoznanstvenega« diskurza (Vežjak, 2018), ki izhaja iz sumljivih, neutemeljenih in ponarejenih znanstvenih virov ali pa diskreditira in manipulira z obstoječimi znanstvenimi spoznanji. Primer psevdoznanstvenega diskurza najdemo v izjavi poslanke Ljudmile Novak:

Kar se tiče otrok vem, poznam raziskave, da takšna skupnost zagotovo ni tisto najboljše okolje za otroka, v katerem se bo najboljše počutil. Ne trdim, da je tudi v drugih družinah, da je vse v redu, ne trdim, ampak že v izhodišču to ni najboljše okolje. To vedo vsi strokovnjaki. In to kažejo raziskave, mi se pa slepimo, kot da to ni res. (Seja DZ, 2015)

Možnosti posvojitve otrok v istospolno partnersko skupnost se nasprotuje tudi preko stališča, da so otroci iz enostarševskih družin stigmatizirani s strani svojih vrstnikov. Predpostavljeno je, da bodo enako zaznamovani tudi otroci iz istospolnih družin. Primer je izjava poslanke Jelke Godec:

Naslednja stvar, ki me najbolj bega – pa nisem brala toliko raziskav, ampak ker imam majhne otroke, se s tem srečujem vsak dan, ki pride domov z vprašanji, ne vem, zakaj Miha nima atija ali zakaj on živi sam z mamico. Ti otroci iz enostarševskih družin so nekako označeni oziroma imajo probleme. Čisto tako. (Seja DZ, 2015)

Pojavlja se tudi stališče, da otroci že sami po sebi brez zunanje vpliva vedo, da istospolne partnerske skupnosti niso »normalne« in »naravne«, saj otrok v mlajših letih išče mamo in očeta. Tudi to stališče najdemo v izjavi poslanke Jelke Godec:

Ker naravno otrok v mlajših letih išče mamo, išče očeta. In vam bom povedala osebni primer. Petletni otrok, ki je pogledal na televiziji dva moška, ki sta se poljubljala – ne skrivamo pri nas tega doma, da ne bi kdo mislil, da ugasnem televizijo in rečem, to se ne sme gledati –, in otrok pogleda in reče, to pa ne gre. Pa ga nisem učila o tem. (Seja DZ, 2015)

Nasprotovanje posvojitvam se utemeljuje tudi preko apropiacije liberalnega diskurza, v okviru katerega je poudarjeno, da pravica imeti otroka ni človekova pravica. Primer je izjava poslanca Jožefa Horvata:

Usmerjevalni odbor za bioetiko Sveta Evrope je prepričan, da pravica do otroka kot splošna človekova pravica ne obstaja. To je podpisal zdaj že pokojni dr. Jože Trontelj. Morda se boste tudi njemu smejali, drage kolegice in kolegi? (Seja DZ, 2015)

V okviru nasprotovanja posvojitvam otrok v istospolno partnersko skupnost se vzpostavlja tudi esencialistični diskurz o »naravnih« družinskih vlogah, ki jih navkljub prizadevanjem za enakopravnost ni mogoče spremeniti. Primer je izjava poslanke Anje Bah Žibert: »Čeprav se na nek način v vseh razpravah skušate osredotočiti na pravice, svobodo, diskriminacije, ne morete pa spremeniti matere narave. Tega ni mogoče spremeniti.« (Seja DZ, 2015.)

Na drugi strani se pri zagovornikih izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov pojavljajo stališča, ki oporekajo predpostavkam diskurza o otrokovih pravicah. Najtipičnejši primer je vzpostavljanje znanstvenega diskurza, preko katerega se skuša demantirati prepričanje, da so otroci v istospolno usmerjenih družinah deležni slabše vzgoje. Primer je izjava poslanke Marije Bračič:

Dosedanje znanstvene raziskave ne podpirajo prepričanja, da otroci za skladen razvoj potrebujejo starša obeh spolov. Večina analiziranih raziskav namreč kaže, da družina z dvema predanima in ljubečima staršema, ne glede na njun spol, otrokom nudi ugodno okolje za njihov razvoj, tudi v primerjavi z eno- ali večstarševskimi družinami. (Seja DZ, 2015)

Pri zagovornikih izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov se diskurz o otrokovih pravicah skuša demantirati tudi na osnovi stališča, po katerem je posvojitve prikazana kot kompleksen in strokovno voden postopek, pri katerem se najprej gleda otrokovo korist. Primer je izjava poslanke Janje Sluga:

Ti pari bodo zgolj dobili možnost, kot je že bilo danes rečeno, da se skupaj s 572, od tega 410 že ocenjena njihova primernost, postavijo v vrsto in center za socialno delo je tisti, ki bo v vsakem primeru posvojitve odločal individualno in zgolj z vidika koristi in interesov in primernosti para za posvojitve. In nič drugega. (Seja DZ, 2015)

Nadalje, stališče nasprotnikov, da bodo otroci iz istospolnih družin zasmehovani v šolskem in vrstniškem okolju, zagovorniki skušajo demantirati s prepričanjem, da je treba otrokom privzgajati strpnost, kot poudari tudi Jana Jenko:

Naučiti se moramo strpnosti. Nekateri smo po naravi mogoče bolj strpni, nekateri manj; učiti se moramo in to strpnost prenašati na svoje potomce.

Če bo otrok doma slišal negativne misli, izjave svojih staršev do drugače mislečih, do drugače živečih, bo to nestrpnost prenašal tudi na svoje otroke in na svoje prijatelje, znance. (Seja DZ, 2015)

Diskurz o otrokovih pravicah se poskuša izpodbijati tudi tako, da se prikaže manko pravic otrok v istospolnih skupnostih, denimo v izjavi poslanke Andreje Potočnik:

Dovolite mi, da navedem en konkretni primer otroka, ki živi v istospolni skupnosti dveh žensk; ta otrok nima enakih pravic kot njegov sovrstnik iz zakonske ali zunajzakonske zveze moža in žene. Država danes ne ščiti teh otrok, ta otrok ne more dedovati, ne more biti zavarovan, ne more dobiti starševske pokojnine, če bi druga partnerica umrla. Te družine država ne priznava. Ta otrok ni upravičen do preživnine, če bi se s partnerico razšla. (Seja DZ, 2015)

Druga najpogostejša tema znotraj diskurza o otrokovih pravicah je sprememba šolskih učnih načrtov. Pojavlja se stališče, da bodo morebitne spremembe zakona vplivale na izobraževalni proces. Primer je stališče poslanca Žana Mahničiča:

Po uvedbi homoseksualnih porok se v šolah začne indoktrinacija učencev in dijakov za homoseksualnost. Ko so istospolne poroke izenačene, dobi šola nalogo, da jih predstavi enakovredno in promovira kot nekaj normalnega. V literaturi dijaki in učenci dobivajo navodila, kako izvajati spolne odnose z osebami istega spola. Starši izgubijo pravico do vzgoje otrok po svoji vesti. (Seja DZ, 2015)

Bojazen pred spremembo šolskih učnih načrtov je relativizirana s sklicevanjem na strokovne avtoritete, na primer v izjavi poslanca Luke Meseca:

Ne gre za nikakršno, kot pravite, da bo šlo za promocijo homoseksualnosti v šolah. Če ste brali današnji Dnevnik, je bil Marjan Šimenc, docent za sociologijo vzgoje, zelo jasen. O učnih načrtih odloča strokovni svet, zakonodajalec pa tukaj nima nobene vloge. Naloga šole je objektivnost, kritičnost in pluralnost, ne pa posredovanje določenega svetovnega nazora. In tako bo tudi še ostalo. V tem zakonu ne spreminjamo nič takšnega, kar bi posegalo v to pristojnost. (Seja DZ, 2015)

Naslednji pomemben diskurz je liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov, ki izenačevanje pravic zagovarja na podlagi liberalnega in aktivističnega besednjaka (npr. človekove pravice, enakopravnost, strpnost, diskriminacija). Sledove liberalnega diskurza smo že prepoznali v besedilu predloga spremembe zakona kakor tudi v nekaterih drugih izjavah (npr. Matej Tašner Vatovec). Primer liberalnega diskurza predstavlja tudi izjava poslanca

Matjaža Nemca, v kateri je izrazito prisotno liberalno zagovarjanje izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov:

Predolgo že traja ta gonja proti drugačnosti, to zanikanje enakopravnosti, odrekanje neodtujljive svobode posameznika in kršenje v ustavi zapisanih pravic. Človekove pravice so temelj družbe, družbe, ki ji je mar za svoje članice in člane, so temelj skupnosti, ki ve, da bo najbolj uspešna takrat, ko bodo vsi njeni člani lahko uresničili svoje potenciale. (Seja DZ, 2015)

Za liberalni diskurz je tudi značilno sklicevanje na številne pravne dokumente. Poleg slovenske ustave so, na primer v izjavi poslanke Simone Kustec Lipicer, omenjeni še mnogi drugi mednarodni pravni dokumenti, ki so opredeljeni kot primeri »mednarodnih normativnih praks, ki so se morale vzpostaviti kot odgovor na poskuse poseganja v temeljne pravice in svoboščine ljudi«. (Seja DZ, 2015)

V okviru liberalnega diskurza srečamo tudi argument napredka v smislu, da nobena pravica ni bila izbojevana z lahkoto. Primer je izjava poslanca Janija Möderndorferja:

Vendar, skozi zgodovino gledano, je bilo vedno tako, vsaka diskriminacija, vsaka pravica se je dobivala z muko, z bolečino, ogromnokrat s krvjo, danes v modernem času pa z ogromno potrpežljivostjo in veliko diskusije skozi mnogo let. (Seja DZ, 2015)

Liberalni diskurz izhaja iz argumentov v prid izenačitvi pravic raznospolnih in istospolnih parov, ob tem pa redko vključi refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb in to slabi njegovo moč. Kot smo pokazali v grafu na začetku tega razdelka, je v razpravi Državnega zbora fokus na otrokovih pravicah, medtem ko so druga področja družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb redkeje deležna obravnave.

Liberalnega diskurza pa ne slabi samo marginalizacija refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, ampak tudi njegova apropiacija v okviru diskurza o otrokovih pravicah. Primer je izjava poslanke Jelke Godec, ki s sklicevanjem na slovensko ustavo in Splošno deklaracijo o človekovih pravicah in svoboščinah demantira predlog izenačevanja pravic raznospolnih in istospolnih parov:

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih posega v institut zakonske zveze na način, da so predlagane rešitve v očitnem nasprotju najmanj s 53. členom Ustave Republike Slovenije in Resolucijo o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. [...] Tudi Splošna deklaracija o človekovih pravicah

in svoboščinah OZN nalaga dolžnost zaščite družine, ki jo označuje kot temeljno celico, in sta jo tako država kot družba dolžni zaščititi. S predlogom tega zakona se ukinja edina definicija oziroma zakonska opredelitev moža in žene. (Seja DZ, 2015)

Apropriacija liberalnega diskurza se pojavi tudi v okviru argumenta, da zaradi načina, kako se sprejema predlog spremembe zakona (tj. po skrajšanem postopku), istospolno usmerjene osebe ne bodo bolj spoštovane v družbi, ampak ravno nasprotno. Primer je izjava poslanke Ljudmile Novak:

In prav to, da ni možna širša razprava o spremembah tega zakona, nas bo privedla do tega, da bo v Sloveniji nastal po novem razdor glede tega, da zaradi tega istospolno usmerjeni ne bodo nič bolj spoštovani in lepše sprejeti v družbi, ampak se bo govorilo marsikaj, o čemer jim bo zelo neprijetno, težko in še marsikaj drugega lahko rečemo. (Seja DZ, 2015)

Liberalni diskurz se skuša sprevračati tudi tako, da se istospolno usmerjene osebe negativno asociira s številnimi drugimi družbenimi skupinami, na primer s pedofili v izjavi poslanke Anje Bah Žibert:

Oprostite, če bom v naslednjih besedah nekoliko groba, ampak enako se počutim oziroma enako bi bilo, če bi sedaj jaz začela nekorektno tako, da bo vaš naslednji korak pri uresničitvah pravic pravica pedofilom, kajti veste, če boste poslušali njih, se tudi oni počutijo diskriminirani, počutijo se nesvobodni, ker se počutijo drugačni, ker so drugačni, ker jih družba ne sprejema. (Seja DZ, 2015)

Podobno negativno primerjanje z drugimi družbenimi skupinami je prisotno tudi v izjavi poslanca Žana Mahničiča, v kateri se pojavi stališče, da moramo, če podelimo pravice eni družbeni manjšini, jih potem podeliti tudi vsem drugim, konkretno muslimanom. Pri tem je stereotipno izpostavljena poligamija:

Pravite, da se zavzimate za pravice manjšin. O. K. Kaj pa muslimani? Kaj pa njihova manjšina? Vemo, da so v Sloveniji. Zakaj potem ne uvedete poligamije? Ne vem. Saj smo za pravice manjšin ali kako?! (Seja DZ, 2015)

V izjavi poslanke Jelke Godec pa je prisotno asociiranje istospolno usmerjenih oseb s hendikepiranimi osebami, konkretno s »slepimi« in gluhiimi:

Ali boste tudi spisali zakone za slepe in gluhe, da bodo videli in slišali, ker so tudi v bistvu diskriminirani, glede na nas, ki vidimo in slišimo. Mislim, da ne boste, ker tudi če jih pišete ne vem koliko, vam to ne bo uspelo. (Seja DZ, 2015)

Tretji diskurz, ki smo ga zaznali v analizi, se nanaša na refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb. Zanj je značilno, da

presega tematiko posvojitve otrok kot osrednjo točko konflikta v zvezi s predlaganim zakonom. V nasprotju z diskurzom o otrokovih pravicah, ki ga najmanj enkrat srečamo pri večini govorcev in govork, je za refleksijo kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb značilno, da se najmanj enkrat pojavi pri manj kot polovici vseh aktivnih govorcev in govork. Čeprav potrditev predloga spremembe zakona, ki je predmet analize, pomeni odpravo kontekstov družbene izključenosti, pa je refleksija različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb v primerjavi z liberalnim diskurzom in diskurzom o otrokovih pravicah zastopana v najmanjšem deležu.

Vendar pa je ne samo količinsko, ampak tudi vsebinsko refleksija različnih kontekstov družbene izključenosti relativno skopa, saj so neenake pravice običajno le naštetje in niso podrobno obravnavane tako kot tematika posvojitve. Primer je izjava poslanke Marije Bračič:

Kot smo že slišali, zakon iz leta 2005 ureja registrirane istospolne partnerske skupnosti. Partnerjem namreč zagotavlja omejeno število pravic in obveznosti, ki se večinoma vežejo na njihova medsebojna razmerja: pravica do preživljanja in preživnine, pravica do pridobivanja skupnega premoženja, pravica do stanovanjskega varstva, pravica do dedovanja in pravica do pridobivanja informacij o zdravstvenem stanju obolelega partnerja ter do obiskov v zdravstvenih domovih. Predstavljajte si, da živita skupaj dve ženski oziroma dva moška, ki imata posvojenega otroka, biološko posvojenega otroka od svojega partnerja, otrok zboli in on nima pravice iti v bolnico vprašati, kako je s tem otrokom. (Seja DZ, 2015)

Enako kot liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov je tudi diskurz, ki se nanaša na refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti, deležen apropiacije v kontekstu nasprotovanja sprejetju predlaganih zakonskih sprememb. Prevladuje argumentacija, da zgolj zaradi podeljevanja pravic istospolnim parom ni treba spremeniti obstoječe definicije zakonske zveze. Primer je izjava Suzane Lep Šimenko:

Odločba Ustavnega sodišča se nanaša na neskladje z Ustavo 22. člena Zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti in opredeljuje problem dedovanja med partnerji, kar dejansko ni urejeno. To pomanjkljivost smo v Slovenski demokrati stranki skušali urediti dvakrat, vendar je takratna vlada s Socialdemokrati na čelu ta prizadevanja zavrgla. In kako danes rešujemo to težavo? Tako, da zakonsko zvezo, ki je z zakonom urejena kot življenjska skupnost moža in žene, želite preoblikovati v skupnost dveh oseb. (Seja DZ, 2015)

Zanimiv primer apropiacije refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb najdemo tudi v spodnji izjavi poslanca

Mateja Tonina. V njej je s psevdoznanstvenim diskurzom argumentirano, da si večina istospolnih parov poroke v resnici želi samo zaradi pravic, ki iz nje izhajajo, zato jim zgolj podelimo te pravice (z izjemo pravice do skupne posvojitve otrok), medtem ko poroko še naprej ohranimo za moškega in žensko:

Če upoštevate raziskavo Mirovnega inštituta, potem lahko ugotovite, da si teh 73 % istospolnih parov želi poroke prav zaradi teh pravnih in socialnih pravic. In preko popravka tega zakona, ki ga je tudi ministrica na nek način predlagala, bi lahko te stvari mnogo boljše uredili kot pa na način, kot ga predlaga Združena levica. (Seja DZ, 2015)

4.5 Razprava

Prvo raziskovalno vprašanje, ki smo si ga zastavili v analizi, se glasi: kako je prikazana identiteta istospolno usmerjenih oseb v besedilu predloga spremembe zakona in kako identiteto istospolno usmerjenih oseb razumejo razpravljavke in razpravljavci na seji Državnega zbora. V obeh primerih smo ugotovili, da sta spol in spolna usmerjenost osrednji osebni okoliščini, preko katerih je pojmovana identiteta istospolno usmerjenih oseb, medtem ko druge identitetne kategorije (npr. etničnost, rasa, religija, razred) niso obravnavane. Analiza je tudi pokazala, da je identiteta istospolno usmerjenih oseb v obeh primerih predstavljena z vidika enodimenzionalne perspektive, saj se obe glavni osebni okoliščini omenjata ločeno, brez refleksije o njunem medsebojnem prepletu.

Tako v besedilu predloga spremembe zakona kakor tudi na seji Državnega zbora je spolna usmerjenost prepoznana kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb. Takšna opredelitev je prevzeta iz dveh sodb ustavnega sodišča iz let 2009 in 2013. Na drugi strani pa se spol tako v besedilu predloga spremembe zakona kakor tudi na seji Državnega zbora najpogosteje pojavlja v kontekstu njegovega brisanja v 16. členu obstoječega zakona.

Čeprav sta spol in spolna usmerjenost v razpravo Državnega zbora nekritično zrcaljena iz pravnega diskurza, pa je med njima pomembna razlika. Znotraj konteksta, v katerem se pojavlja spolna usmerjenost, ni prisotne izrazite dinamike z vidika zagovornikov in nasprotnikov predlaganih zakonskih sprememb; spolna usmerjenost je najpogosteje tematizirana kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb in pojavlja se predvsem znotraj liberalnega diskurza izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov.

Nasprotno pa je za kontekst, v katerem se najpogosteje pojavlja spol, značilna izrazita dinamika med zagovorniki in nasprotniki predlaganih sprememb zakona. Zagovor brisanja spola je asociiran z izenačevanjem pravic razno-spolnih in istospolnih parov ter z relativizacijo esencialističnega pojmovanja spola. Nasprotovanje brisanju spola iz obstoječe zakonodaje pa je asociirano s strahom pred brisanjem spola, z domnevno možnostjo pojava novih oblik diskriminacije, z normalizacijo sprememb spola v kontekstu transseksualnosti in podobnem. Tako vzpostavljena dinamika med zagovorniki in nasprotniki predlaganih zakonskih sprememb je tudi glavni razlog, da je spol v razpravi Državnega zbora omenjen večkrat kot spolna usmerjenost, čeprav ni eksplicitno opredeljen kot osrednja osebna okoliščina diskriminacije istospolno usmerjenih oseb.

V analizi smo pokazali, da je enodimenzionalna opredelitev diskriminacije istospolno usmerjenih oseb prezrcaljena iz pravnega diskurza. Znano je, da pravo sledi enodimenzionalni opredelitvi diskriminacije (npr. Hernández 2005; Kuhar 2009; Kogovšek Šalamon 2009; Drenik Bavdek 2020). Tudi v situacijah, v katerih je prisotnih več osebnih okoliščin oziroma virov diskriminacije, se postopek na sodiščih vodi v odnosu do tiste okoliščine, ki je pojmovana kot prevladujoča. To pomeni, da so potencialne žrtve ne glede na dejanske izvore diskriminacije najpogosteje obravnavane z enodimenzionalne perspektive, kar pa ne vodi k problematizaciji ali odpravi družbene neenakosti, ki jo vzpostavlja interseksijska realnost, ampak k njeni ohranitvi in sistemski reprodukciji na zakonodajno-pravni ravni.

Predlagatelji so v besedilu predloga spremembe zakona in v razpravi Državnega zbora nekritično pristali na enodimenzionalno opredelitev diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, čeprav bi lahko zavzeli interseksijsko izhodišče. Pojasniti velja, da je prva sodba ustavnega sodišča iz leta 2009, na katero so se predlagatelji pogosto sklicevali, temeljila na pobudi, v kateri sta pobudnika kot razlog razlikovanja na področju dedovanja navedla obe osebni okoliščini, spol in spolno usmerjenost. Čeprav je ustavno sodišče pobudnikoma ugodilo in razveljavilo diskriminatorni člen, pa je podalo utemeljitev, da gre za diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti, medtem ko o spolu ni bilo niti besede. Kot poudarja Kogovšek Šalamon (2009: 11), je šlo za primer intersekcije, a je ustavno sodišče svojo odločitev poenostavilo in osebno okoliščino spola izpustilo iz argumentacije, s tem pa izpustilo tudi priložnost uporabe pojma intersekcije v ustavnosodni odločbi. Popolnoma enaka logika je bila nato reproducirana v politični diskurz, konkretno v obravnavani predlog spremembe zakona in razpravo Državnega zbora.

Pri drugem raziskovalnem vprašanju nas je zanimalo, kako je dinamika med različnimi diskurzi, ki so zagovarjali ali nasprotovali sprejetju predloga spremembe zakona, vplivala na artikulacije družbenega vključevanja oziroma izključevanja istospolno usmerjenih oseb v besedilu predloga spremembe zakona in na seji Državnega zbora.

V primeru predloga spremembe zakona smo ugotovili prevlado liberalnega diskurza, ki izenačevanje pravic raznospolnih in istospolnih parov upravičuje z liberalnimi argumenti enakopravnosti in človekovih pravic. Liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov je v besedilo predloga spremembe zakona prevzet iz številnih pravnih in zakonodajnih dokumentov. Poleg sklicevanja na že omenjeno slovensko ustavo in dve sodbi ustavnega sodišča iz let 2009 in 2013 je prisotno tudi sklicevanje na tuje sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice. Poleg tega smo ugotovili, da je v besedilu predloga spremembe zakona prepoznana pomembnost refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, saj je umeščena v najpomembnejši del dokumenta, tj. v prvi del besedila, kjer so podani ocena stanja in razlogi za sprejem zakona. Dinamika med različnimi diskurzi upravičevanja in nasprotovanja sprejetju predlaganih zakonskih sprememb ni vzpostavljena, saj gre za pravni politični dokument, katerega osrednji cilj je sprejetje zakona.

Popolnoma drugače je v primeru razprave Državnega zbora, v kateri se pojavljajo dinamike med različnimi diskurzi. Določili smo tri glavne diskurze: diskurz o otrokovih pravicah (89 %), liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov (84 %) in diskurz, ki obravnava različne kontekste družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb (47 %).

V primeru diskurza o otrokovih pravicah se dinamika med zagovorniki in nasprotniki predlaganih zakonskih sprememb vzpostavlja preko dveh ključnih tematik: preko posvojitve in preko morebitnih sprememb v šolskih učnih načrtih. Znotraj obeh tematik se pojavljajo posamezna stališča, na podlagi katerih je prisotno zagovarjanje oziroma nasprotovanje sprejetju predlaganih zakonskih sprememb.

V primeru liberalnega diskurza se je najizraziteje pokazala veljavnost intersekcije reprezentacij, po kateri odsotnost intersekcijske perspektive v anti-diskriminatornem diskurzu prispeva k njegovi slabitvi in krepitvi diskurzov, ki so uperjeni zoper njega. Pri obravnavi liberalnega diskurza smo ugotovili, da sicer izhaja iz argumentov v prid izenačitvi pravic raznospolnih in istospolnih parov, a redko vključi refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti

istospolno usmerjenih oseb in to slabi njegovo moč ter krepi diskurz o otrokovih pravicah, ki je naravnani zoper njega. Obravnava različnih kontekstov družbene izključenosti namreč vsebuje intersekcijsko dimenzijo, saj je prisotno intersekcijsko učinkovanje osebne okoliščine in družbenega konteksta. Poleg tega je refleksija različnih kontekstov družbene izključenosti neposredno vezana na predlog spremembe zakona, njegova potrditev namreč pomeni odpravo kontekstov družbene izključenosti. Na drugi strani pa tematiki posvojitve otrok in sprememb šolskih učnih načrtov, ki se pojavljata v okviru diskurza o otrokovih pravicah, dejansko nista neposredno vezani na predlagane zakonske spremembe, a sta v razpravi Državnega zbora prav zaradi marginalizacije obravnave kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb in posledične slabitve liberalnega diskurza prepoznani kot osrednji problematiki v zvezi s predlaganimi zakonskimi spremembami.

Pokazali smo tudi, da liberalnega diskurza ne slabi samo marginalizacija refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb, ampak tudi njegova apropiacija v okviru diskurza o otrokovih pravicah. Pojasniti velja, da prisvajanje liberalnega besedišča predstavlja pomembno aktivistično taktiko znotraj t. i. gibanja proti teoriji spola, ki ga je v Sloveniji v obdobju referendumске kampanje leta 2015 predstavljala iniciativa *Za otroke gre*. Za gibanje proti teoriji spola je značilno, da predstavlja prelom s preteklimi upori, saj prevzema nove politične taktike delovanja in diskurz, ki se sklicuje na človekove pravice. Za to gibanje je značilno, da prevzema strategije in jezik, ki so ga do nedavnega uporabljali zgolj aktivistke in aktivisti feminističnega gibanja ter gibanja LGBT (Antić Gaber in Kuhar, 2019: 101).

Tretji diskurz, ki smo ga zaznali v analizi, se nanaša na že omenjeno refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb. Prisoten je v najmanjšem deležu. Enako kot liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov je tudi diskurz, povezan z refleksijo različnih kontekstov družbene izključenosti, deležen apropiacije v kontekstu nasprotovanja sprejetju predlaganih zakonskih sprememb.

4.6 Zaključek

V razpravi se osredinjamo na politični diskurz o istospolnih partnerstvih z vidika intersekcijskega pristopa. Izhajajoč iz politične intersekcije in intersekcije reprezentacij, nas je zanimalo, kako je bila identiteta istospolno usmerjenih oseb predstavljena v političnem diskurzu in kako je dinamika med različnimi

tipi diskurzov znotraj političnega diskurza vplivala na artikulacije družbenega vključevanja oziroma izključevanja istospolno usmerjenih oseb. Ugotavljamo, da prevladuje enodimenzionalna opredelitev diskriminacije istospolno usmerjenih oseb. Pokazali smo tudi, da se znotraj posameznih diskurzov vzpostavljajo številne dinamike, vezane na zagovarjanje ali nasprotovanje izenačitvi pravic raznospolnih in istospolnih parov. Z vidika intersekcije reprezentacij je pomembna tudi ugotovitev, da odsotnost refleksije različnih kontekstov družbene izključenosti istospolno usmerjenih oseb slabi liberalni diskurz izenačitve pravic raznospolnih in istospolnih parov, obenem pa krepi diskurz o otrokovih pravicah, ki je uperjen zoper njega.

Politična intersekcija in intersekcija reprezentacij sta se v analizi izkazali kot uporabni konceptualni orodji. Preko politične intersekcije smo opredelili glavne osebne okoliščine diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, medtem ko smo s pomočjo intersekcije reprezentacij pojasnili dinamiko med različnimi tipi diskurzov. V bodoče velja oba koncepta aplicirati tudi na druge diskurze (npr. medijskega) in druge družbene manjšine (npr. begunci, migranti, muslimani, Romi).

Literatura

- Antič Gaber, Milica in Roman Kuhar. 2019. Identitetna gibanja in politike spola in seksualnosti v Sloveniji. V: *Identitete na presečišču kriz* (ur. Roman Kuhar). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 101–122.
- Butler, Judith. 1993. Imitation and Gender Subordination. V: *The Lesbian and Gay Studies Reader* (ur. H. Abelow, M. A. Barale in D. M. Halperin). London: Routledge, 307–320.
- Crenshaw, Kimberlé. 1989. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum* 139: 140–167.
- Crenshaw, Kimberlé. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Hernández, Tanya Katerí. 2005. The Intersectionality of Lived Experience and Anti-discrimination Empirical Research. V: *Handbook of Employment Discrimination Research: Rights and Reality* (ur. L. B. Nielsen in L. R. Nelson). Dordrecht: Springer, 325–337.
- Kogovšek Šalomon, Neža. 2009. Diskriminacija izven kalupa. V: *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijška diskriminacija* (ur. Roman Kuhar). Ljubljana: Mirovni Inštitut, 9–11.
- Krzyzanowski, Michal in David Machin. 2017. Critical Approaches: Media Analysis in/and Critical Discourse Studies. V: *Routledge Handbook of Language and Media* (ur. Colleen Colter in Daniel Perrin). New York: Routledge, 62–76.

- Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.
- Kuhar, Roman. 2017. Changing Gender Several Times a Day: The Anti-gender Movement in Slovenia. V: *Anti-gender campaigns in Europe: mobilizing against equality* (ur. Roman Kuhar in David Paternotte). London; New York: Rowman & Littlefield International, 215–232.
- Kuhar, Roman. 2015. Konec je sveta, kakršnega poznamo: populistične strategije nasprotnikov Družinskega zakonika. *Časopis za kritiko znanosti* 43 (260): 118–132.
- Kuhar, Roman in Metka Mencin Čeplak. 2016. Same-Sex Partnership Debate in Slovenia: Between Declarative Support And Lack Of Political Will. V: *The EU Enlargement And Gay Politics: The Impact Of Eastern Enlargement On Rights, Activism And Prejudice* (ur. Koen Slootmaeckers, Heleen Touquet in Peter Vermeersch). London: Palgrave Macmillan, 147–172.
- Podreka, Jasna, Rok Smrdelj in Roman Kuhar. 2019. Acceptance with reservations: LGBT people in Slovenia. V: *Awareness of Anti-LGBT Hate Crime in the European Union* (ur. Godzisz Piotr in Giacomo Viggiani). Varšava: Lambda Warsaw, 180–197.
- Rajgelj, Barbara (ur.). 2015. *Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji: sistemska analiza ureditve pravnega položaja istospolnih partnerstev in starševstva v slovenski zakonodaji*. Ljubljana: Zavod za kulturo raznolikosti Open.
- Toš, Niko (ur.). 2018. *Vrednote v prehodu XII: Slovenija v mednarodnih in medčasnih primerjavah*. Ljubljana: FDV.
- Velikonja, Nataša. 2004. *Dvajset let gejevskega in lezbičnega gibanja*. Ljubljana: Škuc, http://www.ljudmila.org/lesbo/raziskave/20let_kronologija.pdf.
- Velikonja, Nataša in Tatjana Greif. 2012. *Lezbična sekcija LL: kronologija 1987–2012 s predzgodovino*. Ljubljana: Škuc.
- Vezjak, Boris. 2018. Seksizem in mizoginija skozi psevdoznanstveni diskurz: medijski konteksti obravnave »napačnega spola«. *Javnost* 25, 97–113.
- Vezovnik, Andreja. 2015. Slovenski predlog družinskega zakonika in njegovi politični argumenti. *Teorija in praksa* 52 (6): 1191–1211.
- Vezovnik, Andreja. 2018. Metode analize diskurza. V: *Zasebno je politično: kritične študije vsakdanjega življenja* (ur. M. Ule, T. Kamin in A. Švab). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 147–161.

Viri

- Elektronska korespondenca z dr. Simonom Drenik Bavdek (22. 5. 2020). Hrani avtor prispevka.
- Nadaljevanje 5. redne seje Državnega zbora RS (3. 3. 2015). Dostopno na naslovu: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=VII&type=sz&uid=35A180E640331B97C1257E0D00482C7C> (citirano 10. 7. 2020).
- Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (15. 12. 2014). Dostopno na naslovu: <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/ca20e005912e-8f2cf4f866d481df1cfeef8aeed01054c9d4b6c7a20845698d5> (citirano 10. 7. 2020).

Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (8. 7. 2005). Dostopno na naslovu: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4335> (citirano 15. 11. 2021).

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (4. 6. 1976): Dostopno na naslovu: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO40#> (citirano 16. 11. 2021).

5 Migracije, diskriminacija in problem skrajne desnice

Damjan Mandelc

5.1 Uvod

Razprava, ki jo odpira raziskovalni projekt, v okviru katerega je nastala ta monografija, odpira pomembna vprašanja o součinkovanju in posledicah raznovrstnih (ekonomskih, ekoloških, podnebnih, zdravstvenih, varnostnih in političnih) kriz, ki rezultirajo v multiplih oblikah odzivov posameznikov, družbenih in državnih sistemov ter naddržavnih entitet. Preverja njihov vpliv na stanje demokracije, državljanstvo, varstvo človekovih pravic, na organiziranje sodobnih skupnosti, ki so razpete med ekonomske, politične, geostrateške, kulturne in druge vplive, v ambiciji, da ohranijo svojo istovetnost, distinktivnost, jezik, navade, tradicije, način življenja. Dezorientirane množice so v tempu hitro spreminjajočega se sveta dojemljive za obljube poklicnih in amaterskih podpihovalcev strahu in sovraštva, skrajnih nacionalistov in populistov, ki ustvarjajo teren brezizhodnosti, strahu in groženj, na katerih kujejo finančne in politične dobičke.

Post-hladnovojni odzivi na neoliberalne prijeme globalnih akterjev in od njih odvisnih nacionalnih vlad so se prelili v nacionalne ekskluzivizme, v krepitev suverenizma, nacionalnega egoizma, vodili so k nacionalni homogenizaciji. Postnacionalno državljanstvo in kozmopolitska drža sta ostala rezervirana za

maloštevilni sloj globaliziranih posameznikov, ki delujejo v globalnih omrežjih (Hannerz, 1992), na področju mednarodne trgovine, znanosti, raziskovanja, ter za peščico tistih, ki imajo materialne pogoje, da potujejo, delajo in živijo na več krajih hkrati (Eriksen, 2007). Onkraj takšnih privilegiranih skupin ostajajo nacionalne države, ki reproducirajo svoje partikularne nacionalne družbe na podlagi interesov, vrednot in ambicij.

V demokratičnih družbah se je oblikovala dominantna kultura, ki za diskurzom enakosti in svobode ohranja zase privilegirano mesto na račun številnih manjšinskih skupnosti in skupin, ki zahtevajo enak dostop do političnih, socialnih, simbolnih in ekonomskih pravic (Taylor, 1994), kot jih uživa večina. Še več, če v takšni kompleksni družbeni realnosti upoštevamo presečne mehanizme izključevanja (Kuhar, 2009), potem multiple krize (ekonomske, socialne, varnostne, zdravstvene), vključno s krizo demokracije, kažejo krepitev izključenosti vse večjega dela državljankega telesa, tudi tistih, za katere se je do nedavnega zdelo, da pripadajo »večini«. Pojavi nestrpnosti in diskriminacije imajo širše in v osnovi enotne izvore. Ne gre namreč zgolj za diskriminacijo izpostavljenih družbenih manjšin, ampak so diskriminacije vse bolj in več deležni tudi delavski sloji, starejši, brezposelni. Tovrstne oblike izključevanja so dojete kot modalitete nacionalizma, ki se reproducira z izločanjem vseh skupin in posameznikov, ki naj bi ogrožali preživetje in identiteto naroda. Ideje populizma in skrajne desnice se hranijo in prosperirajo v takšni družbeni klimi in krizi, ki ne ponudi odgovorov in ne obravnava vzrokov za ponavljajoče se krize.

Vse to ponovno odpira vprašanje državljanstva kot garanta univerzalnih pravic in enakosti (Janoski, 1998). Za preteklo obdobje je značilno, da se je ravnovesje državljanških pravic premaknilo od družbenih pravic socialnega skrbstva k civilnim pravicam ekonomske vrste (Bauman, 1988) ter da se je ozka definicija nacionalnodržavnega državljanstva razširila na članstvo v različnih vrstah skupnosti, torej tudi v supranacionalnem kontekstu (Yuvall-Davis, 2009). Postnacionalno državljanstvo na formalni in deklarativni ravni podeljuje vsaki osebi pravico do udeležbe v strukturah oblasti in javnem življenju države, četudi nima zgodovinskih, kulturnih ali jezikovnih vezi s skupnostjo (Soysal, 1994: 3), vendar spremenjene družbene okoliščine kažejo, da so ideje multikulturalizma in kozmopolitstva, supranacionalnih identitet in integracij naletele na oster odziv tradicionalnih etničnih, nacionalnih, verskih in drugih identitet. Manifestacije takšnega odziva so vidne v odklanjanju priseljevanja in integracije, nestrpnosti do drugačnih spolnih, verskih in etničnih identitet, v instrumentalizaciji manjšin za politično

izključevanje in nabiranje političnih točk, v anti-imigracijskih praksah in diskriminatornih politikah. Prav zato je fokus naše analize v tem poglavju usmerjen k vprašanju migracij.

Predmet naše analize sta *Zakon o spremembi in dopolnitvah Zakona o varstvu javnega reda in miru* (2015) in dokument *Priporočila v zvezi z Globalnim dogovorom o varnih, urejenih in zakonitih migracijah* (2018). V okviru prvega predlagatelji ocenjujejo, da lahko pokrivanje obraza na javnih mestih predstavlja varnostni problem in se pri tem naslanjajo na francosko zakonsko rešitev, ki takšno zakrivanje prepoveduje, vključno s prepovedjo nošenja burk in nika-ba v javnosti. V okviru drugega dokumenta pa so predlagatelji zahtevali sklic izredne seje Državnega zbora zaradi varnostnih izzivov in kritične situacije glede nezakonitih migracij iz držav Bližnjega in Srednjega vzhoda ter Afrike. Analizo obeh razprav umeščamo v širši družbenopolitični kontekst t. i. migracijske krize ter vzpona skrajne desnice in populizma, ki ga beležijo malodane vse države evropskega kontinenta.

5.2 Migracijska kriza in skrajna desnica

Čeprav je skrajna desnica v Evropi svoje politične ideje ves čas gradila na protiintegracijskem sentimentu (Mudde, 2014), je migracijska kriza (od 2015 naprej) ponudila nove vsebine, na katere so se pripele stranke skrajne desnice in populizma. Evropska integracija ima v tem kontekstu dvojni pomen. Na eni strani je deležna kritike evroskeptikov, ker naj bi uničevala suverenost evropskih narodov, na drugi strani pa je Evropa (narodov) postala *sine qua non* izhodišče za skrajne politike, ker naj bi bila ekskluzivni prostor, ki povezuje občutja kulturnih, verskih in zgodovinskih vezi med evropskimi narodi. Postala je »civilizacija«, takšen kulturni aspekt pa v neposredni korelaciji s prostorskimi definicijami služi izpuščanju Turčije in preostalega nekrščanskega Mediterana na svojem jugu in vzhodu (ibid.) – krščanska, bela Evropa suverenih narodov, ki mora postati utrdba pred grozečimi nevarnostmi globalizacije, priseljevanja, pred nevarnostjo Drugega.

Ključni stebri ideologije, ki jo zastopa nova evropska skrajna desnica, so nativizem, avtoritarnost in populizem. Vzpon skrajne desnice je v pomembni meri odziv na ratifikacijo Ustavne pogodbe in kasneje lizbonske pogodbe, ki sta sprožili val nacionalističnega sentimenta po Evropi. Uspešna referenduma v Franciji in na Nizozemskem leta 2005 sta razumljena kot utelešenje rasti skepticizma do Evropske unije in podobno politično vzdušje je bilo mogoče

zaznati po vsem kontinentu. Kot piše Mair (2007), so mnoge skrajne stranke tedaj zavzele izrazito evroskeptična stališča, med njimi francoska Nacionalna fronta, Liga poljskih družin in Britanska nacionalna stranka. Tovrstne politične formacije je združevalo skupno stališče glede idej prenosa suverenosti, vloge evropske zakonodaje, imigracije in zunanje politike. Takšne stranke so prepoznale podobnosti in točke strinjanja, da je Evropa skupen kulturni, verski in zgodovinsko definirani prostor, v katerem ni dopustno krniti nacionalne suverenosti v prid nenacionalnih institucij EU, ki bi imele ob tem še ekskluzivno pravico določati imigracijske politike.

Evroskepticism sicer prihaja v valovih, vendar pa je mogoče prepoznati, da se v državah članicah povečuje delež tistih, ki EU ne zaupajo oziroma ji zaupajo vse manj. Ker so skrajno desne stranke že pridobile zaupanje tistega dela volilnega telesa, ki odločno nasprotuje manjšinskim skupinam in priseljevanju, je evroskeptična drža bazen, iz katerega lahko črpa volilno podporo skrajna desnica. Taggart in Szczerbiak (2001: 5) pokažeta, da ide(ologi)ja trdega evroskepticisma postaja vse pomembnejša platforma, ki jo še utrjujejo vsakokratne krize v Uniji. Skrajna desnica namreč dokazuje, da je EU glavni generator in promotor idej supranacionalizma, ki je neposredno povezan s prihajajočo anarhijo in immanentno nevarnostjo zatona nacionalnih držav (ibid.: 6).

Nasprotovanje priseljevanju in multikulturalizmu ter podpora etnonacionalizmu so torej temeljne politične ideje, na katerih se napajata nova evropska skrajna desnica in populizem (Rydgren, 2008: 763–765), še več, raziskovalci ugotavljajo, da obstaja korelacija s hipotezo, da so protimigrantska stališča glavni dejavnik, povezan z napovedmi, kdo bo glasoval za radikalno desne in populistične stranke (prim. Norris, 2005; Rydgren, 2008). Vsi volivci, skeptični do priseljevanja, ne dajejo svojih glasov skrajno desnim strankam, pokaže pa se, da je večina volivcev, ki običajno glasujejo za takšne stranke, naperjena proti priseljevanju.

Radikalna desnica v Evropi gradi na ideji »etno-pluralizma«, ideji, da se v imenu ohranjanja edinstvenih nacionalnih identitet narodi ne smejo mešati. Če do mešanja pride, to povzroči izginotje nacionalne kulture (Rydgren, 2008: 745). V nasprotju s tradicionalnim rasizmom doktrina etno-pluralizma ni hierarhična, različne etnicitete/narodi drug drugemu niso superiorni ali inferiorni, zgolj raznoliki in nezdržljivi. Na takšni tezi nova skrajna desnica utemeljuje svojo pravico, da ščiti kulturne in nacionalne identitete evropskih narodov, ki jih ogroža domnevna invazija migrantov, še posebej tistih, ki prihajajo iz

muslimanskih držav. Ti naj bi bili najbolj nekompatibilni z evropskimi vrednotami in obenem najmanj dovzetni za asimilacijo (ibid.). Resnični mir si po mnenju etno-pluralistov lahko zagotovimo zgolj z zagotavljanjem etnično homogenih populacij.

Na takšnih podlagah skrajna desnica prepričuje ljudi, da globalizacija prinaša izgubo identitete. Ker ni onkraj nacionalne države ničesar, kar bi varovalo nacionalno identiteto, je edini ustrezeni odgovor nacionalizem. Ustvarjanje strahu pred izgubo identitete, ki jo prinaša množično priseljevanje, ni edina strategija skrajne desnice. Druga pomembna točka je generiranje nezaupanja do manjšinskih priseljenskih skupnosti, ki so označene kot krivci za višjo kriminaliteto, kot odgovorni za višjo brezposelnost ter kot tisti, ki najbolj zlorablajo socialno državo, zato za domačine ostane manj sredstev in socialnih pomoči (ibid., 747). Kot še razlaga Rydgren, obstaja vrsta razlogov in hipotez, ki opredeljujejo povečevanje podpore skrajni desnici, med njimi velja omeniti teorijo etničnega tekmovanja, po kateri se volivci obračajo k skrajni desnici, ker želijo zmanjšati nevarnost, da bi priseljenci posegli po omejenih virih na trgu dela, na stanovanjskem področju, na področju socialnih pomoči in drugod. Takšno tekmovanje volivcev, ki so skeptični do priseljevanja, še ne opredeljuje kot ksenofobe, priča pa o razlogih, zakaj se nekoč zmernejši del volilnega telesa odloča za radikalno desnico.

Takšne teze se zagotovo učinkoviteje potrjujejo v državah z več priseljenci (Rydgren je za svojo primerjalno analizo vzel šest držav članic EU), vendar dokazujemo, da imajo veljavo tudi v drugih državah, vključno z vzhodno- in srednjeevropskim prostorom, kjer prav tako beležijo visoko podporo skrajno desnim in populističnim strankam, povsod tam, kjer naletimo na slabše izobražene, nekvalificirane moške volivce, ki tekmujejo za isto delo in dobrine kot migrantske skupine. Kot dokazujejo raziskave (Knigge, 1998; Lubbers in sod., 2002; Rydgren, 2008: 755), je podpora radikalnim desničarskim strankam premo sorazmerna z deležem priseljske populacije. Zagotovo je pozornosti vredna tudi ugotovitev, ki sta jo z raziskovanjem podpore francoski Front National razvijala Bon in Cheylan (1988) in po kateri je bila Front National deležna več podpore med volivci, ki so živeli *blizu* krajem z veliko priseljenci, kot med volivci, ki so živeli *v* predelih z visokim deležem priseljencev (ibid.). Takšno ugotovitev podpira tudi starejša študija (Allport, 1954), ki je dokazala, da pogosti kontakti, srečevanja ter sodelovanja med različnimi etničnimi skupinami zmanjšujejo predsodke in ksenofobijo v večinskem delu družbe.

Številčnost in frekventnost migracij so evropske družbe, tudi slovenska, pričakale nepripravljene. Četudi so evropske družbe vso zgodovino soočene z migracijami, je v sodobnosti nov njihov obseg in politizacija (Zavratnik, 2011). Ključna vprašanja, s katerimi bi se morale ukvarjati oblasti, so vprašanja državljanstva, participacije, tolerance, pravic, preprečevanja predsodkov in ksenofobije (ibid.: 56), vendar je radikalna desnica izkoristila priložnosti in ugrabila politični diskurz. Tako se namesto z reševanjem stisk države ukvarjajo z žicami in zidovi na mejah, mesto solidarnosti je zasedla sekuritizacija, pomemben del javnosti pa se je pustil zavesti in danes večinsko nasprotuje priseljevanju oziroma se zavzema za njegovo omejevanje. Strahovi, ki jih generira del politike in del medijev, se je transformiral v prezir in sovraštvo do manjšinskih etničnih skupin, kultur in njihovih vrednot (Mandelc, 2011: 140).

Mediji so v spregi s politiko pomemben dejavnik, ki sooblikuje odnos do priseljevanja in priseljencev, imajo namreč monopol nad produkcijo in distribucijo informacij (Dennison in Dražanova, 2018: 8). Kot bomo kasneje pokazali, mediji prevladujoče ponujajo eno vrsto diskurza, najpogosteje prostora ne namenijo preslišanim in marginaliziranim (Pajnik, 2003: 87-88), ampak najglasnejšim, navadno političnim akterjem. Prav tako marginalizirane skupine navadno niso tržno zanimive, zato najdejo mesto v medijskih objavah najpogosteje takrat, ko je govor o kriminaliteti. Takšna kriminalizacija marginaliziranih skupin pa je eden od načinov, ki reproducira diskurz o manjšinski skupnosti kot (varnostnem) problemu, kar posledično na manjšinsko prebivalstvo aplicira stereotipe in predsodke (ibid.).

Slovenska integracijska politika je oprta na temeljne dokumente s tega področja,¹ zanjo je značilen pluralistični model, ki priseljencem nominalno omogoča enakopravno vključevanje v slovensko družbo in jih obenem podpira pri ohranjanju lastnih jezikov, vere in izročil. Žal slovenska zakonodaja ni implementirala proaktivnega preprečevanja diskriminacije, prav tako ne kaznuje ustrezno tistih, ki generirajo predsodke in stereotipe.

1 Resolucija o imigracijski politiki iz leta 1999, Zakon o tujcih, Zakon o azilu, Zakon o nadzoru državnih meja, Resolucija o migracijski politiki iz leta 2002 idr. Priseljence v Sloveniji delimo po kategorijah na tiste z državljanstvom, na tiste brez državljanstva, na skupino s stalnim prebivališčem in tiste z zgolj začasnim prebivališčem. Medtem ko so (nominalno) priseljenci z državljanstvom deležni enakih pravic kot drugi državljani, se priseljenci brez državljanstva soočajo s številnimi ovirami (Bešter, 2003, 12-14).

5.3 Zakon o varstvu javnega reda in miru ter marakeška deklaracija

Kot že omenjeno, smo v naši analizi, ki se je osredotočila predvsem na vprašanje intersekcijske diskriminacije, vzeli v pretres dva dokumenta, *Zakon o varstvu javnega reda in miru* (v nadaljevanju ZJRM) ter *Mnenje o Predlogu priporočila v zvezi z Globalnim dogovorom o varnih, urejenih in zakonitih migracijah ter obveščanju javnosti in Državnega zbora o mednarodnih zavezah, ki se nanašajo na meddržavne nezakonite migracije* (v nadaljevanju marakeška deklaracija).²

Predlagatelji v oceni stanja in razlogih za sprejetje ZJRM, ki ureja vprašanja javnega reda in miru na javnih mestih in v zasebnih prostorih, opozarjajo, da zakon ne ureja nošenja pokrival večine ali celotnega obraza posameznika, kar je v nasprotju z *Zakonom o varnosti cestnega prometa*, ki v 72. členu prepoveduje nošnje maske oziroma zakrivanje večine ali celotnega obraza med vožnjo. Predlagatelji ocenjujejo, da lahko pokrivanje obraza na javnih mestih predstavlja varnostni problem, in se naslanjajo na francosko zakonsko rešitev, ki takšno zakrivanje prepoveduje, obenem pa omenjena rešitev v Franciji, prva takšna v Evropi, sledi odločitvi Evropskega sodišča za človekove pravice, ki je potrdilo odločitev francoskega sodišča o prepovedi nošenja burk in nikaba v javnosti. Zakon je tedanja vlada v Franciji javnosti predstavila kot ukrep za zaščito muslimanskih žensk pred siljenjem k pokrivanju obraza s pokrivali, kot sta burka in nikab. S predlogom zakonske spremembe so želeli predlagatelji urediti vprašanje nošenja burk in nikaba, pokrivala, pri katerem je prekrito celotno telo, na javnem kraju, pri čemer naj bi sledili tudi odločitvi Evropskega sodišča za človekove pravice. Dikcija dopolnil zakona predpostavlja dva nova člena, ki definirata muslimansko žensko oblačilo, medtem ko dodatni člen (10. a) uveljavlja prepoved nošnje tovrstnih pokrival, sankcija za nespoštovanje prepovedi pa je globa 100 evrov.

Razprava je potekala 17. decembra 2015 v Državnem zboru Republike Slovenije in obsega prvo obravnavo predloga *Zakona o spremembi in dopolnitvah Zakona o varstvu javnega reda in miru*. Razprava je sledila zgoraj omenjenim vsebinskim poudarkom, spremembe zakona so po besedah razpravljalca potrebne za zaščito varnosti, za spoštovanje kulture in običajev na način, da se prepove zakrivanje muslimanskih žensk z burko in/ali nikabom v Sloveniji.

2 Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/global_compact_for_safe_ordely_and_regular_migration.pdf, zadnji dostop 9. 4. 2022.

Sprejetje predlaganega amandmaja bi po mnenju predlagateljev okrepilo enakost, spoštovanje človekovih pravic, okrepilo varnost in odpravljalo diskriminacijo.

Drugi analizirani dokument je marakeška deklaracija z dne 15. novembra 2018. Predlagatelji so zahtevali sklic izredne seje Državnega zbora zaradi varnostnih izzivov in kritične situacije glede nezakonitih migracij na t. i. balkanski poti, kjer se je situacija poslabševala. Drugi in poglavitni razlog za sklic seje je bilo sprejemanje mednarodnih deklaracij, ki so po mnenju predlagateljev potekale mimo javnosti in zato, ker države EU niso zmogle skupnega nastopa za preprečevanje nezakonitih migracij. Deklaracija, ki je v središču pozornosti, je marakeška deklaracija, ki naj bi povzročila odpiranje mej za množične migracije. Spornost marakeške deklaracije predlagatelji vidijo v treh točkah: izenačevanje statusa migrantov in beguncev, ukinjanje meja za migracije in zahteva o pozitivnem poročanju o migracijah. Podobno problematizirajo tudi *Globalni dogovor o varnih, urejenih in zakonitih migracijah*, ki je bil sprejet 11. decembra 2012 v Maroku.

Vlada Republike Slovenije je marakeško deklaracijo podpisala 2. maja 2018. Predlagatelji so menili, da za to ni imela pooblastil in z vsebino ni seznanila Državnega zbora. Razumevanje predlagateljev gre v smeri, da marakeška deklaracija prinaša zaveze, ki bodo odpirale nove varne migracijske poti, status nezakonitih migrantov pa bo izenačen s statusom zakonitih migrantov. Problematična okoliščina, kot je razbrati iz zahteve za sklic izredne seje, je, da dokument ni bil preveden v slovenščino, da z njim ni bil seznanjen Državni zbor ter da državam podpisnicam nalaga bremena, ki imajo ekonomske, varnostne in kulturne posledice. Pravi namen obeh deklaracij, po mnenju predlagateljev, ni varovanje človekovih pravic, temveč gre za prikrivanje, da je bilo v ozadju sprejetje zavez, ki državam nalagajo, da dosedanje migracije razumejo kot migracije, ki jih morajo podpirati.

Predlagatelji sklica izredne seje se referirajo na vplivne ter sosednje države, ki *Globalnega dogovora* ne podpirajo (ZDA, Italija, Avstrija, Madžarska, Hrvaška) in bo zato Slovenija na balkanski poti, če podpre zaveze, ki izhajajo iz dokumentov, postala »migrantski žep«.³

3 Besedna zveza »migrantski žep« opredeljuje situacijo, ko se na zamejenem območju države ali dela države znajde veliko število migrantov in prosilcev za azil, ki ne morejo naprej v naslednjo državo, se ne želijo vrniti v državo, od koder so prestopili državno mejo, ter predstavljajo za državo začasne nastanitve finančno in varnostno tveganje.

Predlagatelji priporočajo, da Državni zbor vladi priporoči, da Slovenija odstopi od *Globalnega dogovora* in od kakršnega koli mednarodnega sodelovanja na to temo. Hkrati ji predlagajo, da Vlada RS seznaní slovensko javnost s slovenskim prevodom besedil, da upošteva stališča pristojnih teles Državnega zbora pri nadaljnjih obravnavah tovrstnih aktov in da v institucijah EU in OZN spodbuja iskanje rešitev za odpravljanje migracij v izvornih državah.

Razprava v Državnem zboru 21. novembra 2018 je sledila tovrstnim vsebinskim poudarkom, ponovljene so bile teze, da sprejem *Globalnega dogovora* predstavlja grožnjo evropski civilizaciji. Dogovor je bil označen kot past, ki bo množicam nezakonitih migrantov omogočila prihod v Evropo oziroma EU. V razpravi so bila predstavljena svarila pred nevarnostjo, da se »pravica do migracije« spremeni v človekovo pravico, kar naj bi povzročilo, da bodo begunci živeli na račun drugih in da je to konec neke resne civilizacije.

5.3.1 *Interseksijska diskriminacija v Zakonu o varovanju javnega reda in miru*

Intersekcija, ki jo ugotavljamo v analizirani parlamentarni razpravi ob sprejemanju *Zakona o spremembi in dopolnitvah Zakona o varstvu javnega reda in miru*, zajema spol in versko pripadnost (za pojasnitev metodološkega pristopa glej uvodno poglavje). Intersekcionalna dimenzija se pojavlja predvsem v povezavi s kritiko islama, češ da diskriminira ženske na način, da jim »konzervativna ideologija islamizma zapoveduje nošenje burke ali nikaba ter nalaga zakrivanje telesa in obraza« (Obrazložitev v predlogu *Amandmaja k Zakonu o spremembi in dopolnitvah Zakona o varstvu javnega reda in miru*). Podporniki amandmaja ugotavljajo, da gre pri tem za kršitev enakosti, človekovih pravic, pri čemer intersekciji, ki je razvidna pri predlagatelju, doda še kategorijo beguncev, ki jo pri analizi opredeljujemo kot družbeni kontekst oziroma status. V diagnozah druge pojavnosti intersekcije ni zaslediti.

Na ravni aktivnih akterjev so navedeni islam, ki predstavlja varnostno grožnjo, njegovi predstavniki, ki od žensk zahtevajo popolno pokrivanje, ter muslimanske ženske, ki se poslužujejo tovrstnega zakrivanja telesa in obraza.

Na ravni pasivnih akterjev se pojavijo pri predlagateljih in podpornikih nove ureditve muslimanske ženske kot žrtve, ki so diskriminirane oziroma,

v očeh nasprotnikov, katerim želi predlog zakona odvzeti z ustavo varovane pravice, kot je denimo svobodno izpovedovanje vere. Obenem je kot pasivni akter obravnavana slovenska družba, ki da je podvržena pritiskom in navadam, ki ne sodijo v slovensko kulturno okolje.

V analizi smo identificirali pet diagnoz, ki smo jih razvrstili v štiri okvire, in šest prognoz, razporejenih v tri okvire (glej tabelo 1).

Tabela 1: Diagnoze in prognoze v razpravi o *Zakonu o varovanju javnega reda in miru*

Diagnoze	N		Prognoze	N	
		%			%
diskriminacija muslimank	2	40 %	spremembe zakona	4	66,6 %
zakrivanje muslimank kot varnostni in kulturni problem	1	20 %	ohranitev obstoječe zakonodaje	1	16,7 %
moška dominacija	1	20 %	striktno upoštevanje ločitve cerkve in države	1	16,7 %
islamofobija	1	20 %			
SKUPAJ	5	100 %	SKUPAJ	6	100 %

V okviru analizirane razprave se diagnoze problema v največji meri nanašajo na problem zakrivanja muslimank z nikabom in burko; opredelitev diagnoze je raznovrstna, med razlogi pa se pojavljajo varnostni vidik, kulturnozgodovinski vidik, ideologija islamizma, ki zapoveduje zakrivanje telesa in obraza, diskriminacija, ki za posledico prinaša izključevanje muslimank iz večinske družbe in njihov težji dostop do delovnih mest, ter vsiljevanje tovrstnega oblačenja, ki ga zapovedujejo muslimanski moški.

Argument zagovornikov prepovedi pokrivanja muslimanskih žensk je bil sledeč: »Če nekdo prihaja v naše kulturno okolje, se naj obnaša tako, kot je to primerno temu kulturnemu okolju« (Vinko Gorenak, SDS). Gre za »varnostne, ustavnopravne, kulturne in druge vidike«, namreč »pod burko ali nikabom niso le ženske, pač pa tudi moški, ki so morda iskane osebe zaradi kaznivih dejanj ali celo v povezavi s terorističnimi organizacijami« (Jernej Vrtovec, NSi).

Na strani nasprotnikov prepovedi gre prav tako za opozorilo o diskriminaciji muslimank, tokrat z vidika tega, da bi prepoved nošenja posebnih muslimanskih pokrival povzročila diskriminacijo, ker bi posegla v ustavno zagotovljene pravice posameznikov, da svobodno izbirajo vero oziroma sledijo

verskim zapovedim. Po mnenju Mateja Tašnerja Vatovca (Združena Levica) gre za zlorabo begunske krize za strankarsko in ideološko promocijo, za vzbujanje strahu pod pretvezo, da naj bi s prepovedjo »Slovenke in Slovence zaščitili pred nevarnimi in nezaželenimi tujci«. Tašner Vatovec se zavzame za upoštevanje ločitve države in cerkve, stranka torej ne podpira nošenja burke ali nikaba v javnih institucijah, vendar je po drugi strani treba »zaščititi manjšine ter spodbujati sožitje, medsebojno strpnost in dialog ter njihovo integracijo v družbo«.

Analiza prognoz pokaže, da je razprava reducirana na dve vrsti rešitev: prvo podpirajo predlagatelji in se nanaša na spremembo zakonodaje, ki naj tovrstna oblačila prepove z grožnjo denarne sankcije, nasprotno rešitev pa zagovarjajo nasprotniki, ki zavračajo predlagane zakonske spremembe, ki bi po njihovem prepričanju povzročile novo diskriminacijo muslimank.

Izkaže se, da je razprava o predlogu sprememb prevladujoče ideološka, obe strani, podporniki in nasprotniki zakonskih sprememb, se sklicujeta na (interseksijsko) diskriminacijo muslimank: prva z vidika prisile, ki so ji podvržene vernice islama, druga z vidika predlaganih sprememb, ki naj bi muslimanke oropale svobode, da prakticirajo svojo veroizpoved na podlagi svojih prepričanj.

V ospredju razprav sta varnostni vidik in diskriminacija, vendarle pa razpravljavci omenjajo tudi razloge, kot so kulturnozgodovinski, rekoč, da tovrstno oblačenje posega v prevladujoče kulturne vzorce večinskega okolja.

Kritična analiza okvirov je pokazala, da je v določenem delu analiziranih razprav prišlo do nekonsistentnosti med diagnozo problema in prognozo rešitve. Izkazalo se je namreč, da so govorci pogosto definirali problem, a rešitve iskali drugod oziroma so rešitve premaknili v drugo polje. Tak primer je govor o islamski nevarnosti kot problemu, za katerega pa je kot predlagana rešitev videna zakonodajna krnitev človekovih pravic muslimanskih vernic, ki bi jim zapovedovali, kako naj se oblačijo, oziroma jih želijo sankcionirati pri njihovi svobodi odločanja o tem, kako bodo izpolnjevale verske obveznosti in/ali kulturne navade. V imenu človekovih pravic (muslimank, ki se *morajo* zakrivati) bi kršili človekove pravice muslimank tako, da bi jim prepovedali zakrivanje. V imenu »višjih ciljev« (varnost, kulturne tradicije okolja) bi zadušili ustavna načela, ki zapovedujejo versko svobodo, seveda le v primeru verskih tradicij prišlekov, nikoli obstoječih verskih tradicij večine. Na to opozori tudi poslanec Združene levice Tašner Vatovec, ki poudari, da je predlog uperjen izrecno zoper muslimane, saj predlagatelj ne moti, če bi se kak posameznik v javnosti sprehajal popolnoma zakrit, da le ni v burki ali nikabu. Države (Francija,

Španija, Belgija), ki so se poslužile takšnih prepovedi in omejitev, so prepovedale vsa pokrivala in ne zgolj specifično burk in nikaba. Analiza izjav predstavnikov predlagateljev je na kritičnih točkah prepoznala tovrstne nedoslednosti.

5.3.2 *Interseksijska diskriminacija in marakeška deklaracija*

V analizi razprave o marakeški deklaraciji nismo zasledili eksplicitne tematizacije (interseksijske) diskriminacije. Intersekcija, ki jo prepoznamo, čeprav ni eksplicitno tematizirana, vključuje versko pripadnost in status begunca oziroma migranta. Diskriminacija, kolikor je bila obravnavana, je merila predvsem na večinsko prebivalstvo in kulturo, ki naj bi bila ogrožena s strani migrantov, medtem ko so vladni predstavniki opozarjali na potrebo po sprejemu *Globalnega dogovora* in opozarjali na kriminalizacijo migrantov, na zastraševanje in kršitve človekovih pravic migrantov, ki so deležni diskriminatorskih ukrepov, kar naj bi sprejem marakeške deklaracije in *Globalnega dogovora* nekoliko omilil.

Kot rečeno, intersekcija ni eksplicitno tematizirana, vendar se pojavlja implicitno skozi naslovnike marakeške deklaracije, katerih identiteta je lahko interseksijska, vendar v dokumentu in razpravi o njem ni tematizirana skozi tovrstno prizmo.

Nasprotniki podpore marakeške deklaracije tako poudarjajo predvsem »našo hišo, našo domovino, našo državo, našo kulturo, naše zakone« na eni strani ter nevarnost, da se bomo morali »mi začeti prilagajati kulturi migrantov, sprejemati njihove navade, tradicije in podobne stvari« (Matej Tonin, NSi). Ker gre prevladujoče za migrante iz držav Severne Afrike, Bližnjega vzhoda in srednje Azije (Pakistan, Irak, Afganistan), je jasno, da z njihovo kulturo, navadami in tradicijo merijo na muslimane oziroma pripadnike islamske veroizpovedi. Intersekcija ni izrecna, a je v podtonu jasen odpor proti migracijam in proti muslimanom, izpostavljena sta dva statusa, status begunca in muslimana. Ob tem velja dodati še, da se nekateri govorci mestoma referirajo na izvirne države ali celine migrantov (Afriko, Bližnji vzhod ipd.), kar pomeni, da bi lahko pogojno govorili o še eni dimenziji, tj. etničnem statusu, čeprav v očeh govorcev, nasprotnikov marakeške deklaracije, več kot očitno prihaja do izenačevanja statusov (i)legalni migrant = musliman = Arabec/Afričan.

V analizi smo identificirali šest diagnoz, ki smo jih razvrstili v štiri okvire, in osem prognoz, razporejenih v tri okvire (glej tabelo 2).

Tabela 2: Diagnoze in prognoze v razpravi o marakeški deklaraciji
 (*zaokroženo na eno decimalno)

Diagnoze			Prognoze	
	N	%	N	%
ogroženost Evrope in Slovenije	3	50 %	zaščita ogroženosti Slovenije in Evrope	4 50 %
kriminalizacija migracij	1	16,6 %*	reševanje migrantske krize s podporo deklaracij	2 25 %
neurejenost migracij	1	16,6 %*	pomoč državam izvora	2 25 %
razlika med legalnimi in nelegalnimi migracijami	1	16,6 %*		
SKUPAJ	6	100 %	SKUPAJ	8 100 %

Ob analizi diagnoz (tj. identificiranih problemov) ugotavljamo, da se diskusija največkrat nanaša na nevarnost, ki jo množične migracije prinašajo za evropske in slovensko kulturo. Migracije naj bi ogrožale varnost in spodbujale multikulturalizem, ki so ga mnoge zahodnoevropske države označile kot nedelujočega, kot družbeni trend, ki povzroča getoizacijo, segregacijo in povečevanje razlik med etničnimi in kulturnimi večinami na eni ter priseljenjskimi manjšinami na drugi strani. Obenem pa naj bi sprejem omenjenih dogovorov brisal meje med legalnimi in nelegalnimi migracijami, kar naj bi povzročilo evropskim družbam še več varnostnih težav in kulturne ogroženosti. Hkrati nasprotniki marakeškega dogovora opozarjajo, da procedura sprejemanja dokumentov ne sledi demokratičnim in regularnim potem, ker »javnost ni ustrezno vključena v diskusijo«, ker krovni dokumenti »niso bili prevedeni v slovenščino« (Janez Janša, SDS) in ker dokumenti zavajajo, ko brišejo razliko med legalnimi in iregularnimi migracijami (Jernej Vrtovec, NSi). Marakeška deklaracija naj bi bila torej nekakšno kukavičje jajce, s katerim želijo predlagatelji (Vlada) državi podtakniti sporazum, ki naj bi v naslednjem koraku postal mednarodnopravni dokument in tako zavezujoč za države podpisnice.

Nasprotne diagnoze (med podporniki omenjenih dokumentov) govorijo o problemu kriminalizacije migrantov in beguncev ter potrebi o iskanju konsenza v mednarodni in evropski skupnosti na temo urejenih migracij. Obenem poudarjajo, da *Globalni dogovor* ni pravno zavezujoč, ker ga bo »vsaka država suvereno izvajala v skladu s svojimi nacionalnimi interesi (Matjaž Nemeč, SD), da gre za rešitev t. i. jedrnih držav EU ter da dokument ne sugerira, da migriranje postaja osnovna človekova pravica. Kot je poudaril takratni premier Miro Cerar (SMC), sta tovrstno sodelovanje Slovenije in podpora sporazumu ključna, če želi EU

preprečevati neurejene in nezakonite migracije, tihotapstvo ipd., hkrati pa sporazum »ne uvaja cenzure na temo migracij, niti ne jemlje suverenosti držav, niti ne zahteva sprememb ustavne ureditve« (Matej Tašner Vatovec, Levica).

Prognoze merijo v dve smeri. Ena je izstop Slovenije iz *Globalnega dogovora*, sklicujoč se predvsem na sosednje države, ki naj bi storile enako, s tem pa Slovenijo potisnile v nevarnost, da postane »migrantski žep«. Analizirani nastopi nasprotnikov marakeške deklaracije ne ponujajo drugih in drugačnih rešitev (prognoz), kot je nepodpora deklaraciji, in ne ponujajo odgovorov, kako drugače kot z dogovarjanjem v mednarodni skupnosti reševati problematiko migracij. Tako se edina prognoza, ki drugače obravnava reševanje problema, nanaša na pomoč državam, iz katerih prihajajo migranti: »Kaj bi bila resnična pomoč, kaj bi bil resnični dogovor, da pomagamo ljudem, ki so lačni, žejni, ki so soočeni z vojnami? To, da jim pomagamo do hrane, da se borimo proti onesnaževanju in predvsem da preprečujemo vojne« (Matej Tonin, NSi).

Na drugi strani podporniki marakeške deklaracije in *Globalnega dogovora* trdijo, da bosta dokumenta prispevala k usklajenemu mednarodnemu režimu obravnave vseh vrst migracij, h krepitvi človekovih pravic, k odpravljanju diskriminacije migrantov in beguncev ter k večji varnosti tako za ciljne države migrantov kot za migrante same. Argumentacija na ravni prognoz sledi logiki, da deklaracija in *Globalni dogovor* ne prinašata pravno zavezujočih določil za države podpisnice, ki bodo tudi ob podpisu ohranile suvereno pravico do upravljanja migracij in lastne migracijske politike.

Iz analiziranih razprav je razvidno, da tako nasprotniki kot podporniki omenjenih dokumentov zapadejo v ideološko obračunavanje, redko ponujajo vsebinske rešitve onkraj osrednjih idej deklaracije in *Globalnega dogovora*. Diskriminacija je razumljena na eni strani kot diskriminacija večinskega prebivalstva, ki ga elite silijo v sprejemanje dogovorov, ki bodo še povečevali priseljevanje, na drugi strani je diskriminacija obravnavana kot diskriminacija migrantov, ki jim trenutna stihija na mednarodni in evropski ravni povzroča kršitve človekovih pravic, pravic, ki izhajajo iz obstoječih mednarodnih zavez, ki državam nalagajo sprejem in ustrezno obravnavo migrantov.

Analiza, kot že poudarjeno, ne izkazuje eksplicitnega tematiziranja intersekcije, čeprav je mogoče prepoznati implicitno tematiziranje intersekcije osebne okoliščine (status migranta oz. begunca) in verske pripadnosti (muslimani) ter etnične pripadnosti (Afričani, Arabci, Muslimani), še posebej, ko je govor o nevarnosti multikulturalizma, ki naj bi ga deklaracija in *Globalni dogovor* vsiljevala. Gre za projekcijo nasprotnikov, da gre pri večini migrantov za posameznike in skupine,

kulturno nekompatibilne z evropsko in slovensko tradicijo, ki ne bodo spoštovali »naše kulture in naših običajev«, zato »se bomo morali mi kot večinski narod zdaj začeti prilagajati tistim, ki prihajajo k nam v goste« (Matej Tonin, NSi).

5.4 Medijsko poročanje

Vprašanje, kako manjšine vstopajo v medijski prostor, zajema preverbo o tem, kdo je prepuščen v javni/medijski diskurz, kako se reproducirajo objave o manjšinah v medijih, kakšne so medijske predstave o manjšinah ter katere so diskriminatorne prakse in predsodki, ki jih mediji (kritično oziroma reflektirano ali nekritično) objavljajo. Z vidika osrednjega raziskovalnega vprašanja nas je zanimalo tudi, ali je kateri od preučevanih slovenskih medijev prepoznal (artikuliral) problematiko interseksionalnosti.

V okviru omenjenega segmenta raziskave smo analizirali medijske objave na portalih MMC, 24ur.com, Siol in Nova24TV o obeh analiziranih dokumentih in pripadajočih političnih razpravah. (Več o metodologiji glej uvodno poglavje in Mandelc 2020.) Pregledali smo časovno okno, ki se je raztezalo v obdobju dveh tednov pred razpravo o obeh dokumentih v Državnem zboru in dveh tednov po njej. Vzorec analize je po pregledu štirih medijskih portalov skupno zajel 76 objav, pri čemer je bilo na portalu MMC 22 objav na temo obeh dokumentov (17 marakeška deklaracija, 5 ZJRM), na portalu 24ur.com 13 objav (9 marakeška deklaracija, 4 ZJRM), na portalu Siol 7 medijskih objav (3 marakeška deklaracija in 4 ZJRM) ter na portalu Nova24TV 34 objav na temo obeh dokumentov (32 marakeška deklaracija in 2 ZJRM).⁴

5.4.1 *Medijsko poročanje o spremembah Zakona o varovanju javnega reda in miru*

Objav na temo predloga sprememb *Zakona o varovanju javnega reda in miru*, s katerim so želeli v Sloveniji prepovedati nošnje islamskih ženskih pokrival in popolnega zakrivanja žensk (burka in nikab), ni veliko. Večina objav poudarja razloge za predlog sprememb zakona in pri tem obnavljajo stališča

⁴ Na spletnem portalu Nova24TV je novic o predlogu prepovedi nošenja burk sicer mnogo več, a jih večina datira v obdobje med 2016–2019, torej v čas po razpravi o predlogu spremembe *Zakona o javnem redu in miru*, ki je vseboval predlog o prepovedi nošenja burk in nikaba, zato omenjenih kasnejših objav nismo zajeli v analizo, bomo pa o širšem družbenopolitičnem kontekstu razpravljali v zaključnem delu naše razprave.

predlagatelj in nasprotnikov sprememb zakona, ki smo jih obravnavali že v prejšnjem poglavju. Vprašanje intersekcije se pojavlja posredno skozi kombinacijo spola in vere, vendar to prečenje ni posebej tematizirano.

Na MMC le en prispevek obravnava tujino, v katerem orisujejo razloge, zaradi katerih se države zahodne Afrike zavzemajo za prepoved burk in nikabov (teroristična nevarnost). Te namreč zlorablja teroristična skupina Boko Haram, ki mlada dekleta pošilja v samomorilske napade na civiliste. Prav tako je treba poudariti, da je na MMC zgolj ena objava vključevala tudi glas manjšine, ko so se po stališče obrnili na Slovensko muslimansko skupnost, ki zadeve sicer ni želela komentirati, napovedala pa je ustavni spor, ker bi sprejetje popravkov zakona kršilo osnovne človekove pravice in drastično poseglo v svobodo verskega izražanja. Ta glas se pojavi tudi v edini objavi na 24ur.com, ki je ponudila prostor tudi predstavnikom manjšin, v njej pa nastopa tudi predstavnik Srbske pravoslavne cerkve v Sloveniji, ki ima do predloga prepovedi ambivalentno stališče. Tudi na portalu Siol so iskali mnenje Islamske skupnosti v Sloveniji in Slovenske muslimanske skupnosti, vendar njihovega odgovora niso prejeli. Na Siolu, kjer so prav tako večinoma povzemali stališča parlamentarnih strank, se ena ob objav vsebinsko ukvarja z vprašanjem diskriminacije muslimanskih žensk, ki jih zadevajo tovrstna prepoved in sankcije. V prispevku so omenjene muslimanke, ki jim bogati poslovnež (francoski Alžirec) plačuje kazni zaradi nošenja muslimanskih pokrival. V omenjenem prispevku je poročanje o manjšini (muslimanske ženske) izrazito pozitivno in eno redkih, ki daje glas predstavniku manjšine (omenjenemu dobrotniku iz Francije). Predpostavka, ki jo objava izreka, je, da imajo muslimanke pravico do svobode oblačenja na podlagi svoje vere in kulture, posredno pa je omenjena intersekcija, ko govori o muslimanskih migrantkah v zahodnih državah, kjer so podvržene diskriminaciji zaradi svojih oblačil. V obeh na to temo objavljenih člankih na Nova24TV je fokus na migrantski in muslimanski manjšini, natančneje muslimankah, ki si zakrivajo telo in obraz. Objavi povzemata stališča predlagateljice (SDS), da gre za varnostno vprašanje in vprašanje integritete slovenske kulture, v katero burke ne spadajo, pri čemer oba članka omenita, da gre pri nošnji burke in nikaba tudi za kršitev temeljnih pravic žensk in tako za kritiko islama, v kateri so burke, kot pravi Jernej Vrtovec iz NSi, »znak dominacije moških nad ženskami«. Prispevka izkazujeta sočutje do muslimanskih žensk, ki so prisiljene, da nosijo zatiralska oblačila, kar je v nasprotju s prevladujočimi zapisi v tem mediju, ki za muslimanske manjšine in priseljence načeloma ne najde lepe besede.

5.4.2 *Medijsko poročanje o marakeški deklaraciji*

Objave, ki se ukvarjajo z marakeško deklaracijo, se na portalu MMC najpogosteje referirajo na politično razpravo ob sprejemanju omenjenega dokumenta. Migranti (in v mnogo manjši meri begunci) so osrednja manjšina, ki jih članki omenjajo, pri čemer migranti niso obravnavani glede na državo izvora ali širši kontekst, iz katerega prihajajo (vojaški konflikti, revščina ipd.), temveč so označevani kot homogena, nediferencirana skupina. Poročanje na tem portalu migrantov ne označuje s pejorativnimi konotacijami niti ne posreduje objav ali referenc na sovražni govor proti migrantom, ampak skuša uravnoteženo poročati o politični razpravi, ki se odvija na državni, evropski in globalni ravni na temo sprejemanja *Globalnega dogovora o migracijah*. Manjši del prispevkov se referira na druge države, kjer so potekale podobne razprave, novinarji pa večkrat obravnavajo tiste, ki so proti sprejetju dogovora.

Med diskurzivnimi specifikami velja omeniti, da večina prispevkov, ki predstavljajo stališča političnih strank, ponavlja opredelitve, ki jih srečujemo v širšem političnem in javnem diskurzu. Na desni strani političnega spektra najdemo opozorila na nevarnost, ki jo predstavljajo migranti za slovensko kulturo in identiteto, ter na nevarnost, da se bo večina morala prilagajati navadam in vrednotam migrantov, na levi strani političnega spektra opozarjajo na nevarnost razpihovanja sovraštva in strahu.

Objave dajejo v prevladujoči meri besedo političnim protagonistom, v redkih primerih civilni družbi (prim. objave stališča Odbora za demokracijo) in globalnim akterjem (OZN) ali stroke, več člankov pa poleg stališč predstavnikov političnih strank objavlja tudi stališča s protestov (proti sprejemu *Globalnega dogovora*) in družbenih omrežij. Za konec lahko strnemo, da so stališča političnih akterjev, ki o migrantih govorijo kot o homogeni skupini ljudi, v nasprotju z njihovimi zatrjevanji, da *Globalni dogovor* izenačuje legalne in nelegalne migracije. Nikoli se namreč ne referirajo na po njihovem mnenju edino migrantsko skupino, ki si pomoč in sprejem v Sloveniji zasluži, tj. begunce.

Tudi objave na portalu 24ur.com in Siol ne odstopajo od opisanih ugotovitev. Prispevki, ki so fokusirani na politično razpravo v Sloveniji in drugih državah EU, ponujajo argumente podpornikov in nasprotnikov, v njih dobijo prostor zgolj stališča političnih strank, ne pa tudi stroka, manjšine ali organizacije civilne družbe. Obravnavana manjšina (migranti) je predstavljena nevtrarno, v objavah ni zaslediti diskurzivnih specifik, obenem v besedilih ni najti intersekcije oziroma omembe kakršnih koli diskriminatornih praks oziroma nestrpnosti do migrantov.

Največ objav na temo marakeške deklaracije (32) je bilo na spletnem portalu Nova24TV, zato temu segmentu analize namenimo več prostora. Ker gre za obravnavo *Globalnega dogovora*, je samoumevno, da so obravnavana manjšina migranti, ki jih objave v največji meri imenujejo nelegalni oziroma ilegalni. Poročanje o priseljencih je v veliki večini objav negativno, spodaj podrobneje pokažemo na diskurzivne specifične, ki smo jih v omenjenih 32 prispevkih našli. Migranti so prevladujoče predstavljeni kot grožnja, kot nevarnost, ki preti slovenski in evropskim družbam.

Ključne in ponavljajoče se predpostavke, ki se jih poslužujejo avtorji zapisov, so, da gre pri migrantih v resnici za ilegalne migrante, ki niso begunci, zato najpogosteje skrivajo svoje dokumente, da bi zakrili status oziroma poreklo in starost ter izkoristili državo gostiteljico. Očitek, ki se ponavlja skozi vsa obravnavana besedila, gre v smeri, da marakeška deklaracija izenačuje legalne in ilegalne migracije, da bi tako omogočila še bolj množično priseljevanje v Evropo iz revnih afriških in muslimanskih držav. Gre za agendo posameznikov, kot so ameriški milijarder Georg Soros, in globalnih institucij, ki želijo državam odvzeti suvereno odločanje o migracijskih in azilnih politikah, ob tem pa pogosto omenjajo še cenzuro, ki jo levičarske vlade izvajajo nad nasprotniki migracij, najpogosteje na podlagi »ideologije kulturnega marksizma in frankfurtske šole« (Nova24TV, 2016). Slika je preprosta: na eni strani so globalisti, ki želijo oslabiti narod in nacionalno državo s podporo mednarodnim migracijam, na drugi strani so populist, ki jih skrbi za narod, identiteto, jezik in kulturo in zato zavračajo migracije.

Objave, ki niso zgolj ponavljanje nasprotovanja sprejetju deklaracije, za svojo tarčo ne jemljejo le levih vlad, ki podpirajo marakeško deklaracijo, ampak so na tla tudi drugi, denimo mediji, ki o migracijah poročajo na pozitiven način.

Diskurzivne specifične je v prispevkih mogoče označiti kot nabor skrajnih, demagoških, populističnih, lažnivih, zaničujočih razlag in označb posameznikov ter skupin, v prevladujoči meri migrantov (»z migranti se Zahod spreminja v ‚luknjo tretjega sveta‘« – Nova24TV, 2018d, »migracije so spodbujane za krepitev volilnega telesa levice« – Nova24TV, 2018e itd.), pogosto pa tudi posameznic in posameznikov iz vrst civilne družbe, politike, medijev in mednarodnega okolja.

Članki navijaško citirajo tiste (največkrat politike, pogosto pa tudi predstavnike iz vrst desne civilne družbe in tujih »ekspertov«), ki nasprotujejo migracijam, medtem ko podpornike migracij in zagovornike človekovih pravic migrantov največkrat citirajo zato, da lahko v nadaljevanju njihove izjave diskreditirajo.

Ob novičarskem poročanju, da je »poslanstvo slovenske države skrb za Slovence in ne za Pakistance, Afganistance in druge tujce, kar zahteva sporna Marakeška deklaracija«, da so »migranti večinoma socialni turisti, islam pa ni religija, ampak politika«, da je »multikulturalnost kot AIDS, ki uničuje evropsko družbo, islam pa totalitarizem, ki tolerira pedofilijo«, da »podporniki migracij izvajajo lažni humanizem, ki je v resnici posel predvsem za tihotapce«, da »se pod krinko zavzemanja za človekove pravice in svoboščine zatira poročanje o grozljivih zločinih v muslimanskih državah« (prim. ko mati umori hči iz časti tako, da jo zažge), da »Marakeška deklaracija predvideva cenzuro vseh medijev, ki so kritični do migracij« (Nova24TV, 2018f), lahko ugotovimo, da v primeru objav na temo marakeške deklaracije ne gre za poročanje o specifičnem političnem vprašanju, ampak za načrtno demagogijo, ki občinstvu omenjenega portala posreduje potencirano, izkrivljeno, zavajajočo sliko dogodkov in procesov v službi in v interesu partikularne politike.

Opaziti je mogoče, da je jezik kolumnistov radikalnejši in napadalnejši kot siceršnji zapisi novinarjev medija. Na tem mestu omenimo zapis kolumnista Vinka Vasleta (Nova24TV, 2018b), ki v kolumni žali muslimanske običaje in pretenciozno trdi, da slovenskim mestom grozi potujčenje (»v Velenju že ena tretjina ljudi govori albansko, na Jesenicah polovica ljudi govori bosansko, v Ljubljani že nekaj odstotkov ljudi govori arabsko«, »Marakeš bo pokopal Slovence«, »migranti so kriminalci«, »med tistimi iz Maroka in Alžirije se je število kaznivih dejanj leta 2018 potrojilo«).

Takšne trditve in zapisi so spodbujeni in legitimirani z izrekanji voditelja stranke SDS Janeza Janše, ki mu v omenjenem mediju vedno pripada privilegiran, osrednji prostor. Predsednika SDS obilno citirajo in navajajo njegova stališča o migracijah in o marakeški deklaraciji, nato pa v objavah takšen diskurz še nadgradijo. Tako več zapisov ugotavlja, da je marakeška deklaracija pravzaprav le nadaljevanje internacionalizma iz Komunističnega manifesta, politike kulturnega marksizma, ki vabi migrante, ker bodo potencialno novi volivci levece.

Med objavami na temo marakeške deklaracije najdemo več zapisov kolumnista Bernarda Brščiča, ki se je kasneje razšel s SDS in ni več imel mesta med objavami na Nova24TV. Dotlej pa je Brščiču prav ta medij ponujal platformo za širjenje najnestrpnejših stališč. Brščič je sicer v svojih zapisih konsistenten in inovativen; v nasprotju z drugimi zapisi se poslužuje miselnih akrobacij, ki jih razlaga kot zdravorazumske predpostavke in tako skuša legitimirati in maskirati svojo nestrpnost. Brščič trdi, da se za migracijami v Evropo skriva velika

agenda sil, ki pripravljajo »veliko nadomestitev«, ki naj bi evropsko različnost spremenila v nekakšno »evrazijsko-negroidno raso prihodnosti, kar predstavlja demografski in kulturni samomor« (Nova24TV, 2018g).

Podobno radikalnih tez se poslužuje urednik portala Nova24TV Jože Biščak (Nova24TV, 2018c), ki zatrjuje, da vključitev muslimanov v evropsko družbo predstavlja »kulturno posilstvo«. Medij diskriminatorne prakse in nestrpnost legitimira tudi s sklicevanjem na civilno družbo⁵ in »ljudstvo«, ki protestira in v večini zavrača sprejetje *Globalnega dogovora*; tako je medij zelo podrobno poročal o protestu proti sprejemu deklaracije v Državnem zboru.

Na tej točki je mogoče prepoznati strategijo, ki veje iz številnih objav in zapisov na portalu Nova24TV. Sklicujejo se na 17. cilj marakeške deklaracije, ki omenja eliminacijo vseh vrst diskriminacije in promoviranje javnega diskurza, utemeljenega na dokazih. Omenjeni cilj govori o zaščiti svobode govora in ukrepah proti medijem, ki »sistematično promovirajo nestrpnost, ksenofobijo, rasizem in ostale oblike diskriminacije proti migrantom«. Teza novinarja v enem od zapisov, v podtonu pa takšno stališče najdemo tudi pri drugih objavah, je, da o tem, kaj je nestrpnost, odloča prav tista oblast, ki uvažata migrante in jih enači z begunci. Logika je sledeča: pri marakeški deklaraciji gre za perfidno agendo levičarskih in globalističnih oblastnikov, da 1) spremenijo demografsko sliko Evrope, 2) utišajo nasprotnike migracij s cenzuro, 3) uničijo domoljube in evropske narode, kulture in identitete.

Medij, ki zasleduje prej opisano politično agendo, se ne sramuje niti tako za lase privlečenih zgodb, kot je naslednja (Nova24TV, 2018a). Toto Cotugno je leta 1990 zmagal na tekmovanju pesmi Evrovizije s skladbo *Insieme 1992* (spremljevalni pevci so bili pevci slovenske skupine Pepel in kri), v kateri prepeva o Evropi brez meja. Avtor prispevka na portalu Nova24TV to poveže z besedami prvega predsednika RS Milana Kučana, ki je v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja dejal, da nastaja Evropa, ki z mejami več ne more živeti. Kučan je nekaj let po omenjenem glasbenem tekmovanju odlikoval za prispevek izgradnje slovenske demokracije tudi Georga Sorosa, madžarsko-ameriškega filantropa, ki ga desničarski tisk in propaganda percipirata kot »botra migracij«. Veliko domišljije je mogoče pripisati avtorju prispevka, ki je leta 2018 našel povezavo med besedilom italijanskega pevca, citatom predsednika države in madžarsko-ameriškim filantropom.

5 Peticija proti Marakeški deklaraciji, katere pobudnik je bil športnik Rok Bratina. Novica je bila omenjena zgolj enkrat, v objavi pa ni bilo zaslediti spletne strani, kjer bi lahko podporniki takšno peticijo podpisali.

Nekatere objave vodijo tudi do tako absurdnih tez, kot je tista, da so migracije v Evropo način, da se belci odkupijo za imperialno izkoriščanje in vojne. Mednarodne organizacije so po tej tezi slepo orodje globalistov, ki želijo s pomočjo priseljencev »uničiti zahodno civilizacijo in ustvariti multikulturno mineštro« (Nova24TV, 2018h), ki bo množica brez zgodovine, brez tradicij in brez identitete.

Nekredibilnost tovrstnih tez in trditev skuša medij na neki način uravnotežiti, ko mestoma daje besedo tudi zunanjim akterjem, ki ne prihajajo iz vrst (desne) politike. Večkrat se denimo referirajo na mnenje upokojenega direktorja policijske uprave Novo mesto, Antona Olaja, ki marakeški deklaraciji nasprotuje, pomagajo si z izsledki redkih (kvazi)znanstvenih in (kvazi)strokovnih srečanj in simpozijev, denimo mednarodnega simpozija o migracijah, na katerem pa so bili vsi govorniki izključno iz tabora nasprotnikov priseljavanja. Za krepitev stališča, da oblast izvaja propagando in indoktrinacijo nič hudega slutečih državljanov, se referirajo na projekte civilne družbe, denimo projekt, ki je potekal v osnovnih šolah in ki je spodbujal sožitje, strpnost in odprto družbo, novinar pa ga je označil kot vsiljevanje ideologije levičarske propaganda, ki so mu podvrženi tudi otroci, stari šest let (Nova24TV, 2019).

Vsebinska analiza člankov na portalu Nova24TV je torej pokazala na kako-fonijo nepreverjenih trditev, vratolomnih konstruktov, tez in trditev brez reference ali dokazov. Besedila vsebujejo zatrevjanja, ki poglobljajo predsodke in stereotipizacijo, legitimirajo nestrpnost do manjšin in s tem odpirajo prostor za še več diskriminacije.

5.4.3 *Medijsko poročanje in (odsotnost) intersekcionalnosti*

Na osnovi analize 76 medijskih objav lahko ugotovimo, da je poročanje o manjšinah v prvih treh analiziranih spletnih portalih (MMC, 24ur.com ter Siol) nevtralnno, medtem ko je poročanje na portalu Nova24TV do manjšin izrazito negativno in nestrpno. V analiziranih besedilih se intersekcionalnost pojavlja izjemno redko; nikjer nismo našli mesta, kjer bi bila obravnavana eksplicitno, pojavlja pa se v nekaterih primerih posredno (muslimanke, ranljive skupine mladoletnih migrantov ipd.).

Manjšine so v medijskem poročanju prvih treh medijev obravnavane površno, novinarji se ne poglobljajo v specifikke ali v kontekst, medtem ko se zadnji obravnavani medij poslužuje oblike diskurza, ki omenjene manjšine predstavlja v izrazito negativni luči, poudarja opozicijo med »nami« (večina, Slovenci,

Evropejci) in njimi (migranti, Afričani, muslimani). Niti v enem prispevku ni bilo zaslediti imena in priimka predstavnika manjšine, razen v primerih, ko so novinarji želeli komentar organizacij muslimanov v Sloveniji.

Ugotovimo lahko, da so manjšine skozi medijsko poročanje o obeh dokumentih skonstruirane kot nediferencirana gmota, kot homogena množica brez notranjih razlik in identitetnih, statusnih ali drugih intersekcij, pri čemer se prvi trije spletni portali ne razlikujejo od četrtega analiziranega medija, le da gre pri prvih treh za relativno nevtralno poročanje, pri slednjem pa za izrazito negativno poročanje o omenjenih manjšinskih skupnostih.

Na vprašanje, kdo v medijih govori, kdo ima besedo, je mogoče odgovoriti, da v največji meri prav politika. V zgolj peščici objav najdemo stališča stroke, znanosti in organizacij, ki imajo specifična znanja s področja migracij, integracije, kulture in religije. Čeprav gre za zadeve, ki se neposredno dotikajo položaja manjšin (migrantov, beguncev, muslimanov, muslimank), dobijo v medijih besedo praviloma politične stranke in njihovi predstavniki. Ugotavljamo, da prvi trije analizirani medijski portali relativno uravnoteženo poročajo o stališčih vseh pomembnih političnih protagonistov, medtem ko zadnji največ besede daje predstavnikom stranke SDS, v manjši meri predstavnikom stranke NSi, stališča levih in sredinskih strank pa so pogosto navedena zgolj zato, da jih lahko avtor prispevka omalovažuje, diskreditira ali se iz njih norčuje.

5.5 Diskriminacija na presečiščih in v hierarhiji

Analiza medijskega poročanja in zakonodajnih postopkov na primeru dveh dokumentov, ki obravnavata oziroma se dotikata vprašanj diskriminacije manjšinskih skupin, je pokazala, da so omenjene ranljive skupine pogosto obravnavane površno, diskriminatorno, nediferencirano, redukcionistično.

Ugotovitve prvih raziskovalnih sklopov se v pomembni meri prekrivajo s pogledi in izkušnjami, ki smo jih identificirali ob izvedbi fokusnih skupin, v katerih so sodelovali strokovnjakinje in strokovnjaki iz nabora tistih, ki se z obravnavano tematiko poglobljeno ukvarjajo (več o izvedbi fokusnih skupin glej v uvodnem poglavju).

Sogovorniki so na fokusnih skupinah uvodoma poudarjali, da je muslimanska skupnost v Sloveniji pluralna in heterogena, saj med muslimani v Sloveniji obstajajo različni filozofski in teološki nazori, poreklo in etnično ozadje, tradicionalne prakse, verski simboli in navade. Prav zato bi bilo o muslimanski

skupnosti ustrežnejše govoriti v množinski obliki, o muslimanskih skupnostih. Dokaze o redukcionizmu sicer kompleksne skupine ljudi je mogoče najti, kot smo pokazali, tako v medijskem poročanju kot politični obravnavi, kar so potrdili tudi sogovorniki in sogovornice na fokusni skupini. Izkušnje strokovnjakinje, ki se specifično ukvarja s položajem muslimanske skupnosti v Sloveniji, potrjujejo izjemno počasen napredek, ko gre za integracijo muslimanske in priseljenske skupnosti. Po njenem smo dejansko priča nasprotnemu procesu, v katerem pomembni segmenti večinske družbe vztrajno zavračajo pripadnike muslimanskih skupnosti v Sloveniji. Z vidika širšega političnega in geostrateškega dogajanja so tudi muslimani in muslimanke v Sloveniji »zelo priročni za multiplo diskriminacijo«:

Kje so vse muslimanke v Sloveniji, ki nosijo hidžab? Še vedno so zelo neslišane in še vedno zelo nevidne, kajti cena je lahko zelo visoka za žensko z naglavno ruto, s hidžabom, sploh v tem času, ki je zelo ekstremno uperjen proti muslimanom. Žrtve so verbalnega nasilja, socialne izključenosti in dejansko je to ta visoka cena. Zakaj se izpostavlja, zakaj reševati nekaj, kar se domnevno ne da rešiti? In potem se nekako poistovetijo z vlogo žrtve, kar je lažje, kot pa sprožiti neko revolucijo. (strokovnjakinja v nevladnem sektorju)

Verski simboli, kot je hidžab (muslimansko žensko oblačilo oziroma pokrivalo), med večinskim prebivalstvom še vedno vzbujata zadrego, celo med mnogimi verniki in vernicami pogosto prevlada drža, da je hidžab boljše sneti, če se želi človek hitreje prilagoditi večinski družbi. Muslimanke, ki obdržijo tradicionalna oblačila, so priročna tarča diskriminacije. Kot pripoveduje sogovornica, zahodne družbe (vključno s Slovenijo) niso ponudile nobenih sistemskih rešitev, ki bi muslimanskim ženskam pomagale, da se navkljub tradicionalnemu oblačenju socialno aktivirajo, prebijejo. Celo v primerih, ko tradicionalno oblečene muslimanke v zahodnih družbah postanejo učiteljice, športnice ali zdravnice, večina nanje še vedno gleda skozi prizmo oziroma etiketo muslimanke/priseljenke, vsi njeni drugi dosežki so spregledani. Tudi v naši družbi velja, da ni zelo verjetno, da bodo zaposlili muslimanko s hidžabom. Pravzaprav je težko prodreti že moškimi, ki jih takšni vidni simboli ne izpostavljajo toliko, muslimankam pa je zato toliko težje prebiti »stekleni strop« v večinsko nemuslimanski družbi.

Kot poročajo naši sogovorniki, neprimerni in neustrezni odzivi prihajajo celo od sicer dobronamernih in demokratično orientiranih ljudi. Takšni odzivi vključujejo držo pomilovanja, lažno humanitarnost do muslimank in migrantk ter socialno distanco. Ženske se zato ob tovrstnih izkušnjah same izključijo, se

izolirajo, izgubijo voljo do iskanja zaposlitve, do vzpostavljanja socialnih stikov, do učenja večinskega jezika itd. V opisanem primeru gre za tipično situacijo interseksijske diskriminacije, ki bi zahtevala specifične politike, usmerjene prav v ukvarjanje s situacijo, ki nastane na prečenju vere in spola in katere splošnim politikam, usmerjenim v verske ali etične manjšine, ne uspe obravnavati.

Sicer pa za aktivno vlogo v »interseksijskem diskriminiranju« niso nedovzetni niti pripadniki in pripadnice diskriminiranih manjšin. Ena od naših sogovornic je tako opozorila, da se tudi znotraj manjšinskih skupin dogaja namerna ali nenamerna hierarhizacija na ravni posameznikov (npr. lezbijka Slovenka proti lezbijki Rominji, poslovenjena muslimanka proti tradicionalno zakriti muslimanki, premožen in izobražen gej proti socialno ogroženemu geju ipd.) in skupin (npr. strah LGBT skupnosti pred homofobnimi stališči pravovernih muslimanov, nezaupanje verskih skupin do spolnih manjšin ipd.). Po prepričanju sogovornice gre pri tem za poskuse ločevanja in ustvarjanja napetosti med manjšinami, ki so posredovana skozi diskriminatorne prakse skupin na pozicijah moči, čemur se je treba, kot poudarja, aktivno in racionalno upirati.

5.6 Zaključek

Naša razprava je pokazala, s kako kompleksnimi družbenimi fenomeni in procesi imamo opravka, obenem pa tudi, da inovativni raziskovalni pristopi, kot je interseksijski pristop v raziskovanju družbene izključenosti, pomembno prispevajo k teoretskemu in praktičnemu razreševanju dilem odzivanja na diskriminacijo, izključenost in konflikt med večinami in manjšinami v sodobnih družbah. Omejeni prostor nam ne omogoča, da bi razpravo širili na druga relevantna področja, denimo, da bi vključili širši nabor raziskav, se izvili iz evropocentričnega raziskovanja in preverili, kakšen je položaj manjšin v neevropskih okoljih, da bi poleg formalnih oblik državljanstva raziskovali tudi neformalne interakcije in situacije, ko se morajo ob odsotnosti institucij posamezniki posluževati zvez in obvodov, da dosežejo pravice, ki jim pripadajo.

V prispevku smo s pomočjo analize političnega diskurza, z refleksijo medijskega poročanja in drugimi predstavljenimi metodami preverjali poskus spremembe *Zakona o javnem redu in miru*, pri čemer je politična razprava (in medijski odziv nanjo) pokazala relativno šibko politično kulturo, brezsravno instrumentalizacijo ene najranljivejših družbenih skupin, ki doživlja interseksijsko diskriminacijo (zaradi vere, begunskega statusa in spola) za doseganje političnih točk in mobilizacijo volilnega telesa. Podobne ugotovitve lahko podamo iz analize o

parlamentarni razpravi ob sprejemanju *Globalnega dogovora o množičnih migracijah* ter marakeški deklaraciji, v kateri politični akterji niso iskali rešitev za izboljšanje položaja ranljivih skupin in ustrežnejših politik integracije priseljencev, temveč so delovali za potrebe naslednje volilne kampanje.

Pokazati je mogoče, da politični akterji in mediji ne prepoznavajo in ne obravnavajo problema interseksijske diskriminacije, edini deležniki v javnem prostoru, ki lahko na tem področju prispevajo, tj. del strokovne javnosti, pa k političnemu soodločanju in v medijski prostor večinoma ni prepuščen. Slovensko družbo in institucije slovenske države, če se želimo izviti iz spirale razslojevanja, sistemske diskriminacije, političnega razkola, skrajnega nacionalizma ter konflikta med družbenimi skupinami, vodi naprej zgolj pot vključevanja, dialoga, spoštovanja razlik, senzibilizacije politike in medijev, vključevanje stroke v javno razpravo in v zakonodajne postopke ter spremembe na področju izobraževanja za aktivno državljanstvo. Gotovo ne nepomemben korak in prispevek v to smer je nov predmet aktivno državljanstvo,⁶ ki se je v šolskem letu 2021/22 pričel izvajati na vseh ravneh slovenskega srednješolskega izobraževanja (Mandelc, 2021, 146). Predmet med drugim tematizira tudi človekove pravice, položaj manjšin, diskriminacijo in izključevanje, obravnava vprašanje množičnih migracij, predstavi dobre prakse integracijskih politik in predstavi problem pregretega javnega diskurza na to temo. Verjeti želimo, da bodo tovrstni inovativni pristopi v izobraževanju za aktivno državljanstvo, kompetentna politika, odgovorni mediji ter vztrajna drža stroke in civilne družbe, v imenu varovanja vrednot in idealov, ki na piedestal postavljajo sožitje med ljudmi in družbenimi skupinami, strpnost in sodelovanje, premagale temne sile, ki želijo zavreči dosežke preteklih bojev za pravice in dostojanstvo vsakega človeka. Pomemben prispevek na tej poti bo tudi prepoznanje dejstva in učinkov interseksijske diskriminacije.

Literatura

- Allport, Gordon W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Bauman, Zygmunt. 1988. Sociology and Postmodernity. *The Sociological Review* 36 (4): 790–813.
- Bešter, Romana. 2003. *Migracijska politika Slovenije in EU. Primerjava zakonodaje, strateških dokumentov in priporočil, s poudarkom na integracijski politiki*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Bon, Frederic in Jean-Paul Cheylan. 1988. *La France qui vote*. Pariz: Pluriel.

6 Banjac, Marinko in Klavdija Šipuš. 2021. Aktivno državljanstvo v srednji šoli: posameznik, skupnost, država, svet, https://www.zrss.si/pdf/Aktivno_drzavljanstvo_v_srednji_soli.pdf (zadnji dostop 27. 4. 2022).

- Denison, James in Lenka Dražanova. 2018: *Public Attitudes on Migration: Rethinking How People Perceive Migration: An Analysis of Existing Opinion Polls in the Euro-Mediterranean Region*. Dostopno na: <https://migrationpolicycentre.eu/public-attitudes-on-migration-rethinking-how-people-perceive-migration/> (citirano: 2. 11. 2021).
- Eriksen, Hylland Thomas. 2014. *Globalization: The Key Concepts*. Oxford: Berg.
- Hannerz, Ulf. 1992. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Janoski, Thomas. 1998. *Citizenship and Civil Societ: A framework of rights and obligations in liberal, traditional, and social democratic regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knigge, Pia. 1998. The Ecological Correlates of Right-wing Extremism in Western Europe. *European Journal of Political Research* 34: 249–279.
- Kuhar, Roman in Mojca Pajnik. 2020. *Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti. Metodološki priročnik*. Interno gradivo. Neobjavljeno.
- Kuhar, Roman. 2009. *Na kriziščih diskriminacije: večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lubbers, Marcel, Merove Gijsberts in Peer Scheepers. 2002. Extreme Right-wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research* 41 (3): 345–378.
- Mair, Peter. 2007. Political opposition and the European Union 1. *Government and opposition* 42 (1): 1–17.
- Mandelč, Damjan. 2020. *Analiza medijskega poročanja o Zakonu o javnem redu in miru ter o maraški deklaraciji*. Raziskovalno poročilo projekta (interno gradivo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Mandelč, Damjan. 2011. *Na mejah nacije. Teorije in prakse nacionalizma*. Ljubljana: Založba Filozofske fakultete.
- Mandelč, Damjan. 2021. Svet in globalizacija. V: *Aktivno državljanstvo v srednji šoli: posameznik, skupnost, država, svet* (ur. Klavdija Šipuš in Marinko Banjac). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 138–148.
- Mudde, Cas. 2014. Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics* 20 (2): 217–226.
- Norris, Pippa. 2005. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pajnik, Mojca. 2003. Poročanje medijev o marginaliziranih skupinah. *Socialno delo* 42 (2): 87–94.
- Rydgren, Jens. 2008. Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right-wing voting in six West European countries. *European Journal of Political Research*, 47 (6): 737–765.
- Soysal, Yasemin. 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. London: University of Chicago Press.
- Šipuš, Klavdija in Marinko Banjac (ur.). 2021. *Aktivno državljanstvo v srednji šoli. Posameznik, skupnost, država, svet*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Taggart, Paul in Aleks Szczerbiak. 2001. *Parties, positions and Europe: Euroscepticism in the EU candidate states of Central and Eastern Europe*. Brighton: Sussex European Institute.

- Taylor, Charles. 1994. The politics of recognition. V: *Multiculturalism: Examining the politics of recognition* (ur. Amy Gutmann). Princeton: Princeton University Press, 25–73.
- Zavratnik, Simona. 2011. Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* 33: 55–71.

Viri

- Četrta izredna seja komisije državnega sveta za mednarodne odnose in evropske zadeve, <http://www.ds-rs.si/?q=dogodki/4-izredna-seja-komisije-drzavnega-sveta-za-mednarodne-odnose-evropske-zadeve> (zadnji dostop 9. 4. 2022).
- Nova24TV. 2016. *Kulturni marksizem je virus, ki uničuje civilizacijo*, 22. 9. 2016. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/slovenija/to-so-dokazi-da-je-bil-marx-satanov-prerok/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018a. *Se še spomnite Kučanovih besed »Zdaj nastaja Evropa, ki z mejami ne more več živeti«?*, 3. 11. 2018. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/kolumna/se-se-spomnite-kucanovih-besed-zdaj-nastaja-evropa-ki-z-mejami-ne-more-vec-ziveti-le-nekaj-let-kasneje-je-odlikoval-botra-migracij-sorosa/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018b. *Naj crkne slovenstvo ...*, 19. 11. 2018. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/kolumna/pisma-od-zmage-do-zmage-naj-crkne-slovenstvo/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018c. *Tobogan smrti: od Strasbourga (1975) do Marakeša (2018)*. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/kolumna/ltobogan-smrti-od-strasbourg-1975-do-marakesa-2018/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018d. *Slovenija, komu si odprla vrata?*, 14. 11. 2018. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/slovenija/slovenija-komu-si-odprla-vrata/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018e. *Janez Janša na javni tribuni z mednarodno udeležbo*, 18. 12. 2018. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV.si/slovenija/janez-jansa-na-javni-tribuni-z-mednarodno-udelezbo-migracije-terorizem-svoboda-govora-evropska-le-vica-je-tista-ki-vidi-migracije-kot-krepitev-lastnega-politicega-telesa/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018f. *Grims in Brščič v luči podpisa marakeške deklaracije*. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/slovenija/politika/grims-in-brscic-v-luci-podpisa-marakeske-deklaracije-kam-vse-to-vodi-lahko-v-teh-dneh-vidimo-v-franciji-v-parizu-kjer-je-popoln-kaos/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018g. *Kdo bo junak, ki si bo upal zagrešiti marakeško veleizdajo v imenu Slovenije?*, 11. 12. 2018. Dostopno na naslovu: <https://Nova24TV/kolumna/kdo-bo-junak-ki-se-bo-upal-zagresiti-marakesko-veleizdajo-v-imenu-slovenije/> (citirano 1. 3. 2020).
- Nova24TV. 2018h. *Novi Slovenci? Evropska komisija pravi, da bi lahko v Sloveniji živelo 18,2 milijona ljudi*, 22. 10. 2018. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/ljudje/novi-slovenci-evropska-komisija-pravi-da-bi-lahko-v-sloveniji-zivelo-182-milijona-ljudi/> (citirano 1. 3. 2020).

Nova24TV. 2019. *Ekološko kulturno društvo za boljši svet: Poglejte, kako poteka indoktrinacija vaših otrok v ideje multikulturalizma in odprte družbe na račun davkoplačevalcev!*, 1. 6. 2019. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/video-ekolosko-kulturno-drustvo-za-boljsi-svet-poglejte-kako-poteka-indoktrinacija-vasih-otrok-v-ideje-multikulturalizma-in-odprte-druzbe-na-racun-davkoplacevalcev/> (citirano 1. 3. 2020).

Zakon o varstvu javnega reda in miru, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3891#> (zadnji dostop 9. 4. 2022).

6 Verska svoboda in sodobne oblike izvajanja oblasti

Marinko Banjac in Anja Zalta

6.1 Uvod

Verska svoboda je v sodobnih demokratičnih družbah dojeta in prepoznana kot ena ključnih človekovih svoboščin, iz česar sledi, da mora biti kot taka zagotovljena slehernemu posamezniku in posameznici ter skupnostim. Kot posebna pravica je opredeljena v številnih mednarodnih dokumentih, kot sta Splošna deklaracija človekovih pravic in Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, ter v ustavah in zakonodajah skorajda vseh zahodnih držav. Verska svoboda pa ni kodificirana le prek pravnih dokumentov, temveč je vzdrževana kot ena bistvenih svoboščin tudi prek konkretnih (političnih) praks. Zgolj dva kratka primera za ilustracijo: Evropska komisija pod vodstvom Jean-Clauda Junckerja je leta 2016 vzpostavila institut Posebnega odposlanca za spodbujanje verske svobode veroizpovedi ali prepričanja zunaj Evropske unije,¹ v Sloveniji pa se Varuh človekovih pravic odziva na morebitne kršitve verske svobode ali izražanje nestrpnosti do katere koli verske skupnosti.

1 Leta 2019 je s koncem mandata takratne sestave Evropske komisije prenehal tudi mandat Posebnega odposlanca, trenutno pa ostaja nejasno, ali bo nova Evropska komisija imenovala novega.

Čeprav je verska svoboda percipirana kot neumanjkljiva svoboščina katere koli demokratične družbe in vidna artikulacija ideje posameznikovih možnosti in avtonomne izbire, se venomer znova postavljajo normativno orientirane dileme, v kolikšni meri je ta svoboščina dejansko uresničena in na kakšen način (če sploh) je lahko ta svoboščina uveljavljena. V akademski sferi je na primer v sodobnem času kritično obravnavano predvsem vprašanje diskriminiranja in omejevanja izražanja veroizpovedi muslimanov v Evropi in Združenih državah Amerike (Elver, 2014; Modood, Triandafyllidou in Zapata-Barrero, 2006; Shadid in Koningsveld, 2002). (Ne)možnost javnega izražanja veroizpovedi muslimanov je, kot poudarja Hilal Elver (2014: 101), posledica tudi splošne prevladujoče percepcije islama kot skrajne in nasilne vere, muslimanov pa kot verskih skrajnežev, ki jim je treba preprečiti radikalizacijo tudi tako, da se omejuje njihovo versko izražanje. Zgodovinsko pogojeno sovraštvo do islama v Evropi, ki ga krepí trenutna islamofobija (Abbas, 2020), spodbuja globoko sovražnost do te vere, še posebej v povezavi z vprašanjem etnične in kulturne identitete (Elver, 2014: 102). Po drugi strani pa je tudi vprašanje (javnega) izražanja krščanske identitete, kot poudarja Joppke (2013), v evropskih liberalnodemokratičnih državah predmet polemik; tudi zato, ker je ideja o krščanskih temeljih evropske celine relativno zasidrana v javnem diskurzu, poleg tega pa (državni) sekularizem narekuje potiskanje izražanja in prakticiranja vere v zasebno sfero. V samem jedru (ne)omogočanja verskega izražanja je dilema razmerja verske svobode, (sekularne) države in političnega upravljanja, kodifikacije in artikulacije polja možnega družbenega izražanja (vere), kar torej pomeni oblastnih odnosov, če te razumemo kot družbenopolitično formo in prakse razumevanja nas samih in drugih.

Hitro lahko vidimo, da je verska svoboda v sodobnih liberalno demokratičnih državah daleč od neproblematične in samoumevne. Kvečjemu obratno; kot prepoznavajo nekateri avtorji (glej na primer Figel, 2016), sta verska pripadnost in izražanje verske pripadnosti tudi temelj in humus različnih diskriminacij. V tem kontekstu je zanimivo, da je v aktualnih akademskih razpravah o sodobnih oblikah diskriminacije mogoče zaslediti v določeni meri pomanjkanje (teoretičnih) refleksij vere kot specifične osebne okoliščine, na podlagi katere so posamezniki in posameznice ter skupnosti lahko diskriminirani. Tako na primer Singh (2015) ugotavlja, da teoretične razprave interseksionalne diskriminacije poredkoma obravnavajo versko prepričanje kot temelj diskriminacije in da je tovrsten manko vsaj nenavaden. Podobno lahko ugotovimo za premisleke sodobnih oblik delovanja oblasti; le redko se vprašanja, v povezavi z vero ter verstvi, artikulirajo vzdolž teoretičnih refleksij, kako v sodobnih družbenopolitičnih

konstelacijah nastopajo ter kakšno funkcijo imajo v okvirih oblastnih odnosov in izvajanja oblasti. Ob tem zato ne preseneča dejstvo, da je tudi naša kritična analiza okvirov (Banjac, 2019) pokazala, da se vprašanje intersekcijske diskriminacije v povezavi z osebno okoliščino vere ne pojavlja niti v *Predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o verski svobodi* niti v pripadajočih razpravah o tem predlogu na seji Odbora za kulturo in seji Državnega zbora. Diskurz v okviru zakonodajnega postopka je bil omejen na pravnoformalne kodificirane enodimenzionalne antidiskriminatorne ukrepe, kot so preprečevanje diskriminacije verskih skupnosti, vernikov in prebivalcev Slovenije na splošno.

V tej luči to poglavje obravnava versko svobodo z vidika njenega mesta in vloge v sodobnih oblastnih režimih, pri čemer je refleksija usmerjena na presečišče verske svobode, prava in politike v liberalnih demokracijah. Čeprav sta versko prepričanje in izražanje vere razumljena kot nekaj, kar sodi v zasebno sfero in intimni del vsakega posameznika, pa je pomembno zavedanje, kot smo že prej ugotovili, da je ravno (sekularna) država tista oziroma da se v njenem imenu zagotavlja versko svobodo, primarno tako, da jo kodificira kot pravico. Slovenija seveda ni nobena izjema. Že hiter pogled na spletno stran državne uprave pokaže, da je verska svoboda artikulirana kot *ustavno* zagotovljena pravica, ki jo uveljavlja posameznik in/ali kolektiviteta (Ministrstvo za kulturo RS, 2019). Prepoznana sta tudi negativni in pozitivni vidik verske svobode, pri čemer je prvi povezan s tem, da posameznik ni dolžan imeti vere ali se o tem izreči; zaradi tega ga ni dovoljeno kaznovati, diskriminirati ali zapostavljati. Drugi vidik pa »pomeni pravico, imeti versko prepričanje, in iz tega vidika možnost povezati se v versko skupnost«. Bistveno je, da je verska svoboda predstavljena kot permanentna in univerzalna. Je rezonirana kot neumanjkljiv atribut individuuma ali kolektivitete, obenem pa je njeno udejanjanje venomer zaščiteno prek pravnega reda.

Okoli verske svobode (kot tudi drugih pravic) prevladuje torej implicitna predpostavka, da je individuum (ali kolektiviteta) nosilec svoboščine, kar tiho sugerira tisto, čemur Patton (2012) pravi ahistorična koncepcija pravice: gre za »pojmovanje pravic, v skladu s katerim ni smiselno reči, da so nastale nove pravice ali da so stare izginile: če določena pravica obstaja za določeno skupino nosilcev pravic, potem vedno obstaja«. Nadalje pa je problematično tudi prevladujoče zamišljanje, obravnava in artikuliranje zaščite verske svobode kot pravice. Ta je namreč utemeljena na predpostavki, da je pravna zaščita na ravni ustave sama po sebi apolitičen okvir, ki vsem nosilcem te pravice omogoča njeno varovanje in udejanjanje. Kot da je pravni okvir kot temelj varovanja onkraj kakršnih koli razmerij moči in izvajanja oblasti.

V članku dekonstruiramo to podobo verske svobode in njenega varovanja na dva načina. Prvič, s kritično historično refleksijo, temelječo na Foucaultovem analitičnem aparatu oblasti (Foucault, 1978, 1980, 2006), želimo destabilizirati podobo verske svobode kot ahistorične (ali vsaj transhistorične) svoboščine oziroma pravice. Cilj je v tem smislu pokazati, da je vznik verske svobode kot ene od svoboščin ter pravnoformalno kodificiranih pravic del artikulacij in formacije moderne (liberalne) države, ki je ne smemo esencialistično razumeti kot politični izraz določene skupnosti z urejeno centralizirano oblastjo in njej priležnimi institucijami. Razumeti jo je treba genealoško kot raznotere in heterogene historično pogojene (oblastne) prakse in ureditve, ki na koncu tvorijo nekaj, kar je (ob)veljalo kot tisto, kar pojmujeemo »država«. Skratka, versko svobodo bomo na ta način reflektirali kot inherentno vzniku sekularne liberalne države, ki je morala na specifičen način področje vere upravljati, nadzorovati in (ob)vladati.

Drugič, cilj članka je prek konkretnega primera ureditve verske svobode v Sloveniji pokazati, kako je področje verstev in verske svobode v sodobnih liberalno-demokratskih režimih upravljano. Ključen okvir upravljanja (področja) verske svobode je (poleg Ustave Republike Slovenije) *Zakon o verski svobodi*, zato bo analitični fokus usmerjen prav k temu okviru. Pri tem ne bo šlo le za refleksijo in interpretacijo vsebine zakona, saj je osrednje analitično vodilo dekonstrukcija (percipirane) apolitičnosti pravnoformalno kodificiranih svoboščin in pravic. Izhodišče analize je torej, da so pravice (tudi v kontekstu verske svobode) neizogibno produkt odnosov moči, prepričanj, stališč in ravnanj, vključno s pravnimi ter političnimi diskurzi in praksami ustreznih skupnosti, v katerih obstajajo. Iz foucaultovske perspektive so pravice del juridičnega okvira (Iverson, 2008), ki temelji na ideji suverene oblasti, in omogočajo, strukturirajo ter dajejo zaslombo vladnosti (*governmentality*) kot specifičnemu načinu izvajanja oblasti v sodobnih liberalnih družbah, usmerjenega k vodenju obnašanja ter delovanja posameznika, kolektivitet ter celotne populacije (Dean, 1999). Tako bomo v prispevku orisali družbenopolitični kontekst sprejemanja zakonodaje na področju verske svobode, pri čemer nas bo primarno zanimalo, kaj je njegova vsebina in kakšen je bil politični diskurz med procesom sprejemanja zakonodaje.² S tem bomo dobili vpogled v politično argumentacijo vsebine zakona in jo interpretirali z vidika njene vpetosti v politične odnose ter razmerja moči. Nadalje nas bo v zvezi z *Zakonom o verski svobodi* z vidika vladnosti zanimala tudi reprezentacija (zakona) verske svobode. Kot smo že poudarili, se v sodobnih liberalnih režimih oblast ne izvršuje (le) prek zakonov, temveč so oblastne

2 Metodologija analize je predstavljena v 3. poglavju prispevka.

strategije multiple in delujoče iz različnih točk družbenopolitičnega tkiva, v liberalnih demokracijah med drugim tudi v okviru zakonodajnih procesov. V tem članku tako analiziramo politični diskurz v okviru sprejemanja zakonodaje na področju verske svobode. Z vidika percepcije verske svobode kot ustavno varovane svoboščine smo se odločili, da bomo analizirali politično razpravo v Državnem zboru v okviru postopka sprejemanja novele *Zakona o verski svobodi* v letu 2013. Noveliranje oziroma dopolnjevanje zakona je potekalo na podlagi odločitve ustavnega sodišča iz leta 2010, da je zakon v nekaterih delih neskladen z ustavo. Ker je analitična ost usmerjena h kritičnemu motrenju (verskih) pravic kot produktov razmerij moči v družbi, preko katerih se versko svobodo želi na specifičen način upravljati, smo politično razpravo/diskurze (Cheek, 2008; Hewitt, 2009) v okviru zakonodajnega postopka interpretirali kot bolj ali manj koherentne sisteme pomenov, ki se nanašajo na versko svobodo ter z njo povezane diskurze. Iz foucaultovske perspektive želimo reflektirati dvoje, in sicer na kakšen način je konstruirana pravna kodifikacija verske svobode v izjavah politikov, udeleženih v zakonodajnem postopku, ter na kakšen način artikulirajo, osmišljajo in na ta način vzdržujejo ter prispevajo k specifični produkciji upravljanja, vodenja, usmerjanja verske svobode, ki jo je predvideval predlog novele zakona o verski svobodi.

6.2 Verska svoboda: historična perspektiva

Versko svobodo je treba historično kontekstualizirati, pri čemer velja v izhodišču zavrniti teleološko branje njenega razvoja, s katerim bi pokazali, da se je geneza verske svobode vlekla vse od antičnih časov do danes, ko je svoboščina pravno varovana in jo lahko v demokratičnih družbah uživa vsakdo. Namen tega dela prispevka je opraviti kratko (in zato nepopolno) genealogijo pravne kodifikacije verske svobode v okvirih vznika moderne (sekularne) države in znotraj specifičnih ter državi priležnih načinov izvajanja oblasti. Pri tem sledimo foucaultovski analitični poziciji, ki zavrača teoretizacijo države kot poskus prikaza »sodobnih dejavnosti oblasti na temelju bistvenih lastnosti in aktivnosti države, zlasti njene domnevne nagnjenosti k rasti in požiranju ali kolonizaciji tistega, kar je izven nje« (Gordon, 1991: 4). Tudi sam Foucault je šel celo dlje, ko je poudaril, da je v metodološkem smislu treba »državo pustiti ob strani« (Foucault, 2015: 242). Kot poudarja Jessop (2007), so nekateri teoretiki iz tovrstnih Foucaultovih izjav izpeljali tezo, da je država kot koncept in kot dejanska entiteta nekaj, kar je treba opustiti, in da se je treba usmeriti k mikrofiziki oblasti. Vendar je Foucault kljub svoji skeptični drži do (teorije)

države, sploh v kasnejših delih, obdržal interes glede delovanja države, toda ne kot središčnega analitičnega koncepta in kot avtonomnega vira moči/oblasti, temveč z vidika njene umeščenosti v heterogene, porozne, mrežne, lokalizirane in prepredene odnose moči ter oblastne prakse. Kljub tej usmeritvi obravnavanja države pa je obenem usmerjal pozornost tudi k problemu *statifikacije* (*étatisation*) specifičnega načina vladanja, governmentalizacije države (Foucault, 2008). To pomeni, da je obravnaval državo prek njenih dejanj in praks; spraševal je, »ne kaj je država, temveč kaj počne«. Z vidika našega fokusa na versko svobodo bomo pokazali, kako je verska svoboda v specifičnih družbenopolitičnih okoliščinah izšla kot posebna svoboščina in pravnoformalno kodificirana pravica ne kot posledica dejanj države, temveč kot efekt specifičnih razmerij moči, v katerih so se formirale oblastne prakse, tehnike vladanja, nadzorovanja, usmerjanja in vodenja populacij, skupnosti ter individuumov.

Čeprav postopno in formirano prek mnogih vplivov, je krhanje ideje papežev avtoritete na Zahodu predstavljalo pomemben dejanski in tudi simbolni zaton srednjega veka ter začetek zgodnje moderne dobe. Renesančni humanizem 14. in 15. stoletja je temu procesu zatona ponujal humus in konkretno ozadje, saj je poleg ponovnega odkritja klasičnih tekstov, filozofskih in političnih traktatov kritično obravnaval tudi prevlado rimskokatoliške ideje krščanskega občestva. Vendar v osnovi renesančno gibanje ni bilo protiversko ali protikrščansko. Treba se je zavedati, da so mnogi misleci sicer kritično obravnavali nekatere cerkvene dogme in postavljali v središče ne boga, temveč človeka. Napačno pa bi bilo trditi, da je bila s tem božja avtoriteta povsem porušena. To je eksplicitno vidno tudi v kontekstu vprašanja verske svobode: če so humanisti manifestirali nov duh individualizma in kritičnega mišljenja, pa je bila ideja verske tolerance kot ideja za cerkvene avtoritete nezamisljiva. Humanistična pisanja o verski toleranci so bila dojeta kot nevarna in subverzivna (Blei, 2002: 71).

Iz zgornjega lahko vidimo, da v 14. in 15. stoletju o verski svobodi ne moremo govoriti; morda je renesančni humanizem predstavljal le kontekst vznika kritičnih pomislekov o popolni cerkveni avtoriteti in omniprezentnosti podrejanja človeka Bogu, vendar to ne pomeni, da je bila zamisljiva verska svoboda kot svoboščina vseh posameznikov. Obenem je pomembno tudi, da je, čeprav lahko v tem obdobju, kot trdi Skinner (1989), ponekod na evropskem kontinentu opazimo pojav nekaterih elementov moderne države, povsem nesmiselno govoriti, da je država kot jasna politična kolektivna entiteta takrat obstajala.

Če renesančni humanizem verske svobode ni vzpostavil kot široke in univerzalne svoboščine-kot-norme, pa je vsaj v določenih elementih ponudil pogoje za možnost reformacije kot heterogenega procesa, ki je med drugim rezultiral tudi v razbitju tako rekoč monopolnega položaja Rimskokatoliške cerkve v tedanji Evropi in verskih spopadih. Ti so se spojili in dramatično stopnjevali ter še poslabšali dolgotrajne politične napetosti med monarhijami in plemstvom po Evropi, ko so se iz Svetega rimskega cesarstva širili v Francijo, Nizozemsko in Anglijo. Ekonomski problemi, kot je moč obdavčevanja in nadzora cerkvenih virov, so te spopade še dodatno stopnjevali. Vsi trije motivi -- verski, politični in gospodarski -- so prispevali k brutalni in destruktivni tridesetletni vojni, ki jo je vsaj v določeni meri končal vestfalski mir (1648). Ta je h katolicizmu in luteranstvu dodal tudi kalvinizem kot sprejeto religijo v Svetem rimskem cesarstvu, s čimer je bila zagotovljena stalnost evropskega verskega pluralizma. Vendar pluralizem ni pomenil verske svobode; knez ali vladar je še vedno nadzoroval religijo države.

Postopnih formativnih procesov vznika verskega pluralizma ne moremo razumeti kot vznika verske svobode tudi zato, ker je v 16. in 17. stoletju prevladoval princip suverenosti monarha. Ta je vse od evropskega srednjega veka, kot trdi Foucault (glej Singer in Weir, 2006), utemeljen in legitimiran prek svojega najpomembnejšega instrumenta, in sicer prava. Srednjeveška in zgodnja moderna pravna teorija je bila osredotočena na kralja: njegove pravice, pristojnosti in možne omejitve njegove moči. Monarh je simboliziral »živo telo suverenosti« (Foucault, 2003: 26): oblast je imela en sam center, zakon pa je bil izraz volje tega centra. Juridična teorija je od svojega nastanka preizpraševala vprašanje monarhične moči v zvezi z legitimnostjo monarha, pri čemer je teorija prava sokonstituirala zasnovo možnih omejitev monarhične oblasti, primarno zato da bi lahko bila suverenost legitimna.

In če imamo torej v času 17. stoletja princip suverenosti, ki ukaluplja, gradi, upravlja, nadzoruje in kodificira sfero vere, kako potem, da je skozi 18. in 19. stoletje izšla (nikakor ne v maniri linearnega razvoja) verska svoboda kot svoboščina in specifična pravica posameznikov kot subjektov v zasebni sferi? Kako to, da so politični teoretiki, kot je Locke, argumentirali odločanje o veri kot zasebni stvari posameznika in da je bil na primer v Angliji leta 1689 sprejet *Zakon o strpnosti*, ki je omogočil večini, vendar ne vsem verskim ločinam in njihovim pripadnikom svobodno izražati svojo vero in opravljati verske obrede? S Foucaultom lahko odgovorimo, da zato ker je v tistem času prišlo do transformacije načina delovanja oblasti in praks v okviru njenega izvajanja. Če je prej bil v središču kralj kot suveren in je moč izhajala iz njega ter je oblast

stremela k podrejanju subjektov, potem je sedaj princip suverenosti utemeljen v populaciji, liberalna oblast pa je obrnjena k skrbi zanjo. Ti pravni sistemi so na ravni pravnih kodeksov in normativne politične teorije demokratizirali suverenost tako, da so jo povezali z javno pravico, to je ljudsko suverenostjo (Singer in Weir, 2006).

To ne pomeni, da je bila prej oblast surova in do svojih subjektov nasilna, kasneje (z 18. in 19. stoletjem) pa demokratična in do ljudi »prijazna«. Skrb za posameznike kot del populacije, skrb za njihovo dobrobit, srečo, varnost, itd. je zgolj nov način izvajanja oblasti. Je tisto, čemur Nikolas Rose (1999) pravi izvajanje oblasti prek svobode, pri katerem gre za specifičen »etos vladanja, ki se skuša izogniti dvojni nevarnosti, in sicer vladanju preveč, in s tem izkriviti ali uničiti delovanje naravnih zakonov tistih področij, od katerih je odvisna ‚dobra‘ vlada – družine, trgi, družba, osebna avtonomija in odgovornost – in vladanju premalo, s čimer bi ne uspela vzpostaviti pogojev za civilnost, red, produktivnost in nacionalno blaginjo, ki omogočajo omejeno vladanje« (Rose, 1999: 70). Skratka, oblast ni smela biti več ekscesivna, razbohotena in vidno nasilna, temveč je postajala v tistem obdobju disperzirana in obsegajoča heterogene prakse in tehnologije, usmerjene na delovanje populacije in posameznikov v njej. Obenem pa te prakse niso (vedno) prosto lebdeče in jih vsaj v določenem delu (liberalna državna) oblast utrdi in afirmira prek pravnoformalnih kodifikacij v obliki uredb, zakonodaje, ustavnih pravil itd.

Vse to je mogoče opazovati tudi v kontekstu formiranja sodobnega pomena in praks verske svobode. Kot smo že omenili, je liberalni mislec John Locke³ v svojem *Pismu o strpnosti* jasno, vendar selektivno argumentiral, da je treba vsem verskim skupinam zagotoviti delovanje, pri čemer je bistven njegov politični argument. Pravi namreč, da pride do nemirov in nasilja, če oblast dovoljuje samo eno vero in prepoveduje druge, če pa dovoljuje verski pluralizem, potem je manjša verjetnost družbenih nemirov. Locke torej s svojo idejo predstavlja vednostni okvir nove oblasti: ta ne sme prepovedovati, zatirati, uničevati, temveč dopuščati svobodo.

Transformacija načina vladanja in dopuščanje verske svobode je bila povsem usidrana tudi v retoriko ameriške revolucije, ki je vodila v neodvisnost Združenih držav Amerike na podlagi *Deklaracije neodvisnosti* (Davis, 1994). Versko svobodo je prav vodilni avtor *Deklaracije* Thomas Jefferson

3 John Locke ni bil prvi, ki je argumentiral versko strpnost. Pred njim sta jo artikulirala na primer avtorja, kot sta Sebastian Castellio in Jacopo Acontius v poznem 16. stoletju.

premišljal tudi v *Virginjskem statutu o verski svobodi* iz leta 1777, v katerem je zapisano, da »noben človek ne sme biti prisiljen obiskovati ali podpirati kakršno koli versko bogoslužje, kraj ali službo, prav tako mu ne smejo vsiljevati, ga omejevati, nadlegovati ali gnati v svojem telesu ali blagu, niti ne sme drugače trpeti zaradi svojih verskih mnenj ali prepričanj [...]« (Jefferson, 1777).

Verska svoboda je bila tudi prva svoboščina, zagotovljena v Ustavi Združenih držav Amerike, in sicer v sklopu *Listine pravic* oziroma *Bill of Rights* (prvih 10 amandmajev k Ustavi). Prvi amandma pravi: »Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi vzpostavil religijo ali prepovedal njeno svobodno izvrševanje«. To je bilo prvič v zgodovini, da je oblast ustavno omejila neke politične skupnosti pri oblikovanju zakonov, ki bi težili k vzpostavitvi državne religije. Če je bila torej ameriška revolucija globoko potopljena v proces in bila del procesa transformacije izvajanja oblasti in upravljanja svoboščin, med njimi tudi verske, je imela podobno vlogo in položaj tudi francoska revolucija, iz katere je kot eden ključnih dokumentov izšla *Deklaracija o pravicah človeka in državljana*. Na podlagi doktrine naravnega prava je definirala pravice, ki naj bi veljale za vse in vedno; s tem se je vidno pojavila ideja transhistoričnosti in univerzalnosti pravic. Deklaracija je glede verske svobode poudarjala, da nihče ne sme biti vznemirjan zaradi svojega prepričanja, tudi verskega ne, pod pogojem, da njegovo izražanje ne moti javnega reda, ki ga določa zakon (Nestor, 2019).

Seveda obe revoluciji nikakor nista prinesli vsepovsod nenadnih sprememb in pravnoformalnih vpisov svoboščin ter omejevanja oblasti v smislu njihove neposredne določitve (državne) religije, dovoljenih verskih praks ipd. Številne države so v tistem obdobju na podlagi principa suverenosti monarha še vedno obdržale načelo »čigar dežela, tega religija« (latinsko: *cuius regio – eius religio*). Vendar je po drugi strani pomembno poudariti, da se je liberalni način vladanja vse bolj širil in etatiziral. Z drugimi besedami, vladnost kot racionalnost in multipliciteta praks izvajanja oblasti je postajala domena tistega, kar pojmujejo država, njenih aparatov, institucij in sfer. Postajala je tudi način izvajanja oblasti vedno večjega števila držav, hkrati z okvirom in v okviru tega procesa pa so tudi svoboščine (tudi verske) in pravice postajale vedno jasneje artikulirane, predvsem – kot že rečeno – v kontekstu osredotočenosti oblasti na populacijo, njene značilnosti in delovanja. V okviru prevlade liberalnih režimov je torej država subsumirana v nove oblike upravljanja populacij in posameznikov, vendar kot minimalna oziroma vitka. Kot razlaga Helmstadter (1997: 6), je moderna nacionalna država v veliki meri liberalni

izum; liberalni misleci in politični odločevalci na Zahodu so v 10. stoletju pogosto videli državo kot tisto, ki ogroža svoboščine. V liberalnem kontekstu so svoboščine – v okviru novih načinov izvajanja oblasti – rezonirane na individualistični način. Verska svoboda je bila s tega vidika dojeta (in je tudi danes) kot svoboda posameznikov (ali kolektivitet), da izbirajo svojo vero in tudi da je ne izberejo.

Izbira vere, izražanje verske pripadnosti in način izražanja ali prakticiranja vere so torej v domeni posameznika ter kolektivitet, vendar pa to ne pomeni, da je svoboščina zato zunaj oblastnih razmerij in udejanjanja oblasti. Oblast-kot-država je med drugim upravljala to vprašanje in prek tega tudi (versko) delovanje posameznikov tudi tako, da je pravnoformalno kodificirala svoboščine in pravice v ustavah in zakonodajah. V foucaultovskem smislu lahko to interpretiramo tako, da »pravice delujejo kot disciplinski mehanizmi in kot elementi, ki imetnika pravic vključujejo v širši aparat vlade in s tem urejajo prebivalstvo s pravnimi svoboščinami, ki jih podpirajo pravice« (Golder, 2012: 9).

Tak način zamišljanja, kodificiranja in upravljanja (verskih) svoboščin v sodobnih liberalnih (oblastnih) režimih dobi jasno mednarodno dimenzijo predvsem po drugi svetovni vojni, z ustanovitvijo Združenih narodov kot »utrdb« mednarodnega prava (Jaeger, 2008). Splošna deklaracija o človekovih pravicah je artikulirala temeljni diskurz in opredeljevanje verske svobode predvsem v 18. členu, ki je postal tudi osnova pomembnih drugih pravnih mednarodnih in državnih dokumentov. V tem členu je tako zapisano, da ima »vsakdo pravico do svobode misli, vesti in vere; ta pravica vključuje svobodo spremeniti vero ali prepričanje ter svobodo, da bodisi sam bodisi skupaj z drugimi ter javno ali zasebno izraža svojo vero ali prepričanje s poučevanjem, prakso, bogoslužjem in verskimi obredi« (OZN, 1948). Člen in njegova umeščenost v deklaracijo sta pomenila utrditev te svoboščine ter njeno razširitev. Pomenila sta možnost usmerjanja držav, da pojem pravic državljanov artikulirajo v to, kar imenujemo pozitivno pravo. Prispevala sta tudi k utrjevanju ideje in sodobne liberalne oblastne racionalnosti, da država ni edina relevantna akterka, temveč zgolj člen v seriji heterogenih medsebojno rizomatsko prepletenih akterjev tako na lokalnih in nacionalnih ravneh kot tudi na mednarodni ravni. In kar je morda najpomembnejše: verska svoboda je tako rekoč povesod, tudi v Sloveniji, hegemonsko sprejeta in dojeta kot transhistorična in univerzalna neodtujljiva pravica (Alves, 2000).

6.3 Verska svoboda v Sloveniji: ureditev, zakonodajni procesi in politično upravljanje področja skozi prizmo analitike oblasti

Glede na predhodno refleksijo historične formacije svobode (veroizpovedi) v modernih oblastnih režimih, v katerih pravnoformalne kodifikacije predstavljajo enega temeljnih načinov urejanja, organiziranja ter upravljanja družbenopolitičnega, ni nič presenetljivega, da je verska svoboda v Sloveniji primarno opredeljena in določena v okviru in preko njenega ustavnopravnega reda. Ustava Republike Slovenije v 41. členu določa, da je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju svobodno ter da se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja. Kot taka je verska svoboda opredeljena kot temeljna svoboščina in obsega pravico imeti vero, ki si jo je mogoče svobodno izbrati, prav tako pa obsega pravico spremeniti jo ali je sploh ne imeti. Če je verska svoboda na splošno opredeljena v Ustavi, pa je to področje nadalje bolj specifično urejeno v *Zakonu o verski svobodi*.

Prav to pravnoformalno kodificiranje verske svobode bomo v tem delu pripevka kritično obravnavali prek izhodiščne analitične pozicije, da je primat takšnega na videz apolitičnega opredeljevanja in urejanja področja verske svobode del oblastno-juridičnega okvira, izhajajočega in utemeljenega na ideji suverene, centralizirane in institucionalizirane oblasti (vključno z njenimi vejami), pri čemer ta okvir predstavlja del arhitekture siceršnjega izvajanja vladnosti. Pri tej gre za specifično obliko implementacije in materializacije oblasti v sodobnih liberalnih družbah, kjer so osrednji cilj izvajanja oblasti populacija ter njeni konstitutivni deli, vključno s posameznikom, na katerega delujejo oblastne tehnologije sebstva, prek njih pa povratno oblast izhaja iz posameznika ter kolektivitet. V foucaultovskem smislu torej, kot opozarja Sokhi-Bulley (2020), oblast ni nekakšno centralizirano telo ali nekakšna suverena oblast nad posamezniki, temveč gre za upravljanje delovanja in obnašanja kolektivitet. Foucault je to poimenoval »upravljanje delovanja« populacije (Foucault, 1982), delov populacije v smislu kolektivitet in posameznikov. Toda to ne pomeni hkrati, da je nocija suverenosti skupaj s pravnoformalnim okvirom (ustave, zakonodaje, uredbe, itd.) nerelevantna v sodobnih kontekstih. Obratno, s foucaultovske perspektive ne gre za izgon prava iz analiz oziroma interpretacij sodobnih družbenopolitičnih dejanskosti in procesov, temveč gre za to, da je treba na pravo gledati kot na proces in ne kot rezultat; to pomeni nujno osredotočanje na taktike in tehnologije, ki omogočajo širše oblastne strategije in upravljanje (prek) prava in specifično zakonodajnih ureditev (Sokhi-Bulley,

2020). Tako moramo tudi na (zakonodajo) verske svobode v Sloveniji gledati ne v smislu, kako je fiksno urejena in vzpostavljena kot nekakšen okvir, temveč se moramo vprašati, kako ta zakonodaja »deluje« (prim. Foucault, 1978); pozorni moramo biti ne samo na vsebino določenega zakona in podeljenega statusa specifičnemu področju (npr. verski svobodi), temveč na »institucije, ki delajo zakon, in na postopke, ki jih vzdržujejo« (Sokhi-Bulley, 2020: 6).

V tej maniri se v nadaljevanju osredotočamo na družbenopolitični kontekst sprejemanja zakonodaje na področju verske svobode, vendar pri tem ne bomo generalizirali, temveč nas bo zanimalo najprej, kaj je sploh njegova vsebina, torej kaj specifično zakonodaja ureja. Nadalje pa bo z vidika naše zastavitve analize še pomembnejše, kako je bila zakonodaja sprejeta in kakšna sta bila medijski in politični diskurz med procesom sprejemanja zakonodaje. Na ta način bomo vpogledali v politično argumentacijo vsebine zakona in jo interpretirali z vidika njene vpetosti v politične odnose ter izvajanja oblasti. Ker je z vidika analitike vladnosti pomembno prepoznanje, da se oblast v sodobnih liberalnodemokratskih režimih izvaja preko svobode iz in preko heterogenih točk družbenopolitičnega tkiva, bomo pri *Zakonu o verski svobodi* interpretirali, kako je obravnavana verska svoboda, kakšna vloga ji je pripisana v odnosu do individuumov, (verskih) kolektivitet in populacije v državi.

V ta namen smo za analizo izbrali zakonodajni proces kot konkretni politični mehanizem, v okviru katerega je mogoče prepoznavati heterogenost političnih diskurzov kot oblike argumentacije ureditve nekega področja, v našem primeru verske svobode. Pri tem smo se odločili, da bomo analizirali politično razpravo sprejemanja novele *Zakona o verski svobodi* in medijsko poročanje o tej temi v letu 2013. Kot je bilo že poudarjeno, je *Zakon o verski svobodi* doživel ustavno presojo, v okviru katere je ustavno sodišče leta 2010 ugotovilo, da je zakon v določenih delih neskladen z Ustavo Republike Slovenije (več o tem v nadaljevanju tega poglavja). Po nekajkratnih poskusih noveliranja zakona (tudi o tem razpravljamo v nadaljevanju) je konec leta 2013 po skrajšanem postopku⁴ Državni zbor potrdil takratni predlog.

V analizo smo torej vključili dva prepisa razprav v okviru zakonodajnega postopka, in sicer prepis razprave na seji Odbora za kulturo in prepis razprave na

4 Po skrajšanem postopku je mogoče predloge zakonov obravnavati le, če gre za: manj zahtevne spremembe in dopolnitve zakona, prenehanje veljavnosti posameznega zakona ali posameznih določb zakona, manj zahtevne uskladitve zakona z drugimi zakoni ali s pravom EU, spremembe in dopolnitve zakona v zvezi s postopkom pred ustavnim sodiščem oziroma z odločbo ustavnega sodišča. Skrajšani postopek lahko predlaga samo predlagatelj zakona, o njegovi uvedbi pa odloča Kolegij predsednika Državnega zbora (glej Državni zbor RS, 2020).

seji Državnega zbora, na kateri so obravnavali predlog zakona, ter 18 medijskih objav na temo *Zakona o verski svobodi*, ki so bili leta 2013 objavljeni na spletnih portalih MMC, Siol, 24ur.com. Medtem ko nas je pri medijskih objavah zanimalo naše primarno raziskovalno vprašanje o pojavnostih intersekcijske diskriminacije, smo oba prepisa razprav v okviru zakonodajnega postopka v celoti analizirali kot diskurzivni sistem izjav (in praks), ki konstituirajo objekte in subjekte, o katerih te izjave govorijo (Cheek, 2008). Dokumenta prepisov smo analitično obravnavali kot bolj ali manj koherentne sisteme pomenov, ki se nanašajo na versko svobodo ter z njo povezane diskurze, pri čemer nas je zanimalo predvsem dvoje, in sicer na kakšen način je izpeljana, formirana in lansirana pravna kodifikacija verske svobode v izjavah politikov, udeleženi v zakonodajnem postopku, ter na kakšen način koncipirajo in osmišljajo družbenopolitične učinke ureditve, ki jo predvideva predlog novele zakona o verski svobodi. Pred samo analizo dokumentov pa je bil primarni analitični korak tudi, da smo kontekstualizirali proces zakonodajnega postopka, in sicer z orisom politične (in pravne) situacije, ki je od prvega sprejetja *Zakona o verski svobodi* leta 2007 vodila k noveliranju zakona v letu 2013. Brez te predhodne kontekstualizacije namreč ni mogoče razumeti samega zakonodajnega postopka noveliranja niti političnih in medijskih diskurzov v njegovem okviru.

6.3.1 *Zakon o verski svobodi: politični procesi od uveljavitve do novele*

Glede na to, da gre za enega temeljnih zakonov, ki ureja področje verske svobode, verstev in verskih skupnosti, je njegova uveljavitev šele v letu 2007 morda nenavadna, po drugi strani pa je urejanje razmerja med državo in verskimi skupnostmi vedno politično vprašanje in ravno politična nesoglasja so prispevala k temu, da se je s sprejetjem zakona odlašalo dolgo časa.

Priprave na novi zakon o verski svobodi so potekale nekje od leta 2004, ko je Urad Vlade Republike Slovenije za verske skupnosti pripravil študijo in osnutek predloga zakona. Predlog je temeljil na nekaterih ureditvah v drugih evropskih državah, pri tem pa je moral hkrati izhajati tudi iz slovenske ustave. Vse do leta 2006 so tako potekali politični procesi, ki so naposled pripeljali do tega, da je takratna vlada predlog zakona februarja 2006 poslala v obravnavo v Državni zbor, sprejet pa je bil 2. februarja 2007. Seveda se poraja vprašanje, zakaj je celoten proces trajal tako dolgo. Treba je poudariti, da je postopek trajal od maja 2006 do februarja 2007 zato, ker je tako pomembno področje sprožilo velika politična vprašanja v Državnem zboru, predvsem vprašanje ločenosti države in verskih skupnosti, predvsem Rimskokatoliške cerkve.

Kritiki predloga so bile predvsem levosredinske stranke, zagovorniki predloga pa takratna desna koalicija (Slovenska demokratska stranka, Nova Slovenija, Slovenska ljudska stranka).

Na kratko je smiselno orisati vsebino *Zakona o verski svobodi* iz leta 2007. Morda je pri tem zakonu najpomembneje, da je opredelil Cerkve in druge verske skupnosti ter na ta način podal pravnoformalno podlago opredeljevanja teh institucij. Zakon je omogočil uresničevanje ustavno zagotovljene verske svobode in ureja položaj verskih skupnosti. Poleg tega je vzpostavil tudi kriterije registracije in financiranja verskih skupnosti ter uredil pravni položaj, registracijo, pravice, pogoje in vprašanja o uresničevanju verske svobode.

Zdajšnji *Zakon o verski svobodi* torej ni niti tako zelo star, kot že rečeno, je začel veljati leta 2007. Vendar pa ima dogajanje okoli njega po njegovem sprejetju kljub temu zelo dolgo zgodovino. Zakaj? Kmalu po tem, ko je *Zakon o verski svobodi* začel veljati, je Državni svet 21. marca 2007 na ustavno sodišče vložil vlogo za oceno ustavnosti, ker je menil, da zakon krši enakopravnost verskih skupnosti in načelo ločenosti Cerkve od države. Pobudo je dal državni svetnik Zlatko Jenko, ki je opozarjal, da zakon krši enakopravnost vseh verskih skupnosti, društev in posameznikov ter načelo ločenosti države od Cerkve (MMC, 2010). Ustavno sodišče je sredi leta 2010 po presoji razveljavilo določbe *Zakona o verski svobodi*, ki določajo pogoje za registracijo verske skupnosti in duhovno oskrbo v zaporih in bolnišnicah. Zakonodajalcu je sodišče naložilo, da neskladnosti z ustavo odpravi v letu dni po objavi odločbe, to je do 8. junija 2011, ko so bili omenjeni členi razveljavljeni.

Poglejmo še podrobneje, kaj je ustavno sodišče na podlagi presoje ugotovilo. Ocenilo je, da je *Zakon o verski svobodi* neskladen z ustavo v tistem delu, ki se nanaša na pogoje registracije (prvi odstavek 13. člena). Ta določa, da je Cerkev ali drugo versko skupnost mogoče registrirati, če ima najmanj 100 polnoletnih članov, ki so državljani Republike Slovenije ali tujci, ki imajo na njenem ozemlju prijavljeno stalno prebivališče in delujejo v Republiki Sloveniji najmanj zadnjih deset let. To je po mnenju ustavnega sodišča neustavno, ker registracija oziroma drugačna pridobitev pravne osebnosti ni pogoj za ustanovitev in delovanje verske skupnosti in ker verske skupnosti lahko delujejo popolnoma neformalno in že takšno združevanje uživa ustavno varstvo (Ministrstvo za kulturo RS, 2013). Obenem pa je ustavno sodišče tudi ocenilo, da ustavno varovano svobodno delovanje verskih skupnosti državo zavezuje k vzpostavitvi mehanizma, ki verskim skupnostim, ki si to želijo, omogoča pridobiti status pravne osebe. Ustavno sodišče je

poleg zgornje ocene *Zakona o verski svobodi* podalo še oceno in odločbo glede ureditve duhovne oskrbe v javnih bolnišnicah in v zavodih za prestajanje kazni. Pomembno je, da ustavno sodišče z navedeno odločbo v zvezi z zagotavljanjem verske duhovne oskrbe v zavodih za prestajanje kazni zapora razveljavilo le možnost zaposlitve duhovnikov v zavodih za prestajanje kazni zapora, ni pa razveljavilo veljavne ureditve tretjega odstavka 24. člena *Zakona o verski svobodi*, po kateri je zakonsko predvideno plačilo za opravljeno delo duhovnikom, če je za to izpolnjen zakonski pogoj (Ministrstvo za kulturo RS, 2013).

Kmalu po tem, ko je bila odločitev ustavnega sodišča znana, je postalo jasno, da *Zakon o verski svobodi* v taki obliki, kot ga je izglasoval Državni zbor leta 2007, ne more ostati. Tako je Urad za verske skupnosti, ki ga je takrat vodil Aleš Gulič, proti koncu leta 2010, objavil nekaj tez za pripravo povsem novega zakona na tem področju. Urad je pripravil teze v namen priprave zakona o verskih in svetovnonazorskih skupnostih, v katerih so med drugim predlagali tudi spremembo pravnoorganizacijske oblike verskih skupnosti in načina financiranja verske dejavnosti (Žurnal24, 2010). Konec novembra 2007 je po javni razpravi, tudi z največjimi verskimi skupnostmi v Sloveniji, postalo jasno, da za nov zakon ni politične volje in podpore. Nasprotovale so mu predvsem verske skupnosti, med njimi najglasneje Katoliška cerkev, ki je Uradu očitala, da so izhodišča novega zakona ozko ideološke in diskriminatorne do katolikov.

Ker je Urad uvidel, da torej podpore ne bo dobil, se je začel nagibati k temu, da pripravi novelo k obstoječemu zakonu. Dejansko so potem novelo pripravili in jo naposled, ko je bila koalicijsko usklajena, dali v obravnavo v Državni zbor. Formalno je takratno novelo zakona vložila skupina 29 poslank in poslancev s prvopodpisanim Antonom Anderličem (LDS) 8. junija 2011. Zakonodajni postopek je stekel jeseni 2011, takrat pa je že postalo povsem jasno, da Katoliška cerkev predloga ne podpira.⁵

Ker predlog novele *Zakon o verski svobodi* iz konca leta 2011 ni bil uspešen, je to seveda pomenilo, da ostaja v veljavi osnovni zakon iz leta 2007, ki pa je v določenih delih ostal neskladen z ustavo. Prav zaradi tega je tudi v letu 2012 ostajalo vprašanje tega zakona odprto. Pomembno je, da je v tem letu

5 Tako je tiskovni predstavnik Slovenske škofovske konference dr. Andrej Saje na seji Parlamentarnega odbora za notranjo politiko, javno upravo in pravosodje poudaril, da predlog novele zakona o verski svobodi pomeni poskus suspenza verske svobode v Republiki Sloveniji: »Ocenjujemo, da se z novelo Zakona o verski svobodi spet vračamo v čase represije in sistematičnega zatiranja verske svobode kot temeljne človekove pravice« (Radio Ognjišče, 2010).

vodenje vlade prevzel Janez Janša (od 10. februarja 2012 do 20. marca 2013), koalicijo pa so sestavljale Slovenska demokratska stranka, Državljanska lista Gregorja Viranta, Slovenska ljudska stranka, Nova Slovenija in DeSUS (Vlada RS, 2019).

Iz vrst takratne opozicije je torej v letu 2012 prišel prvi poskus reševanja odprtega vprašanja noveliranja *Zakona o verski svobodi* v smeri odprave neskladnosti z ustavo. V poletnih mesecih tega leta sta predlog novele *Zakona o verski svobodi* v parlamentarno proceduro vložili poslanski skupini Socialni demokrati in Pozitivna Slovenija s prvopodpisano poslanko Socialnih demokratov Majdo Potrata, vendar poskus ni bil uspešen. Podobno usodo je doživel poskus noveliranja zakona s strani skupine poslancev Nove Slovenije in Slovenske ljudske stranke s prvopodpisanim Matejem Toninom (Nova Slovenija).

Še isti mesec, torej v aprilu 2013, so na Ministrstvu za kulturo (v okviru enajste vlade, od 20. marca 2013 do 18. septembra 2014, koalicijo so sestavljale stranke Pozitivna Slovenija, ZaAB, Socialni demokrati, Državljanska lista in DeSUS) pripravili osnutek predloga novele zakona o verski svobodi,⁶ s katero bi uredili določbe zakona, ki jih je ustavno sodišče razveljavilo. Vlada je predlagala, da se predlog obravnava po skrajšanem zakonodajnem postopku. To pomeni, da je v Državnem zboru najprej potekala predhodna obravnava, v kateri so mnenje lahko podali člani delovnega telesa, pristojnega za zakon, in sicer Odbora za kulturo. Na svoji 5. seji, 30. oktobra 2013, je sicer obravnavala tri zadeve, med katerimi je bil na drugi točki dnevnega reda tudi *Predlog zakona o spremembi in dopolnitvi Zakona o verski svobodi*. Po obravnavi na Odboru za kulturo pa sta sledili druga in tretja obravnava, in sicer na 19. seji Državnega zbora 27. novembra 2013. Takrat je bila novela *Zakona o verski svobodi* tudi sprejeta.

6 V *Predlogu zakona* so bile oblikovane naslednje rešitve: po predlogu zakona se lahko Cerkev ali druga verska skupnost registrira, če ima najmanj 10 polnoletnih članov, ki so državljani Republike Slovenije ali tujci, ki imajo na njenem ozemlju prijavljeno stalno prebivališče; ureditev duhovne oskrbe v javnih bolnišnicah, ki je bila razveljavljena v delu, ki je določal možnost zaposlitve duhovnikov v javnih bolnišnicah z odločbo ustavnega sodišča, št. U-I-92/07, se ustrezno prilagaja, upoštevajoč stališča te odločbe; iz odločbe ustavnega sodišča izhaja, da je ustavno sodišče med drugim razveljavilo zadnji stavek prvega odstavka 27. člena *Zakona o verski skupnosti*, kolikor se nanaša na 24. in 25. člen zakona, zato se s predlogom novele zakona tega posledično iz redakcijskih razlogov spreminja (Ministrstvo za kulturo RS, 2013). To pomeni, da je *Predlog zakona* dejansko substancialno spreminjal zakon v 13. členu, drugi člani pa so se spremenili zgolj toliko, da je omogočal ureditev duhovne oskrbe (možnost zaposlitve oziroma plačila duhovnikov v javnih bolnišnicah) v skladu z odločbo ustavnega sodišča.

6.3.2 *Načini medijskega osmišljanja in oblastnega upravljanja verske svobode v kontekstu noveliranja Zakona o verski skupnosti*

Iz medijskih objav, ki smo jih vključili v analizo, je razvidno, da so večji mediji v Sloveniji izjemno malo poročali oziroma objavljali prispevke o procesu sprejemanja nove zakonodaje na področju verske svobode. Slabi medijski pokritosti je botrovala splošna percepcija, da gre pri noveli tega zakona zgolj za pravnoformalni popravek, s katerim bi se zakonu odpravila neustavnost. V medijih se je tako oblikoval pravnoformalni diskurz, različne politične opcije pa v javnih izrekanjih niso opozarjale na morebitno diskriminacijo, kaj šele intersekcijsko diskriminacijo, saj je bilo ključno torišče, okoli katerega se je vrtelo vprašanje verske svobode, vprašanje financiranja verskih skupnosti. Vprašanje diskriminacije je bilo v kontekstu medijskega poročanja o noveli *Zakona o verski skupnosti* prisotno le s strani predstavnikov verskih skupnosti, ki so videli spremembe zakona kot del systemskega diskriminiranja vernikov. Ti so namreč argumentirali, da je obdavčevanje verskih objektov systemski način diskriminacije vernikov, saj naj bi bilo zaradi dodatnih stroškov z davki verskim skupnostim onemogočeno opravljanje verskih storitev, s tem pa naj verniki ne bi mogli uresničevati svoje pravice do verske svobode in pravice do vere nasploh. Žrtev države so torej verniki, ki so diskriminirani (Banjac, 2020).

Iz razprav v okviru zakonodajnega postopka je mogoče najprej ugotoviti prevladujoče oziroma skorajda splošno prepričanje govorcev, da je novela nujna, ker zapolnjuje pravno vrzel. Pravna praznina je v političnem diskurzu v okviru noveliranja *Zakona o verski svobodi* tisti element, ki se kaže kot najsplošnejši in kot ključen problem. Pravna praznina zaradi neskladnosti *Zakona o verski svobodi* z ustavo se je pojavila v obeh besedilih (tj. razprava in zakon) skupaj kar osemkrat. Pojavljala se je ne glede na to, ali je argument prihajal s strani predstavnika vladne koalicije ali katere od opozicijskih strank v Državnem zboru. Tako je na primer v imenu predlagatelja novele (Ministrstva za kulturo) državni sekretar dr. Aleš Črnič v kratki predstavitvi novele na seji Odbora za kulturo (prvo branje) dejal: »Gre za minimalno novelo, s katero zapolnjujemo pravno praznino po tem, ko je ustavno sodišče razveljavilo ta člen zakona, ki postavlja pogoj za registracijo verskih skupnosti. Zdi se nam nujno, da nemudoma upoštevamo voljo ustavnega sodišča. S tem izrazimo odnos do ustavnega sodišča in do pravne države na sploh« (Državni zbor RS, 2013b). Na isti seji je poslanec Jožef Jerovšek iz vrst takratne opozicijske Slovenske demokratske stranke izjavil: »Tudi jaz se zavedam, da je ta predlog novelacije zakona posledica odločbe Ustavnega sodišča, ki je razveljavilo vsaj

dva člena, zdaj jaz ne vem natančno, ampak tudi mene zelo čudi, da je ministrstvo pristopilo k samo delni rešitvi in odpravi tistega, kar je naložilo Ustavno sodišče« (Državni zbor RS, 2013b). Povsem enak diskurz je mogoče najti v transkriptu Seje državnega zbora, na kateri je potekalo tretje branje novele zakona. Tako na primer poslanka Socialnih demokratov Majda Potrata pravi: »Predlog zakona torej ne odpravlja neustavnosti, ampak zgolj popolnjuje nastalo praznino po razveljavitvi Ustavnega sodišča« (Državni zbor RS, 2013a). Zelo podobno je potrebo po ureditvi tega področja formuliral takratni poslanec Slovenske ljudske stranke Janez Ribič: »[...] poslanka in poslanci Slovenske ljudske stranke [bomo] predlagane spremembe zakona podprli. Zavedamo se namreč, da je treba zagotoviti pravno stabilnost z popolnitvijo pravne praznine, ki je nastala z uveljavitvijo prej omenjene odločbe Ustavnega sodišča« (Državni zbor RS, 2013a).

Očitno je, da so govorniki, vključno s predlagatelji zakona, videli ključen problem v kontekstu pravne ureditve zagotavljanja verske svobode. Prav tako so se strinjali, da problem povzroča zakon oziroma njegova neustavnost. Kot tiste, ki jih tako stanje pravne praznine zadeva, pa so poslanci kot zakonodajalci ocenili, da so to ali pripadniki verskih skupnosti (2) ali širše, prebivalci Slovenije oziroma država (4). S tem, ko so pravno praznino videli tudi kot določen problem in identificirali potencialne žrtve tega stanja, so jo posredno ali neposredno dojemali tudi kot določeno nevarnost. K temu se še vrnemo kasneje, saj je najprej treba razumeti, kakšno vlogo ima pravna praznina kot termin oziroma kaj stoji za njeno uporabo.

Pravna praznina je termin, ki ga s Foucaultom lahko označimo kot del juridičnega diskurza, torej kot del raznoterih izjav, dejanj in praks, ki sestavljajo okvir ali polje, prek katerega in na katerem deluje oblast (Tadros, 1998). Z uporabo izraza pravna praznina so govorniki kot neproblematično in dokončno vzeli odločbo ustavnega sodišča, ki je določilo, da zakon ni v skladu s slovensko ustavo. Ravno v tem je bistvo delovanja oblasti, ki temelji na absolutnosti končne instance (sodišč). Iz foucaultovske perspektive lahko neposredno vidimo delovati mehanizem prava, ki tvori resnico in prispeva k legitimiranju današnjega delovanja zakona. Znotraj tega mehanizma je pomemben element tisto, čemur Foucault pravi preiskava, prek katere sodišče ugotavlja resničnost dejanja ali nekega stanja; gre za avtoritarno iskanje resnice. Politični diskurz v okviru zakonodajnega postopka je tako povsem vpjet v aparat, ki ga predstavlja pravo. Pomembno je poudariti, da ne zagovarjamo, da bi morali politični govorniki v zakonodajnem postopku problematizirati odločitev ustavnega sodišča glede *Zakona o verski svobodi*, temveč je poanta pokazati, kako je juridični diskurz

in simultani mehanizem prava, v katerem sodišča kot arbitri in »avtoritarni iskalci resnice« (sploh ustavno sodišče kot končna pravna instanca) nastopajo kot del oblastne ureditve.

Med razpravo o juridičnem diskurzu smo omenili, da koncept pravne praznine v percepciji politikov predstavlja tudi določeno nevarnost oziroma tveganje. Pri tem je pomembno tudi, da ni zgolj pravna praznina tista, ki bi lahko predstavljala potencialno tveganje, temveč tudi ureditev, ki jo je prinesla novela na področju registracijskega pogoja verskih skupnosti. Kot rečeno, novela je predvidevala, da je minimalni registracijski pogoj neke verske skupnosti 10 članov (pred tem jih je zakon predvideval 100, kar je ustavno sodišče prepoznalo kot neskladno z ustavo; Ministrstvo za kulturo RS, 2013).

Analiza transkriptov sej v okviru zakonodajnega postopka novele *Zakona o verski svobodi* je torej eksplicitno pokazala, da je razprava potekala glede potencialnosti zlorabe registracijskega pogoja verskih skupnosti, ki bi obveljal s sprejetjem nove zakonodaje (torej v primeru sprejetja novega predloga zakona, ki bi odpravljal neustavnost *Zakona o verski svobodi*). Že na drugem branju predloga v okviru seje Odbora za kulturo je bila potencialnost zlorabe, ki nastopa kot prežeha nevarnost ali tveganje, izrazito prisotna. Tako je Jožef Jerovšek delil mnenje, da je ureditev registracije verskih skupnosti nujna, »da bi na tem področju preprečili možne zlorabe, kajti premalo število članov verske, zdaj tudi duhovne skupine, kot pravite, se lahko tudi zlorablja. In, mi vsi vemo, da so v ne tako daljni preteklosti, ampak še v prejšnji državi se tudi novačili predstavniki kakšne verske skupnosti, zato da so potem kot verska skupnost nekako nasprotovali ali pa problematizirali največjo versko skupnost v Sloveniji, da so bili neki zavezniki oblasti, ki je bila temu verskemu prepričanju nenaklonjena ali pa nasprotno« (Državni zbor RS, 2013b). Tudi predstavnik madžarske narodne skupnosti dr. László Göncz vidi v morebitnem predlogu določeno tveganje: »Seveda nižje število omogoča tudi zlorabe, jaz se tega vprašanja zavedam, ampak hkrati pa upam, da bomo imeli mehanizme, da preprečimo tovrstne zlorabe« (Državni zbor RS, 2013b). Po drugi strani pa so predstavniki koalicijske strani skušali zavrniti ideje o tveganjih, vendar je pomembno, da so svoje razprave orientirali prav v tehtanje teh tveganj. Tako je Majda Potrata, predstavnica stranke Socialnih demokratov, rekla: »Zdaj, kaj lahko ta pomislek, s čim lahko argumentiramo, da je mogoče pri nižji številki zlorabiti registracijo verske skupnosti? Jaz težko rečem, da je lahko katero koli zlorabo uveljaviti, ker pri sistemu financiranja je vse utemeljeno na številu pripadnikov in se ve, na koliko pripadnikov ima verska skupina šele pravico do financiranja prispevkov. Da je iz sredstev, ki

so proračunska za delovanje verskih skupnosti ravno po tem ključu najmočnejša verska skupnost tista, ki ji pripada največ sredstev, je razumljivo, ker ima registriranih največ pripadnikov. In tako to je in tukaj ne vidim, kakšna zloraba bi morala biti« (Državni zbor RS, 2013b).

Podobno je razprava potekala v okviru tretjega branja, torej seje Državnega zbora. Tudi tam je bil v okviru političnega diskurza eno ključnih torišč razprave vprašanje tveganja zlorabe v primeru sprejetja novele in s tem registracijskega minimuma 10 članov verske skupnosti. Tako je Majda Potrata v svoji predstavitvi dogajanja na drugem branju (Odbor za kulturo) opozorila, da se pojavlja vprašanje zlorabe nizkega števila članov za registracijo verske skupnosti. Ljudmila Novak, poslanka takratne opozicijske Nove Slovenije, je povedala, da je predlog novele sporen in da so sami imeli boljšo rešitev, ki bi preprečila tveganje zlorabe: »Krščanski demokrati Nove Slovenije smo predlagali amandma, s katerim bi zvišali minimalno število ljudi, potrebnih za ustanovitev verske skupnosti, in sicer z 10 na 20. To pa zaradi tega, ker registrirana verska skupnost pridobi širše pravice, in se nam zdi primerno, da določimo minimalno mejo, ki bi vsaj do neke mere varovala pred zlorabami« (Državni zbor RS, 2013a). Tudi Jožef Jerovšek iz Slovenske demokratske stranke je svojo razpravo oklenil okoli vprašanja tveganja zlorabe: »Zdaj, če so pa tukaj kriteriji in pa pragovi tako strašno nizki, pa je nevarnost, da se pojavijo tudi določena, da Slovenija postane pribežališče posameznikov, ki se ukvarjajo tudi z dokaj okultnimi zadevami. Veste, na tem področju da je bilo ogromno v svetu zadev in kakšne zelo specifične sekte, ki imajo pravzaprav z duhovnimi zadevami manj skupnega in potem prej kot slej postanejo družbeni problem« (Državni zbor RS, 2013a).

Seveda se nemudoma postavlja vprašanje, kakšno vlogo ima nocija tveganja (zlorabe) v kontekstu (upravljanja) verske svobode. Iz teoretične perspektive, iz katere izhajamo v tem prispevku, je treba tveganje brati in razumeti kot del sodobnih načinov oblasti, pri katerih delujejo subtilne strategije, programi, tehnike in prakse, ki gredo onkraj pravnoformalnih kodifikacij (zakoni, pisana pravila itd.), hkrati pa so jim pogosto priležne oziroma gredo z njimi z roko v roki. Kot ugotavljata Rose in Miller (1992), je sodoben način delovanja oblasti v veliki meri pogojen s transformacijo reči, dogodkov, fenomenov in ne nazadnje pravic ter svoboščin v informacije, ki jih je nato povratno možno upravljati, saj so družbenopolitične dejanskosti kot informacije lahko podvržene evalvacijam, kalkulacijam in intervencijam. Takšne procese moramo razumeti tudi kot inherentne političnemu diskurzu, tudi v kontekstu zakonodajnih postopkov, kjer politični diskurz ni le retorika, temveč deluje

kot intelektualna mašinerija ali aparat, ki določen fenomen naredi zamisljiv ter s tem podvržen politični deliberaciji (Rose in Miller, 1992). V tem okviru je bilo v zakonodajni razpravi tveganje eden ključnih terminov, ki omogočajo oblasti upravljanje in reguliranje, administriranje in vodenje najrazličnejših področij. Termin tveganja in ocene tveganja so permanentno uporabljene na primer glede učinkovitosti, varnosti neke politične odločitve. Skupen jezik, ki je utemeljen v diskurzu tveganja, ne briše razlik v pozicijah, temveč postanejo določene prioritete in cilji stvar možnega pogajanja (Hörnqvist, 2011). Prav to je mogoče opazovati v političnem diskurzu v okviru sprejemanja zakonodaje na področju verske svobode. Verska svoboda ni preprosto abstraktna norma ali svoboščina, temveč področje, ki postane stvar tehtanja in upravljanja. Videli smo lahko, da so politiki iz koalicijskih strank zavračali tezo o tveganjih zlorab, če bi bil registracijski minimum 10 članov neke verske skupnosti. V ozadju teh zavračanj je zagovarjanje urejanja uresničevanja verske svobode v smeri čim večje pluralnosti registriranih verskih skupnosti. Po drugi strani pa so, kot je mogoče opazovati iz razprave, konservativnejše stranke zagovarjale tezo o tveganju zlorab, prek česar so zagovarjali dvig minimalnega števila članov. S tem bi imela prioriteto Rimskokatoliška cerkev, saj bi bilo k registraciji ob višjem minimalnem številu potrebnih članov prepuščeno manj verskim skupnostim. Vidimo lahko, da je diskurz tveganja uporabljen kot konkretna (oblastna) tehnika upravljanja različnih subjektov (vernikov in verskih skupnosti).

6.4 Zaključek

Verska svoboda ni prišla na piedestal pravno varovanih svoboščin in pravic v liberalnih režimih *ex nihilo*, temveč je pogojena s številnimi historičnimi procesi in transformacijami, med katerimi je, kot smo pokazali v prispevku, eden ključnih vzpostavitev principa suverenosti (modernih držav) v 17. stoletju, ki kodificira in artikulira sfero vere skozi juridični diskurz, obenem pa kasnejše transformacije izvajanja oblasti v liberalnih režimih (predvsem v 18. in 19. stoletju) upravljanje populacije potisne v sfero zasebnega. Pri tem je pomembno, da nove arhitektonike oblastnega izvajanja slonijo na nociji svobode; v tem kontekstu tudi verska svoboda vznikne kot ena od svoboščin ter pravnoformalno kodificiranih pravic ter s tem del artikulacij in formacije moderne (liberalne) države. Vendar če je bila verska svoboda reartikulirana kot domena posameznika in njegove sfere zasebnosti ter hkrati s strani države pravno zaščitena, to ne pomeni, da je kot svoboščina postavljena onkraj oblastnih razmerij in udejanjanja oblasti. Kot smo pokazali v prispevku, je (versko)

delovanje posameznikov država obravnavala, omejila in ukalupila med drugim tudi tako, da je pravnoformalno kodificirala svoboščine in pravice v ustavah in zakonodajah. S tem so pravice disciplinirajoči mehanizmi in elementi, ki imetnika pravic vključujejo v širši aparat vladanja, obenem pa v sodobnih liberalnih demokratičnih sistemih tradicionalni politični aparati, vključno z zakonodajnimi postopki, urejajo versko svobodo kot specifično sfero ter na ta način upravljajo prebivalstvo prek pravnih svoboščin, ki so artikulirane kot pravice.

V prispevku smo prek analize političnega diskurza v primeru zakonodajnega procesa sprejemanja novele *Zakona o verski svobodi* iz leta 2013 želeli kritično vpogledati v oblike argumentacije političnega oziroma oblastnega upravljanja verske svobode v Sloveniji. Na podlagi predhodne zgodovinske refleksije sistematizacije, upravljanja in urejanja (verske) svobode smo se pri analizi političnega diskurza usmerili predvsem v dva vidika. Prvič, analitična ost je bila usmerjena v vprašanje konstrukcije pravne kodifikacije verske svobode v izjavah politikov, ki so sodelovali v zakonodajnem postopku. In drugič to, na kakšen način so ti politiki artikulirali, osmišljali in s tem prispevali k specifični produkciji polja upravljanja verske svobode v Sloveniji, pri čemer so bili politični diskurzi v okviru zakonodajnega postopka pogojeni s predlogom novele *Zakona o verski svobodi*. Kaj je torej v tem kontekstu analiza pokazala?

V zaključku je mogoče ugotoviti, da je v okviru obravnave *Predloga zakona* prevladoval pravnoformalni diskurz, v katerem je bila neskladnost *Zakona o verski svobodi* z ustavo osmišljena in obravnavana na tehnični način, torej s sprejetjem amandmaja zakona za odpravo pravne praznine. Prav pravna praznina je bila (poleg sorodnih terminov) ključen termin, ki je nastopal kot torišče, okoli katerega se je vrtela razprava. Njegova uporaba in način osmišljanja sta nam pokazala, da je politični jezik ukalupljen, potopljen in usidran v juridični diskurz, v mehanizem prava, ki predstavlja pogoj možnosti obravnavanja verske svobode v sodobnih oblastnih režimih.

Nadalje, pomemben pridobljeni uvid je tudi, da je bil v političnem diskurzu v okviru sprejemanja novele *Zakona o verski svobodi* kot ključen problem (poleg odprave pravne praznine) obravnavano in operacionalizirano tveganje. Z vidika foucaultovske analitike vladnosti kot sodobnih načinov izvajanja oblasti je tveganje eden bistvenih terminov, ki omogoča obravnavanje določenega družbenopolitičnega fenomena, procesa ali kolektivitete, hkrati s tem oziroma prek tega pa jih podvrže možnim oblikam upravljanja. Če le hitro pogledamo, vidimo, da so na primer mladi velikokrat percipirani kot tvegana skupina, najrazličnejše sodobne tehnologije predstavljajo tveganje, sodobne bolezni so

tveganje itd. Skratka, v sodobnih režimih je cela vrsta fenomenov obravnavana s termini tveganja, kar ponuja legitimnost intervencij, programov, projektov in drugih konkretnih praks, prek katerih se te fenomene upravlja. Enako je z versko svobodo. Iz političnega diskurza v okviru zakonodajnega postopka smo lahko videli, da je bila okoli uresničevanja verske svobode cela serija morebitnih tveganj, ki jih je na takšen ali drugačen način treba ne le zaznati oziroma identificirati, temveč tudi konkretno obravnavati in najti praktične rešitve. Vse debate o tveganjih uresničevanja verske svobode tako ne smemo razumeti le kot političnega boja in kapric politikov, ki so bili udeleženi v zakonodajnem postopku, temveč kot konstitutivni del sodobnih političnih diskurzov, ki so del oblastnega delovanja upravljanja, reguliranja in administriranja področij svobode, tudi verske. Čeprav torej prevladuje predpostavka verske svobode kot ahistorične in apolitične zadeve, ki je zagotovljena v okvirih pravnih mehanizmov, pa iz analize lahko vidimo, da je podvržena sodobnim načinom izvajanja oblasti in njej priležnim diskurzom ter praksam.

Literatura

- Abbas, T. 2020. Islamophobia as Racialised Biopolitics in the United Kingdom. *Philosophy in Social Criticism* 46 (5): 497–511.
- Alves, J. A. L. 2000. The Declaration of Human Rights in Postmodernity. *Human Rights Quarterly* 22 (2): 478–500.
- Banjac, M. 2019. *Kritična analiza okvirov dokumentov: Interseksijska diskriminacija v okviru razprav v Državnem zboru RS o predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o verski svobodi*. Raziskovalno poročilo projekta (interno gradivo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Banjac, M. 2020. *Medijski diskurzi v okviru poročanja glede sprememb zakona o verski svobodi v letu 2013*. Raziskovalno poročilo projekta (interno gradivo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Blei, K. 2002. *Freedom of religion and belief: Europe's story*. Assen: Royal Van Gorcum.
- Cheek, J. 2008. Foucauldian Discourse Analysis. V: *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (ur. L. Given). Thousand Oaks, California: Sage, 355–357.
- Davis, D. H. 1994. Religious Dimensions of the Declaration of Independence: Fact and Fiction. *Journal of Church and State* 36 (3): 469–482.
- Dean, M. 1999. *Governmentality: power and rule in modern society*. Sage Publications: London.
- Delo.si. 2013. *Vložena novela zakona o verski svobodi*. Dostopno na naslovu: <https://www.delo.si/novice/politika/vlozena-novela-zakona-o-verski-svobodi.html> (zadnji dostop 16. 1. 2020).
- Dnevnik. 2006. *Državni svet izglasoval veto na verski zakon*. Dostopno na naslovu: <https://www.dnevnik.si/219393> (zadnji dostop 15. 1. 2020).
- Elver, H. 2014. *The Headscarf Controversy: Secularism and Freedom of Religion*. New York, NY: Oxford University Press.

- Figel, J. 2016. *Stoletje genocidov: konec ali ponovitev?*, 16. 11. 2016. Delo, dostopno na naslovu: <https://old.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/stoletje-genocidov-konec-ali-ponovitev.html> (zadnji dostop 28. 4. 2022).
- Foucault, M. 1978. *The History of Sexuality, Volume I: Introduction*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. 1980. Two Lectures. V: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977* (ur. C. Gordon). Brighton: Harvester Press.
- Foucault, M. 1982. The Subject and Power. *Critical Inquiry* 8 (4): 777–795.
- Foucault, M. 2003. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975–1976*. New York: Picador.
- Foucault, M. 2006. Governmentality. V: *The Anthropology of the State: A Reader* (ur. A. Sharma in A. Gupta). Malden, MA; Oxford: Blackwell Publishing, 131–143.
- Foucault, M. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. 2015. *The Punitive Society: Lectures at the Collège de France 1972–1973*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Golder, B. 2012. Introduction: Re-Reading Foucault On Law, Power and Rights law. V: *Re-Reading Foucault: On Law, Power and Rights law* (ur. B. Golder). New York: Routledge, 1–10.
- Gordon, C. 1991. Governmental Rationality: An Introduction. V: *The Foucault Effect: Studies in Governmentality: With Two Lectures by and an Interview With Michel Foucault* (ur. G. Burchell, C. Gordon, in P. Miller). Chicago: University of Chicago Press.
- Helmstadter, R. 1997. *Freedom and religion in the nineteenth century*. Stanford: Stanford University Press.
- Hewitt, S. 2009. Discourse analysis and public policy research. *Centre for Rural Economy Discussion Paper Series* 24: 1–16.
- Hörnqvist, M. 2011. *Risk, power, and the state after Foucault*. Milton Park, Abingdon, Oxfordshire; New York: Routledge.
- Ivson, D. 2008. *Rights*. Stockfield: Acumen Publishing Ltd.
- Jaeger, H.-M. 2008. World Opinion and the Founding of the UN: Governmentalizing International Politics. *European Journal of International Relations* 14 (4): 589–618.
- Jefferson, T. 1777. A Bill for Establishing Religious Freedom. Dostopno na naslovu: https://www.encyclopediavirginia.org/A_Bill_for_Establishing_Religious_Freedom_1779 (zadnji dostop 3. 8. 2020).
- Jessop, B. 2007. From micro-powers to governmentality: Foucault's work on statehood, state formation, statecraft and state power. *Political Geography* 26 (1): 34–40.
- Joppke, C. 2013. A Christian identity for the liberal state? *The British Journal of Sociology* 64 (4): 597–616.
- Ministrstvo za kulturo RS (2013). Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o verski svobodi (ZVS-A). Dostopno na naslovu: <https://e-uprava.gov.si/download/edemokracija/datotekaVsebinska/125990?disposition=inline> (zadnji dostop 3. 8. 2020).
- Ministrstvo za kulturo RS (2019). Verska svoboda. Dostopno na naslovu: <https://www.gov.si/podrocja/drzava-in-druzba/clovekove-pravice-in-enake-moznosti/verska-svoboda/> (zadnji dostop 3. 8. 2020).
- Modood, T., Triandafyllidou, A., in Zapata-Barrero, R. (ur.). 2006. *Multiculturalism, Muslims and citizenship: A European approach*. London: Routledge.

- Nestor, B. J. 2019. The Original Meaning and Significance of Early State Provisos to the Free Exercise of Religion. *Harvard Journal of Law in Public Policy* 42: 971.
- OZN. 1948. Splošna deklaracija človekovih pravic. Dostopno na naslovu: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2018-02-0012/sklep-o-objavi-besedila-splosne-deklaracije-clovekovih-pravic> (zadnji dostop 3. 8. 2020).
- Patton, P. 2012. Historical Normativity and the Basis of Rights. V: *Re-Reading Foucault: On Law, Power, Rights* (ur. B. Golder). New York: Routledge.
- Radio Ognjišče. 2010. Stališče katoliške cerkve do novele zakona o verski svobodi. Dostopno na naslovu: <https://radio.ognjisce.si/sl/122/slovenija/5295/> (zadnji dostop 3. 8. 2020).
- Radio Ognjišče. 2010a. *Nadškof Stres o novem zakonu o verski svobodi*. Dostopno na naslovu: <https://radio.ognjisce.si/sl/112/slovenija/2707/> (zadnji dostop 15. 1. 2020).
- Radio Ognjišče. 2010b. *Stališče katoliške cerkve do novele zakona o verski svobodi*. Dostopno na naslovu: <https://radio.ognjisce.si/sl/122/slovenija/5295/> (zadnji dostop 15. 1. 2020).
- Rose, N. 1999. *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N., in P. Miller. 1992. Political Power beyond the State: Problematics of Government. *The British Journal of Sociology* 43 (2): 173–205.
- Shadid, W. A. in P. S. van Koningsveld. 2002. *Religious freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union*. Leuven: Peeters.
- Singer, B. C. J. in L. Weir. 2006. Politics and Sovereign Power: Considerations on Foucault. *European Journal of Social Theory* 9 (4): 443–465.
- Singh, J. 2015. Religious Agency and the Limits of Intersectionality. *Hypatia* 30 (4): 657–674.
- Skinner, Q. 1989. The state. V: *Political innovation and conceptual change* (ur. T. Ball, J. Farr in R. L. Hanson). Cambridge: Cambridge University Press, 90–131.
- Sokhi-Bulley, B. 2020. Law and Governmentality BT. V: *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy* (ur. M. Sellers in S. KIRSTE). Dordrecht: Springer Netherlands, 1–8.
- Tadros, V. 1998. Between governance and discipline: The law and Michel Foucault. *Oxford Journal of Legal Studies* 18 (1): 75–103.
- Žurnal24. 2010. *Guljič: »Zakon ne bo ostal enak.«* Dostopno na naslovu: <https://www.zurnal24.si/slovenija/gulic-zakon-ne-bo-ostal-enak-102971> (zadnji dostop 1. 3. 2020).

Viri

- 24UR. 2013a. Škof Jamnik na Brezjah: Marija nas vodi k Jezusu, je zgled molitve, upanja, ljubezni, 15. 8. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/katolicani-praznujejo-praznik-marijinega-vnebovzvetja.html> (citirano 18. 1. 2020).
- 24UR. 2013b. *Bi davek na nepremičnine ogrozil delovanje verskih skupnosti?*, 2. 7. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/bi-davek-na-nepremicnine-ogrozil-delovanje-verskih-skupnosti.html> (citirano 18. 1. 2020).
- Državni zbor RS. 2013. Transkript seje Odbora Državnega zbora – nadaljevanje 19. seje – (27. november 2013).

- Državni zbor RS. 2013. Transkript seje Odbora za Kulturo – 57 – Odbor za kulturo – 005 (30. oktober 2013).
- Državni zbor RS. 2013a. Zapis seje – Državni zbor – 19. redna seja (27. november 2013).
- Državni zbor RS. 2013b. Zapis seje – Državni zbor – Odbor za kulturo – 5. seja (30. oktober 2013).
- Državni zbor RS. 2013c. Umik Predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o verski svobodi (2. april 2013).
- MMC. 2010. *Ustavno sodišče razveljavilo del zakona o verski svobodi*, 2. 6. 2010. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/ustavno-sodisce-razveljavilo-del-zakona-o-verski-svobodi/231591> (citirano 18. 1. 2020).
- MMC. 2013. *Bog nam pomagaj!*, 5. 11. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/kolumne/bog-nam-pomagaj/321861> (citirano 18. 1. 2020).
- MMC. 2013a. *10 vernikov dovolj za registracijo verske skupnosti*, 30. 4. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/10-vernikov-dovolj-za-registracijo-verske-skupnosti/307834> (citirano 18. 1. 2020).
- MMC. 2013b. *Večje verske skupnosti skrbi uvedba davka na nepremičnine*, 30. 9. 2013. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/vecje-verske-skupnosti-skrbi-uedba-davka-na-nepremicnine/318969> (citirano 18. 1. 2020).
- PISRS. 2020. Zakon o verski svobodi 14/2007. Dostopno na naslovu: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4008> (15. 1. 2020).
- Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o verski svobodi. 2013. Dostopno na naslovu: <https://e-uprava.gov.si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=3840> (citirano 18. 1. 2020).
- Siol. 2012. *Novela zakona o verski svobodi ni primerna za nadaljnjo obravnavo*, 14. 6. 2012. Dostopno na naslovu: <https://siol.net/novice/slovenija/novela-zakona-o-verski-svobodi-ni-primerna-za-nadaljnjo-obravnavo-387533> (citirano 18. 1. 2020).

7 Večkratna diskriminacija

Ana Ješe Perko

7.1 Uvod

Diskriminacija zaobjema široko polje družboslovnega raziskovanja, saj je kompleksen pojav, ki se nanaša na posameznike, družbene skupine in institucije. Najpogosteje je v ospredju pravni vidik diskriminacije, ki ga lahko označimo kot z zakonom prepovedano neenako obravnavanje osebe ali skupine v primerjavi z drugo osebo ali skupino zaradi ene ali več osebnih okoliščin. Pomembni so tudi psihološki vidiki diskriminacije, predvsem v smislu negativnih (psiholoških) posledic, ki jih ta pušča na žrtvah diskriminacije. S tem je tesno povezano tudi širše sociološko razumevanje diskriminacije, po katerem je diskriminacija oblika družbene prakse, ki praviloma temelji na predsodkih in stereotipih, globoko zakoreninjenih v kulturi določene družbe (Kuhar, 2009: 15). Obstajajo torej različne oblike, načini in prakse diskriminacije, za vse pa velja, da tovrstne prakse rezultirajo v formalnih ali neformalnih oblikah segregacije, marginalizacije oziroma družbenega izključevanja posameznikov ali skupin. Z drugimi besedami to pomeni, da je diskriminacija vsaka praksa, ki določenim posameznikom ali skupinam onemogoči uživanje njihovih pravic in svobod ter jih v primerjavi s preostalimi člani in članicami določene politične ali družbene entitete postavlja v slabši položaj in v fizičnem ali simbolnem smislu odrinja na rob družbe (ibid.).

Posebno obliko diskriminacije predstavljajo tiste družbene prakse, ki posameznika ali družbeno skupino sočasno izključujejo na ravni več osebnih okoliščin. Teoretske konceptualizacije tovrstne diskriminacije, ki jo imenujemo intersekcijska diskriminacija, jasno kažejo, da različnih oblik neenakosti ni mogoče preprosto sešteti, saj so družbeno in kulturno skonstruirane okoliščine v medsebojni interakciji, kar pomeni, da vzpostavljajo nove vsebine in nove realnosti. Posameznika, ki je diskriminiran zaradi več osebnih okoliščin hkrati, ne moremo v politiki obravnavati po posameznih osebnih okoliščinah ali v smislu seštevka diskriminacij, pač pa skozi avtentično novo realnost diskriminacije, ki se vzpostavlja na intersekciji.

V tem poglavju predstavljamo izsledke naše raziskave, ki se nanašajo na sprejem *Zakona o varstvu pred diskriminacijo* leta 2016. V analizi zakona in spremljajoče parlamentarne in medijske razprave smo iskali zametke intersekcijske diskriminacije in načine njene umestitve v omenjeni diskurzivni okvir, s pomočjo fokusnih skupin pa smo preverjali, kako se intersekcijska diskriminacija odraža v praksi in kako v praksi deluje pravna zaščita intersekcijsko diskriminiranih oseb. V tem kontekstu je posebej pomembno dejstvo, da se v *Zakonu o varstvu pred diskriminacijo* pojavi izraz »večkratna diskriminacija«, ki se približa konceptu intersekcijske diskriminacije. Zakon se loteva tudi definicij različnih diskriminacij, vendar pa je zelo splošen in bo postal konkretnejši šele s sodno prakso, ki je zaenkrat minimalna. S širjenjem sodne prakse bi se potemtakem moralo razvijati tudi razumevanje večkratne in intersekcijske diskriminacije.

7.2 Razvoj protidiskriminacijske zakonodaje

Enakost in diskriminacija sta med seboj močno povezani. Kot pravita Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011, 24) je enakost ključni pojem in pogoj politike, saj je politično delovanje mogoče le v pogojih enakosti in med enakimi: »Hkrati je tudi njen inherentni smisel – ustvarjanje pogojev enakosti je namreč ustvarjanje prostora za politično udejstvovanje in ohranjanje človeštva kot univerzalne skupnosti.« (ibid.)

S francosko revolucijo smo pridobili univerzalno definicijo enakosti, ki vključuje vsa »človeška bitja« in predstavlja konstitutivni del ustroja modernih političnih skupnosti. Enakost na eni strani predstavlja ustavnnonormativno kategorijo, po drugi strani gre za politično kategorijo, ki v današnjem svetu najpogosteje predstavlja »sporni ideal, ki je nenehno odprt za številne interpretacije« (Jaggar, 1990: 230 v Hrženjak in Jalušič, 2011: 24) o tem, kaj enakost

sploh je. Protidiskriminacijska zakonodaja na neki način služi kot regulativno orodje, ki instrumentalizira ljudi, da bi dosegli enakosti (Mercat-Burns, 2016: 29). Razvoj protidiskriminacijske zakonodaje je tako močno povezan z razvojem koncepta enakosti in človekovih pravic.

V modernem času najdemo prve zametke protidiskriminacijske pravne prakse v ZDA. Ustavna razlaga ameriškega vrhovnega sodišča iz leta 1857 je z znamenito odločitvijo glede statusa sužnja Dreda Scotta odigrala ključno vlogo v gibanju za državljanske pravice (Mercat-Brunns, 2016: 9). V tem primeru je vrhovno sodišče ZDA namreč razsodilo (7 : 2), da suženj Dred Scott, ki je prebival v svobodni državi in na ozemlju, kjer je bilo suženjstvo prepovedano, ni upravičen do svoje svobode, saj temnopolti niso bili in nikoli niso mogli biti državljani ZDA. Razglasilo je tudi, da je bil kompromis iz Missourija (1820), ki je razglasil za svobodna vsa ozemlja zahodno od Missourija in severno od zemljepisne širine 36°30', neustaven. Odločitev je prilila olja na ogenj v sekcijski spor in državo približala državljanski vojni, v pravni zgodovini pa omenjeni primer velja za eno od najslabših odločitev, ki jih je sprejelo ameriško vrhovno sodišče, in kot primer napačnega vsiljevanja sodne rešitve za politični problem.¹

Ameriško vrhovno sodišče je leta 1896 v primeru *Plessy proti Fergusonu* legitimiralo zakone o rasni segregaciji s svojo odločitvijo »ločeno, a enakopravno«. Ta pravna norma je pomenila, da ločene javne ustanove za belopolte in temnopolte državljanke ne predstavljajo kršitve klavzule o enaki zaščiti, če so zmogljivosti enih in drugih ločenih institucij približno enake. Šele leta 1954 so v primeru *Brown proti Odboru za izobraževanje Topeca* končno uvedli nov način za reševanje neenakosti, s katerim so utrli tudi pot protidiskriminacijski zaščiti (Mercat-Brunns, 2016: 10). V omenjenem primeru je namreč ameriško vrhovno sodišče soglasno (9 : 0) odločilo, da rasna segregacija v javnih šolah predstavlja kršitev 14. amandmaja v ameriški ustavi, ki zveznim državam prepoveduje neenako zakonsko zaščito posameznikov in posameznic. Ločene izobraževalne ustanove za belopolte in temnopolte študente so bile torej same po sebi oblika diskriminacije. Ta rzsodba je bila v naslednjih letih pomemben navdih za ameriško gibanje temnopoltnih za državljanske pravice v poznih petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja.²

Na širšem mednarodnem področju je eno od ključnih vlog pri preprečevanju diskriminacije odigrala *Splošna deklaracija o človekovih pravicah* (UDHR), ki jo

1 Britannica 2021, dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/event/Dred-Scott-decision>, zadnji dostop 22. 11. 2021.

2 Britannica 2021, dostopno na naslovu: <https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka>, zadnji dostop 22. 11. 2021.

je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov na svojem tretjem zasedanju 10. decembra 1948 v Parizu. Čeprav deklaracija sama po sebi ni pravno zavezujoč dokument, pa je služila kot osnova za dva pravno zavezujoča pakta Združenih narodov o človekovih pravicah, *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (veljaven od 1976) in *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah* (veljaven od 1976). V smislu mednarodnega prava človekovih pravic sta to temeljna dokumenta, na katera naj bi se opirale vse ustave, ki želijo tvorno delovati v OZN. Pozneje so bile sprejete še druge mednarodne konvencije, kot so na primer *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije* (veljavna od 1969), *Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk* (veljavna od 1981), *Konvencija o otrokovih pravicah* (veljavna od 1990) in *Konvencija o pravicah invalidov* (veljavna od 2008).

V EU predstavlja Amsterdamska pogodba iz leta 1997 (veljavna od 1999) ključni izhodiščni dokument na področju boja proti diskriminaciji. Znatno je razširila pravno pristojnost EU v boju proti diskriminaciji. Pravo EU se je tradicionalno osredotočalo na diskriminacijo med ženskami in moškimi ter diskriminacijo na podlagi državljanstva EU (Bell, 2002), vendar je 13. člen Amsterdamske pogodbe ustvaril nov pravni prostor za urejanje diskriminacije na podlagi rasnega ali etničnega izvora, vere ali prepričanja, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti (ibid.). Sprejeti so bili novi zakoni oziroma direktive, kot sta *Direktiva o rasni enakosti* (2000) in *Direktiva o enakosti pri zaposlovanju* (2000). Te direktive določajo standarde, ki jih morajo izpolnjevati vse države članice EU, vendar je vsaka država članica odgovorna za oblikovanje posebne zakonodaje za doseg te ciljev.

Vse države članice EU so tudi podpisnice *Evropske konvencije o človekovih pravicah*, ki jo je leta 1950 sprejel Svet Evrope. Ta v 14. členu prepoveduje diskriminacijo na podlagi spola, rase, barve kože, jezika, vere, političnega ali drugega prepričanja, nacionalnega ali socialnega izvora, pripadnosti narodni manjšini, lastnine, rojstva ali kakšne druge okoliščine.

7.2.1 Protidiskriminacijska zakonodaja v Sloveniji

Ustava Republike Slovenije kot temeljni pravni akt v posebnem členu opredeljuje elemente, ki so dandanes prepoznani kot možna osnova neenakosti in nezakonite diskriminacije: narodnost, rasa, spol, jezik, vera, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazba, družbeni položaj, invalidnost ali »katera koli druga osebna okoliščina«. Ta člen, ki je osnova za prepoved diskriminacije, nakazuje, da obstajajo kompleksne okoliščine, ki so lahko osnova

za diskriminacijo in s tem neenak položaj, ki pa jih ustava ne more preprosto prejudicirati in jih ni mogoče preprosto uporabiti kot podlago presojanja (Hrženjak in Jalušič, 2011: 26). Čeprav pravo teži k temu, da smo kot državljanke in državljani enaki pred zakonom, kar pomeni, da so primerljivi položaj, lastnosti ljudi in ravnanja obravnavani enako oziroma primerljivo, dikcija v ustavi takrat, ko govori o »osebnih okoliščinah«, vendarle nakazuje, da gre pri neenakostih za »osebne« okoliščine in ne za strukturno pogojene neenakosti (ibid.).

Uresničevanje načela enakosti in enakih pravic, enakopravnosti in nediskriminacije poleg ustave v Sloveniji zagotavljajo tudi drugi pravni akti – posamezni zakoni in vrsta institucij. Slovenija je tudi podpisnica številnih mednarodnih in evropskih dokumentov in direktiv: od *Splošne deklaracije o pravicah človeka* do Amsterdamske pogodbe.

Najpomembnejši pravni akt na državni ravni je poleg ustave še krovni zakon proti diskriminaciji – *Zakon o varstvu pred diskriminacijo*, katerega predhodnik je bil *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja*. Med protidiskriminacijsko zakonodajo pa štejemo tudi *Kazenski zakonik* ter nekatere druge zakone, denimo *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*, *Zakon o delovnih razmerjih* in *Zakon o verski svobodi*. Kot ugotavljata Majda Hrženjak in Vlasta Jalušič (2011: 26–27):

[...] gre pri enakosti za kompleksno zadevo, kar dokazuje predvsem priznanje zakonodajalcev, da lahko v nekaterih primerih neenakih položajev prav enaka obravnava prispeva k diskriminaciji oziroma razlikovanju in tako poveča neenakost prizadetih. Zaradi tega zakon dopušča dve vrsti izjem glede enake obravnave – na eni strani omogoča razlikovanje takrat, ko gre za posebne okoliščine, na drugi pa dopušča in predvideva neenako obravnavo v tistih primerih, ko bo le-ta v končnem učinku prispevala k večji enakosti udeležencev oz. prizadetih v postopkih in v procesih.

Izjeme, pri katerih je pravno dopustno razlikovanje, so tako na eni strani dopustne v primerih, ko obstaja za to upravičen zakoniti cilj, na drugi strani pa so izjeme dopustne v primerih posebnih ukrepov, ki zasledujejo enakost kot cilj in so povezani z vprašanjem pravičnosti. Gre za začasne ukrepe povečevanja enakih možnosti – za tiste osebe, ki se zaradi spola, narodnosti, rase ali etničnega porekla, vere, prepričanja, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti lahko znajdejo v dalj časa trajajočem manj ugodnem položaju. V tem smislu zakon priznava obstoj strukturnih neenakosti, ki se povezujejo z obstojem tradicijskih ali kulturnih vzorcev in norm, ki perpetuirajo neenake položaje spolov, narodnosti, pripadnikov različnih verskih skupnosti itd. (Hrženjak in Jalušič, 2011: 27).

7.3 Zakon o varstvu pred diskriminacijo

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je leta 2016 pripravilo predlog novega *Zakona o varstvu pred diskriminacijo* (ZVarD), ki je nadomestil *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja* (ZUNEO). Sprememba zakona je bila potrebna predvsem zaradi nove ureditve statusa organa za spodbujanje enakega obravnavanja oziroma organa za enakost (Zagovornik/-ca načela enakosti), ki mora biti skladen s pravnim redom EU, na kar je bila Republika Slovenija opozorjena z uradnim opominom Evropske komisije. Ureditev se je zaradi tega najbolj spremenila ravno v delu, ki se nanaša na Zagovornika načela enakosti (v nadaljevanju: Zagovornik). Ob tem so bile dodane oziroma posodobljene še posamezne druge določbe (npr. dodatne so bile definicije drugih oblik diskriminacije, vzpostavljena je bila posebna tožba za varstvo pred diskriminacijo, opredeljene so bile možnosti sodelovanja Zagovornika in nevladnih organizacij v pravnih postopkih in podobno),³ ki so bile posledica ugotovljenih pomanjkljivosti dotakratne prakse, razvoja prava in politike na področju nediskriminacije.

V uvodnem pojasnitvenem delu besedila k predlogu ZVarD se zakonodajalec ukvarja predvsem s pojasnjevanjem, zakaj je treba sprejeti pravno podlago za neodvisno delovanje Zagovornika načela enakosti in kako bo to prispevalo k boju proti diskriminaciji ter pomoči žrtvam diskriminacije. Zakonodajalec je želel z novim zakonom prispevati k spremembi sistema varstva pred diskriminacijo z namenom ustvarjanja pogojev za učinkovito pravno varstvo ter nastanek pravne in sodne prakse na področju nediskriminacije. Kot smo že omenili, je v analiziranem gradivu omenjenih več različnih pojavnih oblik diskriminacije,⁴ med njimi tudi večkratna diskriminacija, ki je najbližje poi-

3 Poglavitne rešitve predloga zakona so bile: ureditev Zagovornika kot funkcionarja samostojnega državnega organa, ki ga imenuje Državni zbor RS na predlog predsednika RS, in natančna določitev njegovih pristojnosti in nalog; opredelitev osebnih okoliščin in področij družbenega življenja, pri katerih je zagotovljeno enako obravnavanje oseb oziroma prepoved diskriminacije; opredelitev diskriminatornih ravnanj ter sankcij v primerih kršitev; opredelitev inšpekcijskih pristojnosti Zagovornika in s tem zagotovitev ustreznega varstva pred diskriminacijo, upoštevajoč zahteve evropskih direktiv; določitev posebne tožbe in odškodnine za diskriminacijo, pri čemer zadostuje že samo diskriminatorno ravnanje; opredelitev možnosti sodelovanja nevladnih organizacij in Zagovornika v sodnih in upravnih postopkih, ki bo prispevala k večji učinkovitosti v praksi, in možnost vložitve tožbe s strani Zagovornika ali nevladnih organizacij v primerih diskriminacije.

4 Zakon diskriminacijo deli na neposredno in posredno diskriminacijo (6. člen), hkrati pa definira tudi druge oblike diskriminacije (7. člen), ki zajemajo: a) nadlegovanje in spolno nadlegovanje, b) odredbo, ukaz ali drugo navodilo, da naj se osebo diskriminira, c) pozivanje k diskriminaciji in č) povračilne ukrepe (viktimizacija).

menovanju interseksijske diskriminacije. Večkratna diskriminacija je v 12. členu definirana kot situacija, »kadar je oseba diskriminirana zaradi več osebnih okoliščin«, in jo zakon uvršča med hujše oblike diskriminacije.⁵ V komentarju k temu členu je podan tudi konkreten primer tovrstne diskriminacije – »ženska invalidka«. Večkratna diskriminacija je sicer prevod koncepta »multipla diskriminacija«, ki jo nekateri sicer izenačujejo s konceptom interseksijske diskriminacije, drugi pa opozarjajo na ključno razliko med tema dvema konceptoma: prvi diskriminacijo razume kot seštevke različnih možnih diskriminacij, drugi pa poudarja, da hkratna diskriminacija na več okoliščinah hkrati vzpostavlja novo realnost, ki ni enaka preprostemu seštevku, saj različne dimenzije diskriminacije med seboj učinkujejo in se krepijo. Iz zakona in komentarja k zakonu ni moč razbrati, katero interpretacijo je imel zakonodajalec v mislih, praktično razumevanje »večkratne diskriminacije« pa bo razkrila šele pravna praksa.

Interseksijske dimenzije zakon vsebuje tudi v 13. členu, v katerem definira izjeme od prepovedi neposredne diskriminacije, med katere šteje tudi neenako obravnavo v zvezi z ugodnejšim varstvom žensk zaradi nosečnosti in materinstva, ki ne pomeni diskriminacije. V tem primeru gre za tipičen primer interseksijske dimenzije (spol * materinstvo), ki jo zakon ustrezno obravnava z interseksijsko pravno rešitvijo (tj. s t. i. pozitivno diskriminacijo).

Analiza razprave o predlogu ZVarD na Odboru za delo, družino, socialne zadeve in invalide 5. aprila 2016 ter druge obravnave predloga ZVarD v okviru rednega postopka v Državnem zboru 20. aprila 2016 je pokazala, da so se razpravljavci ukvarjali predvsem z nerazumevanjem formulacij diskriminacije v podanem predlogu zakona, s statusom Zagovornika in tudi s pojasnili 8. člena, ki definira nadlegovanje in spolno nadlegovanje.

V besedilu smo identificirali 21 prognoz oziroma problemov in 13 diagnoz oziroma rešitev za identificirane probleme (glej tabela 1). Na ravni prognoz je, pričakovano, glavnina identificiranih problemov povezana s težavami z obstoječo zakonodajo oziroma pomanjkanjem pravnega urejanja vprašanj, o katerih so razpravljali. Pomemben delež problemov, ki so bili poudarjeni v razpravi, je vezan na politična in ideološka nasprotja med razpravljavci. V ta okvir

5 Za hujše oblike diskriminacije poleg večkratne diskriminacije štejejo še: 1) množična diskriminacija, ki je podana, kadar je s spornim ravnanjem diskriminiranih več oseb hkrati, zlasti če je motivirana s sovraštvom ali prezirom do oseb z določeno osebno okoliščino, 2) dolgotrajna oziroma ponavljajoča se diskriminacija in 3) diskriminacija, ki vsebuje ali bi lahko vsebovala težko popravljive posledice za diskriminirano osebo glede povzročitve škode njenemu pravnemu položaju, pravicam ali obveznostim, zlasti če je storjena v razmerju do otrok ali drugih slabotnih oseb.

sodijo različne ocene o vlogi Zagovornika načela enakosti, o tem, kako naj bi obravnaval različne družbene skupine in kako naj bi bil sploh imenovan. Del prognoz je vezan tudi na definicijo in razumevanje diskriminacije, še posebej diskriminacije na osnovi spola. Na ravni prognoz ni bilo podanih posebnih vsebinskih rešitev, pač pa – odvisno od pozicije govornika oziroma govornice – zgolj pozivi k sprejemu, zavrnitvi ali spremembi zakonodaje.

Med 21 diagnozami jih 95 % ni vsebovalo interseksijske dimenzije. To smo zaznali le pri dveh diagnozah in le pri eni se je ta dimenzija ohranila tudi na ravni prognoze oziroma podane rešitve.

Tabela 1: Diagnoze in prognoze v razpravi o *Zakonu o varstvu pred diskriminacijo*

Diagnoze	N		Prognoze	N	
		%			%
zakonski problemi	9	42,9 %	sprejem zakona	4	30,8 %
politična nasprotja	7	33,3 %	prenos direktive EU	3	23,1 %
diskriminacija po spolu	2	9,5 %	sprememba zakonodaje	3	23,1 %
diskriminacija	2	9,5 %	nasprotovanje zakonski rešitvi	1	7,7 %
človekove pravice	1	4,8 %	priprava novih programov, analiz, zakonov	1	7,7 %
			drugo	1	7,7 %
SKUPAJ	21	100 %	SKUPAJ	13	100 %

Nasprotniki ZVarD so nerazumevanje diskriminacije utemeljevali s tem, da je zakon slabo pripravljen in da ni v skladu z evropsko zakonodajo, medtem ko so podporniki zakona temu nasprotovali, češ da so definicije diskriminacije in urejanje statusa Zagovornika načela enakosti povzeti neposredno po evropski zakonodaji. Nasprotniki ZVarD se niso strinjali z naštevanjem diskriminacijskih dejanj v zakonu in so razumeli obstoječo formulacijo kot zelo ohlapno. Niso se strinjali niti z ustanovitvijo Zagovornika načela enakosti kot samostojnega organa in so problematizirali neodvisnost tega organa ter njegovo financiranje. Zagovornika načela enakosti so predstavljali kot represivni organ, ki bo v rokah leve vlade in bo preganjal drugače misleče. Predstavljali so ga kot nekakšno inkvizicijo, ki bo preganjala predvsem desno usmerjene politike. Poslanka Iva Dimic iz NSi je na seji Državnega zbora 20. aprila 2016 dejala: »Zakon vsebuje elemente, ki bodo sedanji levi vladi pomagali utišati in disciplinirati tiste, ki se z njeno ideologijo ne strinjamo, in to smo predvsem kristjani.« Problematizirali so tudi definicijo spolnega nadlegovanja, ki so jo

razumeli kot preveč široko, saj bi potemtakem lahko vsakršen pogled ali dotik pomenil že spolno nadlegovanje. Nasprotno so predlagatelji zakona (koalicija) in Levica kot opozicijska stranka zakon predstavljali kot naprednega in v skladu z normami EU. Poslanci Levice so sicer pričakovali še ostrejši pregon diskriminacije in več pooblastil za Zagovornika.

V razpravi poslanke in poslanci niso posebej poudarjali ali obravnavali interseksijske diskriminacije, se pa nekateri izmed njih zavedajo, da ta obstaja in jo razumejo kot večkratno diskriminacijo, kot je definirana v zakonu. Poslanec Tašner Vatovec (Levica) je, na primer, omenil primer večkratne diskriminacije (ženske v rodni dobi), ki bi jo bilo po njegovem treba bolje obravnavati. Omenil je tudi izbrisane prebivalce, nesprejemljive prakse segregacije romskega prebivalstva na področju izobraževanja in naseljevanja ter invalide.

7.3.1 *Medijsko poročanje ob sprejetju Zakona o varstvu pred diskriminacijo*

Postopek sprejetja ZVarD je potekal spomladi 2016, le nekaj mesecev po referendumu o amandmajih k *Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Na referendumu državljanke in državljani niso podprli sprememb omenjenega zakona (glej analizo te razprave v poglavju Roka Smrdelja v tej publikaciji), zato je poslanec Jani Möderndorfer vložil predlog *Zakona o partnerski zvezi*, ki je bil obravnavan na redni aprilski seji v Državnem zboru hkrati s predlogom ZVarD. Takratna vlada Mira Cerarja je sicer imela veliko dela z različnimi predlogi zakonov in referendumskimi pobudami, saj je v tem času Slovenski sindikat delavcev migrantov vložil kar šest referendumskih pobud. Predsednik državnega zbora Milan Brglez je tri referendumske pobude sicer zavrnil, med njimi tudi referendumsko pobudo o ZVarD. Medijski prostor se je zapolnil z različnimi s tem povezanimi temami in zato ni bilo večje medijske odzivnosti na sprejetje ZVarD. Nekaj več medijskih objav smo zasledili jeseni 2016, ko je potekal postopek izbire Zagovornika načela enakosti, ki ga uzakonja ZVarD. Takrat so se mediji predvsem razpisali o izbranem kandidatu za to funkcijo.

V naš vzorec analize smo vključili štiri spletne medije: MMC, 24ur.com, Siol in Nova24TV. Medijske objave, ki smo jih časovno zamejili na čas od 1. 2. 2016 do 1. 12. 2016, smo iskali s ključnimi besedami: Zakon o varstvu pred diskriminacijo, ZVarD in Zakon o diskriminaciji. V tem časovnem obdobju je bilo v omenjenih medijih objavljenih 17 besedil, med njimi 14 novic, dve kolumni in intervju. Deset medijskih objav smo zasledili na medijskem spletnem portalu

MMC, štiri medijske objave so bile objavljene na 24ur.com in tri na portalu Nova24TV. Na Siolu nismo zasledili nobene objave. Šest objav se je nanašalo na sprejemanje zakona in so bile objavljene spomladi 2016, medtem ko je bilo 11 objav iz oktobra 2016 in so se nanašale na postopek imenovanja Zagovornika načela enakosti.

Analizirana besedila lahko razdelimo v štiri tipe novinarskih besedil: 1) novice o poteku sprejema ZVarD v Državnem zboru, 2) novice o poteku izbire kandidata za Zagovornika načela enakosti, 3) mnenjski kolumni o ZVarD in 4) intervju.

O sprejetju ZVarD je aprila 2016 poročal le MMC. V novici na kratko omenijo, kakšne novice prinaša zakon in da sta predlogu zakona nasprotovala SDS in NSi, »saj ga vidita kot politično obračunavanje z drugače mislečimi« (MMC, 2016b). Večje medijske pozornosti je bil deležen izbor Zagovornika načela enakosti v oktobru 2016. O tem so poročali na MMC, kjer je bilo na to temo objavljenih šest novic, na 24ur.com so bile objavljene tri, ena pa na portalu Nova24TV. Razlik v načinu proročanja med MMC in 24ur.com nismo zaznali, saj oba medija večinoma povzemata Slovensko tiskovno agencijo, medtem ko je v novici na portalu Nova24TV zaznati nekoliko slabšalno vide-nje kandidata Miha Lobnika.

Tako na MMC kot 24ur.com poročajo o tem, kdo so kandidati za Zagovornika, kakšne so naloge Zagovornika in na koncu tudi kdo je izbrani kandidat Miha Lobnik. O njem povejo, da je bil LGBT aktivist ter da mu opozicija očita, da se bo kot Zagovornik zavzemal predvsem za pravice istospolno usmerjenih oseb. Poročajo tudi o Lobnikovi izjavi, da ne bo imel nobenih prioritet pri obravnavi primerov glede na okoliščino diskriminacije. Nevtralnno pišejo o njegovih referencah in delovnih izkušnjah, o tem, katere parlamentarne stranke ga podpirajo in katere ne ter zakaj. V prispevkih so predstavljena tudi stališča opozicije. Poslance SDS je zmotilo dejstvo, da je Lobnik kandidiral na Listi ZaAB in da se je s tem identificiral z njihovim političnim programom. V SDS so izjavili, da ni primerno, da na »tako pomembno funkcijo predlagajo politične aktiviste« (MMC, 2016i). Poleg politične afiliacije je predstavnik SDS zmotilo tudi Lobnikovo delovanje na področju pravic istospolno usmerjenih oseb:

[...] kot ustanovitelj društva Legebitra in aktivist za pravice istospolno usmerjenih [se je Lobnik] zavzemal zlasti za interese te skupine, ne pa tudi drugih. Med diskriminiranimi v Sloveniji so izpostavili kmete, policiste in vojake in hkrati opozorili na vsebinsko podvajanje funkcije z varuhom človekovih pravic (MMC, 2016i).

V novici na portalu Nova24TV, ki je bila objavljena 12. oktobra 2016, je ton pisanja manj naklonjen Mihi Lobniku. Že v naslovu avtorica označi Lobnika kot levičarskega funkcionarja in LGBT aktivista ter se sprašuje, ali bo zaradi teh dveh dejstev sploh lahko sledil načelom enakosti (Nova24TV, 2016b). Poudari, da je Lobnik »dolgoletni aktivist za pravice manjšine lezbijk, gejev, biseksualcev in transseksualcev (LGBT), [ki] je v preteklosti kandidiral za poslanski sedež na listi Zavezništva Alenke Bratušek in bo še bolj udarno skrbel za LGBT lobije«. Kot referenco Lobnikovega delovanja omeni njegovo sodelovanje pri nastajanju t. i. družinskega zakonika in ga označi kot neuspešnega: »Miha Lobnik je sodeloval pri pripravi osnutkov propadlega družinskega zakonika, kjer je prevzel vlogo organizatorja kampanje za referendum in bil pri tem neuspešen.«

Ker Lobnik ni odgovoril na novinarsko vprašanje, katera skupina je po njegovem najbolj diskriminirana, je avtorica zaključila, da bo institucija Zgovornika skrbela v prvi vrsti za »LGBT skupnost in njihove lobije«. Tako kot poslanci desnih strank pri razpravah o ZVarD v Državnem zboru se tudi novinarka pri portalu Nova24TV poslužuje diskurza, ki vpeljuje strah pred LGBT skupnostjo ter predstavlja LGBT skupnost kot neko skrivnostno združbo, ki deluje iz ozadja oz. kot lobi, ki učinkovito skrbi za svoje interese.

Mnenjski kolumni, ki sta bili objavljeni 3. marca in 8. maja 2016 na portalu Nova24TV, sta obravnavali vsebino in sprejem ZVarD. Avtor prve kolumne z naslovom »O (Udbovskem) predlogu zakona pred diskriminacijo. Oprostite, pred demokracijo!« se poslužuje več različnih diskurzivnih pristopov: žrtveni diskurz, diskurz strahu in diskurz mi – oni (Nova24TV, 2016a). Pri slednjem kot *mi* razume »izvorno demokratične sile, ki so poslednji branik normalnosti v tej državi«, z *onimi* pa opredeljuje levo usmerjene sile, ki jih poimenuje na več načinov in kot več akterjev. Prvi akter je »levičarska avantgarda, ki se ima – kar simbolno izpričuje z rdečo zvezdo in jugoslovanskimi zastavami – za dediča komunistične revolucije« ali pa »levičarska falanga«, drugi akter je ideološka policija, ki deluje kot nekdanja Udba, in tretji akter »elita nevladnih organizacij, financiranih iz proračuna«. Levičarje razume tudi kot zagovornike migracijske politike, ki podpirajo multikulturalizem in anarhizem ter so nestrpni in sovražni do slovenstva in slovenskega jezika. *Mi* so torej tisti, ki ščitijo slovenstvo in slovenski jezik, so »pravi« domoljubi, *oni* pa so odprti do tujcev in s tem ogrožajo slovenstvo, še več – sovražijo ga. Multikulturalizem po avtorjevem mnenju prinaša grožnjo slovenstvu in vnaša anarhizem.

Druga kolumna nosi naslov »Feministke bi rade ukinile razlikovanje spolov skozi slovenske zakone« in je utemeljena predvsem na diskurzu strahu

(Nova24TV, 2016c). Rdeča nit avtorjevega argumenta je trditev, da si feministični lobi iz javne uprave in nevladnih organizacij prizadeva vpeljati svojo ideologijo, »teorijo spolov« v vse pore družbe. Poudarja, da je »feminizem [...] kontaminiral pravo« in da so feministke ideologinje tega zakona, ki so fanatične in spolno frustrirane, poleg tega so levo usmerjene. Pri implementaciji ZVarD imajo po avtorjevem mnenju feministke »svoje pajdaše« in to so geji, imajo pa tudi pomoč nevladnih organizacij, med njimi omeni Mirovni inštitut.

Intervju z dr. Nežo Kogovšek Šalomon z naslovom »Zaradi pravniške zanke bo kazen za diskriminacijo najnižja mogoča: 500 evrov« je bil izvorno predvajan v oddaji NaGlas na Televiziji Slovenija, transkript pogovora pa je bil objavljen na MMC na dan, ko je Državni zbor glasoval o kandidatu za novega Zagovornika Mihu Lobniku (MMC, 2016k). Intervjuvanka pove, da bo Zagovornik neke vrste posrednik med žrtvami diskriminacije in že obstoječimi inšpekcijami. Omeni tudi, da je prišlo do pravniške zanke in da kljub zapisanim visokim kaznim, inšpektorji ne bodo mogli izreči fizični osebi višje kazni od 500 eur in da je postopek prijave diskriminacije navkljub novemu organu Zagovornika ostal zapleten.

Podobno kot v parlamentarni razpravi ob sprejemanju ZVarD, tudi v medijskih objavah ni govor o intersekcijski diskriminaciji. Analizirani mediji sprejetja zakona niso pospremili s posebnimi vsebinskimi besedili o različnih pojavnih oblikah diskriminacije. Pravzaprav se nekaj konkretnih primerov pojavlja le v besedilih na portalu NovaTV24, kjer omenjajo diskriminacijo slovenstva in slovenskega jezika, katolikov in desno usmerjenih državljanov, ki naj bi bili žrtve leve politične elite.

7.4 Intersekcijška diskriminacija v praksi

Ne morem reči, da je k nam že prišel človek, ki ne bi imel izkušnje diskriminacije na več presečiščih. To se mi zdi skoraj nerealno (da teh presečišč ni). (strokovnjak iz nevladnega sektorja)

Po analizi političnega in medijskega diskurza ob sprejemanju ZVarD smo v okviru raziskovalnega projekta izvedli še štiri fokusne skupine s strokovnjakinjami in strokovnjaki s področja diskriminacije, ki so na osnovi izkušenj iz svojega dela govorili o različnih vidikih diskriminacije v vsakodnevnem življenju v Sloveniji. Kot poseben problem so poudarili starizem oziroma diskriminacijo zaradi starosti. Ko se starizem preči z drugo osebno okoliščino, ki je prav tako podlaga za izključevanje, se diskriminacija pokaže v vsej svoji širini. Ena od sogovornic je,

na primer, omenila primere starih gejev, ki so v odraslem življenju svojo spolno usmerjenost živeli razkrito, z vstopom v izredno heteronormativno okolje, kot je dom za ostarele, pa so pogosto prisiljeni v ponovno skrivanje.

Poleg starosti oziroma starizma je bila kot pomembna intersekcijska okoliščina, ki specifično definira diskriminacijo, poudarjena revščina. V kombinaciji s starostjo ljudi potiska na sam rob družbe, če pa k temu dodamo še druge osebne okoliščine, pa je ta marginalizacija še hujša. Prav na tem področju je, menijo sogovornice in sogovorniki na fokusnih skupinah, država neaktivna. Preprosto ne obstaja dovolj razumevanja in reševanja presečišča med revščino in drugimi osebnimi okoliščinami. Nekatero nove dimenzije te intersekcije je vzpostavila epidemija covid-19, ki je, na primer, pri šolanju na daljavo dodatno ranila že tako ranljivo skupino romskih otrok. Pri njih je šolanje na daljavo potekalo slabo, saj pogosto niso imeli na razpolago ustrezne tehnologije ali pa znanja za upravljanje te. Ovira je bila tudi (funkcionalna) nepismenost staršev, lahko pa so bili tudi brez elektrike in vode.

Revščino vidiš pravzaprav česar koli se lotiš. [...] Ljudi omeji in jim onemogoča, da bi lahko zaživel, da bi bile spoštovane njihove človekove pravice. Recimo starejši so tipičen primer, še posebej starejše ženske, ki zaradi daljšega življenja pogosto ostanejo same in žalostno je, da je država glede tega neaktivna. [...] Revščina, kjer koli pogledaš, zelo poslabša situacijo. (strokovnjakinja iz nevladnega sektorja)

Epidemija covid-19 je prispevala k povečanju diskriminacije in najbolj na udaru so socialno šibkejši in starejši ljudje pa tudi posebej ranljive skupine delavcev, predvsem sezonski delavci in delavci invalidi.

Najštevilnejši tuji (sezonski) delavci prihajajo iz Bosne in Hercegovine ter Srbije in so, kot poudarjajo naši sogovorniki, deležni systemske diskriminacije, saj je država Slovenija podpisala bilateralne sporazume z obema državama, v okviru katerih ti delavci nimajo enakih pravic kot drugi tuji delavci. Na primer, ob izgubi službe v Sloveniji je tuji delavec po slovenski zakonodaji upravičen do nadomestila, vendar pa mu po bilateralnem sporazumu z Bosno in Hercegovino ali Srbijo to nadomestilo ne pripada.

Posebno tveganja za diskriminacijo se pojavlja v povezavi z migranti, na primer na področju stanovanjske problematike, saj na prostem trgu težko najamejo stanovanje zaradi predsodkov, ki jih imajo delodajalci:

Osebe z mednarodno zaščito, ki dobijo status in si morajo poiskati nastanitev na trgu, pogosto naletijo na domnevo delodajalcev, da ne bodo mogli plačevati stanovanja. [...] Pogosto tisti, ki so malo bolj osveščeni in vedo,

da osebe z mednarodno zaščito dobivajo tri leta nadomestilo za stanovanje, za ta tri leta stanovanje oddajo, več pa ne, ker menijo, da verjetno potem ne bodo imeli sredstev. (strokovnjak iz nevladnega sektorja)

Tudi dostop do zdravstvenih storitev je za migrante otežen, saj jih določeni zdravniki zavračajo, češ da se z njimi ne morejo sporazumevati. Migranti imajo težave tudi z odpiranjem bančnega računa v Sloveniji, ker jim banke ne želijo odpreti nisi osnovnih računov. Sicer pa tudi znotraj skupine migrantov obstajajo specifične intersekcijske diskriminacije. Na primer, v azilnih postopkih in programih je mlad moški večkrat diskriminiran, saj spada v najranljivejšo skupino, ker v teh postopkih država favorizira družine.

Ko govorimo o skupini ljudi, ki jo imenujejo migranti, se moramo zavedati, da so v njej ljudje z različnimi statusi. Eno so delavski migranti iz Bosne in Hercegovine, na drugi strani so, recimo, begunci iz Afganistana. Moramo se zavedati, da so to različni statusi, ki niso enako kot državljanstvo, pač pa je to paket pravic, ki pripadajo ljudem v tej državi, v katero si se priselil. Ampak na določeni točki se te diskriminatorne prakse potem združijo. Če vzamemo dve krivulji, potem se ti dve krivulji ves čas križata. Križata se recimo takrat, ko pride do pravic, ki izhajajo iz dela, do izkoriščanja na delovnem mestu ali pa pri dostopu do dokumentacije, pri pogovorih z birokratskimi institucijami in podobno. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

Pomembno področje intersekcijske diskriminacije je spol, najprej v povezavi s spolno usmerjenostjo, nato pa tudi z vsemi drugimi okoliščinami. Eden od sogovornikov na fokusni skupini je tako prav na primeru LGBT oseb opisal, kako se situacija za istospolno usmerjeno osebo lahko spremeni glede na različna družbena okolja, ki so tesno povezana z vrsto osebnimi okoliščinami, ki prečijo spolno usmerjenost:

Etnična pripadnost in LGBT ter socialni status in LGBT ... tudi to so medpresečnosti oziroma okoliščine, zaradi katerih so ljudje diskriminirani. Eno je, če si gej, belopolit, zaposlen, višjega srednjega razreda in imaš skupek orodij, s katerim se lahko spopadaš z življenjem. Nekaj povsem drugega je, če si transspolna oseba, saj se ti že pri področju zaposlovanja stvari lahko izjemno zakomplicirajo. Ali pa, recimo, če si slovenskega etničnega porekla ali pa si v to okolje prišel v toku zadnjih migracij, kjer si že znotraj svoje skupine mogel skrivati svojo spolno usmerjenost, kjer se pri oblikovanju svojega normalnega življenja nekako ne moreš odcepiti od svoje etnične skupine in še naprej skrivaš svojo spolno usmerjenost in moraš živeti recimo praktično različna življenja – eno za to tvojo skupnost, drugo zase osebno, tretjega morda za tvojo družino ali pa sorodnike ... (strokovnjak v neodvisnem uradu)

Čeprav slovenska zakonodaja le v manjšem deležu obravnava diskriminacijo, nekateri sogovorniki na fokusnih skupinah poudarjajo, da ni ključen problem v morebitnem manku zakonodaje, pač pa predvsem v tem, da nosilci sistema in zakonodajalci ne razmišljajo o presečnosti:

Verjetno ni toliko problem manko zakonodaje, pač pa manko implementacije in dejstvo, da toliko stvari ostaja mrtva črka na papirju. Res je absurdno, da tudi v primerih, ko je sprejeta ustrezna zakonodaja, marsikaj lahko rešiš le z nekimi agresivnimi dopisi. (strokovnjakinja v nevladni organizaciji)

V povezavi z zgornjo izjavo so naši sogovorniki in sogovornice poudarili tudi problem odnosa javnih uslužbencev do uporabnikov njihovih storitev. Čeprav so določene pravice zapisane v zakonodaji, se te v praksi ne implementirajo vedno oziroma uradniki na okencih sploh ne poznajo dobro zakonodaje in ne vedo, kaj vse je mogoče narediti v prid osebe, ki je diskriminirana. Nekateri javni uslužbenci, poudarjajo naši sogovorniki, ne percipirajo svoje vloge v smislu pomoči ljudem. Še več, tudi na najvišji ministrski ravni se pogosto dogaja, da eno ministrstvo prelaga odgovornost na drugo, ljudje pa so ujeti v tovrstni birokratski »pingpong«. Sogovornice in sogovorniki na fokusnih skupinah so se tako strinjali, da država nima posebnega posluha za intersekcijsko diskriminacijo oziroma ni občutljiva za součinkovanje različnih osebnih okoliščin, ki povzročajo intersekcijsko diskriminacijo:

V zadnjih desetih, petnajstih letih, smo bili kot predstavniki nevladnih organizacij imenovani v vrsto različnih delovnih skupin, ampak izkupiček od tega je zelo boren. Način sodelovanja z nevladnimi organizacijami je velikokrat tak, da se jih pripusti zraven, potem pa nimajo kakšne posebne vloge in velike možnosti odločanja o spremembah. (strokovnjakinja iz nevladne organizacije)

7.5 Zaključek

V tem poglavju smo predstavili rezultate analize političnega in medijskega diskurza ob sprejemanju Zakona o varstvu pred diskriminacijo ter izbrane ugotovitve s fokusnih skupin s strokovnjakinjami in strokovnjaki, ki se tako ali drugače ukvarjajo z diskriminacijo. V prvem delu analize smo preverjali, ali se uporablja koncept intersekcijske diskriminacije in kakšno je razumevanje tega koncepta, fokusne skupine pa so nam ponudile uvid v primere intersekcijske diskriminacije v vsakdanjem življenju.

Namen ZVarD je bil posodobiti *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja*, predvsem zaradi nove ureditve statusa organa za spodbujanje enakega obravnavanja. Hkrati je zakon posodobil definicijo diskriminacije in jo uskladi z evropsko zakonodajo. Zakon tako poskuša zaobjeti večplastnost in kompleksnost diskriminacije. Zakon prepozna tudi »nove« oblike diskriminacije, med katere spada tudi večkratna diskriminacija, ki se po definiciji najbolj približa intersekcijski diskriminaciji. Ugotovili smo, da se v razpravi ob sprejemanju zakona poslanke in poslanci niso posebej ukvarjali z vprašanjem intersekcijske diskriminacije. Prav tako zakon ni bil deležen velike medijske pozornosti, nekaj več smo jo zasledili le ob postopku izbire Zagovornika načela enakosti nekaj mesecev kasneje.

V pogovorih v fokusnih skupinah smo se soočili s primeri intersekcijske diskriminacije v vsej njeni razsežnosti. Poleg osebnih okoliščin, na podlagi katerih so osebe pogosto diskriminirane in smo jih obravnavali v našem projektu (spol, etnična pripadnost, vera in spolna usmerjenost), so sogovorniki poudarili še revščino in starost kot dve osebni okoliščini, ki lahko doletita vse ljudi in se pogosto prečita z drugimi osebnimi okoliščinami, kar pripelje do še hujše diskriminacije v popolnoma novi perspektivi. Sogovorniki so poudarili tudi, da prihaja do diskriminacije znotraj diskriminiranih skupin, zato naj na tem mestu poudarimo izvorno misel Kimberlé Crenshaw (1991), da je identitetna politika vedno zasnovana na neki »imaginarni identiteti« skupine in teži k poenotenju izkušenj pripadnikov in pripadnic te skupine ter pogosto prekrije ali ignorira znotraj-skupinske razlike. Yuval Davis (2011) zato poudarja, da je osnovna naloga intersekcijske analize osredotočenost na različne umeščenosti družbenih akterjev in na to, kako te vplivajo na ekonomske, politične in druge pozicije, znotraj katerih se ti akterji umeščajo.

V praksi, kot so poudarili sogovorniki in sogovornice v fokusnih skupinah, implementacija protidiskriminacijske zakonodaje šepa. Prav tako pri nas še ni izoblikovane pravne prakse na tem področju. Institucije in organizacije, ki se ukvarjajo s tem področjem, kot je na primer Varuh človekovih pravic, imajo pri tem bolj vlogo opazovalca in svetovalca, vendar pa je ZVarD dal nekaj več pooblastil Zagovorniku načela enakosti, kar v prihodnje lahko pripomore k izboljšanju opisane situacije in tudi k večji senzibilnosti za posledice intersekcijske diskriminacije. Ob tem pa je ključno, da opolnomočimo tudi žrtve diskriminacije, predvsem v smislu tega, da bodo diskriminacijo prijavile, saj brez tega niso možni postopki, kot jih predvideva zakonodaja. Pomembno je torej ozaveščanje in tudi povsem konkretno omogočanje, da žrtve diskriminacije zahtevajo svojo pravico do dostojnega življenja.

Literatura

- Bell, Mark. 2002. *Anti-Discrimination Law and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Crenshaw, Kimberlé. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, Politics and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–1299.
- Hrženjak, Majda in Vlasta Jalušič. 2011. *Vrata niso baš odprta: (treba da jih gurneš, pa da se otvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Mercat-Bruns, Marie. 2016. *Discrimination at Work: Comparing European, French, and American Law*. Oakland: University of California Press.
- Yuval-Davis, Nira. 2011. *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*. London: Sage.

Viri

- 24ur.com. 2016a. *Brglez ne bo določil roka za zbiranje podpisov za referendum še za tri zakone*, 5. 5. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/brglez-ne-bo-dolocil-roka-za-zbiranje-podpisov-za-referendum-se-za-tri-zakone.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016b. *Pahor za zagovornika načela enakosti predlaga Miho Lobnika. Veste, kakšne so sicer naloge zagovornika?*, 7. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/pahor-za-zagovornika-nacela-enakosti-predlaga-miho-lobnika-veste-kaksne-so-sicer-naloge-zagovornika.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016c. *»S stališča kaznovanja je zagovornik brezzobi tiger, a to ne pomeni, da ni učinkovit«*, 11. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/s-staliska-kaznovanja-je-zagovornik-brezzobi-tiger-a-to-ne-pomeni-da-ni-ucinkovit.html> (citirano 4. 1. 2020).
- 24ur.com. 2016č. *Lobnik postal zagovornik načela enakosti. Njegova vizija je dialog s civilno družbo*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/lobnik-postal-zagovornik-nacela-enakosti-njegova-vizija-je-dialog-s-civilno-druzbo.html> (citirano 4. 1. 2020).
- Državni zbor RS. 2016a. *Zapis seje – Odbor za delo družino, socialne zadeve in invalide – 21. seja* (5. april 2016).
- Državni zbor RS. 2016b. *Zapis seje druge obravnave predloga ZVarD v okviru rednega postopka v Državnem zboru* (20. april 2016).
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. 2015. *Predlog zakona o varstvu pred diskriminacijo*.
- MMC. 2016a. *Večina poslancev podpira Moderndorferjev predlog zakona o partnerski zvezi*, 20. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/vecina-poslancev-podpira-moederndorferjev-predlog-zakona-o-partnerski-zvezi/391099> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016b. *Poslanci zavrnili ukinitve davčnih blagajn in financiranja zasebnih šol*, 21. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/>

- poslanci-zavrnilo-ukinitev-davcnih-blagajn-in-financiranja-zasebnih-sol/391232 (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016c. *Vložene še tri dodatne referendumске pobude delavcev migrantov*, 28. 4. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/vlozene-se-tri-dodatne-referendumske-pobude-delavcev-migrantov/391788> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016č. *Brglezovo ustavitev referendumov bodo ustavni sodniki obravnavali v četrtek*, 8. 6. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/brglezovo-ustavitev-referendumov-bodo-ustavni-sodniki-obravnavali-v-cetrtek/395199> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016d. *Predsednik Pahor išče kandidate za zagovornika načela enakosti*, 19. 8. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/predsednik-pahor-isce-kandidate-za-zagovornika-nacela-enakosti/400715> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016e. *Kdo izmed 10 kandidatov bo skrbel za enakost?*, 4. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/kdo-izmed-10-kandidatov-bo-skrbel-za-enakost/404256> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016f. *Pahor bi na mestu zagovornika načela enakosti rad videl Miho Lobnika*, 7. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/pahor-bi-na-mestu-zagovornika-nacela-enakosti-rad-videl-miho-lobnika/404545> (citirano 19. 2. 2020).
- MMC. 2016g. *Zagovornik enakosti je »brezzobi tiger«, a to ne pomeni, da ni učinkovit*, 11. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/zagovornik-enakosti-je-brezzobi-tiger-a-to-ne-pomeni-da-ni-ucinkovit/404870> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016h. *Mihi Lobniku večinska podpora za zagovornika načela enakosti*, 13. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/mihi-lobniku-vecinska-podpora-za-zagovornika-nacela-enakosti/405077> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016i. *Sprejeta prepoved telesnega kaznovanja otrok*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/sprejeta-prepoved-telesnega-kaznovanja-otrok/406024> (citirano 3. 1. 2020).
- MMC. 2016j. *»Zaradi pravniške zanke bo kaznen za diskriminacijo najnižja mogoča: 500 evrov«*, 25. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/zaradi-pravniške-zanke-bo-kazen-za-diskriminacijo-najnizja-mogoca-500-evrov/405778> (citirano 3. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016a. *O (Udbovskem) predlogu zakona pred diskriminacijo. Oprostite, pred demokracijo!*, 3. 3. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/o-udbovskem-predlogu-zakona-pred-diskriminacijo-oprostite-pred-demokracijo/> (citirano 4. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016b. *Feministke bi rade ukinile razlikovanje spolov. Skozi slovenske zakone*, 8. 5. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/feministke-bi-rade-ukinile-razlikovanje-spolov-skozi-slovenske-zakone/> (citirano 4. 1. 2020).
- Nova24TV. 2016c. *Kandidat za zagovornika načela enakosti je levičarski funkcionar in LGBT aktivist. Bo zaradi tega lahko sledil načelom enakosti?*, 12. 10. 2016. Dostopno na naslovu: <https://nova24tv.si/slovenija/kandidat-za-zagovornika-nacela-enakosti-je-levicarski-funkcionar-bo-zaradi-tega-lahko-sledil-nacelom-enakosti/> (citirano 4. 1. 2020).

8 V pogovoru z Mieke Verloo

Roman Kuhar

Prevod in priredba: Andrej Zavrl

V okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Državljanstvo in diskriminacija: interseksijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti* je bil 8. aprila 2021 na Filozofski fakulteti organiziran znanstveni seminar z mednarodno udeležbo, na kateri je kot osrednja gostja sodelovala politologinja prof. dr. Mieke Verloo, ena od najvidnejših evropskih raziskovalk na področju interseksionalnosti. Zaradi epidemije covida-19 je seminar potekal virtualno.

Mieke Verloo je profesorica primerjalnih politik in vprašanj neenakosti na Univerzi Radboud na Nizozemskem in raziskovalka na Institut für die Wissenschaften vom Menschen (IWM) na Dunaju. Bila je znanstvena direktorica dveh obširnih evropskih projektov, ki sta se ukvarjala s politikami enakosti (MAGEEQ in QUING), na tem področju je svetovala tako Evropski komisiji kot vrsti nacionalnih vlad, v zadnjem času pa se posveča predvsem analizi napadov na enakost spolov in druge politike enakosti. Njena zadnja knjiga *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe* je izšla leta 2018 pri založbi Routledge. Leta 2015 je prejela nagrado za življenjsko delo (Gender and Politics Career Achievement Award), ki jo podeljuje European Conference on Politics and Gender (ECPG).

V pogovoru z Romanom Kuharjem je razpravljala o svojih izkušnjah preučevanja in praktičnega ukvarjanja z interseksijskim pristopom k diskriminaciji, politikam enakosti in naraščajoči opoziciji proti tovrstnim praksam.

Pozdravljeni in dobrodošli na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Z veseljem vam predstavljam profesorico Mieke Verloo in žal ugotavljam, da se ne moremo srečati na Univerzi v Ljubljani, ampak prek spleta, vendar upam, da bomo imeli v prihodnosti še priložnosti za osebno srečanje.

Mieke, najlepša hvala, ker ste z nami. Res mi je v veliko čast in veselje, da lahko govorim z vami. Današnji dogodek želim organizirati kot razpravo, in to ne vodeno od zgoraj navzdol, zato lahko vsakdo, ki je z nami, postavlja vprašanja, če želi. Vendar naj začnem z zaprtjem držav. Kolikor vas poznam, ste nenehno na poti. Ves čas potujete po Evropi in širše. Zdaj pa to ni mogoče. Kako se spodate s krizo ob covidu-19 in z zapiranjem držav?

Še vedno nisem srečala nikogar, ki ga kriza zaradi covida ne bi prizadela, in tudi pri meni ni nič drugače. Ne gre toliko za to, da veliko potujem, temveč za to, da moje razmišljanje napreduje le, ko se pogovarjam z drugimi, saj to sproži različne vrste nadaljnega razmišljanja. Različni ljudje imajo različne poglede ali pa izhajajo iz različnih kontekstov in stvari pri njih delujejo drugače. Prav to najbolj pogrešam. Saj veste, tisti priložnostni pogovori ob kopirnem stroju, v kotičku za kavo med odmorom za kosilo, na hodnikih med hojo na sestanek in nazaj s sestanka, med mentorstvom študentom, med razpravami o delu študentk in študentov. Vse to je veliko bolj instrumentalno, če poteka preko Zooma. Mene pa instrumentalne stvari ne zanimajo prav zelo. Obstaja krasen sociološki koncept, ki se mu reče naključno najdeni cilji (*goal serendipity*). Po navadi po naključju izvem marsikaj, tudi praktične stvari, na primer, da je ta in ta objavil novo poročilo. Pogovarjaš se z ljudmi, ki se ukvarjajo s podobnimi, vzporednimi temami, in to pogrešam. Na začetku sem bila približno šest tednov precej depresivna. Tudi na Nizozemskem smo poslušali razprave o starejših, ki so umrli, in namigovali so, da so ti ljudje že tako ali tako imeli svoje življenje, zato njihova smrt ni tako grozna. To me je zelo prizadelo. Nekateri torej menijo, da je mojega življenja že konec, jaz pa se sploh ne strinjam. Sama načrtujem še za prihodnjih 30 let, drugim pa se zdi, da tega ne bi smela. To gotovo vpliva name, vpliva na vse, prav gotovo, toda na različne ljudi vpliva različno. Za mlade, na primer študentke in študente prvega letnika, ki niso mogli spoznati drugih študentov, je negativni učinek drugačen.

Vsi ti ukrepi, ki jih sprejemajo vlade, nakazujejo, da se naše človekove pravice in svoboščine nekako zmanjšujejo. Bi rekli, da je ta pandemija morda tudi priložnost? Za enakost spolov ali vprašanja enakosti na splošno?

Vsaka kriza je lahko priložnost. Če ste optimistični, vedno mislite, da bo ta ali ona kriza privedla do boljšega sodelovanja med evropskimi državami ali do boljšega sodelovanja med političnimi silami, ki skrbijo za socialno pravičnost, ali da bo ljudi spomnila, kdo so njihovi prijatelji, ali da je pomembno biti prijazen. Vse to je res, toda po drugi strani obstajajo oportunistični ljudje, ki jim ni mar za socialno pravičnost ali druge ljudi in ki vidijo le priložnosti za uresničevanje svojih ciljev, ki so precej egoistični. Ali ki vidijo nove priložnosti za korupcijo. Vse to se dogaja hkrati, zato izid nikoli ni že vnaprej določen. Res, to je priložnost, vendar le za tiste, ki jo znajo izkoristiti. Če pogledam nizozemske volitve, ki smo jih imeli pred mesecem dni, to zagotovo ni znak, da se bo zgodilo kaj pozitivnega. No, imamo prvo temnopolto poslanko, ki prihaja iz čudovite majhne stranke, ki je pri vprašanih socialne pravičnosti zelo radikalna. In to je čudovito. Parlamentu zdaj predseduje lezbijka iz levo-sredinske liberalne stranke, kar je tudi dobro. Pred tem je vodila gejevsko in lezbično organizacijo. Najdete lahko različne stvari, ki so dobre. Mislim pa, da ne zaradi pandemije. Na splošno je naša država še vedno desno usmerjena, pri čemer zelo močno izstopajo tri skrajno desne stranke, ki tudi prevladujejo v medijskih razpravah, saj imajo najskrajnejša stališča.

V uvodu sem omenil, da je intersekcionalnost ena od vaših raziskovalnih tem, in s tem bi rad začel današnjo razpravo. Včeraj ste mi rekli, naj ne citiram vaših starih člankov, ker se ne spomnite več, kaj ste v njih napisali. Naj vas spomnim: pred približno desetimi leti, in mislim, da je to eden od rezultatov projekta QUING, ste zapisali, da na ravni EU ni dokazov, da bi politične prakse vključevale intersekcijski pristop k obravnavi neenakosti. Prav tako trdite, da je pravni okvir EU v tistem času različne neenakosti le sopostavljal, namesto da bi jih razumel v smislu intersekcionalnosti. V Sloveniji smo v manjši raziskavi, in tale pogovor organiziramo v okviru tega projekta, prišli do zelo podobnih ugotovitev. Intersekcionalnost je nekaj, o čemer se govori na univerzah in o čemer se razpravlja kot o analitičnem orodju. Toda ko pogledamo oblikovanje politik in dokumente, se zdi, da intersekcionalnosti ni, vsaj strateško umeščene v te dokumente ne. Morda se tu in tam pojavi, vendar prej naključno kot načrtovano. Ali menite, da je bil ta koncept uspešen pri doseganju ciljev, ki so bili zastavljeni, ko se je pred 30 leti pojavil?

Treba je razlikovati med politično in strukturno intersekcionalnostjo, če hočete videti, kaj se dogaja. Strukturna intersekcionalnost se pojavlja na ravni družb – če se osredotočite na eno dimenzijo neenakosti, ta ne obstaja sama

zase, ampak se križa z drugimi dimenzijami neenakosti, ki jo opredeljujejo. »Opredelevati« je morda najboljša beseda, s katero opišemo, kaj se dogaja. To lahko pomeni, da diskriminacijo okrepijo, lahko pa jo ublažijo – recimo, če je oseba zelo bogata. Če razred prečite s spolom, imajo bogate ženske določene prednosti pred revnimi. Lahko pa se zgodi tudi, da se na križišču teh dveh dimenzij neenakosti zgodi nekaj povsem drugačnega ali posebnega. Na primer, ženske in moški imajo v družbi na splošno enake možnosti, vendar pa za ženske pod določenim pragom revščine to nikakor ne velja. One zaradi izključenosti zelo trpijo. To je torej nekaj, kar se zgodi le kategoriji žensk, ki so na tem specifičnem presečišču. Strukturna interseksionalnost v družbi določa, kaj se zgodi in kakšne bodo posledice.

Poglejmo zdaj na raven politike, gibanj oziroma oblikovanja politik in se ozrimo na delo Kimberlé Crenshaw. Njo je vodila osredotočenost na politično interseksionalnost. To, da se v protirasističnem gibanju ni posvečalo dovolj pozornosti seksizmu. To, da v feminističnem gibanju ni bilo dovolj razumevanja za rasizem in da si je prizadeval za monopoliziranje vse pozornosti okrog tiste neenakosti, okoli katere je bilo gibanje organizirano. Gre za težnjo po zmanjševanju kompleksnosti, kadar želite politično ukrepati ali zahtevati ukrepanje. To sem vedno skušala razumeti – zakaj, kako se to dogaja in kako se lahko temu zoperstavimo? Če bi poznala vse odgovore na to vprašanje, bi ga prenehala proučevati in vam povedala, kako opraviti s tem, in vsi bi lahko nehali razmišljati. Toda to ne gre. Ta težava je še vedno prisotna. Da ne bi postala preveč pesimistična ali cinična, si vedno rečem, da je to povezano s človeškim ustrojem, saj da naši možgani preprosto niso dovolj veliki, da bi dojel celotno kompleksnost vsega tega. Poleg tega gre vedno za določeno pozicioniranost, zaradi katere na svet gledamo s svojega položaja. Morda včasih tudi z drugih položajev, kadar jih poznamo prek prijateljev ali ljubljenih ali ker smo v nekem kraju živeli. Toda če pogledamo feministična gibanja, jim je bilo po večini težko. Potem ni preprosto prepoznati, da njihov cilj za nekatere skupine morda ni tako pomemben kot zanje. Ni lahko poslušati različnih argumentov, da je pomembno tudi nekaj drugega kot cilj, v katerega zares močno verjameš in ga želiš politično uresničiti. Zato moraš ves čas poudarjati pomen tega, kar zagovarjaš. V tem smislu je razumljivo, da interseksionalnost izgublja. To vidimo, če denimo pogledamo feministično gibanje, če pogledamo njegovo zgodovino, če pogledamo žensko volilno pravico in ukrepe za njeno pridobitev. To gibanje je bilo mnenja, da bi bilo preveč, če bi se zavzemalo tudi za glasove temnopoltih v ZDA. Najprej pridobimo žensko volilno pravico, potem lahko storimo tudi to. Toda če bomo počeli vse naenkrat, ne bomo prišli nikamor, ničesar ne

bomo dosegli. To je argument, ki ima določen smisel. Podobno je z ženskim gibanjem, ki je pogosto zavračalo lezbična vprašanja: »Oh, ampak to je preveč radikalno! Tega ne moremo. Ljudem se bomo zdele čudne. Želimo biti običajni ljudje, ki prosijo za običajne stvari.« Na ravni Evropske unije še vedno obstaja načrt za enakost spolov. Obstaja načrt za enakost LGBT. Obstaja načrt za enakost invalidov. Obstaja načrt za to in ono. Trenutno analiziram najnovejše načrte, da bi ugotovila, kako se lotevajo intersekcijskih vprašanj. Nisem pa posebej optimistična. Če pogledamo največjo gonilno silo na evropski ravni, to je Evropski ženski lobi, je v preteklosti glede intersekcionalnosti ravnal precej pomanjkljivo. Pravzaprav sem takrat, ko se je izraz pojavil v mojem članku iz leta 2006, izvedla usposabljanje za Evropski ženski lobi, ko ga je vodila Myria Vassiliadou, saj se ji je to zdelo pomembno in si je skupaj z drugimi prizadevala za ustanovitev evropske mreže migrantk kot ločene mreže, ki bi lahko sodelovala z ženskim lobijem. Na to intersekcionalnost nismo pozabili, a v razpravah s pripadnicami ženskega lobija se zdi, da je zanje pomembno le to, da je približno polovica sveta žensk, vse druge skupine pa so le manjšine. Toda mi ne govorimo o tem. Oblikovati je treba politiko, ki ljudem zagotavlja enake državljanske pravice in enake možnosti za dobro življenje. Ni pomembno, o koliko ljudeh govorimo. To je še vedno aktualno vprašanje, in mislim tudi, da se v krizah do neke mere pokaže, da refleksi hegemonskih skupin večinoma prevlada. Večino cepiv v glavnem testirajo brez upoštevanja razlik med spoloma, brez upoštevanja drugih razlik. Zanemarijo starost in spol, ker je to preveč zapleteno. Vzamejo nekaj ljudi, jih vse zmečejo v skupen koš in iz tega potegnejo sklepe, ki so do neke mere veljavni, do neke mere pa napačni.

V povezavi z institucijami EU in nevladnimi organizacijami, ki ste jih omenili, me zanima, ali menite, da potrebujemo več velikih institucij, ki bi delovale na različnih področjih neenakosti? Ali bi to pripomoglo k intersekcijskemu pristopu? Zdaj imamo, kot pravite, različne organizacije, različne nevladne organizacije. Saj veste, jaz se ukvarjam z raso, vi s spolom, nekdo drug z nečim drugim in med temi skupinami obstaja nekakšno tekmovanje, morda celo za sredstva, in vsi se malo bojijo, če nekdo obravnava temo, ki jo obravnavajo tudi sami. Ali bi pomagale večje, tudi nevladne organizacije? Ali pa to ni rešitev in potrebujemo le več sodelovanja?

Ne vem. Kot veste, nisem začela v politologiji. Začela sem v urbanizmu, misleč, da potrebujem nekaj praktičnega. Ustvarimo lepa mesta in dobro organizirane družbe. Vsi smo sodelovali pri določanju najboljših ciljev za lepo prostorsko

urejeno državo. Vsi ti cilji so bili čudoviti: socialna pravičnost in enakost, človekove pravice, vsi ti čudoviti koncepti so bili prisotni. Objavljen pa je bil tudi neki kratek članek, ki je navajal konkretne probleme in ne abstraktnih ciljev. Morda bi bil to odgovor na vaše vprašanje: poskušajte ustanoviti organizacije, ki bodo pozorne na intersekcionalnost. Toda dvomim, da boste našli dovolj ljudi, ki imajo intersekcionalnost vgrajeno v možgane, da bi lahko uspešno delovali v takšni organizaciji. Ne bo pomagalo, če boste vključili osebo s feminističnimi pogledi in osebo s protirasističnimi pogledi, saj bosta začeli braniti vsaka svoj kotiček. To pa nima smisla. Potrebujete ljudi, ki so uvideli, da je tisto, kar so mislili, da je feministično vprašanje, morda drugačno vprašanje, če nanj pogledamo skozi protirasistično prizmo. To je povsem drugačen pogled na vse skupaj. Morda bi bilo veliko produktivneje začeti z vprašanji, ki so problem za številne ljudi, kot je na primer aktivno državljanstvo, iz katerega so mnogi še vedno izključeni, ali stanovanjske pravice, iz katerih je še vedno izključenih veliko ljudi. Nato se vprašajmo, kakšno koalicijo lahko sestavite iz ljudi, ki se spoznajo na določene probleme, ki so s tem povezani. Strokovni in državljanski del naj se prepletata. Ugotovite, kakšne so te težave in kako bi jih bilo mogoče ublažiti. Moj najljubši primer prakticiranja intersekcionalnosti je iz Walesa. Ne vem pa, ali je bil kdaj izveden v vseh načrtovanih fazah, v katerih naj bi povezali ljudi z znanjem o določeni vrsti izključevanja na določenem področju. Mislim, da je šlo v tem primeru za zdravstveno varstvo. Nato lahko ugotovite, ali lahko oblikujete skupna priporočila o tem, kaj naj se zgodi, oziroma sprejmete odločitve o tem, kaj naj se zgodi. Nekaj takega kot državljanska skupščina, kjer zberete ljudi, za katere veste, da imajo različne poglede na zadevo, in jim omogočite, da poskusijo najti rešitve ter jim omogočite dosti časa. Naj poskušajo sami priti do rešitev. Mislim, da lahko to storite tudi na univerzah.

Kimberlé Crenshaw je vpeljala intersekcionalnost, da bi nekako »pobegnili« pred identitetno politiko in več pozornosti namenila strukturnim vprašanjem. Kako uspešen je bil po vašem mnenju ta »pobeg«? Kakšna je prihodnost identitetne politike? Zakaj je identitetna politika nenadoma nekaj tako negativnega?

Na identitetno politiko sem vedno gledala kot na pomanjkljivo različico tega, kar bi se moralo zgoditi. Na Nizozemskem so bili že zelo zgodaj objavljeni članki, ki so ji nasprotovali. Pri mojem predmetu o politiki, oblasti in spolu je bil že od začetka na seznamu literature članek proti identitetni politiki, ki je opozarjal, da se to ne bo dobro končalo. Identitetno usmerjeno razumevanje

intersekcionalnosti je še vedno precej prevladujoče in to mi nikakor ni všeč. Zelo izstopa v organizacijskih vedah, zelo pomembno je v številnih poddisciplinah. In potem preberete še eno raziskavo, ki kaže, da so ljudje na križišču različnih neenakosti. Ja, to drži, toda to že vemo. Tega ni treba ponavljati. Dokazati moramo, zakaj, in poskušati razumeti in analizirati, zakaj imajo te osi neenakosti tako močan vpliv in zakaj vztrajajo, tudi ko se jim politike oziroma politika ali predpisi poskušajo upreti.

Včasih sploh ne veš, kako se odzvati. Gledala sem gospoda Michela, ki je 8. marca zelo ponosno dejal, da Evropska unija ne bo več dopuščala neenakega plačila za ženske in moške, češ da je to nesprejemljivo. Ja, to je bilo že v sedemdesetih, kajne? Od takrat pa je preteklo že več kot petdeset let. Ne gre za to, da je nesprejemljivo. Treba je ugotoviti, zakaj. Če sprejmete zakon, ki določa enako plačilo, zakaj potem nimamo enakih plačil? In zakaj je posledica tega enako plačilo za nekatere ženske, za druge pa ne? Medtem ko nekatere ženske dosežejo stekleni strop in ga prebijejo, je veliko več žensk na trgu dela v negotovem položaju in prejema plače, s katerimi ne morejo preživeti, tudi če delajo za polni delovni čas. Presečišče med razredom in spolom je od sedemdesetih let prejšnjega stoletja postalo še izrazitejše. To je ta intersekcijaska uganka. Vendar ne gre za pravo uganko, saj je vse skupaj povezano s propadom socialne demokracije in tako naprej. Se pa strinjam s feminističnim ciljem razbijanja steklenega stropa. Toda če se osredotočite le na ta cilj, boste zanemarili veliko skupino žensk. S tem boste tudi pokazali, da vam očitno ni mar za ne-ženske, ki so v prav takšnem negotovem položaju. Tako na neki način ne boste uvideli, da je razred pomembnejši kot spol, kadar govorimo o enakem plačilu za enako delo. Na spol se morate osredotočiti empirično in se obenem vprašati, kdaj je pomemben. Kdaj pa je razred pomembnejši in kdo zaradi tega trpi? In kdo so zavezniki, ki vam lahko pomagajo porušiti ta sistem?

O nasprotovanju enakosti spolov bomo govorili v zadnjem delu našega pogovora, vendar naj omenim razprave o intersekcionalnosti in identitetni politiki na ameriških univerzah. Tisti, ki so precej glasni nasprotniki t. i. politične korektnosti, obsojajo intersekcionalnost in trdijo, da gre le za novo modno besedo, ki daje identitetni politiki nov zagon, omogoča nove žrtve in pozicije, ki niso odvisne od tega, kdo ste in kakšne so vaše izkušnje, ampak koliko diskriminiranim identitetam pripadate. Če bi bili zdaj na enem od ameriških kolidžev in bi vam nekdo v občinstvu nasprotoval s temi argumenti, kako bi se odzvali?

Ne bi odgovarjala na tako splošno zastavljeno vprašanje, saj temelji na trditvah, da se nekaj dogaja, sama pa ne bi mogla reči, ali se res. Ali drži, da vse več ljudi zase trdi, da so žrtve? Menim, da veliko tega temelji na trditvah, ki sploh niso utemeljene, zato vedno najprej vprašam, ali lahko natančno poveste, kaj se je zgodilo. Kaj je bilo prepovedano? Veliko nasprotovanja oziroma trditev o pomanjkanju svobode govora namreč temelji na zelo zgrešenih primerih, ki jih navajajo raziskovalci, ki govorijo o temah, na katere se ne spoznajo zares, tak je na primer gospod Jordan Peterson. Kdo na teh kolidžih ni bil zaželen? Mislim, da zato, ker tam ni bil kot strokovnjak. Svoj naziv je uporabil kot pretevo za vstop. Je to svoboda govora? Ne vem. Nimam posebej rada svobode govora, kadar to pomeni, da bogate fundacije pošiljajo strokovnjake, ki pa ne prihajajo zato, da bi imeli strokovna predavanja. Če nekdo temu nasprotuje, pa je to že težava. Potem je to že kultura odpovedi (*cancel culture*) ali kaj podobnega. Vedno bi želela govoriti natančneje. Do svojih zaključkov ne prihajam zelo na hitro in tudi drugi ne bi smeli. Vedno se je treba najprej poglobiti in se vprašati, kaj se je pravzaprav zgodilo. Zakaj te trditve? Ker – kaj pa vemo o ameriških kolidžih? Sama tam nisem poučevala. Da, imela sem kakšno predavanje, vendar včasih isti ljudje nasprotujejo pozitivnim ukrepom, ki zagotavljajo določeno število mest za Afroameričane ali druge kategorije ljudi. Obenem pa zagotavljajo mesta za otroke alumnov. Skoraj vedno. Ali prebivalcev države, če so republikanci. Če torej želite ugovarjati tovrstnim pravilom, jih morate pogledati v celoti in ugotoviti, da gre za skupek privilegijev. Kaj pa v resnici pomenijo? Ali so nadaljevanje privilegija, ki je obstajal že prej? Ali so privilegij, ki naj bi pomagal premagati zapostavljenost? In kako naj potem določimo, kaj od tega je dobro in kaj ni? Zavzela bi se za nekakšno distanco in manj čustev, če želimo napredek v smislu družbene pravičnosti.

Vključevanje načela enakosti spolov je še ena tema, ki ste ji posvetili veliko svojega časa, tako v smislu znanstvenih raziskav kot tudi prakse, saj ste bili svetovalka Evropskega parlamenta in različnih nacionalnih vlad. Kako uspešen je bil po vašem mnenju celoten projekt vključevanja načela enakosti spolov, če se malo ozremo nazaj? Zelo zanimivo se je bilo vrniti k vašim starejšim besedilom. V enem pravite, da je vključevanje načela enakosti spolov v resnici utopičen projekt in da ga je izredno težko implementirati, kar seveda ni razlog, da ga ne bi izvajali ali vsaj poskušali izvajati. Omenjate tudi svojo kolegico Sylvio Walby, ki trdi, da jim je na Švedskem pri oblikovanju politik enakosti spolov uspelo šele, ko je delež žensk v procesih odločanja presegel 40 %. To me seveda pripelje do večnega vprašanja o kvotah in

o tem, ali potrebujemo kvote na vseh področjih javnega življenja. Kakšno je vaše mnenje o tem po vsem, kar ste naredili na področju vključevanja načela enakosti spolov?

Še vedno mislim, da gre za utopičen projekt, za vizijo. V družbi je prisoten seksizem, in sicer že v samem načinu, kako so družbe organizirane. Če na to pogledate intersekcijsko, je v vsem tem tudi rasizem. Če želimo napredovati, moramo to odpraviti. Sistematičnega seksizma, rasizma in homofobije pa v družbi ne morete odpraviti z dodatnim, ločenim stebrom ali projektom. Spremeniti morate celotno družbo. Za to imamo besedo – to je revolucija. Toda ali kdo misli, da se revolucije lahko zgodijo in uresničijo, kar obljublajo? Ne, poleg tega pa pojedjo še svoje otroke. V tem smislu gre za vizijo, vendar je izjemno že to, da se ljudje strinjajo, da je potrebna. To pomeni, da je bila sprejeta diagnoza, da gre za strukturni in sistemski problem. Diagnozo imamo, vendar bi se za dejansko sistematično preoblikovanje morali lotiti vseh področij, na katerih izvajamo politike in sprejemamo odločitve. To pa je tako rekoč nemogoče, se vam ne zdi? Tudi če bi imeli na voljo vsa sredstva na svetu, ali bi lahko to storili na vseh področjih – in to hkrati? Je to mogoče v gospodarstvu? Je mogoče na univerzah? Je mogoče v stanovanjski politiki? Je mogoče pri organizaciji sorodstvenih vezi in seksualnosti? Kaj takega bi bilo preprosto nemogoče. Do določene mere krivim neoliberalizem in tudi sama sem se v določenih okoljih pretvarjala, da je to mogoče storiti v precej krajšem časovnem obdobju, na primer v kakšnih desetih letih. Vedno sem sicer govorila, da je cilj nemogoče doseči v enem letu ali kaj podobnega. Torej, gre za sistematičen seksizem oziroma hegemonijo v odnosih med moškimi in ženskami, ki je del vsake najmanjše podrobnosti organizacije naše družbe. Vse to bi bilo treba razdreti. Za to gre. Ne vemo pa, kje bi bilo najbolje začeti. Najbolje je sicer začeti tam, kjer imate vstopno točko. Pragmatično, bi rekla. Toda pričakovati hitre rezultate je iluzorno in neoliberalizem nam vedno znova zamegljuje pogled. Vsi, ki ste kdaj zaprosili za denar za raziskave, veste, da se morate pretvarjati, da obstaja problem. Za štiri leta boste dobili denar, potem pa boste o tem problemu vedeli vse in ga boste lahko rešili. To pa ne gre tako.

Da, in po štirih letih morate poročati o učinkih svoje raziskave in o tem, kako ste stvari spremenili.

Izhajam iz urbanizma, zato sem bila seznanjena z idejo presoje vplivov na okolje, in v nekem trenutku sem feministični direktorici enote za politiko rekla, da se dela lahko lotimo tudi na tak način. Lahko pripravite oceno vpliva,

ki ga imajo vaše odločitve. Če uvedete novo politiko, jo lahko analizirate in ugotovite, ali bo izboljšala razmerja med spoloma ali ne. Po dolgotrajnem pregovarjanju smo bili pripravljeni na tako analizo. In smo jo izvedli. To je dobra metoda, ki je bila uporabljena že štiriindvajsetkrat. Potem so jo ukinili in tudi že v času njenega obstoja so si nenehno prizadevali, da bi jo ukinili. Ker je preveč moteča. Tisti, ki oblikujejo nov načrt za rekreacijo na prostem ali za ravnanje s kroničnimi bolniki ali kaj podobnega, se nočejo ukvarjati s tem, kako njihovo delo vpliva na odnose med spoloma. In zelo, zelo jim gre na živce, če analizirate njihov načrt in jim poveste, da imajo lep načrt, kako ravnati s kroničnimi bolniki, vendar je ta njihov načrt primeren za zelo malo ljudi. Za mladeniča, ki je po nesreči postal invalid. Ta načrt je torej popolnoma prilagojen tej skupini, vendar je večina kroničnih bolnikov na Nizozemskem žensk, starejših od 55 let. One pa od tega načrta ne bodo imele nobene koristi. Torej je ta načrt slab. Tega seveda nočejo slišati. Ne gre za to, da ne bi imeli metod. Seveda se lahko vedno naučimo še več. Nimamo pa vedno podatkov in zgotovito nimamo vedno politične volje, da bi vse to dejansko uresničili. To niti ni presenetljivo, saj na tak način ne moreš graditi kariere na področju oblikovanja politik in politiki ne morejo predstaviti hitrih rešitev, zmag ali napredka.

Zdaj bi rad prešel k vašemu najnovejšemu interesu – nasprotovanjem enakosti spolov – a preden se lotim tega, samo kratko vprašanje o spolu in spolni nevtralnosti. Zdi se, da obstajata dve nasprotujoči si ideji. Prva govori, naj se znebimo spola, preidemo na spolno nevtralnost in s tem bomo rešili dosti težav. Na drugi strani imamo tiste, ki podpirajo drobljenje spola na vedno nove kategorije, ki podpirajo neke vrste fluidnost. Razmišljam o primeru, ki se pogosto omenja, to je Facebook s številnimi spolnimi kategorijami. Tega sicer nisem raziskoval, morda gre le za moj vtis, vendar se je nekaj časa zdelo, da je bila ideja o »uniseks« kulture precej priljubljena in je nekaj obetala. Zdaj pa imam občutek, da nazadujemo. Ravno prejšnji dan sem izvedel, da imamo dve različni vrsti čokoladnih jajčk Kinder Surprise – za dečke in za deklice. Za dečke vsebujejo igračo, ki jo morajo sestaviti sami. Za deklice je že sestavljena. Ne spomnim se, da bi bil Kinder Surprise v času mojega odrasčanja spolno zaznamovan, vendar se morda motim. Vprašanje se torej nanaša na dilemo, kaj naj s spolom?

To je dobro vprašanje in jaz sem še iz časov, ko tudi Lego še ni bil spolno zaznamovan. Prihajam iz zaostale vasi, kjer Lega ni bilo mogoče niti kupiti. Mislim, da je primer s Kinder Surprise le eden od primerov nenehnega

obeleževanja družbe s spolom. Gre za primer, kako trgi nenehno odkrivajo, da lahko vpeljujejo vedno nove razlike in povečujejo tržne deleže. Sedemdeseta so veljala za uniseks obdobje, v katerem so otroci nosili praktična oblačila. Nisem bog, zato se mi ni treba odločati, ali naj bo vse uniseks ali naj se razlikuje po sto različnih kategorijah. Menim, da smo priča hkratnemu gibanju v smeri stalnega razlikovanja, večinoma na podlagi binarnega spola, in veliko protestom proti temu, da je to tako razširjeno oziroma nesmiselno. Zakaj bi bilo treba razlikovati med majicami za deklice in dečke, če ne eni ne drugi nimajo prsi? Ne bi vedela. In zakaj bi majica morala biti krajša, tesnejša in s krajšimi rokavi, če je za dekleta? Na neki način je to čisto nesmiselno. Toda trg je zelo močna sila v naših družbah in trg želi razlikovanje, ker se to prodaja. Če se ne bi prodajalo, tega ne bi bilo. Tudi trženje razlik je zelo uspešno. Hkrati pa vidimo, da to pomeni tudi, da binarno razumevanje spola postaja vse bolj prevladujoče. Vedno več pa je ljudi, ki menijo, da ne spadajo v te binarne kategorije. Ali sem jaz kdaj spadala v te kategorije? Nikoli. Me to zdaj moti? Ne. Če se bom nekoč odločila, no, bom pač svojevrstna ženska. Ali to lahko stori vsakdo? V načelu da. Pa je težko? Da. Ali vas bodo ljudje zasmehovali in dvomili o vašem ravnanju? Da.

Me pa bolj skrbi nekaj drugega, in sicer da se spol, namesto da bi bil nekaj, kar je vseprisotno v družbah in kar najdemo na ravni identitete, vedenja, struktur, organizacij in simbolov, spreminja v nekaj, za kar se zdi, da predstavlja spolno identiteto. In da je spolna identiteta povezana zgolj s tem, ali se ujema s spolom, ki vam je bil pripisan ob rojstvu. Saj ne, da to ne more biti problem, ampak pomeni, da s spolom zaznamovano vedenje ni več stvar debate. Spolno zaznamovano vedenje pa je velik problem, tudi v razpravah o spolni identiteti. Spolni simboli so velik problem in imajo resne posledice – kot je ta neumni Kinder Surprise. Kaj pomeni, da dekleta ne smejo ničesar zgraditi sama? Razen verjetno, če pečejo piškote ali kaj podobnega. Ali pa lahko kupijo le že vnaprej pripravljene piškotke? Zato me skrbi, da se razumevanje spola zožuje le na spolno identiteto, saj to močno otežuje razpravo o s spolom zaznamovanih odnosih.

Načeloma se strinjam s tem, da se vsakdo opredeli tako, kot čuti. O tem lahko zavzamete dve feministični stališči. Če imate posebno besedo za medicinsko sestro in zdravstvenika, boste to razliko ves čas poudarjali. Bolje je imeti nevtralno besedo, ki velja za oba. Nizozemščina, recimo, je takšen jezik, ki je nejasno specifičen, vendar ga v resnici ne potrebujemo. Če pogledam svoje španske in francoske kolege in kolegice, pa pravijo, da je potrebna posebna oblika, saj je iz nje jasno razvidno, da so lahko tudi ženske ministrice, recimo *madame la*

ministre v Franciji. Obe stališči lahko prispevata k reprodukciji neenakih odnosov in si prizadevata za njihovo odpravo. Enako je s pojmom nebinarnost. Kaže, da obstaja več kot le binarni sistem, kar je zelo, zelo dobro. Prav tako pa lahko pomeni, da če nisi nebinaren, si klasična, ženstvena ženska z rožnatimi in pastelnimi barvami, kar je seveda slabo, saj si želimo, da bi bila tudi kategorija žensk bolj heterogena. Mislim, da te besede ne bodo rešile problema.

Kljub vsemu se zdi, da je spol v zadnjem desetletju postal izpraznjen označevalec z zelo močno politično mobilizacijsko močjo. Po Evropi smo videli proteste proti t. i. teoriji spola, popolnoma izmišljenemu konceptu, ideologiji spola ali t. i. genderizmu. Zanimivo je, da ne le v Vzhodni, temveč tudi v Zahodni Evropi, zdaj pa še drugje po svetu, v Južni Ameriki, Afriki in drugod. To je eden od pojavov, ki ste jih raziskovali v zadnjih letih. Kako si razlagate, da je v Franciji milijon ljudi v organizaciji *Manif Pour Tous* protestiralo proti, konkretno, poroki za vse oziroma istospolnim porokam, vendar so skupine ljudi držale tudi transparente z napisom »stop teoriji spola«, in takšne prizore smo videli tudi drugje po svetu. Zakaj zdaj? Kako razumete to nasprotovanje enakosti? Nasprotovanje je bilo vedno prisotno, vendar se zdi, da smo zdaj priča novemu poglavju.

Kaj bi o tem rekla klasična teorija družbenih gibanj? Da je treba proučiti, ali obstajajo resnične težave, preveriti mobilizacijo virov in politične priložnosti. Mislim, da boste v tem našli nekaj odgovorov. Rekli smo že, da homofobija ni nič novega. Ne vemo, ali je hujša kot prej. Vemo, da je prisotna že dolgo časa, in to ni presenečenje, saj so bile naše družbe v celoti organizirane okoli homofobnih skupin. Biti gej ali lezbijka je bilo kriminalizirano. Ljudje so si težko organizirali življenje tako, da bi lahko živeli dobro. Informacije so skrivali pred njimi, bili so izobčeni in tako naprej. V Franciji so se nasprotniki mobilizirali, na Nizozemskem se niso. Ne gre nujno za to, da so ljudje na Nizozemskem manj homofobni kot v Franciji. Gotovo pa je, da so močne mobilizacijske sile, ki so organizirale te manifestacije v Franciji, mobilizirale vso to nejevoljo, jo dvignile na raven resnega problema, ko ljudem ni treba imeti slabega občutka, če se zaradi njega pritožiš. Veliko analiz je pokazalo, da so v Franciji delovale močne mobilizacijske sile skrajne desnice in ortodoksnega katolicizma, ki so iz tega naredile predstavo. Ali so se pojavile tudi politične priložnosti? Da. Teorija družbenih gibanj pravi, da ni presenetljivo, da so bile najmočnejše manifestacije v državi, ki se ne pogovarja s svojimi državljanji, kakršna je Francija. Francozom preostane samo to, da gredo na ulico. Nizozemci lahko ustanovijo

novo politično stranko, ki bo prišla v parlament in opozarjala nase, tudi če bodo njihove zahteve povsem rasistične ali pa radikalne glede socialne pravičnosti, in ljudje imajo nekaj upanja, da se bo morda kaj spremenilo. V Franciji je bilo enako z jedrsko energijo, enako je bilo z raznoraznimi socialnimi vprašanji. Ljudem preostane samo to, da gredo na ulico. Mene to ni presenetilo. Organizirali so se na zelo inovativne načine z uporabo izomorfizma – barve, grafike in slogane so si izposodili od gejevskega in lezbičnega gibanja. Seveda me vse te stvari vedno razjezijo in ne veš, kam se bodo razširile. V ozadju so močne mobilizacijske sile. V političnem ozračju, ki se okorišča z nenehno polarizacijo, se bo to zagotovo le še povečalo. To pa ne spodbuja dialoga med ljudmi.

Danes zjutraj sem spet brala o presenetljivi potezi Irske, ki je s posvetovanji z državljani in z razpravami z njimi dosegla, da so na referendumu dovolili splav. In to na Irskem, v eni od držav, kjer so menili, da so prebivalci proti splavu. Ko pa so imeli priložnost o tem spregovoriti in razpravljati, se je izkazalo, da niso. V ozračju polarizacije ni možnosti, da bi se pogovarjali in razumeli, kaj kdo v resnici misli. Prihaja do mobilizacije sumov, ki jih imate, ali nezadovoljstva ali dvomov. Ti pa se prenesejo v neposredno politično delovanje, ne da bi ustvarili prostor za mišljenje. Bolj me skrbi to ozračje polarizacije kot pa njene posamične manifestacije in mislim, da rešitev ne bo prišla s povečevanjem polarizacije. Seveda pa je treba proti tem ljudem in takšnim političnim delovanjem ukrepati.

Rad bi povabil vse, ki ste z nami in imate vprašanje, da dvignete virtualno roko ali postavite vprašanje v klepetu ali preprosto začnete govoriti. Prvo vprašanje bo postavila Vlasta Jalušič.

Vlasta Jalušič: Ali se vam ne zdi, da alternativna desnica in gibanja proti teoriji spola zelo učinkovito uporabljajo intersekcionalnost in prevzemajo levičarske strategije, koncepte hegemonije itd.? Ravno sem brala odlično knjigo Angele Nagle *Ubijte vse normalneže*, ki jo imamo tudi v slovenščini, v njej pa avtorica analizira nekatera od teh vprašanj. Nedavno sem se ukvarjala tudi s konceptom krize in prav neverjetno je, kako učinkovito so si desna gibanja prisvojila koncept krize, ki je bil vedno, rekla bi, razsvetljenski, marksistični koncept: ko pride kriza, je priložnost za revolucijo, za spremembe. Zdaj pa imamo tole: kriza je tukaj in moramo jo obvladati. Dobili smo vse možne državne ukrepe, zlasti v povezavi s covidom. Sprašujem se, ali res ne moremo teh strategij in konceptov vzeti nazaj?

Z Davidom Paternottom končujeva članek o strategijah kulturnega marksizma, ki si jih desnica sposoja pri Gramsciju. Najprej diagnosticirajo, kar se jim zdi problem, in problem je, da je levica dosegla kulturno hegemonijo v družbi. Gramsci bi bil zelo zadovoljen, če bi bil še živ, ko bi to videl, vendar pa po mojem mnenju to sploh ni res. Toda to je njihova diagnoza: levica je prevzela kulturo in akademске ustanove ter tako dosegla prevlado v naši družbi. Prognoza, torej poziv k ukrepanju, pa je, naj zdaj desnica prevzame te ustanove in si ponovno pribori hegemonijo v naših družbah. Prej sem že govorila o nizozemskih volitvah in o tem, da na Nizozemskem v glavnem nikoli nismo imeli leve večine. Nikoli nismo bili levo usmerjena država. Imeli smo sredinsko desnico, sredinsko levico, a nikoli leve večine. Glede prejšnjega Romanovega vprašanja pa tole. Trdijo, da ima levica oziroma t. i. bojevniki za socialno pravičnost, kar je eden od njihovih tropov, ki povezuje vse te ljudi – feministke, geje in lezbijke ter transspolne osebe – družbeno hegemonijo. Ali ste že kdaj srečali feministko, ki bi res mislila, da ima hegemonijo nad čemer koli? Na čem bi utemeljili takšno trditev? To preprosto ni res. Enako velja za gejevsko in lezbično ali protirasistično gibanje – kje v Evropi imajo ti ljudje hegemonijo? Nimajo je in pika. Toda ta zgodba je uspešna in zatrjuje, da so njihovi nasprotniki na oblasti, ki jo je treba zdaj ponovno prevzeti. To pa zato, ker nihče nikoli ne podvomi o njihovih predpostavkah. Zato jim uspeva. To ni nič novega. Če pogledam Nizozemsko, so ljudje, kot je Wilders, in ljudje, ki stojijo za Wildersom, na primer Martin Bosma, takšni že od začetka delovanja njihove stranke. Nasprotujejo levi, ki naj bi nadzorovala vse. Če gledamo s perspektive levice, pa to ne drži. Če gledamo s perspektive levice, sem se morala z veliko drugimi zelo potruditi, da smo na univerzah uvedli študij spolov, in to nikakor ni bilo preprosto. To je bil vedno težak boj, ki se lahko vsak trenutek izjalovi. In niti začeli še nismo ustvarjati možnosti za protirasistični boj in dekolonizacijski boj na naši univerzi. Tako da ta njihova trditev sploh ne drži. Res pa je, da jo uporabljajo kot strategijo za doseganje svojih ciljev. To je vizija prihodnosti, v kateri ni več prostora za kritično mišljenje, zato me vpliv te vizije resnično skrbi. In res so iz levičarskega mišljenja ukradli vse, kar se je dalo, in ga popačili, da pomeni nekaj drugega in ga lahko uporabijo za svoje namene. Da, uporabljajo Gramscija, in če pogledate, kaj počne Orbán ... Orbán je napisal magistrsko nalogo o Gramsciju, zato ga zelo dobro pozna. In kaj počne? Prevzema civilno družbo. Dejavno spodbuja lažno civilno družbo, ki jo lahko uporablja za svoje namene. To so zelo, zelo silovite in nevarne vizije. Zdaj bolje razumem tovrstno intersekcionalnost, saj to počne tudi nizozemska radikalna desnica. Če berete njihove spise ali govore, vidite, da trdijo, da so feministke sovražen element, ker tudi one zagovarjajo multikulturalizem oziroma podpirajo pravice migrantov, kar pomeni, da so avantgarda islamske invazije v naši državi. Zato so feministke sovražnice.

Toda morda ne vse feministke. Če berete na primer besedila Katoliške cerkve o teoriji spola, obstajajo tudi »dobre feministke«. Tiste, ki, kot trdijo, ne poskušajo izničiti ženskosti in moškosti. Tiste, ki skušajo vzpostaviti neke vrste odnos med moškimi in ženskami, seveda vse dokler so moški in ženske različni, specifični in tako naprej. Zato je zanimivo, da feminizem na splošno v tem gibanju ni nujno osovražen. Omenili ste že Davida Paterotta. Eno od najnovjših besedil, ki sta jih napisala skupaj, je o ogroženi politologiji v Evropi, pri čemer ste proučevali, kaj se zaradi vseh teh gibanj dogaja na ravni univerz in pri znanstvenikih po Evropi. Kakšne so vaše ugotovitve? Kaj se dogaja? Koliko znanstvenikov v Evropi je ogroženih?

To je težko reči, vendar je nevarnost resnična. To je del te vizije, o kateri sem govorila. Univerze so pomembne in zato nasprotniki poskušajo vzpostaviti alternativne prostore za ustvarjanje znanja, kot je to storil Steve Bannon v neki italijanski vasi, ki mu je nato vendarle preprečila ustanovitev univerze. Vendar se s takšnimi dejavnostmi ukvarjajo vsi elementi skrajne desnice. Gospod Baudet iz Foruma za demokracijo na Nizozemskem, ene od naših groznil, skrajno desnih strank, organizira poletne šole. In znanje o odnosih med spoloma, ki ga v teh šolah prenašajo, v veliki meri temelji na tem, da so moški in ženske različni in se dopolnjujejo. Zdaj ko so močni tudi v parlamentu, smo doživeli še osebne napade, ki jih izvajajo nevidni sovražniki zlasti znanstvenikov na področju migracij, ki jim na vhodna vrata lepijo nalepke organizacije Vizier op links (Levica na muhi). Pomeni pa: »Vemo, kje živite.« Spomnite se Budimpešte, kjer so judovski znanstveniki na svojih vratih našli podobne nalepke. Tega ne počne Orbán. Tega ne počnejo politične stranke ali vlada, ampak s svojim delovanjem to legitimizirajo. Ljudje tega zagotovo ne jemljejo dovolj resno. Če ste rektor ali dekan na univerzi, bi morda morali razmisliti, kako lahko zaščitite svoje ljudi. Kajti stanje je prav gotovo resno. *European Political Science Association* je včeraj [7. 4. 2021, op. a.] objavila, da pripravlja program za ogrožene znanstvenike, in mislim, da je to potrebno. Tako se vse skupaj začne. Vse to je treba jemati resno. Začne se tudi z mladimi študenti, ki se nekako čutijo povezane z Baudetom in motijo predavanja o študijah spolov in podobno. Vedno imaš lahko drugačno mnenje in postavljaš vprašanja, vendar je treba ohraniti spoštovanje in ne smeš ogrožati drugih. To ni zelo resno vsepovsod, vendar gre vsekakor za trend. In če vidite, da vlade že napadajo univerze, če vidite to, kar so doživeli poljski kolegi, ko so na seznam resnih revij, ki vam lahko prinesejo točke, če v njih objavite svoje prispevke, dodali vse mogoče obskurne, katoliške, teološke revije. Takrat ne morete storiti ničesar. Na to odločitev se lahko odzovete in rečete, da to sploh ni resna revija, ampak je namenjena le tistim, ki v njej objavljajo. Trudim se, da bi moja univerza uvidela ta problem, vendar mislim, da do zdaj nisem bila uspešna.

Ko že ravno omenjate rektorje ... Kot veste, imamo prihodnji teden rektorske volitve in zanimivo je, da je zaradi nekaterih dogodkov, ki so se zgodili v zadnjem letu na Univerzi v Ljubljani, ena od tem tudi enakost spolov. Kaj lahko glede na vaše izkušnje za enakost spolov stori dobra rektorjeva ekipa? Morda lahko to povežete še z drugim vprašanjem, in sicer z načrti za enakost spolov, ki se zdaj sprejemajo po vsej Evropi, saj Evropska komisija zahteva oziroma bo v kratkem zahtevala, da mora institucija, ki zaprosi za sredstva v okviru sheme Horizon Europe, sprejeti načrt za enakost spolov. Gre za izrazit pristop od zgoraj navzdol, ki lahko privede do dobrih rezultatov, lahko pa tudi zgolj do lepih načrtov za enakost spolov na papirju, ki pa ne bodo imeli pravih posledic.

Če začnem na koncu ... Morda se res zdi, da gre za pristop od zgoraj navzdol, vendar ni tako, saj temelji tudi na nizozemski Organizaciji za ženske študije in evropski Organizaciji za ženske študije, ki sta že v devetdesetih predložili priporočila za evropski raziskovalni program. Torej so že od spodaj ves ta čas zahtevali, da se takšne stvari izvajajo. Zdaj to končno počnejo, v tem smislu je to od zgoraj navzdol, vendar so to spodbudile zahteve, prošnje in zahteve, ki so prišle od spodaj. Moja kolegica Anna van der Vleuten ima za to zelo dober koncept. Reče se mu klešče. To je načrt za enakost spolov. Sam ne spremeni ničesar, če pa mu dodamo pritisk iz okolja, lahko nekaj stisne. Brez tega pritiska nima nobene moči. Če naj torej rektor kaj stori, mora najprej imeti tak načrt, in vem, da ga imate. Vem celo, kakšen je. Toda potreben je tudi pritisk ljudi. O vsem možnem – o spolnem nadlegovanju, o imenovanju ljudi, o prostoru za raziskovanje spolov – zelo veliko je tega, kar lahko tak načrt vključuje. Če pa ni tega pritiska, se nič ne bo zgodilo.

S svoje univerze vem, da je že samo zaradi tega dejstva zdaj potreben načrt za enakost spolov. Žal smo porabili preveč denarja za najemanje ljudi, ki so nam pomagali pri pisanju predlogov, in samo sanjamo lahko o številu študij, ki bi jih lahko izvedli s tem denarjem. To je torej izboljšalo status študij spolov na moji univerzi. Vodilni iz čisto pragmatičnih razlogov menijo, da je ta evropska zadeva pomembna, tako da je treba nekaj postoriti. In smo se ponudili za pomoč. Tukaj je osnutek, to so teme, ki jih je treba brez dvoma vključiti. Na tej točki vas bodo poslušali. Česar niso počeli nikoli prej. Že v devetdesetih sva s kolegico Yvonne Benschop napisali načrt za enakost spolov za našo fakulteto. Zahtevali sva brezplačne higienske izdelke v ženskih straniščih. To sva vključili kot trik, da bi ugotovili, ali so dokument sploh prebrali in ali si bo kdo upal zastaviti kakšno vprašanje o tem. Nikoli nisva izvedeli, ali so ga zares prebrali v celoti, saj nihče ni postavil nobenega vprašanja o tem. To pa tudi pomeni, da v naših straniščih še

vedno ni brezplačnih higienskih pripomočkov. To tudi pomeni, da imamo v naši novi stavbi še vedno stranišča, ločena po spolu. Ko jih o tem povprašaš, so zelo jezni, saj imajo tako čudovito stavbo, zdaj pa jo nekdo kritizira. Ah, ta stranišča ... Tu delajo transspolne osebe, zato bi bilo morda dobro, če v vaših presnetih straniščih ne bi bilo strogega ločevanja po spolu. Ker ste jih na novo gradili, bi jih lahko zgradili drugače. Kako, da tega ne veste?

Zato ne pozabite na klešče. Rektorji bi se lahko zgledovali po zboru državljánov, tako da bi povezali ljudi z različnimi stališči in idejami o tem, kako pomemben je spol in ali je v Sloveniji pomembno še kaj drugega. Nato povabite strokovnjake, naj se z njimi pogovorijo, da bodo lahko določili, kaj bi moralo biti v tem načrtu, kaj bi moralo imeti v tem načrtu prednost, kaj bi bilo mogoče doseči v naslednjih treh letih ali kaj podobnega. To bi bilo pozitivno, saj bi bil ta proces že sam po sebi pozitiven. Kajti cilj doseganja enakosti spolov bo zahteval nekaj časa, rektor pa je na položaju – kako dolgo?

Štiri leta. Slišali pa smo, da je projekt sam po sebi utopičen, če citiram neko Mieke Verloo ...

Resnično mislim, da lahko na relativno majhni univerzi, kot ste vi, pridete do neke rešitve. Zgledujete se lahko po dveh bruseljskih univerzah, ki sta po mojem mnenju zelo dobri v tem, kar počneta. Dveh v Bruslju, ki naj se ne bi pogovarjali med seboj, flamski in frankofonski, vendar sodelujeta. In se politično opredeljujeta. Da, nekaj se da postoriti.

Ima še kdo kakšno vprašanje ali komentar, preden zaključimo? Oziroma kakšno misel ali idejo?

Otto Gerdina: Jaz imam vprašanje. Najprej bi se vam rad zahvalil za krasno razpravo o interseksionalnosti. Vendar pa je moje vprašanje povezano z vašo metodo, s kritično analizo okvirov, ki ste jo razvili pri analizi političnih okvirov. Ali menite, da bi jo lahko uporabili tudi za proučevanje okvirov novic, zlasti tistih, ki obravnavajo družbena vprašanja? In ali imate kakšne pomisleke glede tega?

Večino elementov kritične analize okvirov smo si izposodili iz teorije družbenih gibanj. Poznamo družbena gibanja: obstaja problem in nekaj želijo storiti v zvezi z njim. Tam je dimenzija diagnoze in prognoze zelo jasna. Pri oblikovanju politik je enako, saj so politike v bistvu nekaj, kar je treba storiti, in običajno

se sklicujejo na neki problem, ki naj bi ga reševale. In na ljudi, ki naj bi pri tem sodelovali. Če torej to metodo uporabimo za okvire novic, se moramo vprašati, kaj je po vašem mnenju novica? Če namreč uporabite kritično analizo okvirov, vam bo povedala nekaj o tem, kakšna so stališča novic o nekem problemu. In na koga to vpliva? Kdo to povzroča? Kako bi težavo lahko rešili? Kdo bi moral kaj storiti v zvezi s tem in zakaj bi to delovalo? Kdo so ljudje, ki so dejansko pomembni? Vse je odvisno od vašega vprašanja. Rens Vliegthart in Conny Roggeband sta denimo uporabila osnovne zamisli te metode in opravila nekaj zelo dobrega dela. Tudi raziskovalci družbenih gibanj so uporabili veliko podatkov iz novic, da bi ugotovili, kaj se pojavlja v njih. Kaj je problem? Če torej to primerjate s stališči določenega gibanja ali s prevladujočim stališčem v družbi, potem bo to smiselno, vendar je vse odvisno od tega, kaj bi radi vedeli.

Skupaj smo že dobro uro in pol in počasi moramo zaključiti. Mieke Verloo, najlepša hvala, ker ste si vzeli čas in z nami delili svoje poglede in razlage trenutnih razmer, ki niso preveč optimistične, vendar se vam kljub temu zahvaljujem za to iskrico, da ne smemo obupati in da je treba nadaljevati delo tako v raziskovalnem kot tudi aktivističnem smislu v smeri utopičnega cilja. Najlepša hvala! Hvala tudi vsem, ki ste se nam na tem pogovoru pridružili.

Vsem se zahvaljujem. In seveda me zdaj zelo zanima, kaj počnete vi. Žal ne moremo na kavo, da bi vas lahko povprašala ... Morda pa lahko kaj takega organiziramo kdaj drugič, ko boste napisali eno stran o tem, s čim se ukvarjate, nato pa se bomo o tem pogovarjali. Do takrat pa vam želim veliko sreče. Nekoč bom spet prišla v Ljubljano in uživala v tem čudovitem mestu, dobri hrani in prijaznih ljudeh. Vmes pa se zabavajte, ne pozabite tega. Obenem pa nenehno razmišljajte.

Povzetek

Znanstvena monografija, ki sta jo uredila Roman Kuhar in Mojca Pajnik, v šestih osrednjih tematskih poglavjih, pospremljenih s konceptualnim in metodološkim uvodom ter zapisom javne diskusije z Mieke Verloo, ene najbolj vidnih raziskovalk intersekcijskih neenakosti v mednarodnem prostoru, tematizira prisotnost, predvsem pa razkriva odsotnosti intersekcijske perspektive v oblikovanju politik in v spremljajočem medijskem diskurzu v Sloveniji. V središče raziskovanja postavlja koncept intersekcionalnosti, ki ga preučuje na primeru analize politik in javnih diskurzov v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih, v času porasta izključevanja, nazadovanja demokracije in multipliciranja kriz. Zanimalo nas je, v kolikšni meri so politike, ki so nastajale v Sloveniji v tem času, senzibilne za prepoznavanje kompleksnih neenakosti, koliko pozornosti je tej temi namenjeno v medijskih razpravah in kako se intersekcionalnost manifestira na »križiščih diskriminacije« na ravni vsakdanjega življenja. V monografiji predstavljamo izbrane rezultate temeljnega raziskovalnega projekta »Državljanstvo in diskriminacija: intersekcijski pristop k raziskovanju družbene izključenosti«, pri čemer diskriminacijo in družbeno izključevanje analiziramo skozi intersekcijsko perspektivo spola, etnične pripadnosti, vere in spolne usmerjenosti, in sicer na ravni strukturne, politične in reprezentacijske intersekcionalnosti.

Z upoštevanjem epistemoloških predpostavk in razlik v vsebini obravnavanega gradiva raziskava uporabi triangulacijo metod in aplicira kombinacijo treh metodoloških pristopov. Metoda kritične analize diskurza je uporabljena za analizo medijskih besedil, medtem ko so zakoni in politične razprave

analizirani s kritično analizo okvirov. Fokusne skupine kot uveljavljen pristop pri raziskovanju diskriminacije v ospredje postavijo osebne izkušnje žrtev diskriminacije oziroma naracije tistih, ki te izkušnje naslavljajo in preučujejo kot strokovnjakinje in strokovnjaki.

Izsledki raziskave pokažejo, da je v zadnjem desetletju interseksijska perspektiva postala standardna in nujna dimenzija raziskovanja v družboslovju, vendar politike interseksijskih situacij neenakosti in diskriminacije še vedno praviloma na naslavljajo oziroma jih vključujejo izjemoma, parcialno in nekonsistentno. Raziskava je pokazala, da zgolj v 8 % primerov med več kot 130 identificiranimi problemi v analiziranih gradivih interseksionalnost obstaja tako v definiciji problema kot tudi v podani rešitvi. Poglavlja v monografiji izpostavljajo, da se tako v politikah kot v medijskem diskurzu vsebine in področja, ki naslavljajo interseksijske neenakosti in diskriminacijo, pojavljajo obrobno, večinoma skozi intersekcijo statusa ter spola ali starosti. Pri tem gre večinoma za pojavljanje v pasivni obliki, kjer je intersekcija vsebovana v opisu/diagnozi kompleksne situacije neenakosti, ta pa ni aktivno naslovljena v prognozi/ukrepih, ki jih prinašajo politike. Družbene skupine (npr. moški, ženske, tujci, verske, spolne in etnične manjšine) se v analiziranih dokumentih pojavljajo kot homogene skupine, katerih identiteto v totalnosti določa ena osebna okoliščina, ki prekrije kompleksnost življenjskih potekov ljudi. Tudi v medijskem diskurzu interseksionalnost večinoma ni reprezentirana niti kot obrobna tema, s čimer medijski diskurz reproducira in legitimizira homogenost in totalnost identitet. Pomenljivo je, da zasebni, še posebej pa strankarski mediji težijo k večji homogenizaciji družbenih kategorij in izražajo manjšo senzibilnost za identitetne, statusne in druge kompleksnosti položajev neenakosti v primerjavi z javnimi mediji.

Summary

This scholarly monograph, edited by Roman Kuhar and Mojca Pajnik, examines the presence, but in fact reveals the absence, of intersectional perspectives in policymaking as well as related media discourses in Slovenia. The book consists of six thematic chapters, which are accompanied by a conceptual and methodological introduction and a transcript of a debate with Mieke Verloo, one of the most prominent international researchers on intersectional inequalities. The book's focus is on the concept of intersectionality, and it examines it by analysing policies and public discourses in Slovenia over the last twenty years, i.e. during a time of rising exclusion, declining democracy and multiplying crises. The authors are interested in the extent to which the policies developed in Slovenia in this period have recognised complex inequalities, in how much attention has been paid to this topic by the media, and in how intersectionality has manifested itself at the “crossroads of discrimination” in everyday life. The monograph presents selected findings from the basic research project “Citizenship and discrimination: intersectional approach to research of social exclusion”. Discrimination and social exclusion are analysed through the intersectional perspectives of gender, ethnicity, religion and sexual orientation at the level of structural, political and representational intersectionality.

Considering the epistemological assumptions and differences in the materials discussed, the research study triangulates methods and applies a combination of three methodological approaches. The method of critical discourse analysis is applied to analyse media texts, while legislation and policy debates are analysed using critical frame analysis. Focus groups, as a well-established

approach to studying discrimination, foreground the personal experiences of the victims of discrimination and the narratives of those who address and study these experiences as experts.

The research findings show that over the last decade, the intersectional perspective has become a standard and necessary dimension of research in social sciences. However, policies tend to ignore the intersectional situations of inequality and discrimination or deal with them only sporadically, partially or inconsistently. For instance, our research shows that only 8% of the more than 130 problems identified in the materials analysed contain intersectionality in both the definition of the problem and the solution provided. The chapters in the monograph emphasise that in both policies and media discourses, the topics and areas that address intersectional inequalities and discrimination appear marginally, mostly through the intersection of status and gender or age. Intersection mostly emerges in a passive form, where it is contained in the description/diagnosis of a complex situation of inequality, but it is hardly ever actively made part of the prognosis/policy measures. Social groups (e.g. men, women, foreigners, religious, sexual and ethnic minorities) occur in the analysed documents as homogeneous groups whose identity is determined in totality by a single personal circumstance that overrides the complexity of individuals' actual life courses. Similarly, intersectionality is rarely represented in media discourses, not even as a peripheral issue, whereby these discourses reproduce and legitimise the homogeneity and totality of such identities. It is noteworthy that, compared to the public media, the private (and especially party-political) media outlets tend to homogenise social categories more and express less sensitivity to the identity, status and other complexities of the situations of inequality.

Imensko kazalo

A

Abbas, Tahir 142
 Acontius, Jacopo 148
 Allport, Gordon W. 117
 Alves, José A. Lindgren 150
 Anderlič, Anton 155
 Antić Gaber, Milica 87–89, 109
 Arendt, Hannah 42–43, 60

B

Bacchi, Lee Carol 19–20
 Bah Žibert, Anja 97, 99, 101, 104
 Bajt, Veronika 13
 Banjac, Marinko 34, 141, 143,
 157
 Bannon, Steve 199
 Bauman, Zygmunt 43, 114
 Bell, Mark 170
 Benford, Robert D. 20
 Benhabib, Seyla 43
 Benschop, Yvonne 200
 Bešter, Romana 118
 Bigo, Didier 58
 Biščak, Jože 132
 Blei, Karel 146
 Bon, Frederic 117

Bosia, Michael 7
 Bosma, Martin 198
 Bourdieu, Pierre 42
 Bračič, Marija 101, 105
 Bratina, Rok 132
 Bratušek, Alenka 17
 Brglez, Milan 49, 175
 Brščič, Bernard 131
 Brubaker, Rogers 42
 Butler, Judith 86

C

Calavita, Kitty 41, 43, 59, 61
 Carens, Joseph H. 42
 Casey, Mary Ann 29
 Castellio, Sebastian 148
 Cerar, Miro 49, 51, 90, 125,
 175
 Cheek, Julianne 145, 153
 Cheylan, Jean-Paul 117
 Coaston, Jane 10
 Cotugno, Tot 132
 Crenshaw, Kimberlé 5, 8–9, 11–12,
 15, 32, 61, 66–67, 74, 80, 85–86,
 182, 188, 190
 Cukut Krilić, Sanja 13

Č

Črnič, Aleš 157

D

Dal Lago, Alessandro 42
 Davis, Derek H. 148
 Davis, Yuval 6, 114, 148, 182
 De Genova, Nicholas P. 61
 Dean, Mitchell 144
 Dedić, Jasminka 42–43, 57
 DeGraffenreid, Emma 9
 Dennison, James 118
 Dimic, Iva 99, 174
 Dimovski, Vlado 66
 Dombos, Tamas 20
 Dorer, Johanna 67
 Dražanova, Lenka 118
 Drenik Bavdek, Simona 107
 Drobnič, Janez 70

E

Elver, Hilal 142
 Eriksen, Hylland Thomas 114

F

Fabijan, Emanuela 13
 Fairclough, Norman 28, 91
 Farris, Sara R. 7, 23
 Figel, Jan 142
 Flaker, Vito 13
 Foucault, Michel 34, 144–147,
 151–152, 158
 Frank, Ana 75
 Friedman, Betty 5

G

Gerdina, Otto 201
 Godec, Jelka 100, 103–104
 Golder, Ben 150

Göncz, László 159
 Gordon, Colin 145
 Gorenak, Vinko 122
 Gouma, Assimina 67
 Graf, Agnieszka 11
 Gramsci, Antonio 198
 Greif, Tatjana 87
 Guild, Elspeth 58
 Gulič, Aleš 155
 Gunnarsson, Åsa 67

H

Hankivsky, Olena 67
 Hannerz, Ulf 114
 Helmstadter, Richard 149
 Hernández, Tanya Katerí 8, 107
 Hewitt, Sally 145
 Heyman, Josiah 59
 Hill Collins, Patricia 9
 Hoffman, Kim 29
 Hofman, Ana 13, 15
 Hörnqvist, Magnus 161
 Horvat, Jožef 101
 Hrženjak, Majda 10, 13–15, 66–68,
 168, 171
 Hunting, Gemma 67

I

Iverson, Duncan 144

J

Jaeger, Hans-Martin 150
 Jalušič, Vlasta 10, 14, 66–68, 168,
 171, 197
 Janoski, Thomas 114
 Janša, Janez 88, 98, 125, 131, 156
 Jefferson, Thomas 148–149
 Jenko, Jana 101
 Jenko, Zlatko 154

Jerovšek, Jožef 157, 159–160
 Jessop, Bob 145
 Ješe Perković, Ana 13, 34–35, 167
 Jogan, Maca 13
 Jontes, Dejan 28
 Joppke, Christian 142
 Juncker, Jean-Claude 141

K

Kamin, Tanja 17
 Knigge, Pia 117
 Kogovšek Šalomon, Neža 50, 107,
 178
 Koningsveld, PS van 142
 Kopač Mrak, Anja 90
 Korolczuk, Elzbieta 11
 Kralj, Julijana 13
 Krizsan, Andrea 67
 Krueger, Richard 29
 Krzyzanowski, Michal 91
 Kučan, Milan 132
 Kuhar, Roman 5, 8, 11, 14, 18, 21,
 65, 67–68, 86–89, 107, 109, 114,
 167, 185, 203
 Kustec Lipicer, Simona 96–97, 103

L

Lep Šimenko, Suzana 105
 Litosseliti, Lia 29
 Lobnik, Miha 176–178
 Locke, John 147–148
 Lombardo, Emanuela 20, 67–68
 Lubbers, Marcel 117
 Lukšič Hacin, Marina 13
 Luthar, Breda 28

M

Machin, David 91
 Mahnič, Žan 98, 102, 104

Mair, Peter 116
 Mandelc, Damjan 13, 33–34, 113,
 118, 127, 137
 Matsuda, Mari J. 11
 Mencin Čeplak, Metka 78, 87
 Mercant-Bruns, Marie 169
 Mesec, Luka 102,
 Milharčič Hladnik, Mirjam 13
 Miller, Peter 160–161
 Mladenović, Ana 14–15
 Mlekuž, Jernej 13
 Möderndorfer, Jani 89, 103, 175
 Modood, Tariq 142
 Morgan, David 29
 Mudde, Cas 115

N

Nagle, Angela 197
 Nemeč, Matjaž 103, 125
 Nestor, Branton J. 149
 Norris, Pippa 116
 Novak, Ljudmila 100, 104, 160

O

Olaj, Anton 133
 Orbán, Viktor 198–199

P

Pajnik, Mojca 5, 13, 27, 61
 Pallitto, Robert 59
 Paternotte, David 11, 198–199
 Patton, Paul 143
 Peterson, Jordan 192
 Podreka, Jasna 89
 Pohorec, Valentin 73
 Potočnik, Andreja 102
 Potrata, Majda 72, 156, 158–160
 Primc, Aleš 88
 Puar, Jasbir Kaur 7

Pučnik Rudl, Majda 78
Pučnik, Jože 97

R

Rajgelj, Barbara 91
Razpotnik, Špela 35
Ribič, Janez 158
Roggeband, Conny 202
Rose, Nikolas 148
Rydgren, Jens 116–117

S

Saje, Andrej 155
Sauer, Arn 67
Scott, Dred 169
Shadid, Anthony 142
Shapiro, Ben 10
Singer, Brian C. J. 147–148
Singh, Jakeet 142
Skinner, Quentin 146
Sluga, Janja 101
Smrdelj, Rok 8, 13, 18, 32–33, 85,
89, 175
Snow, David A. 20
Sokhi-Bulley, Bal 151–152
Soros, Georg 130, 132
Soysal, Yasemin 114
Staunæs, Dorthé 10
Svensson, Eva-Maria 67
Szczerbiak, Aleks 116

Š

Šami, Ahmad 49, 51
Šimenc, Marjan 102
Širca, Majda 70
Škerjanc, Jelka 13
Šori, Iztok 32, 65, 70, 75
Švab, Alenka 17
Švarc, Dominika 50

T

Tabaković, Saša 66
Tadros, Victor 158
Taggart, Paul 116
Tašner Vatovec, Matej 88, 96, 102,
123, 126, 175
Taylor, Charles 114
Tonin, Matej 106, 124, 126–127,
156
Toš, Niko 89
Trček, Franci 45
Triandafyllidou, Anna 142
Trontelj, Jože 101

U

Učakar, Tjaša 8, 13, 15, 18, 31–32,
41, 47, 49, 59
Ule, Mirjana 17

V

van der Vleuten, Anna 200
Vasle, Vinko 131
Vassiliadou, Myria 189
Velikonja, Nataša 87
Verloo, Mieke 7, 11–12, 19–20, 35,
68, 185–186, 201–203
Vežjak, Boris 100
Vezovnik, Andreja 17, 28, 88, 91–92
Vidmar Horvat, Ksenija 15
Virant, Gregor 156
Vliegthart, Rens 202
Vrtovec, Jernej 122, 125, 128
Vuk, Martina 90

W

Walby, Sylvia 192
Weir, Lorna 147–148
Weiss, Meredith 7
Wodak, Ruth 28

Z

- Zalta, Anja 13, 15, 34, 141
Zapata-Barrero, Ricard 142
Zaviršek, Darja 13, 15
Zavratnik, Simona 118
Zavrl, Andrej 185
Zevnik, Metka 88

